

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA TAYYİB VE HABÎS KAVRAMLARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yusuf DAŞTAN

BURSA – 2016

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA TAYYİB VE HABÎS KAVRAMLARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yusuf DAŞTAN

Danışman:
Doç. Dr. Celil KİRAZ

BURSA – 2016

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

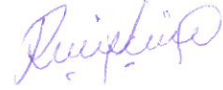
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsîr Bilim Dalı'nda 701223011 numaralı Yusuf DAŞTAN'ın hazırladığı "Kur'ân'da Tayyib ve Habîs Kavramları" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 04 / 02 / 2016 günü 11:00 - 12:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar neticesinde adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Celil KIRAZ
Uludağ Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Remzi KAYA
Uludağ Üniversitesi

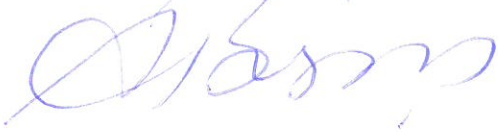

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulhamit BİRİK
Marmara Üniversitesi

04 / 02 / 2016

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Yusuf DAŞTAN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : Tefsir
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XI + 245
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 2016
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Celil KİRAZ

KUR'ÂN'DA TAYYİB VE HABÎS KAVRAMLARI

Araştırmada, Kur'ân'ın iki temel kavramı olan “tayyib” ve “habîs” ele alınmıştır. Bu kavramları Kur'ân bütünlüğü içerisinde açıklamak, çalışmanın temel amacıdır. Bu vesileyle çalışmada konulu tefsir yönteminden yararlanılmış, etimolojik ve semantik tahlil yapılmıştır. Araştırma; giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, incelenecek temel sorundan bahsedilmiş; problemin çözümünde başvurulan yöntemle değinilmiş ve araştırmada kullanılan kaynaklara işaret edilmiştir. “Tayyib” kavramının ele alındığı Birinci Bölüm’de, “Tayyib Kavramının Lügavî Tahlîli” başlığında, kavramın sözlük ve terim anlamlarına yer verilmiştir. “Tayyib Kavramının Kur'ânî Tahlîli” başlığında, ilgili kavram ile türevlerinin Kur'ân'daki kullanımlarına ve içerdiği anlamlara etraflıca değinilmiştir. “Kur'ân'da Tayyib İle Anlam Yakınlığı Olan Kavramlar” başlığında ise, sözlükte ya da Kur'ân'da taşıdığı anlam dolayısıyla “tayyib” ile ilişkili kavramlar belirlenmiş ve işlenmiştir. Araştırmanın İkinci Bölüm’ünde ise “habîs” kavramı incelenmiştir. “Habîs Kavramının Lügavî Tahlîli” başlığında, kavramın sözlük ve terim anlamlarına işaret edilmiştir. “Habîs Kavramının Kur'ânî Tahlîli” başlığında, bu kavram ile türevlerinin Kur'ân'daki kullanımları ve taşıdığı manalar üzerinde genişçe durulmuştur. “Kur'ân'da Habîs İle Anlam Yakınlığı Olan Kavramlar” başlığında ise, ilgili kavram ile lügavî veya Kur'ânî açıdan anlam bağı bulunan kavramların tespiti ve incelemesi yapılmıştır. Üçüncü Bölüm’de ise “tayyib” ve “habîs” kavramlarının diğer İslâmî ilimlerdeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, kavramların hadislerdeki kullanımına ve taşıdığı bazı anlamlara değinilmiş; Fıkıh'ta, Kelâm'da ve İslâm Ahlâkı'nda nasıl bir işlevi olduğuna ve neye karşılık geldiğine dikkat çekilmiştir. Sonuç kısmında da elde edilen neticelerden genel manada söz edilmiştir. Nihâyet, çalışmada kullanılan kaynakların sıralanmasıyla araştırmaya son verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Tayyib, Habîs, Kur'ân, Kavram, İyi, Kötü, Güzel, Çirkin

ABSTRACT

Name and Surname : Yusuf DAŞTAN
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Commentary of the Qur'an
Degree Awarded : Master
Page Number : XI + 245
Degree Date : .... / .... / 2016
Supervisor : Doç. Dr. Celil KİRAZ

CONCEPTS OF TAYYEB AND HABEES IN THE QUR'AN

This study examines two concepts of “tayyeb” and “habees” in the Qur'an. The main objective of the study is to explain these concepts in the integrity of the Qur'an. Throughout the study, the thematic approach to the Qur'anic exegesis with etimological and semantic analysis is employed. The study is composed of an introduction, three main chapters and a conclusion part. The introduction describes the focus, the method and the sources of the study. The first chapter studies the concept of “tayyeb” with its meaning in dictionary and as a Qur'anic concept under the title of “etimological analysis of the concept”; the usages of it and its derivations in the Qur'an and their meanings under the title of “a Qur'anic analysis of the concept of tayyeb” in detail. Under the title “semantically related concepts with tayyeb in the Qur'an”, it determines and studies the semantically related concepts with tayyeb in dictionary or in the Qur'an. In the second chapter, it studies the concepts of “habees”. It deals with the concept's meaning in dictionary and as a concept under the title “etimological analysis of the concept”; the usages of “habees” and its derivations in the Qur'an and their meanings under the title of “a Qur'anic analysis of the concept of habees”. Under the title “semantically related concepts with habees in the Qur'an”, it determines and studies the related concepts that have a semantic relation with “habees”. In the third chapter, the study seeks the place of “tayyeb” and “habees” in the other Islamic sciences. In this context, it examines the usage of concepts in the prophetic traditions as well as in Islamic Law, theology and ethics. In the conclusion part, it mentions the results reached throughout the study in general. It concludes with a list of the sources used.

Key Words: Tayyeb, Habees, Qur'an, Concept, Good, Bad, Beautiful, Ugly

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah tarafından, Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla indirilen bir kitaptır. Bu Kitâb'ın temel amacı; insanlara Allah'ı buldurmak, O'nun rızasını kazandırmak, onların dünya ve âhiret mutluluğuna vesîle olmaktır. Bu amaçları gerçekleştirme yolunda Kur'ân'da farklı yöntemlere başvurulduğu gözlenmektedir. Muhataplarının anlayış ve kavrayış seviyelerinin birbirinden farklı oluşu sebebiyle Kur'ân'ı Yüce Allah, onlara uygun bir muhteva ve mesaj ile göndermiştir.

Ulaştırılması hedeflenen mesajları kavramlarla sunmak, Kur'ân'ın başvurduğu bir yöntemdir. Araştırmaya konu olan *tayyib* ve *habîs*, Kur'ân'ın bu kapsamda kullandığı kavramlardan sadece ikisidir. Araştırmalarımıza göre bu kavramları konu alan, Kur'ân merkezli, kapsamlı bir bilimsel çalışma yapılmamıştır. Bu durum, söz konusu kavramlar hakkında çalışma yapmamıza sebep oluşturmuştur. Çünkü ilgili kavramların içerdiği anlam ve mesajların Kur'ân bütünlüğü içerisinde ortaya çıkarılması, Kur'ân'ın muhatapları için önem arz etmektedir. Nitekim bu vesîleyle Kur'ân'ın, hangi gıdaları helâl, hoş ve temiz kıldığı; infâk edilecek ürün, mal ve kazançta ne gibi nitelikler aradığı; kimleri mübârek ve sâlih nesil olarak tanımladığı; hangi harcamaları cihâd amaçlı gördüğü; hangi nitelikteki şehirleri yaşanabilir kabul ettiği; ne türden sözlere hoş ve güzel dediği; hangi amelleri makbûl saydığı; hoş ve güzel bir hayat ile neyi kastettiği vb. birçok mesele anlaşılabilir olacaktır. Yine bu vesîleyle Kur'ân'da hangi gıda maddelerinin pis, kötü, zararlı ve haram sayıldığı; hangi kazancın bâtil telakki edildiği; müşrik, kâfir, münâfık ve fâcirlerin nasıl tanımlandığı; hangi harcamaların Allah'a isyân nitelikli olduğu; ne türden sözlerin kötü olduğu, küfür ve inkâr manası taşıdığı; hangi amel ve davranışların ahlâk dışı ve geçersiz sayıldığı vb. daha birçok konu da ortaya konulmuş olacaktır.

Kur'ân'ın mesajlarına kolay yoldan erişmede, kavram ve konulu tefsir çalışmaları büyük bir öneme sahiptir. Bilindiği gibi, herhangi bir konuda Kur'ân'a göre davranış sergileyebilmek, Kur'ân'ı rehber edinebilmek, o konu hakkında net ve doyurucu bilgi edinmeye bağlıdır. Kur'ân bütünlüğü içerisinde hazırlanmış kavram ve konulu tefsir çalışmalarının bu ihtiyacı büyük ölçüde karşılayacağı ise açıktır. Çünkü bu tarz çalışmalar,

incelenen kavram/konu hakkındaki âyetleri ve yorumlarını birlikte sunma özelliği taşımaktadırlar. Bu tür çalışmaların sayısının ve niteliğinin artırılmasına ihtiyaç vardır.

Konulu tefsir niteliğindeki çalışmamız Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş'te, araştırılması hedeflenen temel sorundan, araştırmanın yönteminden ve kaynaklarından bahsedilmiştir. Birinci Bölüm'de, *tayyib* kavramının geniş analizine ve bu kavramın yakın veya eş anlamlılarıyla ilgili incelemelere yer verilmiştir. İkinci Bölüm'de, *habîs* kavramı oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve bu kavramın yakın ya da eş anlamlılarıyla ilgili çalışma yürütülmüştür. Araştırmanın temel konusu olmayıp, araştırma için tamamlayıcı nitelik arz eden meselelere ise Üçüncü Bölüm'de yer verilmiş, bu kapsamda *tayyib* ve *habîs* kavramlarının diğer İslâmî ilimlerdeki yerine, meselâ hadîslerdeki kullanımına; Fıkıh'taki, Kelâm'daki ve İslâm Ahlâkı'ndaki işlevine; bu ilimler içerisinde neye karşılık geldiğine ve nereye oturduğuna ilgili kaynaklar çerçevesinde işaret edilmiştir.

Yapmış olduğum bu çalışma süresince farklı konularda bana yardımcı olan ve çalışmama önemli katkılar sunan kişilere teşekkür etmeyi görev bilmekteyim. Öncelikle, konunun belirlenmesinden çalışmanın bitimine kadar tezimin her aşamasında bana rehberlik eden, bana her konuda yardımcı olan, anlayış gösterip karşılaştığım problemlere sabırla çözüm üreten danışman hocam Doç. Dr. Celil KİRAZ'a şükranlarımı arz ederim. Çalışmamın son halini inceleyip bazı düzeltmelerde bulunan ve çalışmama önemli katkılar sağlayan Prof. Dr. Remzi KAYA ve Prof. Dr. Abdulhamit BİRİŞİK hocalarıma teşekkürlerimi bildirmek isterim. Tezi baştan sona okuyup yapıcı eleştirilerde bulunan ve önemli tavsiyeleri olan, Özvatan İlçe Müftüsü Selami KURT'a; çalışmamda emeği olan ve bana yardımı dokunan Yrd. Doç. Dr. Kadir GÖMBEYAZ'a ve Öğr. Gör. Abdulhalim BAŞAL arkadaşım; üzerimde emeği bulunan bütün hocalarıma çok teşekkür ederim. Maddî-manevî yardım ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim, fikir ve tavsiyelerini önemli bulduğum, ilk okuyucum, değerli ve fedakâr eşime de çok çok teşekkür ederim.

Yusuf DAŞTAN
Bursa 2016

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI.....	1
II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

TAYYİB KAVRAMININ LÜGAVÎ VE KUR'ÂNÎ TAHLÎLİ

I. TAYYİB KAVRAMININ LÜGAVÎ TAHLÎLİ.....	8
A. SÖZLÜKTE TAYYİB VE TÜREVLERİ.....	8
B. ISTILAHTA TAYYİB	13
II. TAYYİB KAVRAMININ KUR'ÂNÎ TAHLÎLİ.....	15
A. KUR'ÂN'DA TAYYİB VE TÜREVLERİ.....	15
B. KUR'ÂN'DA TAYYİB VE TÜREVLERİNİN İÇERDİĞİ ANLAMLAR.....	21
1. Helâl, Hoş ve Temiz Yiyecekler	21
2. Kazanılan Malın İyi ve Kaliteli Olan Kısmı.....	46
3. Temiz, Mübârek ve Sâlih Bir Nesil	52
4. Mü'min, Mü'minlerin Cihâd Amaçlı Harcamaları.....	56
5. Helâl Olup Hoşa Giden Kadınlar	62
6. Gönül Hoşluğu İle Bağışlanan Mehir	69
7. Temiz Toprak	72

8. Toprağı Verimli, Havası ve Suyu Temiz, Güzel Bir Memleket.....	76
9. Oldukça Kıymetli, Temiz, Hoş ve Ferah Evler	80
10. Maksada Uygun Rüzgâr	83
11. Tûbâ Ağacı veya En Güzel Zevk ve Lezzetler	85
12. Tertemiz Olmak.....	87
13. Kelime-i Tevhîd, Allah'ı Anma ve Yüceltme Manası İçeren Her Güzel Söz....	90
14. Ruhları Tatlılıkla Teslim Alınan Müttakîler.....	95
15. Hoş ve Güzel Bir Hayat.....	97
16. İyi ve Temiz İnsanlar, Güzel ve Hoş Ameller	99
17. Hoşa Giden ve Hayır Getiren Selâm	101
18. Maddî ve Manevî İmkânlar, Zevk ve Eğlenceler	103
III. KUR'ÂN'DA TAYYİB İLE ANLAM YAKINLIĞI OLAN KAVRAMLAR	106
A. HELÂL.....	106
B. TÂHİR.....	108
C. HASEN.....	110
D. ZEKÎ.....	113
E. CEYYİD	116
F. LEZİZ.....	118
G. SÂLİH	120

İKİNCİ BÖLÜM

HABÎS KAVRAMININ LÜGAVÎ VE KUR'ÂNÎ TAHLÎLİ

I. HABÎS KAVRAMININ LÜGAVÎ TAHLÎLİ.....	124
A. SÖZLÜKTE HABÎS VE TÜREVLERİ.....	124
B. İSTILAHTA HABÎS	127
II. HABÎS KAVRAMININ KUR'ÂNÎ TAHLÎLİ.....	129
A. KUR'ÂN'DA HABÎS VE TÜREVLERİ.....	129
B. KUR'ÂN'DA HABÎS VE TÜREVLERİNİN İÇERDİĞİ ANLAMLAR.....	132
1. Pis, Kötü, Zararlı ve Haram Her Yiyecek, Bâtıl Her Kazanç.....	132
2. Haram Kazanç, Kalitesiz ve Haram Ürün, Mal.....	138
3. Müşrik, Kâfir, Fâcir, Haram ve Zararlı Mal, Fâsid Amel	142

4. Münâfık, Kâfir, Müşrik veya Bunların Allah’a İsyân Amaçlı Harcamaları.....	146
5. Küfür ve İnkâr Manası Taşıyan Her Söz, Hiçbir Hayrı Olmayan Her Ağaç.....	150
6. Şerli, Zinâkâr Kimse, Kötü Amel, Çirkin ve İftira Nitelikli Söz.....	155
7. Verimsiz Toprak veya Kâfir, Münâfık, Kötü Ruhlu İnsan.....	158
8. Yetim Malı, Kalitesiz ve Haram Mal, Kötü Amel	162
9. Erkekler Arasındaki Eşcinsel İlişki, Livâta	165
III. KUR’ÂN’DA HABÎS İLE ANLAM YAKINLIĞI OLAN KAVRAMLAR	168
A. HARAM.....	168
B. NECİS.....	171
C. SEYYİE	172
D. RİCS	175
E. KABÎH.....	176
F. KERİH	178
G. FÂSİK	180
H. FÂSİD	182

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAYYİB VE HABÎS KAVRAMLARININ DİĞER İSLÂMÎ İLİMLERDEKİ YERİ

I. HADİSLERDE TAYYİB VE HABÎS KAVRAMLARI.....	186
A. TAYYİB KAVRAMININ HADİSLERDE TAŞIDIĞI BAZI ANLAMLAR	186
1. Her Türü Kusurdan Münezze ve Müberra Olmak.....	186
2. Güzel Söz.....	187
3. Güzel Koku.....	188
4. Medîne	188
5. Helâl Kazanç, Rızık, Yiyecek ve İçecek	189
6. Tatlı Su	190
7. Tahâretlenmek	191
8. Hz. Peygamber’in Kokusu.....	191
9. En Lezzetli İçecek	191
10. Canlı ve Hoş Bir Ruh Haline Sahip Olmak.....	192

11. Yumuşak ve Tatlı Konuşmak	192
B. HABÎS KAVRAMININ HADÎSLERDE TAŞIDIĞI BAZI ANLAMLAR	193
1. Mekrûh	193
2. Haram, Kötü Huy, Kusur, Şüphe.....	193
3. Büyük ve Küçük Abdest.....	194
4. Sarımsak	194
5. Kötü Koku	195
6. Nefse Kötülük, Murdarlık ve Şerr İzafe Etmek.....	195
7. Haram Kılınmış, Tadı ve Kokusu Kötü Her İlaç.....	196
8. Fâiz	196
9. Haram ve Murdar İçecek	196
10. Demirdeki Pas veya Kalbinde Hıyanet, Fesad vb. Düşünce Olan Herkes	197
11. Kirpi.....	198
12. Şeytan	199
II. FIKIH'TA TAYYİB VE HABÎS KAVRAMLARI.....	199
III. KELÂM'DA TAYYİB VE HABÎS KAVRAMLARI.....	217
IV. İSLÂM AHLÂKI'NDA TAYYİB VE HABÎS KAVRAMLARI	221
A. CEHÂLETEN ARINMAK VE İLİM İLE DONANMAK.....	222
B. HER BÂTİL İNANCI, KÜFRÜ VE FISKI TERK EDİP İMAN İLE SÜSLENMEK.....	226
C. SÂLİH AMELLER İŞLEYİP KÖTÜ AHLÂKTAN VE ÇİRKİN DAVRANIŞLARDAN SAKINMAK	229
SONUÇ	232
KAYNAKLAR.....	236
ÖZGEÇMİŞ	245

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
b.	: Baskı
Bkz:	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İ.Ü.İ.F.D.	: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
KA	: Kur'ân Ansiklopedisi
KUBA	: Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
md.	: Madde
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
(s.a.)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfadan sayfaya
S.Ü.İ.F.D.	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme, tercüme eden
ty.	: Basım tarihi yok
v.	: Vefatı, ölümü, ölüm tarihi
vb.	: Ve benzeri
yay.y.	: Yayımcı yok
y.y.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed'e gelen vahiyleri ihtiva eden mukaddes bir kitaptır. Bu Kitap; insanlığa hidâyet yolunu gâyet açık ve net bir şekilde gösterip onların dünya ve âhiret mutluluğunu sağlama noktasında son derece önemli bir konuma sahiptir. Ancak belirtmek gerekir ki zikredilen tüm bu hedeflerin hayat bulması da her şeyden önce, söz konusu Kitâb'ın içerdiği yüce manaların kâmil anlamda tespit edilmesiyle mümkün olacaktır ki hiç şüphesiz geçmişten günümüze bu hedef doğrultusunda sayılamayacak kadar bilimsel çalışma yapılmış, oldukça değerli eserler kaleme alınmıştır. Öyle anlaşılıyor ki aynı gayeye hizmeti amaçlayan araştırmalar, ivme kazanarak kıyamete kadar varlığını sürdürecektir.

Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması ve yorumlanması doğrultusunda ortaya konulan her çaba değerlidir. Ancak Kur'ân konusunda yapılacak araştırmada takip edilecek uygun yöntemin kaliteyi artıracığı ve isabetli sonuçlar elde etmeyi sağlayacağı da bilinen bir gerçektir. Nitekim bilginler, bu kaygılarla, Kur'ân araştırmaları sahasında yeni metotlar geliştirme yönündeki arayışlarını sürdürmektedirler. Az da olsa, örneklerinin, Kur'ân tefsirinin ilk dönemlerinde verildiği bütüncül bir tefsir yönteminin (mevzûî/konulu tefsir)¹ yeniden gündeme gelmesi de bu arayış neticesinde mümkün olabilmiştir.²

Bildiğimiz kadarıyla, araştırma konusu olarak belirlediğimiz *tayyib* ve *habîs* kavramları hakkında şimdiye kadar bütüncül bir yaklaşım sergilenerek bilimsel bir çalışma yapılmış değildir. İlgili kavramlar Kur'ân'ın farklı sûre ve âyetlerinde bulunduğu ve

---

¹ Mevzûî/konulu tefsir, "Kur'ân'daki herhangi bir meseleyi -inanç, toplum, evren, hayat vb.- araştırma konusu yaparak değişik sûrelerde zikredilen nasları nüzûl sırasına göre ele alıp usûlüne uygun bir şekilde incelemek suretiyle onun pratik hayata uygunluğunu ortaya çıkarmak" şeklinde tanımlanmaktadır. Bkz: Demirci, Muhsin, **Tefsir Tarihi**, 4. baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 2008, s. 195.

² Bilginleri, Kur'ân tefsirinde yeni yöntem arayışına sevk eden farklı gerekçeler bulunmaktadır. Konu hakkında bilgi edinmek için bkz: Demirci, **a.g.e.**, s. 195.

geçmişten günümüze Kur'ân, genellikle klasik tefsir metotlarıyla açıklandığından söz konusu kavramlar da parçacı bir yaklaşımla değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ancak artık günümüz şartları ve çağın ihtiyaçları; Kur'ân konularının ve kimi konulara delâlet eden Kur'ân kavramlarının tüm yönleriyle, derinlemesine ve bütüncül bir yaklaşımla işlenmesini gerekli kılmakta, Kur'ân'ın açıklanıp yorumlanması hususunda geliştirilen çağdaş bilimsel yöntemler de bunu kolaylaştırmaktadır. Zikredilen bu, vb. gerekçelerden dolayı, Kur'ân'ın iki önemli kavramı olan *tayyib* ve *habîs* bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. *Tayyib* ve *habîs* kavramlarıyla ilgili tüm âyetlerin bir araya getirilip belli ilkeler doğrultusunda işlenmesi ile söz konusu kavramların anlamını Kur'ân bütünlüğü çerçevesinde belirleyip açıklamak; konuyu bilgi ve doküman bakımından zenginleştirip ana hatlarıyla ortaya çıkarmak; konu hakkında kapsamlı ve net bilgiler sunarak Kur'ân'ın hidâyetini kolaylaştırmak; çağımız insanına Kur'ân'ın konu hakkındaki mesajını güvenilir ve kestirme yoldan vermek; gündelik hayatta karşılaşılan problemlerden konuya ilişkin olanlar için Kur'ânî perspektiften bakarak çözüm üretmeye çalışmak ve bu problemleri Kur'ân'ın bakış açısına havale etmek vb. hedefler araştırmanın temel amaçları arasındadır.

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Daha önce de belirtildiği gibi araştırmanın konusunu, Kur'ân'ın iki temel kavramı olan *tayyib* ve *habîs* oluşturmaktadır. Kur'ân'ın her kavramının bir manaya delâlet ettiği, bir konuyu çevrelediği ve bir mesaj içerdiği bilinen bir gerçektir. Bu anlamda, yapılan bu çalışmanın, bir yönüyle “mevzûî/konulu tefsir” niteliği taşıdığını ve söz konusu yöntemin belli ilkeleri doğrultusunda tamamlandığını söylemek mümkündür. Nitekim kavram çalışmaları “konulu tefsir” kapsamında değerlendirilmektedir. Hatta “konulu tefsir”, çoğunlukla belli bir Kur'ân kavramı etrafında şekillenmektedir.³ Kur'ân kavramlarının içeriğini Kur'ân merkezli bilgilerle izah edebilme adına, söz konusu yöntemin ilkelerinden faydalanarak çalışma yürütmek son derece önemlidir.⁴

³ Kasapoğlu, Abdurrahman, “Kur'ân'ı Anlamada Semantik Yöntem”, **Hikmet Yurdu: Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. VI, S. 11, Yıl 6, y.y., 2013, s. 115-116.

⁴ Kasapoğlu, Abdurrahman, “Kur'ân'ın Konulu Tefsiri: Konulu Tefsire Duyulan İhtiyaç ve Konulu Tefsirde Yöntemler”, **Hikmet Yurdu: Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, S. 3, Yıl 2, y.y., 2009, s. 123.

Kur'ân'ın düşünce sisteminin ve dünya görüşünün ana yapısının belirlenmesinde Kur'ân kavramlarına yönelik semantik⁵ tahlilde bulunmanın önem ve ehemmiyeti de alan uzmanlarınca ifade edilmektedir.⁶ Bu doğrultuda çalışmanın konusunu oluşturan *tayyib* ve *habîs* kavramları semantik analize tabi tutulmuş ve semantiğin yöntem, ilke ve aşamalarından azami ölçüde istifade amaçlanmıştır. Nitekim araştırmada öncelikli olarak *tayyib* ve *habîs* kavramlarının hangi köklerden türediği; bu köklerin ve kavramların ne gibi anlamlar içerdiği; söz konusu köklerin diğer türevlerinin neler olduğu, hangi formlarda ve ne gibi anlamlarda kullanıldığı, içerdiği anlamların kök manasıyla irtibatlı olup olmadığı veya ne denli irtibatlı olduğu ayrıntılı bir şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır. Çünkü Kur'ân'da geçen bir kelime veya kavramın semantik tahlilini yapabilmek için öncelikle ilgili kelime veya kavramın etimolojisini,⁷ etimolojik yapısını ve kök anlamını bilmek gerekmektedir.⁸ Kavramların gerçek, öz manalarını doğru tespit edebilmek için çalışmanın bu aşamasında ilk dönem kaynaklarına müracaat hedeflenmiş bu vesîleyle el-Ezherî (v. 370/980)'nin *Tehzîbü'l-Luğa*'sından, el-Cevherî (v. 400/1009)'nin *es-Sihâh*'ından, Râğîb el-İsfahânî (v. 502/1108)'nin *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'ân (el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân)*'inden, ez-Zemahşerî (v. 538/1143)'nin *Esâsü'l-Belâğa*'sından, İbn Manzûr (v. 711/1311)'un *Lisânu'l-Arab*'ından, es-Semîn el-Halebî (v. 756/1355)'nin *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrafi'l-Elfâz*'inden, el-Feyyûmî (v. 770/1368)'nin *el-Misbâhu'l-Münîr*'inden, el-Fîrûzâbâdî (v. 817/1415)'nin *Basâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz* adlı eseri ile *el-Kâmûsu'l-Muhîr*'inden ve el-Fettenî (v. 986/1578)'nin *Mecma'u Bihâri'l-Envâr fî Ğarâibi't-Tenzîl ve Letâifi'l-Ahbar* isimli eserinden istifade edilmiştir.

⁵ Semantik, Grekçe “semantike-semantikos”dan gelme bir kelime olup, “anlam veren, anlamlayan, anlamını belirten” demektir. Bir disiplin olarak “semiologie (anlam bilimi)” anlamına gelir ki bu, Arapça’da “ilmu'l-ma'nâ (anlam bilimi)” terimi ile ifade edilmektedir. (Yakıt, İsmail, “Doğru Bir Kur'ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”, **I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993)**, I-II, C. II, tashîh: Ahmet Günay ve diğerleri, DİB Yayınları, Ankara, 1995, s. 412.) Semantik, Türkçe’de ise “mana ilmi, sözlerin manası ilmi ve anlam bilimi” olarak kullanılmakta ve ilmi bir disiplin olarak şu şekilde de tarif edilmektedir: “Kelimeler ve önermelerle onların ifade ettiği anlam arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalıdır.” (Soysaldı, H. Mehmet, “Kur'ân'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'ân ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu**, Bakanlar Matbaası, Erzurum, 2001, s. 32.)

⁶ Bkz: Kasapoğlu, “Kur'ân'ın Konulu Tefsiri”, s. 123.

⁷ Etimoloji; sözcüklerin kaynağını/kökenini, ne zaman ortaya çıktığını, nereden geldiğini, hangi aşamalardan geçtiğini ve tarihsel gelişim seyri içerisinde ne gibi değişimlere uğradığını incelemektedir. Açıklama için bkz: Yalçın, Cevdet, **Türk Dili ve Kompozisyon**, ART Yayınları, Ankara, 2001, s. 16; Demir, Nurettin - Yılmaz, Emine, **Türk Dili El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009, s. 34.

⁸ Kasapoğlu, “Kur'ân'ı Anlamada Semantik Yöntem”, s. 152.

Bazı kelimeler, bağlı bulunduğu dilin tarihi seyri içerisinde dönem dönem çeşitli terminolojik anlamlar kazanabilmekte, kelimelerin kazandığı yeni anlamlarla aslı manalar arasında genellikle belirgin farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Değişik dönemlerde farklı anlamlar kazanan, dini metinlerdeki kelimeler; kendi dönemlerindeki anlamları dikkate alınmadığında yanlış anlaşılabilir olurlar. Bunun için Kur'ân'daki bir kavramı anlamaya çalışırken, kavramların sonraki dönemlerde kazandığı ıstılahî anlamını değil, nüzûl dönemi Arapça'sındaki anlamlarını dikkate almak gerekmektedir.⁹ Nitekim bu araştırmada da *tayyib* ve *habîs* kavramlarının terim anlamlarına yer verilerek izâfî anlamların aslı anlamlar yerine kullanılmaması sağlanmak istenmiştir. Bu kapsamda ise daha çok; Râğîb el-İsfahânî'nin yukarıda da zikredilen *el-Müfredât* adlı eserinden, Fahrreddîn er-Râzî (v. 606/1210)'nin *Mefâtihu'l-Ğayb*'ından, Ebû'l-Bekâ (v. 1094/1683)'nin *el-Külliyât*'ından, Bursevî (v. 1137/1724)'nin *Rûhu'l-Beyân*'ından, et-Tehânevî (v. 1158/1745)'nin *Mevsûatü Keşşâfi Istilâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*'undan, el-Âlûsî (v. 1270/1854)'nin *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*'sinden, Muhammed Abduh (v. 1323/1905) ile M. Reşîd Rızâ (v. 1354/1935)'nin *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*'ından ve Elmalılı (v. 1361/1942)'nin *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh Istilâhları Kâmûsü*'ndan yararlanılmıştır.

Semantik tahlili yapılan kelime veya kavramların Kur'ân'ın inzâlinden önce nasıl kullanıldığını ve ne gibi anlamlar taşıdığını tesbitin akabinde, söz konusu kelime veya kavramların türevleriyle birlikte Kur'ân'da nerelerde ve hangi anlamlarda kullanıldığını bildirmek gerekir.¹⁰ Nitekim araştırmada bu çerçevede, *tayyib* ve *habîs* kavramlarının Kur'ân'da taşıdıkları anlamlar ortaya çıkarılmış, bu kavramlarla aynı kökten türeyen kelimelerin Kur'ânî anlamlarına işaret edilmiş, araştırma konusu olan kavramlarla türevleri arasındaki anlamsal boyuta dikkat çekilmiştir. Çünkü bir kelime veya kavramın anlamını kavrayabilmek için söz konusu lafzın ve türevlerinin Kur'ân'daki kullanımlarından faydalanmak gerekmektedir.¹¹

Tayyib ve *habîs* ile bu kavramların türediği köklerden gelen diğer kelimelerin Kur'ân'da nerelerde geçtiğini tespit için Muhammed Fuâd Abdülbâkî (v. 1968)'nin *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserine başvurulmuş; söz konusu

⁹ Kasapoğlu, "Kur'ân'ı Anlamada Semantik Yöntem", s. 159. Ayrıca bkz: Işıcık, Yusuf, **Kur'ân'ı Anlamada Temel İlkeler**, Esra Yayınları, Ankara, 1997, s. 93.

¹⁰ Kasapoğlu, "Kur'ân'ı Anlamada Semantik Yöntem", s. 155.

¹¹ Kasapoğlu, "Kur'ân'ı Anlamada Semantik Yöntem", s. 155.

kelimelerin Kur'ân'da buldukları yer itibariyle taşıdığı anlamları ortaya koymak için de en çok, Mukâtil b. Süleymân (v. 150/767)'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli eserinden, el-Ferrâ (v. 207/822)'nin *Meâni'l-Kur'ân*'ından, İbn Kuteybe (v. 276/889)'nin *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân*'ından, et-Taberî (v. 310/922)'nin *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*'ından, ez-Zeccâc (v. 311/923)'in *Meâni'l-Kur'ân*'ından, Râġib el-İsfahânî'nin daha önce de zikredilen *el-Müfredât*'ından, ez-Zemahşerî (v. 538/1143)'nin *el-Keşşâf*'ından, İbnü'l-Cevzî (v. 597/1200)'nin *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*'inden, es-Semîn el-Halebî'nin yukarıda da verilen *Umdetü'l-Huffâz*'ından ve el-Fîrûzâbâdî'nin yine yukarıda söylenen *Basâir*'inden faydalanılmıştır.

Kelime ya da kavramların, bulunduğu Kur'ân ifadesi, âyeti veya âyet grubu içerisindeki maksat ve manasını belirleyebilmek için Kur'ân'ın siyak ve sibakı son derece önemlidir. Dolayısıyla semantik tahlili yapılan kelime veya kavramın, bulunduğu âyetteki anlamını belirlerken siyak ve sibakına bakılmalı, önceki ve sonraki ifadelerin kelime veya kavrama olan anlamsal etkisi mutlaka dikkate alınmalıdır. Kelime ve kavramların anlamını doğru tayin edebilmek için böylesine bir yaklaşım zorunludur. Çünkü herhangi bir kelime ya da kavram Kur'ân'da bulunduğu yere göre farklı anlam ifade edebilmektedir.¹² İşte bu yaklaşımın neticesi olarak araştırmada, *tayyib* ve *habîs* kavramlarının anlam ve maksatları siyak-sibak bütünlüğü içerisinde, bulunduğu âyetin veya âyet gruplarının vermek istediği mesaj, konu ve düşünce çerçevesinde ve hatta Kur'ân'ın külli kaideleri kapsamında belirlenmeye çalışılmış, çalışmaya konu olan âyetlerin temel maksat ve konularına işaret eden belli başlıklar oluşturularak konu merkezli bütüncül bir yaklaşım sergilenmek istenmiştir. Bu türden bir yaklaşımda, klasik tefsir kaynaklarının sunduğu imkânlardan mümkün mertebe yararlanılmaya çalışılmış ve yukarıda zikredilen; Taberî, Zemahşerî, Râzî, Bursevî, Âlûsî ve Muhammed Abduh-M. Reşid Rızâ'ya ait tefsir kaynaklarının yanında Mukâtil b. Süleymân'ın *Tefsîr-i Kebîr*'ine, el-Mâtürîdî (v. 333/944)'nin *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*'sine, Ebu'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985)'nin *Tefsîru'l-Kur'ân*'ına, el-Mâverdî (v. 450/1058)'nin *en-Nüket ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Mâverdî)*'sine, İbnü'l-Cevzî (v. 597/1201)'nin *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*'ine, el-Kurtubî (v. 671/1273)'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ına, el-Beydâvî (v. 685/1286)'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*'ine, en-Nesefî (v. 710/1310)'nin *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*'ine, İbn Kesîr (v. 774/1373)'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'ine, Elmalılı (v. 1361/1942)'nin *Hak Dini Kur'ân*

¹² Kasapoğlu, "Kur'ân'ı Anlamada Semantik Yöntem", s. 156-157; Demirci, **a.g.e.**, s. 203-204.

Dili'ne, Ömer Nasuhi Bilmen (v. 1971)'in *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*'ne, Saîd Havva (v. 1978)'nin *el-Esâs fi't-Tefsîr*'ine, el-Mevdûdî (v. 1979)'nin *Tefhîmu'l-Kur'ân*'ına, Muhammed İzzet Derveze (v. 1984)'nin *et-Tefsîru'l-Hadîs (Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsîri)*'ne, Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*'ne, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir heyete¹³ hazırlatmış olduğu *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* isimli esere ve Kaynaklar'da tam künyelerini verdiğimiz ilgili başka bazı eserlere müracaat edilmiştir.

Araştırmada, *tayyib* ve *habîs* kavramlarının semantik alanlarını doğru tespit edebilmek için bu kavramların yakın veya eş anlamlıları tahlile tabi tutulmuş; *tayyib* ve *habîs* kavramlarında olduğu gibi söz konusu kavramların da hangi köklerden türediği, ne gibi anlamlar içerdiği, önemli diğer türevlerinin neler olduğu, Kur'ân'da kaç defa ve hangi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiş; *tayyib* ve *habîs* kavramlarıyla taşıdıkları ortak anlamlara dikkat çekilmiştir. Bu aşamada da *tayyib* ve *habîs* için kullanılan kaynaklardan istifade edileceği malumdur. Nitekim *tayyib* hakkında yapılan araştırmalar sonrasında, bu kavramın yakın veya eş anlamlıları, söz konusu kaynaklardan hareketle ele alınmış bu kapsamda *helâl*, *tâhir* (*tuhr*, *tahâret*), *hasen* (*hüsün*), *zekî*, *ceyyid* (*cûdet*, *cevdet*), *lezîz* (*lezâz*, *lezâzet*), ve *sâlih* (*salâh*, *sulûh*) kavramlarının analizi yapılmıştır. *Haram*, *necis* (*necs*, *neces*, *necâset*), *seyyie*, *rics* (*reces*, *recâset*), *kabîh* (*kubh*, *kubûh*, *kabâhet*), *kerih* (*kerh*, *kürh*, *kerâhet*), *fâsık* (*fisk*, *füsûk*) ve *fâsid* (*fesâd*, *füsûd*) kavramlarının analizine ise *habîs* kavramıyla ilgili incelemelerin sonrasında yer verilmiştir.

Burada belirtmek gerekir ki çalışmanın konusuyla -doğrudan ya da dolaylı olarak- bir biçimde ilgisi bulunan yayınlardan ve özellikle *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*'nin ilgili maddelerinden azami ölçüde yararlanılmaya çalışılmış; çalışmadaki âyet mealleri, Suat Yıldırım'ın hazırlamış olduğu *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali* adlı eserden verilmiştir. Çalışma, yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda ulaşılan neticelerin öz bir şekilde ifade edildiği Sonuç kısmına ve nihâyet araştırma süresince kullanılan tüm kaynakların tam künyelerinin verildiği Kaynaklar bölümüne yer verilerek nihâyete erdirilmektedir.

¹³ Heyet; Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş'ten oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TAYYİB KAVRAMININ LÜGAVÎ VE KUR'ÂNÎ TAHLÎLİ

I. TAYYİB KAVRAMININ LÜGAVÎ TAHLİLİ

A. SÖZLÜKTE TAYYİB VE TÜREVLERİ

“*Tayyib*” (طَيِّبٌ) kelimesi, Arapça’da “hoş ve lezzetli olmak, makbul olmak” gibi anlamlara gelen “*tîb (tâb)*” (طَابَ - يَطِيْبُ - طَيْبًا - طَيِّبًا - طَيِّبَةً - طَيِّبًا - تَطْيِيبًا) kökünden türemiş bir kelimedir. Kaynaklarda “*tayyib*” kelimesinin, “duyuların ve nefsin haz aldığı, güzel, hoş ve lezzetli bulduğu şeyler” anlamlarına geldiği ifade edilmektedir. Buna göre “*tayyib*” kelimesi lügatte, verimli, temiz toprak, meşrû istek, iffetli kadın, güzel söz, güvenli şehir, güzel koku, lezzetli yemek, temiz ve tatlı su, asil aile, meşrû ve helâl kazanç, anlayışlı müşteri vb. anlamlara gelir.¹ “*Tayyib*” kelimesi, “kötü, bayağı, pis, iğrenç ve zararlı şey” anlamlarına gelen “*habîs*” kelimesinin zıt anlamlısıdır.²

“*Tayyib*” kavramıyla ilgili olarak genel anlamda verilen bilgilerden sonra, “*tîb (tâb)*” ve türevlerinin tahlilini yapmak ve bunların hangi anlamlarda kullanıldığını belirtmek, “*tayyib*” kavramının içerdiği en ince anlamlara nüfûz etme ve bu kavramın anlam alanını doğru saptama bakımından oldukça önemlidir.

Bu çerçevede Cevherî (v. 400/1009)’nin *es-Sihâh*’ına, Râğîb el-İsfahânî (v. 502/1108)’nin *eI-Müfredât*’ına, İbn Manzûr (v. 711/1311)’un *Lisânu’l-Arab*’ına ve bazı Kur’ân sözlüklerine baktığımızda “*tîb (tâb)*” ve türevleriyle ilgili olarak şu bilgilerle karşılaşmaktayız:

a. Tâb (طَابَ), Tîb (طَيَّبَ), Tayyib (طَيِّبٌ): “*Tâb*”, “*tîb*” ve “*tayyib*” kelimelerinin aynı anlamda kullanıldığı söylenmektedir ki yukarıda bu anlamlara işaret edildi. Ancak

¹ el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü’l-Luğa ve Sihahu’l-Arabiyye*, I-II, 1. baskı, tahkik: Şihâbuddîn Ebû Amr, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 1418/1998, I, 185-186; Râğîb el-İsfahânî, Ebû’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *Müfredâtu Elfâzi’l-Kur’ân (el-Müfredât fi Garîbi’l-Kur’ân)*, 1. baskı, tahkik: Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 1412/1992, s. 527-528; İbn Manzûr, Ebû’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu’l-Arab*, I-XVIII, 2. baskı, tashih: Emîn Muhammed Abdülvehhâb - Muhammed es-Sâdik el-Ubeydî, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrût, 1418/1997, VIII, 233-236; es-Semîn el-Halebî, Ebu’l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddaim, *Umdetü’l-Huffâz fi Tefsîri Eşrafî’l-Elfâz*, I-IV, 1. baskı, tahkik: Muhammed et-Tuncî, Âlemü’l-Kütüb, Beyrût, 1414/1993, II, 495-496. Ayrıca bkz: Yerinde, Âdem, “*Tayyib*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I-XLIV, C. XL, İstanbul, 2011, s. 196-197.

² Cevherî, *a.g.e.*, I, 185.

“*tâb*” ile ilgili olarak klasik kaynaklarda karşılaştığımız başka bazı bilgilerin bir kısmını kaydetmeyi gerekli görmekteyiz. Şöyle ki: Medîne’de yetişen bir çeşit hurmaya “*tâb*” ismi verilmiş, “*tâbe*” kelimesinin “içki, meyve suyu” anlamlarına geldiği de belirtilmiştir.³

Hz. Peygamber gördüğü bir rüyayı, “Bu gece rüyamda kendimizi Ukbe İbn Râfi’in evindeymişiz gibi gördüm. Orada bize İbn Tâb hurmasından getirildi. Ben bunu; dünyada yükselmenin, ahirette de güzel bir sonun bizim olduğuna ve dinimizin tamamlandığına yordum.”⁴ ifadeleriyle anlatırken konuyla ilgili olan “*tâb*” kelimesini, “*İbn Tâb*” (إِبْنُ طَابٍ) şeklinde terkip olarak kullanmıştır.

“*Tib*” kelimesine gelince; *Lisânu’l-Arab*’da bu kelimenin “helâl” anlamına alınabileceği ifade edilmiş ve buna mesnet olarak da Hz. Osman’ın mahsur olduğu sırada Ebû Hureyre’nin onun yanına girip ona söylediği şu söz gösterilmiştir:

“الآن طاب القتال” (Şimdi, savaşmak helâl oldu.)⁵

“*Tib*” kelimesinin kullanıldığı hadîslerle de karşılaşmaktayız ki bunların bazıları kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır:

Hz. Enes’in rivâyet ettiği bir hadîste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bana, güzel koku (*tib*) ve kadın sevdirdi. Gözümün nuru ise namaz kılındı.”⁶

Zikri geçen hadîste Hz. Peygamber güzel kokuyu kadın ve namazla birlikte zikretmiş, bunu ifade için de “*tib*” kelimesini seçmiştir. “*Tib*” kelimesinin bu türden güzel şeylerle zikredilmiş olması, kendisinin de olumlu anlamlar çağrıştırdığını göstermektedir.

Yine “*tib*” kelimesiyle ilgili olarak Ebû Hureyre’nin rivâyet ettiği bir hadîste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kime güzel koku (*tib*) ikram edilirse onu reddetmesin. Çünkü o, güzel koku verir ve taşınması da kolaydır.”⁷ Bu hadîste de “*tib*” kelimesinin “güzel koku” anlamında kullanılması dikkat çekicidir.

³ Cevherî, **a.g.e.**, I, 186; İbn Manzûr, **a.g.e.**, VIII, 236.

⁴ Müslim, Rûya, 18.

⁵ Bu ifade ve diğer rivâyetler için bkz: İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 235.

⁶ Nesâî, İşratu’n-Nisâ, 1.

⁷ Müslim, Elfâz, 20; Ebû Dâvud, Tereccül, 6; Nesâî, Zînet, 75.

“*Tayyibe*”, “*tayyib*” kelimesinin müennesidir. Kur’ân’da geçen “*kelime-i tayyibe*” (كلمة طيبة)⁸ ifadesiyle “*kelime-i tevhîd*”in anlaşılması gerektiği söylenmektedir.⁹

Nitekim Zeccâc (v. 311/923) da Fâtır Sûresi 10. âyette geçen “*el-kelimu’t-tayyib*” (الكلم الطيب) ifadesinin tevhîde ve “Lâ ilâhe illallâh” sözüne işaret ettiğini bildirmektedir.¹⁰

Zeccâc’ın yorumladığı âyette “*tayyib*” kelimesinin “*el-kelim*” kelimesine sıfat olarak getirilmesi ve “*el-kelim*” kelimesiyle birlikte Kur’ân’ın yegâne gayesi olan “*tevhîd*”e işaret edilmesi, yine bize “*tayyib*” kavramının anlamını doğru bir biçimde saptama bakımından oldukça önemli ipuçları vermektedir.

İbn Manzûr’un *Lisânu’l-Arab* adlı eserinde yer alan bilgiye göre, İbnü’l-Esîr (v. 606/1210) “*tayyib*” ve “*tayyibât*” kelimelerinin hadîslerde tekerrür ettiğinden ve ekseriyetle “temiz” manasında kullanıldığından bahsetmekte ve bu düşüncesini şu hadîslerle temellendirmektedir:

Hiz. Ali İbn Ebî Talib şu rivâyette bulunmuştur: “Ammâr, Rasûlullâh’ın yanına girmek için izin istedi. “Ona müsâde edin, girsin!” buyurdular. Ammâr girince de: “*Tayyib* ve *mutayyeb* Ammâr’a merhaba!” diyerek selamladılar.”¹¹

İbnü’l-Esîr’e göre zikri geçen hadîsteki “*tayyib*” ve “*mutayyeb*” kelimelerini Hiz. Peygamber “*tâhir*” ve “*mutahhar*” anlamında kullanmaktadır. Yine aynı âlime göre namazlarda birinci ve ikinci oturuşta okunmakta olan Tahiyât duasındaki¹² “*tayyibât*” kelimesi de “sadece Allah için eda edilen namaz, O’nun için yapılan dua ve O’nun için söylenen söz” anlamını ifade etmektedir.¹³

“*Tâhir*” manasına alınan “*tayyib*” kelimesinin kullanıldığı bir başka hadîs ise şöyledir: İbnü’l-Müseyyeb’den rivâyet edildiğine göre demiştir ki: “Allah *tayyib*dir, *tayyib*

⁸ Bkz: İbrâhim 14/24. Benzer bir kullanım için bkz: el-Fâtır 35/10.

⁹ İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 233.

¹⁰ Bkz: ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl, **Meâni’l-Kur’ân ve İ’râbuhû**, I-V, 1. baskı, tahkîk: Abdülcelîl Abduh Şelebî, Âlemü’l-Kütüb, Beyrût, 1408/1988, IV, 265.

¹¹ Tirmizî, Menakıb, (3799).

¹² Tahiyât duasının Arapça metni için bkz: Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, I, 459.

¹³ Bkz: İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 233.

olanı sever; nazîftir, nezâfeti sever; kerîmdir, keremi sever; cömerttir, cömertliği sever. Öyleyse avlularınızı temizleyin ve Yahudilere benzemeyin.”¹⁴

Kaynaklarda “*tayyib*” kelimesinin Allah’a sıfat olması, kula sıfat olması ve mala sıfat olmasıyla ilgili olarak da şu bilgilere rastlamaktayız:

“*Tayyib*” Allah’a sıfat olursa “noksanlıklardan münezze, ayıplardan berî”, kula sıfat olursa “kötü ahlâk ve çirkin davranışlardan arınmış, iyi davranışlarda bulunan kişi”, mala sıfat olursa “en iyi cinsten helâl mal” anlamına gelir.¹⁵

Aynı şekilde “*tayyib*” kelimesinin çoğulu olan “*tayyibât*”ın “helâl ve temiz olan gıdalar, ganimet malları, sözlerin en faziletlisi ve en güzeli” gibi anlamlara alınabileceği belirtilmektedir.¹⁶

b. İstîtâbe (اِسْتِطَابَةٌ): “*İstîtâbe*”, “*tîb*” kökünden türemiş ve “istinca” (bir şeyden kurtulmak, vücuttan çıkan pisliği temizlemeye çalışmak)¹⁷ manasına alınmıştır. Çünkü kişi bedenindeki kir ve pislikleri istinca yoluyla giderir. İstincâ ameliyesini yapan kişiye “*müstetîb*” ve “*müstencî*”, nefisini arındıran kişiye de “*mutîb*” denilmektedir.¹⁸

Râğîb el-İsfahânî şöyle demektedir: “İstincâ’ya istitâbe denmesi, ondaki ferahlık ve temizlenmekten dolayıdır.”¹⁹

c. Taybe (طَيْبَةٌ): İbn Manzûr’un naklettiğine göre Hz. Peygamber; Medîne’yi “*tîb (tâb)*” türevlerinin de kullanıldığı şu kelimelerle isimlendirmiştir: “*Taybe*”, “*tayyibe*”, “*tâbe*”, “*el-mutayyibe*”, “*el-câbire*”, “*el-mecbûre*”, “*el-habîbe*”, “*el-muhabbebe*”.²⁰

Hz. Peygamber’in Medîne’yi “hoş olmak, makbul olmak” vb. anlamlardaki “*tîb (tâb)*” kökü ve türevleriyle isimlendirmiş olması yine “*tayyib*” kavramının olumlu, hoş ve güzel anlamlar içerdiğini göstermektedir.

¹⁴ Bu hadisi bazı râviler, Âmir İbnu Sa’d’ın babası tarikiyle Hz. Peygamber’e ulaştırıp merfû olarak rivâyet etmişlerdir. Hadisin Arapça metni için bkz: Tirmizî, Edeb, 41.

¹⁵ et-Tehânevî, Muhammed b. Alî, *Mevsûatü Keşşâfî Istîlâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, I-II, 1. baskı, tahkîk: Alî Dahrûc, Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1996, II, 1143.

¹⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 235.

¹⁷ Bkz: Öğüt, Salim, “İstibrâ ve İstincâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I-XLIV, C. XXIII, İstanbul, 2001, s. 320-321.

¹⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 236.

¹⁹ Râğîb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 527. Ayrıca bkz: Cevherî, *a.g.e.*, I, 185.

²⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 236.

Cevherî de *es-Sihâh* adlı eserinde, “şeybe” vezninde olan “*taybe*” kelimesinin Medîne’ye isim olarak verildiğinden bahsetmektedir.²¹

Yine İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab* adlı eserinde İbnü’l-Esîr’in bu konuyla ilgili görüşlerine yer vermektedir. Buna göre İbnü’l-Esîr, Hz. Peygamber’in Medîne’nin “*taybe*” ve “*tâbe*” şeklinde isimlendirilmesi noktasında emrinin olduğunu ve bu isimlerin de “*tîb (tâb)*” kökünden türediğini söylemektedir. Yine o; Medîne’nin eski ismi olan Yesrib’in “fesâd” anlamına gelen “serb” (الثرِب) kökünden türediğini, Hz. Peygamber’in de bunu yasaklayıp “tâhir” anlamına gelen “*taybe*” ve “*tâbe*” isimlerini verdiğini söylemekte ve bu isimlerin verilmesine gerekçe olarak da Medîne’nin şirkten arındırılıp temizlenmesini göstermektedir.²²

d. Tûbâ (طُوبَى): “*Tayyibe*” kelimesinin çoğulu olduğu yönünde bir görüş ileri sürülmüştür. Ancak İbn Sîde bu görüşe itiraz etmiş ve bu konudaki kanaatini şu şekilde bildirmiştir: “*Tûbâ (طُوبَى), etyeb (أَطْيَبُ)* kelimesinin müennesidir. Çünkü “*fu’lâ (فُعْلَى)*” vezninde herhangi bir çoğul kalıbı yoktur.”²³

Yine “*tûbâ*” kelimesinin “*tîb (tâb)*” kökünden türediği ve “*fu’lâ*” vezniyle kullanıldığı ve sanki onun aslının “*tuybâ (طُيْبَى)*” olduğu, kendisinden önceki hareketin ötre olması dolayısıyla da “*ى*” harfinin “*و*” harfine dönüştüğü söylenmektedir. Ahfeş hariç, nahivcilerin kâhir ekseriyeti Arapların bu kelimeyle ilgili kullanımının “*tûbâ lek (طُوبَى لَكَ)*” şeklinde olduğunu söylemiş, izâfet yapılarak “*tûbâke (طُوبَاكَ)*” şeklinde kullanımının söz konusu olamayacağını bildirmişlerdir. Ancak Ahfeş, izâfetle “*tûbâke (طُوبَاكَ)*” şeklinde kullanımının da söz konusu olabileceğini ifade etmiştir.²⁴

“*Tîb (tâb)*” kökünden türeyen “*tûbâ (طُوبَى)*” kelimesinin anlamının ne olduğu konusunda da yorumlar yapılmış ve genellikle “Cennetteki bir ağacın ismidir.” şeklindeki görüş öne çıkarılmıştır.²⁵ Bununla birlikte “Yokluğu olmayan bir bekâ, zevâli olmayan bir

²¹ Bkz: Cevherî, **a.g.e.**, I, 186.

²² Bkz: İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 236.

²³ İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 234.

²⁴ Bkz: İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 234.

²⁵ Cevherî, **a.g.e.**, I, 186; Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 528; İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 234.

izzet ve fakirliği olmayan bir zenginlik gibi cennetteki her türlü güzel şeye işaretlerir.”²⁶ yorumu da yapılmıştır.

e. Etâbe (أَطَابَ): Bu, “*tîb (tâb)*” kökünden müştak, “if’âl” (أَفْعَال) veznindeki bir fiildir. “Güzel, hoş ve lezzetli bir yemek sunmak; helâl ve meşrû bir evlilik yapmak; temiz ve asil çocuklar dünyaya getirmek” gibi anlamları ihtiva etmektedir.²⁷

f. Etyebân (أَطْيَبَان): Bu kelimenin “yemek ve nikâh, ağız ve ferç, yemek ve uyku, içyağı ve gençlik, uyku ve nikâh, yemek ve cimâ” gibi anlamları ihtiva ettiğinden bahsedilmektedir.²⁸

Klasik eserlere müracaat edildiğinde, Kur’ân-ı Kerîm ve hadîslerdeki kimi kullanımlarına bakıldığında “*tîb (tâb)*” ve türevlerinin fitratı bozulmamış her insanın arzulanacağı maddî-manevî her türlü güzel şeyi çağrıştırdığı görülmekte ve genellikle de zıddı olan; değersiz, bayağı, aşağılık, iğrenç, tiksindirici, zararlı ve şerli oluşu sebebiyle hoş gitmeyen maddî-manevî her türlü şeyi çağrıştıran “*hubs (habâset)*” kökünün türevleriyle birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir.

B. ISTILAHTA TAYYİB

“*Tayyib*”; duyuların ve nefsin haz aldığı, güzel, hoş ve lezzetli bulduğu şeyleri ifade etmektedir. Râğîb el-İsfahânî dinî anlamıyla “*tayyib yiyecek*”i “Caiz olan şeyden ve caiz olan yerden alınandır.” şeklinde tarif etmektedir. Yiyecek bu şekilde olduğu sürece hem hazırda (dünyada) hem de gelecekte (âhirette) *tayyib*/hoş olur; pis/kötü olmaz. Aksi durumda ise hazırda (dünyada) hoş olsa da gelecekte (âhirette) hoş olmaz.²⁹

Elmalılı (v. 1361/1942) ise “*tayyib*” kavramını şer’î bakımdan, “her türlü şaibeden âri olan helâl” şeklinde tanımlamaktadır.³⁰

Râğîb el-İsfahânî’ye göre “*tayyib*” ve türevlerinin kullanıldığı şu âyetler, kendine ait yukarıdaki tanımla aynı anlamda kullanılmaktadır:³¹

²⁶ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 528; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 498; el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb, **Basâiru zevi’t-Temyîz fî Letâifi’l-Kitâbi’l-Azîz**, I-VI, tahkîk: Muhammed Ali en-Neccâr, el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrût, ty., III, 532.

²⁷ İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 236.

²⁸ Cevherî, **a.g.e.**, I, 185; Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527; İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 235; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 498; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 532.

²⁹ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 496.

³⁰ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmûsû**, I-V, haz: Sıtkı Güllü, Eser Neşriyat, İstanbul, 1997, V, 266.

“Bugün size temiz ve lezzetli şeyler (tayyibât) helâl kılındı. Ehl-i kitâbın kestikleri ve diğer yiyecekleri size helâldir. Sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir.”³²

“Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı o güzel ve temiz nimetleri (tayyibât) kendinize haram kılmayın, haddi de aşmayın! Çünkü Allah haddini aşanları asla sevmez.”³³

“Siz ey peygamberler! Helâl ve hoş şeylerden (tayyibât) yiyip için, yararlı işler yapın! Zira Ben yaptığınız her şeyi bilmekteyim.”³⁴

“Tayyib” kavramının en mükemmel semantik işlevi; duyulara -özellikle tat ve koku alma duyusuna- son derece haz verici, hoş ve tatlı gelen özellikleri göstermek olan bir sıfattır. Nitekim en sık kullanımı; yiyecek, su, rayiha vb. tavsîf içindir.³⁵ “Tayyib” kavramının kelime anlamından hareketle müfessirler genellikle bu kavramı; “haz verdiği için insan tabiatının hoş ve güzel bulduğu şey veya kişinin hoşlandığı ve yaratılışı icabı haz duyduğu şey”,³⁶ “şeriatın hükmüne göre iyi olan şey, insan fitratının güzel gördüğü ve lezzet duyduğu şey”,³⁷ “insan nefsinin hoşlandığı ve fitratının lezzet duyduğu her şey”,³⁸ “insan zevkinin hoş bulduğu yiyecekler, vücuda yararlı beslenmeyi sağlayan şeyler, hukukî işlemler sonucu haklı olarak ve karşılıklı gönül hoşluğu ile elde edilen mallar”,³⁹ “aklıselim sahibi, dengeli, erdemli, temiz tabiatlı her insanın beğendiği, temiz, güzel, iyi ve yararlı bulduğu şey; zararlı olmayan, tiksinti vermeyen ve dinin helâl saydığı şey”,⁴⁰ “temiz ve helâl olan şeyler; nefse hoş gelen, akıl ve bedene zararı olmayan temiz

³¹ Râğîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 527.

³² el-Mâide 5/5.

³³ el-Mâide 5/87.

³⁴ el-Mü’minûn 23/51. Ayrıca bkz: el-Bakara 2/172; el-A’râf 7/32; en-Nahl 16/114; el-Mü’min 40/64.

³⁵ Izutsu, Toshihiko, **Kur’ân’da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar**, 3. baskı, trc: Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, y.y., 2003, s. 351.

³⁶ er-Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Ali el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî, **Mefâtihu’l-Ğayb**, I-XXXII, 1. baskı, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 1401/1981, V, 3; XV, 27.

³⁷ el-Bursevî, İsmail Hakkı, **Rûhu’l-Beyân**, I-X, Matbaa-i Osmâniyye, Dersâadet, 1330/1912, III, 252.

³⁸ el-Âlûsî, Ebu’l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd, **Rûhu’l-Meânî fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî**, I-XXX, 2. baskı, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrût, ty., IX, 81.

³⁹ Abduh, Muhammed - Rızâ, Muhammed Reşîd, **Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm (Tefsîru’l-Menâr)**, I-XII, 2. baskı, Dâru’l-Menâr, Kâhire, 1366/1947, IX, 228.

⁴⁰ Hayreddin Karaman ve diğerleri, **Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, I-V, 2. baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2006, I, 253; II, 604.

yiyecekler; *habîs* olmayan ve başkasının hakkı bulunmayan şeyler”,⁴¹ “temiz (*tayyib*) yiyecek: yenmesi caiz olan nesnelere”⁴² şeklinde açıklamaktadırlar.

Râğîb el-İsfahânî, “*tayyib*” kavramını mecâzî olarak da “cehâlet ve fîskın pisliğinden ve de çirkin fiillerden arınıp ilim, îman ve güzel amellerle bezenen kişi” diye tarif etmektedir.⁴³ Şu âyetlerde ise Râğîb’in “*tayyib*” kavramıyla ilgili verdiği mecâzî anlamlara işaret edilmektedir: “Onlar ki melekler canlarını tatlılıkla (*tayyibîn*) alırlar: “Selâm size! Yaptığınız işlerden dolayı buyurun cennete!” derler.”⁴⁴

“İşte o sırada Zekerîyya Rabbine niyaz edip “Ya Rabbî, dedi, bana senin tarafından tertemiz, hayırlı zürriyet (*zürriyyeten tayyibeten*) ihsan eyle! Şüphesiz ki Sen duaları işitip icâbet edersin.”⁴⁵

“Ta ki Allah murdarı (*habîs*) temizden (*tayyib*) ayırsın ve murdarları (*habîs*) birbiri üzerine bindirip hepsini bir araya yığsın ve topunu birden cehenneme doldursun. İşte her şeylerini kaybedenler bunlardır.”⁴⁶

“*Tayyib*”; Allah’a sıfat olursa “noksanlıklardan münezzehe, ayıplardan berî”, kula sıfat olursa “kötü ahlâk ve çirkin davranışlardan arınmış, iyi davranışlarda bulunan kişi”, mala sıfat olursa “en iyi cinsten helâl mal” anlamına gelir.⁴⁷

Çalışmanın *Üçüncü Bölüm*’ünde konu üzerinde fikhî açıdan ayrıca durulacaktır.

II. TAYYİB KAVRAMININ KUR’ÂNÎ TAHLİLİ

A. KUR’ÂN’DA TAYYİB VE TÜREVLERİ

Kur’ân-ı Kerîm’de “*tîb*” kökünün türevleriyle elli yerde karşılaşmaktayız. Bunların kırk altısı “*tayyib*”, “*tayyibe*” ve çoğulları şeklinde kullanılmıştır.⁴⁸ Bunlar, cümlede buldukları konuma ve yüklendikleri göreve göre farklı anlamlara işaret etmektedirler.

⁴¹ Kaya, Remzi, **Kur’ân-ı Kerîm ve Kitab-ı Mukaddes’te Helal ve Haram Gıdalar**, Kaya Matbaası, İstanbul, 2000, s. 66-67.

⁴² Okuyan, Mehmet, **Kur’ân’da Vucûh ve Nezâir: Çok Anımlı Kavramlar, Kelimeler ve Edatlar**, Etüt Yayınları, Samsun, 2001, s. 427.

⁴³ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527.

⁴⁴ en-Nahl 16/32.

⁴⁵ Âl-i İmrân 3/38.

⁴⁶ el-Enfâl 8/37. Ayrıca bkz: ez-Zümer 39/73; en-Nûr 24/26; en-Nisâ 4/2; İbrâhîm 14/24; el-Fâtır 35/10.

⁴⁷ Tehânevî, **a.g.e.**, II, 1143.

⁴⁸ Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, “t-y-b” md., **el-Mu’cemu’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, Dâru’l-Hadîs, Kâhire, 1422/2001, s. 531-532.

Bu manaların başlıcaları şunlardır: Verimli toprak;⁴⁹ değerli, iyi ve kaliteli mal;⁵⁰ temiz toprak;⁵¹ güvenli şehir;⁵² şer'î usullere göre boğazlanmış eti helâl hayvanlar;⁵³ helâl, temiz ve lezzetli şeyler;⁵⁴ her türlü maddî ve manevî imkân, zevk ve eğlence;⁵⁵ temiz, hoş ve ferah meskenler;⁵⁶ maksada uygun hoş bir rüzgâr;⁵⁷ mü'min, doğru inanç ve iyi ameller;⁵⁸ temiz, mübârek ve sâlih evlat;⁵⁹ başta kelime-i tevhîd olmak üzere, Allah'ı anma ve yüceltme manası içeren her güzel söz;⁶⁰ hoşça giden ve hayır getiren selâm;⁶¹ mutlu, huzurlu, hoş ve güzel hayat.⁶²

“*Tayyib*” Kur’ân-ı Kerîm’de bazı nesnelere yapıdaki temizliği, güzelliği ve hoşluğu anlattığı gibi mecâzen ahlaklı ve erdemli insanları da ifade etmektedir. Nitekim bir âyette bununla ilgili olarak meâlen şöyle buyurulmaktadır:

“*Kötü kadınlar ve kötü sözler (el-habîsât), kötü erkeklere (el-habîsîn); kötü erkekler (el-habîsûn), kötü kadınlara ve kötü sözlere (el-habîsât); temiz kadınlar ve temiz kelimeler (et-tayyibât) ise temiz erkeklere (et-tayyibîn); temiz erkekler (et-tayyibûn) de temiz kadınlara ve temiz sözlere (et-tayyibât) yakışır. Bu temiz insanlar, o iftiracıların dedikodularından berîdirler, onlara mağfiret ve değerli büyük bir nasip vardır.*”⁶³

Yine, “*Allah mü'minleri içinde bulunduğunuz şu halde bırakacak değildir. Sonunda temiz (tayyib) ile murdarı (habîs) ayıracaktır...*”⁶⁴; “*De ki: Pis şeylerin çokluğu (kesratü'l-habîs) sana ilginç gelse de, pis (habîs) ile temiz (tayyib) bir olmaz. Öyleyse ey akl-ı selîm sahipleri! Allah'a karşı gelmekten sakının ki felâh bulasınız.*”⁶⁵ meâlindeki âyetlerde “*tayyib*”, ihlas ve samimiyeti içselleştirmiş mü'min veya onun sahip olduğu bilgi, doğru inanç ve doğru davranış gibi değerleri, “*habîs*” ise riya ve gösterişle tanınan

⁴⁹ Bkz: el-A'râf 7/58.

⁵⁰ Bkz: el-Bakara 2/267; en-Nisâ 4/2.

⁵¹ Bkz: en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6.

⁵² Bkz: Sebe' 34/15.

⁵³ Bkz: el-Mâide 5/4-5.

⁵⁴ Bkz: el-Bakara 2/57, 168, 172, 267; el-Mâide 5/87, 88; el-A'râf 7/32.

⁵⁵ Bkz: el-Ahkâf 46/20.

⁵⁶ Bkz: et-Tevbe 9/72; es-Saf 61/12.

⁵⁷ Bkz: Yûnus 10/22.

⁵⁸ Bkz: Âl-i İmrân 3/179; el-Mâide 5/100.

⁵⁹ Bkz: Âl-i İmrân 3/38.

⁶⁰ Bkz: el-Hac 22/24; el-Fâtır 35/10.

⁶¹ Bkz: en-Nûr 24/61.

⁶² Bkz: en-Nahl 16/97.

⁶³ en-Nûr 24/26.

⁶⁴ Âl-i İmrân 3/179.

⁶⁵ el-Mâide 5/100.

münâfik ve kâfirleri yahut onlarla anılır olmuş bilgisizlik, inkâr, yanlış inanç, ahlak ve edebe aykırı söz ve fiiller, fitne, fesâd ve fîsk gibi kötülükleri ifade etmektedir.

Aynı şekilde Kur’ân-ı Kerîm’de, doğru bilgidен (vahiy) faydalanarak iyi ve güzel davranışlar sergileyen samimi mü’min; yağmur yağdığında canlanıp hoş ve güzel mahsul veren verimli ve bereketli bir toprağa, kâfir ve münâfik da sadece çalı çırpı bitiren çorak bir toprağa benzetilirken “*tayyib*” ve “*habîs*” kelimeleri kullanılmaktadır.⁶⁶

Nasıl ki yağmur, iyi ve verimli toprağın bol ürün vermesine, çorak toprağın da zararlı ot ve dikenler bitirmesine sebebiyet veriyorsa Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği vahiy feyzi de iyi, kabiliyetli insanların uyanmasına, iyi işler yapmasına vesîle olurken kabiliyetsiz insanların da sapıklıklarına sebebiyet verir. Peygamber’in tebliğinin kabiliyetsiz insana pek etkisi olmaz. O tür insanlar bu tebliğden pek az yararlanırlar hatta bazen buna karşı koyarak küfür ve şirklerini, dolayısıyla ziyanlarını artırırılar.⁶⁷ Nitekim âyette şöyle buyurulmaktadır: “*Biz Kur’ân’ı mü’minlere şifa ve rahmet olarak indiririz. Ama o, zalimlerin ise sadece ziyanını artırır.*”⁶⁸

“*Kelime-i tayyibe*” ile ifade edilen ve mü’minin kalbinde kök salıp erdemli davranışlar halinde dışa vuran “kelime-i tevhîd”; görünüşü, kokusu, meyvesinin tadı ve faydası bakımından kökleri yerin derinliklerine uzanan, dalları ise göklere yayılan ve her mevsim meyve veren faydalı ağaca benzetilmektedir.⁶⁹ “*Kelime-i tayyibe*”, “tesbîh, tekbîr ve hamd gibi sözler; Kur’ân tilâveti, dua, zikir ve niyaz; iyiliği emredip kötülükten sakındırma; insana mutluluk vererek onu rûhî bakımdan rahatlatan her türlü söz” olarak da açıklanmış⁷⁰ ve Kur’ân’da güzel sözün Allah katında karşılık göreceği belirtilmiştir.⁷¹

“*Tîb (tâb)*” ve türevlerinin Kur’ân-ı Kerîm’de ne gibi anlamları ifade etmek üzere kullanıldığını örneklendiren yukarıda kaydedilen genel anlamdaki bazı bilgilerden sonra - meselenin tüm yönleriyle açıklığa kavuşması bakımından- burada ayrıntıya girmenin ve konuyu belli başlıklar altında vermenin gerekli olduğu kanaatini taşımaktayız. İlgili kökün Kur’ân’daki türevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

⁶⁶ el-A`râf 7/58.

⁶⁷ Ateş, Süleyman, “Tayyibât”, **Kur’ân Ansiklopedisi (KA)**, I-XXX, C. XX, Kur’ân Bilimleri Araştırma Vakfı (KUBA), İstanbul, ty., s. 67.

⁶⁸ el-İsrâ 50/82.

⁶⁹ Bkz: İbrâhîm 14/24.

⁷⁰ Yerinde, “Tayyib”, **DİA**, XL, 196.

⁷¹ Bkz: el-Fâtır 35/10.

1. **Tâbe (طَابَ)**: “*Tâbe*” sülâsî mücerred bir fiildir, ikinci bâbdan gelmektedir ve bu şekliyle ğâib müzekker tekil şahısları ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bu formuyla Kur’ân’da bir yerde geçmekte⁷² ve “himayeniz altında bulunan yetim kızlar dışındaki, Allah’ın sizin için iyi, temiz, hoş ve helâl kıldığı kadınlar”⁷³ anlamını bildirmektedir.

2. **Tıbtüm (طِبْتُمْ)**: “*Tâbe*” fiilinin mâzî sîğasıyla çekimlenerek bu formu kazanmıştır. Bu şekliyle ikinci müzekker çoğul şahısları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu formuyla Kur’ân’da bir yerde geçmekte⁷⁴ ve “Ne hoşsunuz! Tertemiz oldunuz! Dünyada amelleriniz hoş oldu, bugün ise meskeniniz!”⁷⁵ gibi anlamlar taşımaktadır.

3. **Tıbne (طِبْنَ)**: “*Tâbe*” fiilinin mâzî sîğasıyla çekimlenerek bu forma aktarılmıştır. Bu şekliyle üçüncü müennes çoğul şahısları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu formuyla Kur’ân’da sadece bir yerde geçmekte⁷⁶ ve “bir şeyi gönül hoşluğuyla, kendi isteğiyle bağışlamak, hibe etmek”⁷⁷ gibi anlamları ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

4. **Tûbâ (طُوبَى)**: “*Tûbâ*”, “*tîb (tâb)*” kökünden türetilerek “fu’lâ” (فُعْلَى) kalıbına aktarılmış olan ve “*etyeb*” (أَطِيبُ) kelimesinin müennes formunu ifade etmek üzere kullanılan bir kelimedir.⁷⁸ Bu formuyla Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir yerde geçmekte,⁷⁹ “mutluluk ve göz aydınlığı; asalet; onur, şeref, saygınlık; hayır; cennet; mutmain olma ve de sükûnet bulma”⁸⁰ gibi anlamları içermektedir.

5. **et-Tayyib (الطَّيِّبُ)**: İyi; hoş; makbul; leziz, lezzetli; şen, neşeli; samimi, candan; sağlıklı, sıhhatte, esen; tâhir, temiz gibi anlamları içermektedir. Bu formuyla Kur’ân-ı

⁷² en-Nisâ 4/3.

⁷³ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, **Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**, I-XXIV, 1. baskı, tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kâhire, 1422/2001, VI, 358; ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl**, I-VI, 1. baskı, tahkik: Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Alî Muhammed Muavviz, Mektebetü’l-Ubeykân, Riyâd, 1418/1998, II, 15; Râzî, **a.g.e.**, IX, 179.

⁷⁴ ez-Zümer 39/73.

⁷⁵ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullah ed-Deylemi, **Meâni’l-Kur’ân**, I-III, 3. baskı, Âlemü’l-Kütüb, Beyrût, 1403/1983, II, 425; Taberî, **a.g.e.**, XX, 270; Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527.

⁷⁶ en-Nisâ 4/4.

⁷⁷ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Ferrâ, **a.g.e.**, I, 256; Taberî, **a.g.e.**, VI, 382; Râzî, **a.g.e.**, IX, 188.

⁷⁸ Bkz: İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIII, 234.

⁷⁹ er-Ra’d 13/29.

⁸⁰ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIII, 519-522; Zemahşerî, **a.g.e.**, III, 351; Râzî, **a.g.e.**, XIX, 51-52.

Kerîm’de yedi yerde geçmekte,⁸¹ “samimi mü’min, sâlih amel, temiz nefis”;⁸² “helâl, sâlih amel”;⁸³ “mü’min, sâlih amel, iyi insan, sâlih, itaatkâr, helâl mal”;⁸⁴ “iyi ve elverişli bir toprak (akıllı, kavrayışlı ve erdemli bir insan)”;⁸⁵ “samimi mü’min”;⁸⁶ “sözlerin en güzeli (kelime-i tevhîd)”;⁸⁷ “güzel söz (kelime-i tevhîd, zikir, tesbîh, tehlil, Kur’ân tilâveti, dua, istiğfar vb. sözler); iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak; mazlumlara yardım etmek”⁸⁸ gibi anlamları ifade etmektedir.

6. Tayyib (طَيِّبًا): “*Tayyib*”, yukarıda değindiğimiz “*et-tayyib*” kelimesinin içerdiği anlamları içermektedir. Bilindiği üzere “*et-tayyib*” kelimesi marife bir kelimedir, bilinen ve belirli bir şeye işaret eder ancak “*tayyib*” kelimesi nekre bir kelimedir, belirsizlik ifade eder. “*Tayyib*” kelimesi bu formuyla Kur’ân-ı Kerîm’de genellikle “helâl” (حَلَالًا) kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’e bakıldığında “*tayyib*” kelimesinin altı yerde geçtiği⁸⁹ ve “helâl, hoş, lezzetli ve temiz olan yiyecekler”,⁹⁰ “temiz bir toprak”,⁹¹ “elde edilen ganimetleri helâl ve hoş olarak yemek”⁹² gibi anlamları ifade etmek üzere kullanıldığı görülmektedir.

7. et-Tayyibûn (الطَّيِّبُونَ): Bu kelime “*tayyib*” kelimesinin müzekker çoğuludur. Bu formuyla Kur’ân’da bir yerde geçmekte,⁹³ “temiz erkekler”⁹⁴ anlamında kullanılmaktadır.

⁸¹ Âl-i İmrân 3/179; en-Nisâ 4/2; el-Mâide 5/100; el-A’râf 7/58; el-Enfâl 8/37; el-Hac 22/24; el-Fâtır 35/10.
⁸² Âl-i İmrân 3/179. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, VI, 262; Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; Râzî, **a.g.e.**, IX, 114-115.
⁸³ en-Nisâ 4/2. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, VI, 351; Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273, 527.
⁸⁴ el-Mâide 5/100. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, IX, 12-13; Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 299.
⁸⁵ el-A’râf 7/58. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, X, 256; Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 497.
⁸⁶ el-Enfâl 8/37. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XI, 175; Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 579; Râzî, **a.g.e.**, XV, 166.
⁸⁷ el-Hac 22/24. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVI, 500; Zemahşerî, **a.g.e.**, IV, 184.
⁸⁸ el-Fâtır 35/10. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIX, 338; Zemahşerî, **a.g.e.**, V, 144; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 498.
⁸⁹ el-Bakara 2/168; en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6, 88; el-Enfâl 8/69; en-Nahl 16/114.
⁹⁰ el-Bakara 2/168; el-Mâide 5/88; en-Nahl 16/114. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, III, 36-37; Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 496.
⁹¹ en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, VII, 82; Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 497.
⁹² el-Enfâl 8/69. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XI, 283; Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 601.
⁹³ en-Nûr 24/26.
⁹⁴ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 496; İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer, **Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm**, I-VIII, 1. baskı, tahkik: Sâmi b. Muhammed es-Selâme, Dâru Taybe, Riyâd, 1418/1997, VI, 34.

8. Tayyibîn (طَيِّبِينَ): “*Tayyibîn*”, “*tayyib*” kelimesinin müzekker çoğuludur. Bu kelime Kur’ân’da iki yerde geçmekte⁹⁵ ve “iyi, güzel, temiz, hoş ve günahsız kimseler”,⁹⁶ “temiz erkekler”⁹⁷ anlamlarında kullanılmaktadır.

9. Tayyibe (طَيِّبَةً): “*Tayyib*” kelimesinin müennesidir. Bu formuyla Kur’ân-ı Kerîm’de dokuz yerde geçmekte⁹⁸ ve “sâlih bir çocuk/nesil”,⁹⁹ “güzel, hoş ve temiz meskenler”,¹⁰⁰ “amaca uygun hoş bir rüzgâr”,¹⁰¹ “Allah’a îman, samimi mü’min, güzel bir söz (kelime-i tevhîd, tesbîh, tahmîd, tevbe, istiğfar ve dua gibi güzel kelimelerin hepsi)”,¹⁰² “helâl rızık, kanaat”,¹⁰³ “hoşnutluk uyandırıcı ve çok büyük sevap kazandırıcı bir esenlik dileği olmak üzere selam vermek”,¹⁰⁴ “haşerattan korunmuş, güzel, temiz ve verimli bir şehir”¹⁰⁵ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

10. Tayyibât (طَيِّبَات): “*Tayyib*” kelimesinin müennes çoğuludur. Bu şekliyle Kur’ân-ı Kerîm’de sekiz yerde geçmekte¹⁰⁶ ve “helâl, hoş, temiz ve kaliteli rızık”,¹⁰⁷ “zevk veren ve mutlu eden her türlü güzellik”,¹⁰⁸ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

11. et-Tayyibât (الطَيِّبَات): “*Tayyib*” kelimesinin müennes çoğuludur. Bilindiği üzere yukarıda kaydedilen “*tayyibât*” kelimesi nekre, “*et-tayyibât*” kelimesi ise marifedir.

⁹⁵ en-Nahl 16/32; en-Nûr 24/26.

⁹⁶ en-Nahl 16/32. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIV, 212; Zemahşerî, **a.g.e.**, III, 434.

⁹⁷ en-Nûr 24/26. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 496; İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 34.

⁹⁸ Âl-i İmrân 3/38; et-Tevbe 9/72; Yûnus 10/22; İbrâhîm 14/24; en-Nahl 16/97; en-Nûr 24/61; Sebe’ 34/15; es-Sâff 61/12.

⁹⁹ Âl-i İmrân 3/38. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Farh el-Ensârî el-Hazrecî el-Endelûsî, **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân**, I-XXII, tashîh: Hişâm Semîr el-Buhârî, Dâru Âlemi’l-Kütüb, Riyâd, 1423/2003, IV, 72; İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 37.

¹⁰⁰ et-Tevbe 9/72; es-Sâff 61/12. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 497.

¹⁰¹ Yûnus 10/22. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râzî, **a.g.e.**, XVII, 70.

¹⁰² İbrâhîm 14/24. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIII, 634-636; Zemahşerî, **a.g.e.**, III, 377.

¹⁰³ en-Nahl 16/97. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIV, 350-352; Zemahşerî, **a.g.e.**, III, 472.

¹⁰⁴ en-Nûr 24/61. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVII, 384; Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 319.

¹⁰⁵ Sebe’ 34/15. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Ferrâ, **a.g.e.**, II, 358; Taberî, **a.g.e.**, XIX, 248; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 497.

¹⁰⁶ el-Bakara 2/57, 172, 267; en-Nisâ 4/160; el-Mâide 5/87; el-A’râf 7/160; Tâhâ 20/81; el-Ahkâf 46/20.

¹⁰⁷ el-Bakara 2/57, 172, 267; en-Nisâ 4/160; el-Mâide 5/87; el-A’râf 7/160; Tâhâ 20/81. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, III, 53; X, 504; Zemahşerî, **a.g.e.**, I, 498; Râzî, **a.g.e.**, XII, 74-75.

¹⁰⁸ el-Ahkâf 46/20. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XXI, 147; Zemahşerî, **a.g.e.**, V, 503.

Bu kelime bu formuyla Kur'ân-ı Kerîm'de on üç yerde geçmekte¹⁰⁹ ve “bütün helâl, hoş ve temiz rızıklar”,¹¹⁰ “temiz kadınlar”¹¹¹ gibi anlamları ifade için kullanılmaktadır.

B. KUR'ÂN'DA TAYYİB VE TÜREVLERİNİN İÇERDİĞİ ANLAMLAR

1. Helâl, Hoş ve Temiz Yiyecekler

Bilindiği üzere insanoğlunun hayatını sürdürebilmesi zaruri ihtiyaçlarını karşılamasına bağlıdır. Beslenme, dolayısıyla gıda maddeleri ise ihtiyaçların karşılanması noktasında önemli bir kalem oluşturmaktadır. Gıda maddeleri insanın vazgeçilmez tabii ve temel ihtiyaçlarından biri olup birçok bilim dalını bir şekilde ilgilendirdiği gibi dinlerin, dolayısıyla da İslâm dininin ilgi alanı olmuştur. Çünkü ruh ve beden sağlığının korunması, kişi haklarının gözetilmesi ve nihai hedef olan Allah rızasının elde edilmesi ancak bu alanda yapılacak bazı sınırlamalarla mümkün olacaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de, yeryüzünde her ne varsa bütün bunların, insanlığın yararı için yaratıldığı ve insanoğlunun emrine verildiği belirtilmiş,¹¹² diğer alanlarda olduğu gibi yiyecekler konusunda da ancak zorunlu ve istisnâî durumlarda yasaklama getirildiği ifade edilmiştir. Bu, İslâm'ın rahmet ve kolaylık dini olmasının tabii sonucudur.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Kur'ân-ı Kerîm'de yenilmesi helâl olan gıdalarla ilgili ayrıntılı bir liste verilmemiştir. Temiz, hoş ve helâl şeylerin (*tayyibât*) yenmesinin helâl; pis ve kötü (*habâis*) şeylerin yenmesinin ise haram olduğuna dair genel bir vurguda bulunulmuştur.¹¹³ Bu konuda somut çerçevenin belirlenmesi haram kılınan gıda maddelerinin bildirilmesiyle mümkün olmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şu dört âyette, yenilmesi yasaklanmış olan gıda maddeleri açık bir şekilde bildirilmiştir:

¹⁰⁹ el-Mâide 5/4-5; el-A'râf 7/32, 157; el-Enfâl 8/26; Yûnus 10/93; en-Nahl 16/72; el-İsrâ 17/70; el-Mû'minûn 23/51; en-Nûr 24/26; el-Mû'min 40/64; el-Câsiye 45/16.

¹¹⁰ el-Mâide 5/4-5; el-A'râf 7/32, 157; el-Enfâl 8/26; Yûnus 10/93; en-Nahl 16/72; el-İsrâ 17/70; el-Mû'minûn 23/51; el-Mû'min 40/64; el-Câsiye 45/16. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, VIII, 99; Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 439; Râzî, **a.g.e.**, XV, 155; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 587.

¹¹¹ en-Nûr 24/26. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVII, 237; İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 35.

¹¹² Bkz: el-Bakara 2/29; el-Câsiye 45/13.

¹¹³ Bkz: el-Bakara 2/172; e-Mâide 5/4-5; el-A'râf 7/32, 157.

“O size leşi, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kıldı. Kim çaresiz kalırsa (zaruret miktarını geçmemek ve başkasının hakkını gasp etmemek şartıyla) bunlardan yemesinde günah yoktur. Allah gafurdur, rahimdir.”¹¹⁴

“Size şunlar haram kılındı: Kendiliğinden ölen hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkasının adına kesilen, henüz canı çıkmadan yetişip şartına uygun tarzda kestikleriniz müstesna; boğulmuş, bir şey vurularak öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanmış, boynuzlanmış yahut canavar tarafından parçalanmış olup da ölen hayvanların etleri, putlara ait sunaklarda kesilen hayvanların etleri ve zar atarak, kumar oynayarak elde edilen etler. Bütün bunlar itaat dışına çıkıştır. Artık bugün kâfirler dininizi söndürmekten ümitlerini kestiler. Öyleyse onlardan korkmayın, Benden çekinin! İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâm’ı beğendim. Kim günaha meyletmeksizin açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, haram olan etlerden yiyebilir. Çünkü Allah gafurdur, rahimdir.”¹¹⁵

“De ki: Bana vahyolunanlar içinde, bu haram dediklerinizin, yemek isteyen kimseye haram kılındığını görmüyorum. Ancak leş yahut akıtılmış kan yahut pis olduğunda hiç şüphe olmayan domuz eti veya Allah yolundan çıkararak Allah’tan başkası adına kesilen hayvan olursa başka (bunlar haramdır). Fakat kim çaresiz kalırsa başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret sınırını aşmamak üzere bunlardan yiyebilir. Çünkü Rabbin gafurdur, rahimdir.”¹¹⁶

“Allah size sadece leşi, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kıldı. Ama kim çaresiz kalırsa zaruret miktarını aşmayarak ve başkasının hakkına da tecavüz etmeyerek, haram kılınan şeyden yerse bunda günah yoktur. Şüphesiz Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur.”¹¹⁷

Zikri geçen âyetlerden de anlaşıldığı üzere Kur’ân-ı Kerîm’de dört hayvanî gıda maddesi haram kılınmıştır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. Kendiliğinden ölen ya da nassların öngördüğü şekilde boğazlanmaksızın öldürülen hayvanların (meyte/leş) etleri

¹¹⁴ Bkz: el-Bakara 2/173.

¹¹⁵ Bkz: el-Mâide 5/3.

¹¹⁶ Bkz: el-En’âm 6/145.

¹¹⁷ Bkz: en-Nahl 16/115.

- b.** Akıtılmış kan
- c.** Domuz eti
- d.** Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların etleri

Burada şunu belirtelim ki Mâide Sûresi 3. âyette zikredilen, “...Boğulmuş, bir şey vurularak öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanmış, boynuzlanmış yahut canavar tarafından parçalanmış olup da ölen hayvanlar...”, “meyle/leş” kapsamında değerlendirilmektedir.¹¹⁸

Bir fiilin helâl, câiz ve serbest kılındığı şu üç yolla bilinir:

a. Bir hususun dinen helâl olduğunu anlamanın birinci yolu, Kur’ân ve Sünnet’te o şeyin helâl kılındığının bildirilmesidir. Nitekim Kur’ân’da alışveriş ve ticaretin helâl kılındığı,¹¹⁹ ramazan gecelerinde karı-koca ilişkisinin helâl olduğu,¹²⁰ Ehl-i kitâbın kestiğinin ve yemeğinin helâl olduğu,¹²¹ deniz avının helâl kılındığı¹²² helâl kelimesi veya türevleri kullanılarak bildirilmektedir.¹²³

b. Kur’ân ve Sünnet’te çok defa belli bir yanlış anlayışı ve kaygıyı gidermek için bir şeyin helâl olduğu, yapılmasında bir günah ve sakıncanın bulunmadığı bildirilebilir. Bu da bir hususun dinen helâl olduğunu bilmenin ikinci yoludur. Nitekim bir âyette¹²⁴ haram kılınan yiyecekler sayıldıktan sonra zaruret halinde bunlardan zarureti giderecek ölçüde yenmesinde günah olmadığı bildirilmiştir.¹²⁵

c. Bir şeyin dinen helâl olması, hakkında herhangi bir yasağın, aksine bir delilin bulunmamasıyla da anlaşılır. Bu sonuca “İstishâbü’l-asl” yoluyla, yani eşyada mubah oluşun esas olması kuralından hareketle ulaşılır. Kur’ân’da göklerde ve yerlerde ne varsa hepsinin insan için yaratıldığı, insanın emrine ve istifadesine verildiği sıkça vurgulanır. Temiz ve güzel olan her şeyin (*tayyibât*) helâl kılınp sadece kötü ve çirkin şeylerin (*habâis*) haram kılındığının bildirilmesi de bu anlamdadır. Kur’ân ve Sünnet’te sadece yapılması istenmeyen veya doğru bulunmayan hususlar tek tek veya ilke olarak açıkça belirtilmiş, böylece geriye kalanların helâl ve mubah olduğu kendiliğinden ortaya

¹¹⁸ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XIII, 231.

¹¹⁹ Bkz: el-Bakara 2/275.

¹²⁰ Bkz: el-Bakara 2/187.

¹²¹ Bkz: el-Mâide 5/5.

¹²² Bkz: el-Mâide 5/96.

¹²³ Diğer örnekler için bkz: el-Bakara 2/168; Âl-i İmrân 3/50, 51; el-Mâide 5/1, 4, 88; el-A’râf 7/157; el-Enfâl 8/69; en-Nahl 16/114; el-Ahzâb 33/50.

¹²⁴ Bkz: el-Bakara 2/173.

¹²⁵ Benzer örnekler için bkz: el-Bakara 2/158, 198, 203, 235, 236, 282; en-Nisâ 4/23, 24, 102; el-Mâide 5/93; en-Nûr 24/29, 58, 61, 62; el-Ahzâb 33/5, 55; el-Fetih 48/17; el-Mümtehine 60/10.

çıkıştır. Böyle olduğu için de İslâm'ın ferdî ve içtimaî hayatla ilgili olarak yasakladığı veya kayıtladığı hususlar dışında kalan çok geniş bir alan helâl, mubah ve câiz kapsamında yer almaktadır.¹²⁶

Kur'ân-ı Kerîm'in meseleye yaklaşım tarzını bildiren genel anlamdaki bu bilgilerden sonra, "helâl, hoş ve temiz yiyecek" (*tayyibât*) meselesiyle ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan çok sayıdaki âyeti merkeze alarak ve geçmişten günümüze müfessirlerin bu âyetlere yaklaşımını nazara vererek konu derinlemesine ele alınacaktır. Öncelikle Kur'ân sözlüklerine bakmak faydalı ve doğru bir yaklaşım olacaktır.

Mukâtil b. Süleymân (v. 150/767), âyetlerde sıkça geçen "*et-tayyibât*" kelimesinin sekiz manada tefsir edilebileceğini söylemektedir. Bu manaları şu şekilde sıralamak mümkündür:¹²⁷ "Cahiliye ehlinin en'âm'dan (deve, sığır, koyun ve keçi) haram kıldıkları (fakat aslında helâl olan hayvanlar)",¹²⁸ "el-menn (kudret helvası), es-selvâ (bildircin eti)",¹²⁹ "yiyecek, güzel elbise ve cimâ",¹³⁰ "tırnaklı hayvanların iç yağları ve etleri",¹³¹ "kesilerek yenilen hayvanların etleri",¹³² "ganîmet",¹³³ "tahıl, bal, yağ ve benzeri rızıklar",¹³⁴ "güzel söz".¹³⁵

İbnü'l-Cevzî (v. 597/1201)'nin bildirdiğine göre de "*tayyibât*" kelimesi Kur'ân'da "helâl",¹³⁶ "kudret helvası ve bildircin eti",¹³⁷ "tırnaklı hayvanların iç yağları ve etleri",¹³⁸ "kesilerek yenilen hayvanların etleri",¹³⁹ "ganîmet",¹⁴⁰ "güzel söz",¹⁴¹ "temiz olan ve hoş giden her türlü şey"¹⁴² gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁴³

¹²⁶ Koca, Ferhat, "Helâl", **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XVII, İstanbul, 1998, s. 177.

¹²⁷ Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, tahkik: Abdullah Mahmûd Şehhâte, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kâhire, 1414/1994, s. 124-127.

¹²⁸ el-Bakara 2/168, 172; el-A'râf 7/32.

¹²⁹ el-Bakara 2/57; el-A'râf 7/160; Yûnus 10/93; Tâhâ 20/80-81; el-Câsiye 45/16.

¹³⁰ el-Mâide 5/87-88; el-Mü'minûn 23/51.

¹³¹ en-Nisâ 4/160; el-A'râf 7/157.

¹³² el-Mâide 5/4-5.

¹³³ el-Enfâl 8/26, 69.

¹³⁴ el-İsrâ 17/70; el-Mü'min 40/64.

¹³⁵ en-Nûr 24/26.

¹³⁶ el-Bakara 2/172; el-A'râf 7/32.

¹³⁷ el-Bakara 2/57; Yûnus 10/93; el-Câsiye 45/16.

¹³⁸ en-Nisâ 4/160; el-A'râf 7/157.

¹³⁹ el-Mâide 5/4-5.

¹⁴⁰ el-Enfâl 8/26.

¹⁴¹ en-Nûr 24/26.

¹⁴² el-Mâide 5/87; el-Mü'minûn 23/51.

Zikri geçen açıklamalardan da anlaşılıyor ki “*tayyibât*” kelimesiyle Kur’ân’da birkaç değişik anlama vurgu yapılmıştır. Bu anlamların neredeyse tamamı ise “*Helâl, Hoş ve Temiz Yiyecekler*” şeklinde ifade edilen alana karşılık gelmektedir.

Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de birçok âyette “*helâl, hoş ve temiz yiyecek*” vurgusunda bulunmakta; insanların, kafalarına göre bir takım haramlar uydurmamaları gerektiğini bildirmekte ve yegâne kural koyucunun kendisi olduğunu hatırlatmaktadır. Nitekim bu mesele şu âyetlerde gâyet açık bir şekilde vurgulanmaktadır: “*Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı o güzel ve temiz nimetleri (tayyibât) kendinize haram kılmayın, haddi de aşmayın! Çünkü Allah haddini aşanları asla sevmez. Allah’ın size rızık olmak üzere yarattığı şeylerden helâl ve temiz olarak yiyin! Kendisine iman ettiğiniz Allah’a karşı gelmekten sakının!*”¹⁴⁴

Bu âyetlerin nüzûl sebebi olarak çeşitli olaylar anlatılmaktadır. Hz. Enes’in rivâyetine göre ashâbdan bazı kimseler, mü’minlerin annelerine, Allah Rasûlü’nün yalnız kaldığı vakitlerde yaptığı ibadetlerinden sormuşlar, Allah Rasûlü’nün ibadetleri kendilerine anlatılınca kendilerinin yaptığı ibadetleri az bularak: “Biz nerede, Allah Rasûlü nerede? Onun geçmiş ve gelecek günahları affedilmiştir.” demişler. Allah Rasûlü gelmiş: “Siz, şöyle şöyle dediniz. Vallahi ben sizin, Allah’tan en çok korkanınızım. Ama ben kâh oruç tutarım, kâh tutmam; namaz da kılarım, uyurum da. Kadınlarla da birleşirim. Kim benim sünnetimden ayrılırsa o benden değildir.” buyurmuştur.¹⁴⁵

Abdullah İbn Mes’ud ise şöyle demiştir: “Biz Rasûlullah ile yanımızda eşlerimiz olmaksızın gazaya çıkıyorduk. Kendisinden erkekliğimizi gidermek hususunda izin istedik ama o bunu yasakladı. Sonra, mehir olarak elbise vermek şartı ile kadınlarla nikâhlanmaya izin verdi. Sonra da bize: “*Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı o güzel ve temiz nimetleri (tayyibât) kendinize haram kılmayın, haddi de aşmayın. Çünkü Allah haddini aşanları asla sevmez.*”¹⁴⁶ âyetini okudu.”¹⁴⁷

---

¹⁴³ Bkz: İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, **Nüzhetu’l-A’yüni’n-Nevâzir fi İlmi’l-Vücûh ve’n-Nezâir**, 1. baskı, tahkik: Muhammed Abdülkerim Kâzım er-Râzî, Müessesetu’r-Risâle, Beyrût, 1404/1984, s. 418-419.

¹⁴⁴ el-Mâide 5/87-88.

¹⁴⁵ Bkz: Buhârî, Nikâh, 1 (5063); Müslim, Nikâh, 1.

¹⁴⁶ el-Mâide 5/87-88.

¹⁴⁷ Buhârî, Nikâh, 6 (5071), 8 (5075); Tefsîru Sûre-i Mâide, 9 (4615); Müslim, Nikâh, 3.

Abdullah İbn Abbâs'ın rivâyetine göre ise bu âyet, et yiyince şehvetinin artıp kadınların ardına düştüğünü ve bu yüzden eti kendisine harâm kıldığını söyleyen bir adam hakkında inmiştir.¹⁴⁸

Yine başka bir rivâyete göre ise içlerinde Hz. Ali ve Osman İbn Maz'ûn'un bulunduğu on sahâbî, bir gün Allah Rasûlü'nün öğütlerinden çok fazla etkilenecek dünyadan tamamen yüz çevirmeye karar vermişler; kimi et yemeyi, kimi yağ yemeyi, kimi gündüz vakti yemek yemeyi, kimi uyumayı kimi kadınlarla birleşmeyi kendisine haram kılmıştır. Kadınla birleşmeyi kendisine harâm kılan Osman İbn Maz'ûn'un karısı durumu, Hz. Peygamber'e şikâyet etmiş. Allah Rasûlü Osman'a orucunu bozmasını emrederek: "Bazı insanlara ne oluyor ki kadınları, yemek yemeyi, uyumayı kendilerine yasaklıyorlar? Bakın, ben (geceleyin) hem uyurum, hem namaz kılarım; (gündüzün) bazen oruç tutar, bazen tutmam. Kadınlarla da birleşirim. Kim benim sünnetimden ayrılırsa o benden değildir!" demiş ve "*Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o güzel ve temiz nimetleri (tayyibât) kendinize haram kılmayın, haddi de aşmayın! Çünkü Allah haddini aşanları asla sevmez.*" âyeti inmiştir.¹⁴⁹

Mü'minlere, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için kendilerini ve başkalarını hayatın helâl olan güzelliklerinden mahrum bırakma yoluna girmemeleri çağrısının bu âyette yapılmış olması, Mâide Sûresi 82. âyette¹⁵⁰ kendini ibadete veren Hıristiyan din adamlarından olumlu biçimde söz edilmesinin yanlış anlaşılmasını da önlemiş olmaktadır.¹⁵¹ Nitekim bu iki âyetin iniş sebebi olarak anılan olaylar, Rasûlullah zamanında bile bazı mü'minlerin dünyadan el etek çekerek zâhidâne bir hayat sürme arzusu içine girdiklerini, özellikle yeme-içme, dinlenme, giyim-kuşam, evlenme ve evlilik hayatının icaplarını yerine getirme konularında mahrumiyeti temel hayat felsefesi haline getirmeye yöneldiklerini, hatta bazılarının zühd yarışına girdiğini, bunun sonucunda gerek

¹⁴⁸ Bkz: Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 6 (3054).

¹⁴⁹ Bkz: Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5.

¹⁵⁰ "*Sen, iman edenlere, düşmanlık besleme bakımından onların en şiddetlilerinin Yahudiler ile müşrikler olduğunu görürsün. Mü'minlere sevgi bakımından en çok yakınlık duyanların ise "Biz Nasâra'yız (Hıristiyan'ız)" diyenler olduğunu görürsün. Bunun sebebi, onlar arasında bilgin keşişlerin ve dünyayı terk etmiş rahiplerin bulunması ve onların kibirlenmemeleridir.*"

¹⁵¹ Bkz: Abduh-Rızâ, a.g.e., VII, 18.

kendilerinin gerekse aile fertlerinin zarar görmesi sebebiyle Hz. Peygamber tarafından uyarıldıklarını göstermektedir.¹⁵²

Bu iki âyetin iniş sebebi olarak gösterilen rivâyetlerin muhtevasında yeme-içme, uyku, evlenme ve giyim-kuşam gibi insanlar için hayatiyet arz eden olguların yer alması; âyet içerisinde yer alan “*tayyibât*”ın anlam alanına karşılık gelmesi bakımından oldukça önemlidir. Çünkü âyet; insanların, kendilerini hayatın bu türden helâl ve hoş olan güzelliklerinden mahrum bırakmaları üzerine nâzil olmuş ve “*Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı o güzel ve temiz nimetleri (tayyibât) kendinize haram kılmayın, haddi de aşmayın!*” uyarısında bulunmuştur.

Âyette yer alan “*tayyibât*” kelimesi helâl ve hoş olan her türlü güzelliğe karşılık gelmekte ve “insanın arzuladığı ve gönlünün çektiği zevk verici şeyler”,¹⁵³ “güzellikler”¹⁵⁴ şeklinde yorumlanmaktadır. Mukâtil b. Süleymân’a göre ise, bu kelimeyle “helâl yiyecekler, cimâ’ ve giyeceklerin helâl olanları” kastedilmektedir.¹⁵⁵ Buna göre Yüce Allah’ın, “*Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı o güzel ve temiz nimetleri (tayyibât) kendinize haram kılmayın, haddi de aşmayın!*” buyruğu ile “Allah tarafından size helâl kılınan, nefislerin arzuladığı, kalplerin meylettiği, helâl yiyecek ve cimâ’ gibi lezzetli ve zevk verici şeyleri ve helâl giyecekleri keşiş ve rahipler gibi kendinize haram kılmayın; çünkü onlar kadınları, nefis yiyecekleri ve temiz içecekleri kendilerine haram kılmışlardı. Haram ve helâl hususunda Rabb’iniz tarafından sizin için konulan sınırları aşmayın.” şeklinde bazı hatırlatma ve uyarılarda bulunmaktadır.¹⁵⁶

Kadınlardan uzak durmak, sürekli olarak oruç tutmak, namaz kılmak, insanların dünya ile bağlantısını kesmesi demektir. Hâlbuki İslâm dini, âhiretin imarı yanında içinde yaşadığımız dünyanın da imar edilmesini, şenlendirilmesini, neslin devamını ister. Neslin devam edebilmesi için evlenmek, ibadete güç bulmak için yemek, sağlıklı yaşayabilmek için uyumak lâzımdır. Bunları normal yapmayan kimsenin ruhsal dengesi sarsılabilir. Bundan dolayı ölçülü olmak, her şeyi itidal ile yapmak gerekir. İşte İslâm, bu ölçülü

¹⁵² Bkz: Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5. Ayrıca bkz: Taberî, **a.g.e.**, VIII, 606-616; Zemaşerî, **a.g.e.**, II, 283; Râzî, **a.g.e.**, XII, 74-75; Kurtubî, **a.g.e.**, VI, 260-261; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VII, 21-25; Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 329.

¹⁵³ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, VIII, 606; Râzî, **a.g.e.**, XII, 74.

¹⁵⁴ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, 330.

¹⁵⁵ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, s. 125.

¹⁵⁶ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, VIII, 606.

davranış düzenini getirmiş, insan tabiatına aykırı olan aşırı davranışları yasaklamıştır. Eşyada asl olan ibâhadır. Yani her şey aslında helâldir. Ancak Allah'ın yasakladığı şeyler haramdır. Bunlar da insan sağlığına, fert ve toplum ahlâkına zararlı veya manen pis olduğu için haram kılınmıştır. Bunların dışında her şey helâl ve güzeldir. Allah'ın, helâl veya haram olduğu hakkında bir şey söylemediği şeyleri, insanların kendi kendilerine yasaklayarak cahiliye devrinin insanları gibi boyunlarına hurafe zincirleri vurmaları, elbette doğru değildir.¹⁵⁷

Konuyla ilgili bir diğer âyette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*De ki: “Allah’ın, kulları için yaratıp ortaya çıkardığı zîneti, temiz ve hoş rızıkları (tayyibât) haram kılmak kimin haddine?” De ki: “Onlar, dünya hayatında (iman etmeyenlerle birlikte) iman edenlerindir. Kıyamet günü ise yalnız mü’minlere mahsustur.” İşte Biz, bilip anlayan kimseler için, âyetleri bu şekilde açıklıyoruz.*”¹⁵⁸

Yukarıda meali verilen A'râf Sûresi 32. âyette yer alan “*tayyibât*” ile ilgili olarak müfessirler şu değerlendirmelerde bulunmuşlardır: Kimilerine göre “*tayyibât*” ile “iç yağı ve et” kastedilmektedir. Çünkü cahiliye Arapları Kâbe’yi tavaf ederken elbise giymeyi ve hac mevsiminde bunları yemeyi haram sayıyorlardı.¹⁵⁹ Kimilerine göre ise bu ifadeyle cahiliye Araplarının, putlarına adayıp da “*bahîra, sâibe, vasîle ve hâm*”¹⁶⁰ diye isimlendirdikleri hayvanlar kastedilmektedir.¹⁶¹ Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Allah ne bahîra, ne sâibe, ne vasîle, ne de hâm diye bir şey bildirmemiştir. Fakat o kâfirler bu inançlarını Allah’a mal ederek O’na iftira etmişlerdir. Onların ekserisinin akılları ermez.*”¹⁶²

¹⁵⁷ Ateş, Süleyman, **Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri**, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989, III, 50-51.

¹⁵⁸ el-A'râf 7/32. Benzer âyet için bkz: el-Bakara 2/168. Bakara Sûresi 168. âyet ile ilgili değerlendirmeler için bkz: Taberî, **a.g.e.**, III, 36-37; Zemahşerî, **a.g.e.**, I, 355; Râzî, **a.g.e.**, V, 2-3; Kurtubî, **a.g.e.**, II, 207; İbn Kesîr, **a.g.e.**, I, 478; Bursevî, **a.g.e.**, I, 272; Âlûsî, **a.g.e.**, II, 38; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, II, 87.

¹⁵⁹ Taberî, **a.g.e.**, X, 156-158; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 387; Ateş, **Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri**, III, 331.

¹⁶⁰ Cahiliye Arapları putlarına adadıkları hayvanları gruplara ayırmışlardı. Beş kere doğurup beşincide dişi doğuran deveye “*bahîra*” der, kulağını yarıp sütünü sağmaz, putlara bırakırlardı. Bazı hayvanları putlar uğrunda serbest bırakır, sütü yalnız misafirlere ayırırdı ki bu deveye “*sâibe*” derlerdi. Biri erkek diğeri dişi olarak ikiz doğuran koyun veya deveye “*vasîle*” der, erkeği putlara kurban ederlerdi. On nesli dölleyen erkek deveye “*hâm*” deyip onu da putlar için serbest bırakırlardı. Bu açıklamalar için bkz: Yıldırım, Suat, **Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali**, Defîne Yayınları, İstanbul, 2013, s. 123.

¹⁶¹ Taberî, **a.g.e.**, X, 156-158; Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 198.

¹⁶² el-Mâide 5/ 103.

Bununla birlikte bazı müfessirler, âyette geçen “*tayyibât*” ifadesinin kapsamına her türlü yiyecek ve içecekten leziz ve iştah çekici olanların girdiğini söylemişler;¹⁶³ bazıları da - bunlarla birlikte- kadınlar ve güzel kokulardan faydalanmanın da bu kapsama alınması gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁶⁴

Âyette Yüce Allah, kendi isteğiyle yiyecek, içecek ve elbiselerden bazısını kendisine haram kılan kişilere reddiye olarak hitapta bulunuyor; kulları için yaratıp ortaya çıkardığı zîneti, temiz ve hoş rızıkları (*tayyibât*) haram kılmaya kimsenin hak ve yetkisinin olmadığını bildiriyor.¹⁶⁵ Yani helâli ve haramı belirleme yalnız Allah ve Peygamber’inin yetkisinde olup, insanlara böyle bir yetki verilmemiş; hatta buna kalkışanlar uyarılmıştır.¹⁶⁶

Bu âyetler, İslâm’da, yasaklandığına dair bir delil bulunmadıkça insanın yararlanabileceği her şeyin kural olarak helâl olduğunu ifade eden “ibâha-i asliyye” ilkesi için güçlü bir dayanak oluşturmaktadır.¹⁶⁷

Beslenme, insanın en temel ihtiyaçlarından birisidir. Ancak bu ihtiyaç giderilirken helâl dairesi içinde kalmak; harama el uzatmamak; helâlin her türlü şâibeden uzak, saf ve temiz kısmını (*tayyibât*) tercih etmek; insanın nefesine uygun düşmeyen sakıncalı, pis ve iğrenç (*habâis*) şeylerden uzak durmak oldukça önemlidir. Çünkü bu meselenin hem dünyaya hem de ukbaya bakan bir boyutu vardır. Nitekim: “*Siz ey peygamberler! Helâl ve hoş şeylerden (tayyibât) yiyip için, yararlı işler yapın! Zira Ben yaptığınız her şeyi bilmekteyim.*”¹⁶⁸ mealindeki ilahî mesajda, önce helâl gıda ile beslenmek ardından da sâlih amel işlemek emredilmiştir. Yiyip içtiği şeylerin helâl, hoş ve temiz oluşuna dikkat etmeyen, kazandıklarında helâl-haram kaygısı gütmeyen bir kimsenin dua ve ibadetlerinin kabul görmeyeceği hadislerle sabittir. Bununla ilgili olarak Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah buyurdu ki:¹⁶⁹ “Ey insanlar Allah tayyibtir (yani noksanlardan münezze, pâk) ve tayyib (pâk, helâl) olandan başkasını kabul etmez. Allah Teâlâ (bu hususta) rasûllere ne emretmişse, mü’minlere de onu emretmiştir. Rasûllere: “*Ey rasûller, tertemiz ve helâl olan*

¹⁶³ Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 439; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, I-IX, 3. baskı, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, III, 2154.

¹⁶⁴ Râzî, **a.g.e.**, XIV, 67.

¹⁶⁵ İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 408.

¹⁶⁶ Bkz: Nahl 16/116.

¹⁶⁷ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 330.

¹⁶⁸ el-Mü’minûn 23/51. Benzer âyetler için bkz: el-Bakara 2/172; en-Nahl 16/72, 114; İsrâ 17/70. Bakara Sûresi 172. âyet ile ilgili değerlendirmeler için bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, I, 357; İbn Kesîr, **a.g.e.**, I, 480-481; Bursevî, **a.g.e.**, I, 276; Âlûsî, **a.g.e.**, II, 41; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, II, 95.

¹⁶⁹ Müslim, Zekât, 19; Tirmizi, Tefsîr, 3 (2989).

şeylerden (*tayyibât*) yiyin, güzel amellerde bulunun. Çünkü Ben, ne yaparsanız hakkıyla bilenim.”¹⁷⁰ Mü'minlere de: “Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temizlerinden (*tayyibât*) yiyin. Yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız, O'na şükredin!”¹⁷¹ buyurdu. Sonra Rasûlullah dedi ki: “Bir kimse ki Allah'a itaat yolunda kirlenmiş ve tozlara karışmış olarak uzun seferler yapar, ellerini semâya uzatır: “Ya Rabbî!” diyerek dua eder. Hâlbuki yemesi haram, içmesi haram, giymesi haramdır; haram ile gıdalanmıştır. İşte sıfatı şunlar olan böylesi için nereden ve nasıl dua kabul edilir.”

Bir yoruma göre, aslında Mü'minûn Sûresi 51. âyette özellikle Hz. Muhammed'e hitap edilmekle birlikte, “tertemiz nimetlerden (*tayyibât*) yiyip içmek, güzel işler yapmak” diğer peygamberlerin dinlerinde de bir yasa olduğu için âyette bütün peygamberlere yönelik bir hitap cümlesi kullanılmıştır.¹⁷²

Âyetteki “*tayyibât*” hususunda da şu iki izah yapılmıştır: Birinci olarak; “*tayyibât*”, “helâl olan şeyler” demektir. Rızıktan “*tayyib*” olanların helâl, saf ve kavâm olanlar olduğu söylenmiştir. Helâl, kendisinde Allah'a isyân olmayan; saf, kendisinde Allah unutulmayan; kavâm ise, nefsi gemleyen ve akli muhafaza eden demektir.¹⁷³ İkinci olarak; “*tayyibât*” ile “yiyecek ve meyvelerden, leziz ve hoş olanlar” kastedilmektedir.¹⁷⁴

Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk'a göre de “*tayyibât*” ile “helâl” kastedilmektedir.¹⁷⁵

Âyette, “*tayyibâtta* yiyin” emrinin “*sâlih amellerde bulunun*” emrinden önce getirilmesi; sâlih amelden önce helâl lokmanın bulunması gerektiğine, sâlih amelin, helâl lokmaya bağlı olduğuna delâlet etmektedir.¹⁷⁶

Kaydedilen rivâyet ve görüşler, peygamberlere -onların şahsında ümmetlerine- helâl, güzel ve temiz şeyleri (*tayyibât*) yemelerinin, iyi ve güzel işler yapmalarının emredildiğini göstermektedir. Bu, ilâhî mesajların hepsinde güzel şeylerin helâl olduğu anlamına gelir. Her peygamberin mesajının özü, tertemiz nimetlerden (*tayyibât*) yemek ve güzel işler yapmaktır. İşte bütün bunlar, “*tayyibât*”ın muhtevasına delâlet etmektedir.

¹⁷⁰ el-Mü'minûn 23/51.

¹⁷¹ el-Bakara 2/172.

¹⁷² Bu ve başka yorumlar için bkz: Râzî, a.g.e., XXIII, 105.

¹⁷³ Bkz: Zemahşerî, a.g.e., IV, 234; Râzî, a.g.e., XXIII, 105.

¹⁷⁴ Bkz: Zemahşerî, a.g.e., IV, 234; Râzî, a.g.e., XXIII, 105; Âlûsî, a.g.e., XVIII, 40.

¹⁷⁵ Bkz: İbn Kesîr, a.g.e., V, 477.

¹⁷⁶ Bkz: Râzî, a.g.e., XXIII, 105.

Bilindiği gibi savaşlar, tabii felâketler ve ölümler arkada babalarını ve analarını kaybetmiş çocuklar bırakmaktadır. Babasını kaybeden her çocuk (yetim) şahsı ve malları için bir koruyucuya, eğitici ve temsilciye muhtaç olur. İşte bu koruyucu ve temsilciye “velî” denir. Velînin vazifesi yetimi görüp gözetmek, onun şahsî ve malî menfaatini kollamaktır. Bunu yapmayan, üstelik yetim malını yemeye, gasp etmeye, onu kendine ait kötü malla değiştirmeye kalkışan velî, görev ve yetkisini kötüye kullanmış, emânete hıyanet etmiş olmaktadır.¹⁷⁷ İşte bunun içindir ki “*tayyib*” ve “*habîs*” kelimelerinin kullanıldığı bir âyette velîler veya vâsiler, konuyla ilgili olarak şu şekilde uyarılmaktadır: “*Yetimlere mallarını verin, temiz (tayyib) verip murdarı (habîs) almayın, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü böyle yapmanız gerçekten büyük bir günahdır.*”¹⁷⁸

Âyette bahsedilen değiştirmenin, “*temizi (tayyib) verip murdarı (habîs) almanın*” nasıl olduğu hususunda bazı izahlar yapılmıştır. Ancak belirtelim ki konuyla doğrudan ilgili olduğu için burada özellikle “*tayyib*” kelimesi üzerinde durulacak; bunun zıt anlamlısı olan “*habîs*” kelimesiyle ilgili değerlendirmelere ise *İkinci Bölüm*'de yer verilecektir.

Râğîb el-İsfahânî, Semîn el-Halebî ve Fîrûzâbâdî'ye göre âyetteki “*tayyib*” kelimesiyle “sâlih ameller” kastedilmiştir.¹⁷⁹ Buna göre, âyette “*temizi (tayyib) verip murdarı (habîs) almayın*” buyrulurken, “Kötü ve zararlı işlerin değil, iyi ve yararlı işlerin peşinden koşun!” denilmek isteniyor. Müfessirlerin bazısına göre ise, âyetteki “*tayyib*” ile “helâl mal ve kazanç” kastedilmektedir.¹⁸⁰

Bir diğer açıklamaya göre de zikri geçen âyetle, kötü ve murdar olan işin, temiz ve güzel olan işle değiştirilmemesine vurguda bulunmaktadır. Yani “Yetimlerin mallarını kendi mallarınızdan ayrı tutup -kendi malınız gibi korumayıp- değer kaybetmelerine sebep olmak gibi kötü bir iş yapmak yerine, onları kendi malınız gibi koruyup muhafaza etmek gibi güzel ve erdemli bir iş yapınız.” denilmektedir. Bu, âlimlerin çoğunluğunun görüşüdür. Çünkü yetimlere velâyet eden kimseler, onun malının iyisini alıp, yerine

¹⁷⁷ Bkz: Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 14-15.

¹⁷⁸ Bkz: en-Nisâ 4/2.

¹⁷⁹ Bkz: Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, 527; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 496; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 531.

¹⁸⁰ Bkz: Ferrâ, **a.g.e.**, I, 203; Taberî, **a.g.e.**, VI, 352; Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 12; Râzî, **a.g.e.**, IX, 176; Kurtubî, **a.g.e.**, V, 9; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 497; İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 207; Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 14-15.

kendisine ait malların kötüsünden koyuyor; kendi kötü malını, yetimin iyi malı ile kendi zayıf malını, yetimin semiz malı ile değiştiriyorlardı.¹⁸¹

Son olarak; bir yoruma göre ise onlar daha sonra yerine koymak üzere yetimin malını yiyorlardı.¹⁸² Yani velî veya vâsiler kendi helâl mal ve kazançlarını yemek yerine, velâyetleri altında bulunan yetimlerin mallarına göz dikip onları tüketmek istiyorlar ki yetimlerin bu malları kendilerine haram kılınmıştır.

Mâide Sûresi 100. âyette ise “*tayyib*” ve “*habîs*” kavramlarının içerdiği daha değişik anlamlara işaret edilmektedir ki bu kelimelerin bildirdiği vasıflar birçok varlık ve alanda söz konusu olabilmektedir. İlgili âyet mealen şöyledir: “*De ki: Pis şeylerin çokluğu (kesratü’l-habîs) sana ilginç gelse de, pis (habîs) ile temiz (tayyib) bir olmaz. Öyleyse ey akl-ı selîm sahipleri! Allah’a karşı gelmekten sakının ki felâh bulasınız.*”

Âyetteki, “*habîs*” ile “*tayyib*”in bir olamayacağını belirten cümle, niceliğin aldatıcı cazibesine kapılmamak gerektiğine ve niteliğin önemine dikkat çekmektedir. Buradaki fiilin Kur’ân’daki kullanımları dikkate alınır, “*habîs*” ile “*tayyib*”in birbiriyle karşılaştırılmayacak kadar farklı oldukları anlaşılır. Âyette -bu nitelemeler bakımından- insanları, kültür ve medeniyetleri, kazanç yollarını vb. hususları kapsamına alan genel bir ifade kullanılmıştır. Şu var ki, âyetten kötülerin daima çok veya kendi cinsindeki iyilerden fazla olduğu gibi bir sonuca ulaşmak doğru olmaz. Burada asıl amaç, kemiyete aldanmamak gerektiğine, helâlin ve kalitenin önemli olduğuna vurgu yapmaktır.¹⁸³

Müfessirler genellikle âyetteki “*tayyib*” ve “*habîs*” kavramlarını birlikte açıklama yoluna gitmiştir. Çünkü bunlar, birbirinin zıddı olan iki kelimedir. Ancak tekrara düşmeme adına burada özellikle “*tayyib*” kelimesi üzerinde durulacak *İkinci Bölüm*’de ise “*habîs*” kelimesiyle ilgili açıklamalara yer verilecektir.

Kimi müfessirler, âyetteki “*tayyib*” kelimesini “kaliteli, sâlih, itaatkâr, mü’min ve felâha eren”¹⁸⁴ anlamlarına; kimisi, “sâlih amel, sahîh mezheb, kaliteli insan ve helâl

¹⁸¹ Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 12; Râzî, **a.g.e.**, IX, 176.

¹⁸² Râzî, **a.g.e.**, IX, 176.

¹⁸³ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 346.

¹⁸⁴ Taberî, **a.g.e.**, IX, 12-13; Kurtubî, **a.g.e.**, VI, 327.

mal”¹⁸⁵ anlamlarına; kimisi de “-eşyada, amellerde, mallarda- faydalı, sâlih, helâl; insanlarda ise âdil, âlim, muslih, dindar ve mü’min”¹⁸⁶ anlamlarına almıştır.

Râzî (v. 606/1210)’nin -bu âyeti tefsîr etme çerçevesinde- yaptığı açıklamalar, konumuz bakımından oldukça dikkat çekicidir. Ona göre “pis” (*habîs*) veya “temiz” (*tayyib*) olan şey maddî ve manevî cihetinin bulunması yönüyle iki çeşittir. Maddî olanı herkes görebilir ve bellidir. Kendisine necâset (pislik) bulaşmış olan cisim, fitrat-ı selîme sahibi insanlara göre “pis” (*habîs*) olur. Manevî pisliklerin en habîsi, cahillik ve günah; manevî temizlerin en temizini ise Allah’ı bilmek ve O’na itaattir. “Allah’ı bilmeme” ve “Allah’a itaatten yüz çevirme” sıfatından alan ruhlar, kâmil ruhlara göre “pis” (*habîs*)’tir. Ama Allah’ı bilen ve Allah’ın hizmetine, ibadetine devam eden ruhlar, ilahî marifet nurları ile aydınlanırlar ve temiz mukaddes ruhlara yakınlık ile neşelenirler. Manevî âlemdeki pisler (*habîs*) ile temizler (*tayyib*) kesinlikle aynı değildir. Hatta bu ikisinin ayrı oluşu manevî âlemde daha şiddetlidir. Çünkü maddeten pis olanın pisliğinin zararı, az ve önemsizdir. Yine maddeten temiz olanın temizliğinin faydası da sınırlıdır. Fakat manen pis olanın pisliğinin zararı, son derece büyük ve ebedîdir. Yine manen temiz olanın temizliğinin faydası, büyük ve ebedîdir ki bu da, âlemlerin Rabbi Allah’a yaklaşım, mukarreb meleklerin zümresine katılmak; peygamberler, siddîkler, şehitler ve sâlihlerle arkadaş olmaktır.¹⁸⁷

Son olarak; Elmalılı’nın bu âyetin (el-Mâide 5/100) genel muhtevasını bildiren açıklamalarına yer vererek bu meseleyi nihâyete erdirmek gerekmektedir. Onun konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir: “Ey Resul de ki: Ey söyleneni anlayan akıllı kişi! Şahıslarda, amellerde, mallarda, kısaca herhangi bir şeyde çirkinin çokluğu, kötünün çokluğu hoşunuza gitse bile, hiçbir zaman çirkin ile güzel, iyi ile kötü, pis ile temiz denk olamaz. İyilik kötülük, pislik temizlik sade bir anlayış meselesi değil, gerçekte bir manayı içerir. Gerçi dünyada çirkin güzelden daha çok, daha fazla bulunabilir. Mesela boncuk elmadan, bakır altından, ısırgan dikenini gülden, karga bülbülden, hayvan insandan, cahil bilginden, kâfir mü’minden, günahkâr günahsızdan, hâsılı kötü iyiden daha çok bulunur ve daha çabuk yetişir. Ve bir takım kimseler kemiyet (nicelik)’ten daha çok memnun olduklarından dolayı haram-helâl, iyi-kötü demez; kötülerini toplar ve çokluğu ile öğünür;

¹⁸⁵ Zemahşerî, a.g.e., II, 299.

¹⁸⁶ Abduh-Rızâ, a.g.e., VII, 122.

¹⁸⁷ Râzî, a.g.e., XII, 109-110.

sevinirler. Hâlbuki gerçekte iyi, iyi; kötü, kötüdür. Pis, pis; temiz, temizdir. Yüz okka kokmuş kurtlu et yığmadan ise, bir okkacık tertemiz ekmeğe sahip olmak elbette daha iyidir. Şu halde ey akıl sahipleri! Allah'tan korkun da çok olan çirkinlere talip olacağımıza, isterse az olsun iyilere ve temizlere talip olunuz ki kurtulabilesiniz. Herhâlde kıymet verme çokluğa değil, temizliğe ve iyiliğedir.”¹⁸⁸

Zikredilen bütün bu yaklaşımlar, âyette geçen “*tayyib*” kelimesinin muhtevasına delâlet eder mahiyettedir.

Daha önce de belirtildiği gibi Mukâtil b. Süleyman, “*et-tayyibât*” kelimesinin Kur’ân’da sekiz manada kullanıldığını söylemektedir. Mesela ona göre kimi âyetlerde geçen “*et-tayyibât*” ile “el-menn (kudret helvası) ve es-selvâ (bildircin eti)” kastedilmektedir. İlgili bir âyette mealen şöyle buyurulmaktadır:

*“Üzerinize bulutları gölge yaptık. Size kısmet ettiğimiz helâl hoş rızıklardan (tayyibât) yiyebilirsiniz diye kudret helvası (el-menn) ve bildircin (es-selvâ) indirdik. Fakat nankörlük etmekle onlar Biz’e değil, kendilerine yazık ediyorlardı.”*¹⁸⁹

Mukâtil b. Süleyman ve İbnü’l-Cevzî’ye göre zikri geçen âyette ve başka bazı âyetlerde¹⁹⁰ yer alan “*tayyibât*” ile “el-menn” (kudret helvası) ve “es-selvâ” (bildircin eti) kastedilmektedir.¹⁹¹

Yine müfessirler; âyette yer alan “*tayyibât*” ifadesini “helâl, helâlât”,¹⁹² “şehiyyât” (istenilen şeyler, lezzetli ve tadı hoş yiyecekler)¹⁹³ ve “müstelizzât” (lezzetli, zevk alınan, leziz ve tadı yerinde olan şeyler)¹⁹⁴ ifadeleriyle açıklamaktadır.

Taberî (v. 310/923) “*tayyibât*”ı açıklamak üzere “şehiyyât” kelimesini kullanır ve âyetin “*Allah tarafından verilen rızıkların hoşunuza gidenleri, iştihanızı kabartanları*” şeklinde bir anlam taşıdığını belirtir. Taberî, âyette yer alan “*tayyibât*”ı açıklamak için “helâl” kelimesinin kullanıldığını ve âyetin “*Allah tarafından verilen rızıkların helâl olanları*” şeklinde de yorumlandığını ancak yukarıda zikredilen görüşün tercih edilmesi

¹⁸⁸ Bkz: Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, III, 1818-1819.

¹⁸⁹ el-Bakara 2/57.

¹⁹⁰ Bkz: el-Â’râf 7/160; Yûnus 10/93; Tâhâ 20/80-81; el-Câsiye 45/16.

¹⁹¹ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, s. 124-125; İbnü’l- Cevzî, **a.g.e.**, s. 418.

¹⁹² Kurtubî, **a.g.e.**, I, 408; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 531; Bursevî, **a.g.e.**, I, 142; Âlûsî, **a.g.e.**, I, 264.

¹⁹³ Taberî, **a.g.e.**, I, 710-711.

¹⁹⁴ Kurtubî, **a.g.e.**, I, 408; Âlûsî, **a.g.e.**, I, 264.

gerektiğini söylemekte ve bu tercihi yaparken de âyetin genel anlamına dikkat çekmektedir. Nitekim âyette Hz. Mûsâ'nın kavminin içinde bulunduğu güzel yaşamdan bahsedilmekte, onlara “el-menn” (kudret helvası) ve “es-selvâ” (bildircin eti) gibi iştahla yiyebilecekleri rızıklar verildiğine değinilmektedir. Bunun içindir ki Taberî, bütün bu güzellikleri vasfetmek için “şehiyyât” kelimesinin içerdiği anlamları işmam eden “*tayyib*” kelimesinin kullanılmasının “helâl, mübâh” kelimelerinin kullanılmasından daha isabetli olacağını söylemektedir.¹⁹⁵

Bursevî (v. 1137/1725) ise Hz. Mûsâ'nın kavmini kastederek şu ilginç bilgiyi vermektedir: “Kudret helvası (el-menn), onlar üzerine fecrin doğuşundan (tan yerinin ağarmasından) güneşin doğuşuna kadar kar gibi yağıyordu. Bildircin (es-selvâ) da onlara gelirdi. Herkes kendisi için ertesi güne kadar yetecek şekilde bunlardan alırdı. Ancak cuma günü herkes iki günlük alırdı. Çünkü cumartesi günü bu yiyecekler inmiyordu. Cumartesi çalışma günü değil ibadet günüydü. Bir kimse kendisine yetecek miktardan fazlasını alınca o fazlalık hemen bozulurdu.”¹⁹⁶ Bursevî'nin verdiği bu bilgiler bize “*tayyibât*”ın muhtevasına dair ipuçları vermektedir. Yüce Allah sanki onlara “Verdiğim bu güzel nimetleri biriktirip depolamayın; onları bekletip kokuşturarak “*habîs*” hale getirmeyin; onları taze, hoş ve “*tayyib*” iken tüketin.” mesajı vermektedir.

Elmalılı da bu konuyla ilgili şöyle bir rivâyetin varlığından bahsetmektedir: “İsrâiloğullarına “Temiz temiz, taze taze yiyiniz.” denildiği halde onlar bunu dinlememişler; biriktirmeye, toplayıp yığmaya başlamışlar ve bunun üzerine nimet kesilmiş; zarûret ve sıkıntı içinde kalmışlardır.”¹⁹⁷ Buna göre denilebilir ki onlar, verilen nimetleri hoş, temiz, taze ve “*tayyib*” iken yemeyip biriktirmişler; pis ve “*habîs*” hale getirmişlerdir.

Şu ana kadar, âyette geçen “*tayyibât*” ifadesiyle “el-menn” ve “es-selvâ”nın kastedildiğini -doğrudan veya dolaylı olarak- bildiren yaklaşımlar kaydedildi. Şimdi ise “el-menn” (kudret helvası) ve “es-selvâ” (bildircin eti)’nin mahiyetine yönelik bilgilere yer vermek gerekmektedir. “*Tayyibât*” ile “el-menn” ve “es-selvâ”nın kastedildiği kabul edildiğinde şüphesiz ki bu kelimeler hakkında verilecek bilgiler, dolaylı olarak “*tayyibât*”ın muhtevasıyla da ilgili olacaktır. Konuyla ilgili olarak *el-Menâr* adlı eserde

¹⁹⁵ Taberî, **a.g.e.**, I, 710-711.

¹⁹⁶ Bursevî, **a.g.e.**, I, 142.

¹⁹⁷ Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, I, 361.

şunlar kaydedilmektedir: “Tevrat’ın “Çıkış” bölümünde anlatıldığına göre İsrâiloğulları, kudret helvasını (el-menn) tam kırk yıl yemişlerdir. Tadı ise sanki bala bulanmış olarak inceltilmiş bir yufka ekmek gibidir. Bu, onlar için ekmek yerine geçiyordu.”¹⁹⁸

Konuyla ilgili olan bir hadîste ise Hz. Peygamber şu bilgiyi vermektedir: “Kem’e (mantar) İsrâiloğullarına indirilen “menn” (kudret helvası) kabilindedir, suyu da göz ağrısı için şifadır.”¹⁹⁹ Verilen bu yorum ve rivâyetler “*tayyibât*” kelimesiyle kastedildiği söylenen kudret helvası (el-menn)’nin mahiyetini bildirir niteliktedir. Bu da “*tayyibât*” kelimesinin muhtevası açısından önemlidir.

“*Tayyibât*” ile işaret edilen anlamlardan bir diğeri ise “ez-zebâih” (kesilmek suretiyle yenilmesi helâl olan hayvanların etleri)’tir. Kimi âyetlerde yer alan “*et-tayyibât*” ifadesinin, “ez-zebâih” ile açıklanabileceği söylenmektedir.²⁰⁰ İlgili âyetler şöyledir: “*Kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: “Bütün temiz ve lezzetli rızıklar (tayyibât) size helâl kılınmıştır. Allah’ın size öğrettiğinden öğrenip eğittiğiniz avcı hayvanların sizin için tutup getirdiklerini yiyiniz ve üzerlerine Allah’ın adını anınız. Allah’a karşı gelmekten sakının! Çünkü Allah hesabı çabuk görür.” Bugün size temiz ve lezzetli şeyler (tayyibât) helâl kılındı. Ehl-i kitâbın kestikleri ve diğer yiyecekleri size helâldir. Sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir... ”*²⁰¹

Önceki âyette Müslümanlara birtakım hayvanların, özellikle yırtıcı olanlarının parçaladığı hayvanların etlerini yemenin haram olduğu bildirilince bazı Müslümanlar av için yetiştirilmiş olan köpek ve kuşun da yırtıcılar kapsamına girip girmediğini ve bunların öldürdüğü veya parçaladığı av hayvanlarının etlerinin yenilip yenilmeyeceğini Hz. Peygamber’e sormuşlar, bunun üzerine bu âyet inmiştir.²⁰²

Bir önceki âyette (el-Mâide 5/3) Yüce Allah şunların, mü’minlere haram kılındığını bildirmektedir: Kendiliğinden ölen hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilen, -henüz canı çıkmadan yetişip şartına uygun tarzda kesilenler müstesna- boğulmuş, bir şey vurularak öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanmış, boynuzlanmış yahut canavar

¹⁹⁸ Abduh-Rızâ, a.g.e., I, 323.

¹⁹⁹ Buhârî, Tefsîr, 2/4478, 7/4639; Tıbb, 20/5708; Tirmizî, Tıbb, 22/2068, 2069, 2070.

²⁰⁰ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, a.g.e., s. 126; Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 527; İbnü’l- Cevzî, a.g.e., 418-419; Semîn el-Halebî, a.g.e., II, 496; Fîrûzâbâdî, a.g.e., III, 531.

²⁰¹ el-Mâide 5/4-5.

²⁰² Bkz: İbn Kesîr, a.g.e., III, 32; Karaman ve diğeri, a.g.e., II, 218.

tarafından parçalanmış olup da ölen hayvanların etleri, putlara ait sunaklarda kesilen hayvanların etleri ve zar atarak, kumar oynayarak elde edilen etler. Bütün bunlar itaat dışına çıkmıştır. Ayrıca âyette “*Kim günaha meyletmeksizin açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, haram olan etlerden yiyebilir.*” şeklinde istisnai bir duruma da dikkat çekiliyor. Görüldüğü gibi Yüce Allah bu âyette; haram kıldığı, yiyenin bedenine veya dinine veyahut her ikisine zarar verecek zararlı, pis şeyleri zikrettikten ve olağanüstü bir durum olan zaruret halinde nasıl davranılması gerektiğini bildirdikten sonra şöyle buyuruyor: “*Kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: Bütün temiz ve lezzetli rızıklar (tayyibât) size helâl kılınmıştır...*” Nitekim Yüce Allah A’râf Sûresi’nde de Hz. Peygamber’in özelliklerini şöyle anlatmaktadır: “*...O Peygamber ki kendilerine meşru şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar, kendilerine güzel ve hoş şeyleri (tayyibât) mübâh, murdar şeyleri (habâis) ise haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar...*”²⁰³ Gâyet açıktır ki zikri geçen bütün bu bilgiler “*tayyibât*”ın muhtevasına dair ipuçlarını bünyesinde barındırmaktadır.

Müfessirler, âyetteki “*et-tayyibât*” kelimesine yönelik doğrudan açıklamalarda da bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir: Murdar olanlar değil, temiz olan, kesilmiş hayvanların etleri ve yiyecekler (çünkü şer’î kesim ile hayvanlar temizlenmiş olur);²⁰⁴ yiyip içenin lezzetini aldığı ve bu hususta hem dünyada hem de âhirette kendisine zarar vermeyen her şey; haram olmayan, helâl olan şeyler (çünkü haram olan hiçbir şey *tayyib* olamaz.); iyi ve temiz şeyler;²⁰⁵ leziz ve arzu edilen, iştah uyandıran her yiyecek;²⁰⁶ iyi ve temiz olanlar.²⁰⁷

“*Tayyibât*”, sözlükte “lezzetli, temiz ve iyi şey” anlamına gelen “*tayyibe*” kelimesinin çoğuludur. İslâm’a göre eşyada aslolan mübâh olmaktır. Bu genel kural, haram olduğuna dair hakkında delil bulunmayan her şey için geçerlidir. Çünkü Yüce Allah yeryüzünde var olan her şeyi insanlar için yaratmıştır.²⁰⁸ Bu sebeple Kur’ân’ı Kerîm ve Hz. Peygamber’in sünneti, bölgeyi de göz önüne alarak haramları belirlemiş, bunların dışında kalanların helâl olduğunu bildirmiştir. Bunlar arasında yer almadığı halde pis ve zararlı

²⁰³ Bkz: el-A’râf 7/157.

²⁰⁴ Taberî, **a.g.e.**, VIII, 99, 129; Kurtubî, **a.g.e.**, VI, 65.

²⁰⁵ Kurtubî, **a.g.e.**, VI, 65, 75,76.

²⁰⁶ Râzî, **a.g.e.**, XI, 145; Bursevî, **a.g.e.**, II, 345.

²⁰⁷ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 219.

²⁰⁸ Bkz: el-Bakara 2/29.

şeylerin helâl sayılmaması için de helâl olma hükmünü “*tayyib*” (iyi ve temiz) olma vasfına bağlamıştır. Nitekim A’râf Sûresinin 157. âyetinde Hz. Peygamber’in, ümmetine temiz şeyleri (*tayyibât*) helâl kıldığı, pis şeyleri (*habâis*) ise haram kıldığı bildirilerek helâl olma hükmü temiz ve iyi şeylere tahsis edilmiştir. Ayrıca temiz ve iyi şeylerin (*tayyibât*) haram kılınmadığı da vurgulanmıştır.²⁰⁹ Herhangi bir şeyin temiz ve iyi olup olmadığının ölçüsü ise naslarda haram veya helâl kılındığı bildirilen nesnelere genel nitelikleriyle zevk-i selimdir.²¹⁰

Belirtmek gerekir ki Râzî, ilgili âyetlerde geçen “*tayyibât*” ifadesini “helâl” şeklinde yorumlayanları eleştirmekte ve şunları söylemektedir: “*Tayyib* kelimesi, Arapça’da, “lezzetli ve hoş olan” anlamına gelmektedir. Kendisine müsaade edilen “helâl” de lezzetli ve hoş olan şeye teşbih edilerek, “*tayyib*” olarak adlandırılmıştır. Çünkü bu iki şey zarar vermeme hususunda müşterektirler. Binaenaleyh, âyette geçen “*et-tayyibât*” kelimesiyle, helâl kılınmış olan şeylerin murad edilmiş olması mümkün değildir. Aksi halde âyetin takdiri, “*De ki: Size, helâl kılınmış olan şeyler helâl kılındı...*” şeklinde olur ki, bunun bozuk ve zayıf bir ifade olduğu malumdur. Dolayısıyla âyette geçen “*et-tayyibât*” kelimesini, “lezzetli ve hoş olan şeyler” manasına hamletmek gerekir. Böylece âyetin takdiri, “*Size; lezzetli ve hoş olan, iştah uyandıran her yiyecek helâl kılınmıştır.*” şeklinde olur.”²¹¹

Bu âyetlerin manası, “*O’dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı...*”²¹² âyetiyle de güçlenir. Zira bu âyet, yeryüzünde bulunan herşeyden faydalanmanın mümkün olmasını gerektirir. Ancak ne var ki, Cenâb-ı Hak bu umumu tahsis ederek, “murdar şeyler (*habâis*)”i de haram kılıyor.²¹³ Yüce Allah, pek çok âyetinde, lezzetli ve temiz olan şeylerin (*tayyibât*) mübâh olduğu hususunu açıkça belirtmiştir.²¹⁴ Ancak şunu da bildirmek gerekir ki lezzet ve hoş gitme hususunda ölçü, fitrat-ı selim ve ahlâkı güzel olan kimselerdir. Çünkü bedevî Araplar bütün canlıları yemeyi hoş buluyorlardı.²¹⁵

²⁰⁹ el-A’râf 7/32.

²¹⁰ Değerlendirmeler için bkz: Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 219.

²¹¹ Râzî, **a.g.e.**, XI, 144-145. Ayrıca bkz: Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, III, 1573-1574.

²¹² el-Bakara 2/29.

²¹³ Bkz: el-A’râf 7/157.

²¹⁴ Râzî, **a.g.e.**, XI, 144-145. Ayrıca bkz: Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, III, 1574.

²¹⁵ Bkz: Bursevî, **a.g.e.**, II, 345.

Cahiliye Arapları, Mâide Sûresi 3. âyete konu olan leşi veya leş kabilinden birçok şeyi yedikleri halde, “*tayyibât*”tan olan en’âm (hayvanlar)’dan bazılarını -ki bunların haram olmadığı şu şekilde bildirilmiştir: “*Allah ne bahîra, ne sâibe, ne vasîle, ne de hâm diye bir şey bildirmemiştir. Fakat o kâfirler bu inançlarını Allah’a mal ederek O’na iftira etmişlerdir. Onların ekserisinin akılları ermez.*”²¹⁶- kendilerine haram eder ve bunları yemezlerdi. Bunların temiz olduğuna hükmettikleri halde bazı vehimlerinden dolayı bunları yemezlerdi. Bu sebeple temiz olan her şeyin (*tayyibât*) helâl olduğu açıklanmış ve bu hüküm: “*De ki: Allah’ın, kulları için yaratıp ortaya çıkardığı zîneti, temiz ve hoş rızıkları (tayyibât) haram kılmak kimin haddine? De ki: Onlar, dünya hayatında (iman etmeyenlerle birlikte) iman edenlerindir. Kıyamet günü ise yalnız mü’minlere mahsustur. İşte Biz, bilip anlayan kimseler için, âyetleri bu şekilde açıklıyoruz.*”²¹⁷ âyetiyle de tekit edilmiştir ki, sebepler ve nüzul hikmeti yanında bu âdetin kat’î şekilde kalkması da vardır. Şüphe yok ki, buradaki “*tayyibât*” ifadesi kara ve deniz hayvanlarından başka, kuşların ve hatta bütün bitkilerin de hoşlarını kapsar. Bununla birlikte helâl olan her hayvanın bütün kısımlarının da helâl olması gerekmeyeceğini ve kesilmiş olan hayvanların bazı kısımlarında bulunan “*habâis*” (pis şeyler)’in de haram olduğuna işaret edilmektedir. Özetle, selim tabiatın ve sağlam fitratın hoşlandığı bütün “*tayyibât*” (hoş ve güzel şeyler) bu âyetlerle helâl kılınmıştır denilebilir.²¹⁸

Buraya kadar kaydedilen yorum ve açıklamalarla, Mâide Sûresi 4. âyette yer alan “*tayyibât*” ifadesinin muhtevasına işaret edildi. Şimdi de Mâide Sûresi 5. âyette yer alan “*tayyibât*” ifadesine ilişkin açıklamalara yer vererek konuyu iyice açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

Râzî, “*tayyibât*” ifadesinin bu âyette tekrarlanmasını şu şekilde açıklamaktadır: “Bil ki Yüce Allah, geçen âyette (el-Mâide 5/4) iyi ve temiz şeyleri (*tayyibât*) helâl kıldığını haber vermiştir. Allah’ın böyle buyurmasının gayesi, bu hükmü haber vermektir. Yüce Allah daha sonra, bu âyette “*tayyibât*”ı helâl kıldığını tekrar beyan etmiştir. Bunu söylemesinin gayesi şudur: O, “*Bugün, sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım.*”²¹⁹ buyurmuş ve dini kemâle erdirdiği gibi, din ile ilgili bütün

²¹⁶ el-Mâide 5/103.

²¹⁷ el-A’râf 7/32.

²¹⁸ Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, III, 1574-1575.

²¹⁹ el-Mâide 5/3.

hususlarda ve aynı şekilde dünya ile ilgili bütün hususlarda da nimetini tamamladığını beyan etmiştir. “*Tayyibât*”ı helâl kılma, bu nimetlerdendir. İşte bu tekrarın gayesi bu inceliği göstermektir.”²²⁰

Âyette temiz ve güzel nimetlerin Müslümanlara helâl kılındığı bir defa daha hatırlatıldıktan sonra Ehl-i kitâbın yani ilâhî bir kitâba inanmış olan kimselerin kestiği veya avladığı hayvanların ve pişirdiği yemeklerin Müslümanlara helâl olduğu, Müslümanların yiyeceklerinin de onlara helâl kılındığı bildirilmektedir. Ancak yemeklerine domuz eti veya şarap gibi İslâm’ın haram kıldığı herhangi bir şeyi katarlarsa bu, Müslümanlara helâl olmaz. Bu tür haram şeyler karıştırılmadığı takdirde Müslümanlarla gayri müslimlerin aynı kaptan yemek yemelerinde bir sakınca yoktur.²²¹

Bilindiği üzere âyette, “*Bugün size temiz ve lezzetli şeyler (tayyibât) helâl kılındı.*” ifadesini “*Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir.*” ifadesi takip etmektedir. Bize göre, “*tayyibât*” ifadesiyle “*kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri*” ifadesi arasında kuvvetli bir anlam ilişkisi vardır. O halde “*kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri*” ifadesiyle neyin anlaşılması gerektiğini ortaya koymak, “*tayyibât*”ın muhtevasına dair bilgi vermek anlamı taşıyacaktır.

İbn Abbas, Ebû Ümâme, Mücâhid, Saîd b. Cübeyr, İkrime, Atâ, Hasan-ı Basrî, Mekhûl, İbrâhîm en-Nehâî, Süddî ve Mukâtil b. Hayyan; âyette geçen “*kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği*” ifadesiyle Ehl-i kitâbın kestikleri hayvanların kastedildiğini söylemişlerdir. Onların kestiklerinin Müslümanlara helâl olduğu ittifak edilen bir husustur. Çünkü onlar, Allah hakkında O’nun münezzehe olduğu birtakım inançlara sahip olsalar da hayvanları Allah’tan başkası adına kesmenin haram olduğuna inanırlar ve onları keserken ancak Allah’ın adını anarlar.²²²

Râzî’nin konuyla ilgili açıklaması da önemlidir. Ona göre, âyetteki “*taâm*” (yiyecek)’dan maksat, şu üç şeydir: 1) Ehl-i kitâbın kestiği hayvanlar. Yani Ehl-i kitâbın kestiği (helâl) hayvanların etlerini yemek helâldir. 2) Ekmek, meyve ve yenilmesi için kesilmesi gerekmeyen yiyeceklerdir. Bu görüş, Zeydiyye imamlarının bazısından

²²⁰ Râzî, **a.g.e.**, XI, 149.

²²¹ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 220. Ayrıca bkz: Râzî, **a.g.e.**, XI, 149; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, III, 1577-1579.

²²² İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 39-40.

nakledilmiştir. 3) Ehl-i kitâbın bütün yiyecekleridir. Âlimlerin çoğu, birinci görüştedir. Onlar bu görüşü şu sebeplerle tercih etmişlerdir: a) “Kesilen hayvanlar”, kesenin fiili ile yiyecek haline dönüşen şeylerdir. Dolayısıyla âyetteki, “*kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri*” tabirini, “kestikleri hayvanlar” manasına hamletmek daha münasiptir. b) Kesilen hayvanların dışında kalan yiyecekler, Ehl-i kitâbın olmadan önce de olduktan sonra da zaten helâldirler. O halde, bunları Ehl-i kitâbın yiyeceği olarak ifade etmenin bir manası yoktur. c) Bu âyetten önceki âyet, av hayvanları ile kesilen hayvanların hükmünü açıklıyordu. Bu âyeti de, kesilen hayvanlarla ilgili kabul etmek daha uygun olur.²²³

Yukarıdaki yorumlardan da anlaşılıyor ki Mâide Sûresi 4. ve 5. âyetlerde geçen “*tayyibât*” ifadesi “*ez-zebâih*” (kesilen hayvanlar) anlamını taşımaktadır.

“*Tayyibât*”ın şimdiye kadar zikredilen anlamlarının yanında başka bazı anlamları da bulunmaktadır ki Nisâ Sûresi 160. ve 161. âyetlerde “*tayyibât*”, “tırnaklı hayvanların iç yağları ve etleri” anlamında kullanılmıştır.²²⁴ İlgili âyetler mealen şöyledir:

“*Hâsılı o Yahudilerden taşan bir zulüm, insanları Allah yolundan menetmeleri, kendilerine yasaklanmış olmasına rağmen faizi almaları, halkın mallarını haksızlıkla yemeleri yüzündendir ki Biz, kendilerine daha önce helâl kılınan bazı temiz nimetleri (tayyibât) haram kıldık ve içlerinden kâfir kalanlara can yakıcı bir azap hazırladık.*”

Râzî, zikri geçen âyeti şu şekilde yorumlamaktadır: “Allah Teâlâ, Yahudilerin rezil işlerini ve kâfirlerin çirkin fiillerini açıklamanın akabinde onlara hem dünyada hem de ahirette ne kadar şiddetli davrandığını anlatmıştır. Allah’ın onlara bu dünyada şiddetli davranması şöyle olmuştur: Allah Teâlâ, daha önce kendilerine helâl olan leziz ve helâl şeyleri (*tayyibât*) haram kılmıştır. Nitekim O, başka bir âyette, “*Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sığır ve koyunun içyağlarını da haram kıldık. Yalnız sırtlarında yahut bağırsaklarında bulunan veya kemiğe karışan yağları haram kılmadık. Haddi aşmalarından ötürü onları bu şekilde cezalandırdık. Şüphe yok ki Biz hep doğru söyleriz.*”²²⁵ buyurmuştur.”²²⁶

²²³ Râzî, **a.g.e.**, XI, 149. Ayrıca bkz: Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, III, 1577-1578.

²²⁴ Kelimenin bu anlama geldiğine dair bkz: Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, s. 125-126; İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 418; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 531.

²²⁵ el-En’âm 6/146.

²²⁶ Râzî, **a.g.e.**, XI, 106-107. Ayrıca bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 178; Kurtubî, **a.g.e.**, VI, 12; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VI, 59-60; Ateş, **Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri**, II, 409.

Bursevî'nin ilgili âyete ilişkin yorumu ise şöyledir: “Yahudiler, herhangi bir günah işlediklerinde, o işlemiş oldukları günahlara karşılık daha önce kendilerine ve atalarına helâl olan bir nimet, onlara ceza olsun diye kendilerine haram kılınıyordu. Deve eti, yağı ve sütü gibi.”²²⁷

Müfessirlere göre Yahudilere haram kılınan şeyler, En'âm Sûresi 146. âyette açıklanmış olanlardır. Bu âyette sayılanlar, haksızlık yaptıklarından dolayı Yahudilere haram kılınmıştır. Yoksa Âl-i İmrân Sûresi'nin 93. âyetinde belirtildiği üzere Tevrat indirilmeden önce, İsrâil'in (yani Yâkub'un) kendi nefesine haram kıldığı hariç, diğer bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi.

Zikri geçen âyet ve yorumlardan da anlaşılıyor ki “*Biz, kendilerine daha önce helâl kılınan bazı temiz nimetleri (tayyibât) haram kıldık.*” buyruğunda yer alan “*tayyibât*” ile “Yahudilere haram kılınan bütün tırnaklı hayvanlar, sığır ve koyunun içyağları” kastedilmiştir.

“*Tayyibât*” kelimesinin aynı anlamda kullanıldığı başka bir âyet ise mealen şöyledir: “*Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de vasıfları yazılı o ümmî Peygamber'e tâbi olurlar. O Peygamber ki kendilerine meşrû şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar, kendilerine güzel ve hoş şeyleri (et-tayyibât) mübâh, murdar şeyleri (el-habâis) ise haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar...*”²²⁸

Bazı müfessirler, âyetteki “*tayyibât*” ile cahiliye Araplarının kendilerine haram kıldığı “*bahîra*”, “*sâibe*”, “*vasîle*” ve “*hâm*” diye isimlendirdikleri hayvanların kastedildiğini söylemektedirler.²²⁹

Zemahşerî (v. 538/1144), “*tayyibât*” ile Yahudilere haram kılınan şeylerin -ki içyağı bunlardan biridir- ve üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilen hayvanların kastedildiğini söylemektedir.²³⁰

Elmalılı ise, âyette geçen “*tayyibât*” ifadesini değişik âyetlere atıflarda bulunarak açıklamaktadır. Ona göre, âyette Hz. Peygamber'in, Nisâ Sûresi 160. âyette²³¹ Yahudilere

²²⁷ Bursevî, **a.g.e.**, II, 320. Ayrıca bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 178; Âlûsî, **a.g.e.**, VI, 13.

²²⁸ el-A'râf 7/157.

²²⁹ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 488. Ayrıca bkz: Taberî, **a.g.e.**, X, 493.

²³⁰ Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 518. Ayrıca bkz: Bursevî, **a.g.e.**, III, 252; Âlûsî, **a.g.e.**, IX, 81.

haram kılındığı bildirilen güzel ve hoş olan şeylerin hepsini (*tayyibât*), ümmetine helâl ve meşrû kılacağına vurguda bulunulmuştur. Yine ilgili âyet aracılığıyla, Bakara 168.²³² âyette, Mâide 4.²³³ ve 87.²³⁴ ve de A'râf 32.²³⁵ âyetlerde müjdelenen hükümlerin tek tek yazılıp Kur'ân'da yer alacağı, gerçekten de temiz ve lezzetli olan hiçbir şeyin -içine bir murdarlık karışmadıkça- Hz. Peygamber'in ümmetine haram olmayacağı, israf edilmedikçe yaratılıştan hoş ve lezzetli olan şeyleri yeme ve içmenin günah sayılmayacağı ve bunların azap sebebi olmayacağı bildirilmiştir.²³⁶

Râzî'ye göre, "*tayyibât*" kelimesini "Allah'ın helâl kıldığı şeyler" şeklinde açıklayanlar bulunmuşsa da bu yanlıştır; zira o takdirde âyetten, "*Allah'ın helâl kıldığı şeyleri helâl kılar*" gibi uygun olmayan bir anlam çıkar. Keza bu açıklama kabul edilecek olursa âyetin bir anlamı kalmaz. Çünkü Allah'ın neleri helâl kıldığını, bunların ne kadar olduğunu bilemeyiz. Şu halde "*tayyibât*"tan maksat, "haz verdiği için insan tabiatının hoş ve güzel bulduğu şeyler" olmalıdır. Yararlı işlerde kural helâllik olup, bu âyet, kişinin hoşlandığı ve yaratılışı icabı haz duyduğu şeylerin -aksi yönde özel bir delil bulunmadıkça- helâl olduğunu göstermektedir.²³⁷

İbn Kesîr (v. 774/1373)'in verdiği bilgiye göre kimi âlimler: "Allah'ın her helâl kıldığı temizdir, bedene ve dine faydalıdır. Her haram kıldığı da pistir, bedene ve dine zararlıdır." demişlerdir. İyiyle kötünün akılla bilineceği (Tahsîn ve Takbîh) görüşünde olanlar, bu âyeti delil olarak göstermişlerdir.²³⁸

Yukarıdaki yorum ve rivâyetlerle, A'râf Sûresi 157. âyette geçen "*et-tayyibât*" kelimesinin içerdiği anlamlara işaret edildi.

²³¹ "Hâsılı o Yahudilerden taşan bir zulüm, insanları Allah yolundan menetmeleri, kendilerine yasaklanmış olmasına rağmen faizi almaları, halkın mallarını haksızlıkla yemeleri yüzündendir ki Biz, kendilerine daha önce helâl kılınan bazı temiz nimetleri (*tayyibât*) haram kıldık ve içlerinden kâfir kalanlara can yakıcı azap hazırladık." (en-Nisâ 4/160-161.)

²³² "Ey insanlar! Yeryüzünde olan bütün nimetlerimden helâl hoş (*tayyib*) olmak şartı ile yiyiniz..."

²³³ "Kendilerine nelerin helâl kılındığını sana sorarlar. De ki: Bütün temiz ve lezzetli rızıklar (*tayyibât*) size helâl kılınmıştır..."

²³⁴ "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o güzel ve temiz nimetleri (*tayyibât*) kendinize haram kılmayın, haddi de aşmayın!..."

²³⁵ "De ki: Allah'ın, kulları için yaratıp ortaya çıkardığı zîneti, temiz ve hoş rızıkları (*tayyibât*) haram kalmak kimin haddine?..."

²³⁶ Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, IV, 2299.

²³⁷ Râzî, **a.g.e.**, XV, 27.

²³⁸ İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 488.

Müfessirlerin bildirdiğine göre, “*tayyibât*” ifadesi kimi âyetlerde ise “ganimet” anlamında kullanılmıştır.²³⁹ İlgili âyetlerden biri mealen şöyledir:

*“Düşünün ki bir zaman siz dünyada az ve zayıf idiniz. Öyle ki insanların sizi tutup kapacağından endişe ediyordunuz. Bu halde iken Allah size yer yurt nasip etti, sizi yardımıyla destekledi, sizi temiz ve hoş şeylerle (tayyibât) rızıklandırdı, ta ki şükredesiniz.”*²⁴⁰

Tefsir kaynaklarının çoğu, zikri geçen âyette yer alan “*tây-yibât*” ile “ganimetler”e işaret edildiğini bildirmektedir.²⁴¹ *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* adlı eserde zikredilenlere göre ise, “*tayyibât*” ile “başta ganimet olmak üzere Müslümanların maddî sıkıntılarını gidermek üzere bahşedilen imkânlar” kastedilmektedir.²⁴²

“*Tayyibât*”ın, “ganimet” anlamında kullanıldığı diğer bir âyet (el-Enfâl 8/69) ise mealen şöyledir:²⁴³ *“Ama bundan böyle fidyeyi ve ganimeti size mübâh kıldım. Artık aldığınız ganimetleri helâl ve hoş olarak yiyin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Gerçekten Allah gafurdur, rahîmdir (affi, merhamet ve ihsanı boldur).”*

Rivâyet olunduğuna göre ashab, ganimetlerden uzak durup, onlara el uzatmayınca bu âyet nazil olmuştur. Bu âyetin, fidyeyi mübâh kılan âyet olduğu da söylenmiştir.²⁴⁴

İbn Kesîr’in verdiği bilgiye göre bu âyet inince Müslümanlar, esirlerden kurtuluş fidyesi almışlardır.²⁴⁵ Nitekim Ebû Dâvûd, İbn Abbas’tan şöyle nakletmektedir: “Allah Rasûlü Bedir günü cahiliye ehlinin (Mekke müşriklerinin) fidyesini dört yüz olarak belirledi.”²⁴⁶ Hadîsin “dört yüz” ifadesi dışındaki kısmının sahih olduğu söylenmektedir.

Yine kaynaklarda bildirildiğine göre, Bedir Savaşı’nda yetmiş kadar düşman savaçısı esir alınmıştı. Harp bitip ganimet ve esirlerin ne yapılacağı konusunun görüşülmesi başlayınca esirler hakkında iki görüş ortaya çıkmıştı. Meselenin bundan

²³⁹ Kelimenin bu anlama geldiğine dair bkz: Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, s. 126; Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527; İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 419; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 496; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 531.

²⁴⁰ el-Enfâl 8/26.

²⁴¹ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XI, 117; Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 573; Râzî, **a.g.e.**, XV, 155; Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 394; Bursevî, **a.g.e.**, III, 334; Âlûsî, **a.g.e.**, IX, 195.

²⁴² Bkz: Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 681.

²⁴³ Kelimenin bu anlama geldiğine dair bkz: Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, s. 126; Taberî, **a.g.e.**, XI, 283; Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 601; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 531.

²⁴⁴ Râzî, **a.g.e.**, XV, 210. Ayrıca bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 601; Bursevî, **a.g.e.**, III, 374; Âlûsî, **a.g.e.**, X, 36.

²⁴⁵ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 91.

²⁴⁶ Ebû Dâvûd, Cihâd, 121 (2691).

sonrasını Müslim'in naklettiği bir hadîsten takip edelim. Hz. Ömer anlatıyor: “Hz. Peygamber, Ebû Bekir'e ve bana, “Bu esirler hakkında düşünceniz nedir?” diye sordu. Ebû Bekir, “Bunlar amca ve akraba çocuklarıdır, onlardan fidye almanı uygun görüyorum. Böylece fidye kâfirlere karşı bize güç olur, belki Allah'ın hidâyetiyle ileride Müslüman da olurlar.” dedi. Ben de, “Doğrusu ben Ebû Bekir gibi düşünmüyorum. Bana göre, kellelerini uçurmamız için bize izin vermelisin. Ali, Akîl'in, ben de filan yakınımın kafasını keselim, çünkü bunlar kâfirlerin öncüleri ve ileri gelenleridir.” dedim. Rasûlullah (s.a.), benim değil de Ebû Bekir'in görüşünü tercih etti. Ertesi gün yanlarına geldiğimde ikisini de oturmuş ağlar halde buldum ve “İkiniz niçin ağlıyorsunuz?” diye sorduğumda Rasûlullah (s.a.), “Arkadaşlarının, fidye olarak başıma getirdikleri yüzünden!” dedi ve -yakındaki bir ağacı göstererek- “Cezayı kendilerine şu ağaç kadar yaklaşmış gördüm.” buyurdu.”²⁴⁷

Esir alınmadan bütün düşmanların öldürülmesi hükmü hiç şüphe yok ki tarihî şartlara bağlı bir zarurettir, İslâm'ı koruma amacından kaynaklanıyordu. Yoksa Allah'ın devamlı hükmü bu değildi. Savaşta gerekirse esir de alınacaktı, sonra bunlara adalete uygun şekilde işlem yapılacaktı.²⁴⁸ Allah'ın devamlı ve yazılı hükmü, metne göre “kitâb”ı bu idi. Nitekim Enfâl Sûresi 69. âyet bu genel hükmü ifade ediyor, aldıkları ganimeti gönül rahatlığı ile yiyebileceklerini bildiriyor. Müslümanları uyarmasının, hatta kınamasının sebebi, bu savaşa mahsus olmak üzere gerekeni yapmamaları ve belki içlerinden bazılarının geçici dünya varlığını isteyerek, yani akrabalık bağının verdiği duyguların etkisinde kalarak veya esir edinmenin sağlayacağı nüfuz ve hâkimiyet arzusuna kapılarak dinlerini ve canlarını tehlikeye atmalarıydı.²⁴⁹

Zikri geçen bilgiler, Enfâl Sûresi 26 ve 69. âyetlerde geçen “*tayyibât*” ile “ganimetler”in kastedildiğini göstermektedir. Râğıb el-İsfahânî, Mü'min Sûresi 64. âyetteki “*tayyibât*” ifadesinin de bu anlama işaret ettiğini belirtmektedir.²⁵⁰

Şimdiye kadar, “*tayyib*” ve türevlerinin kullanıldığı kimi âyetler ilgili eserlere başvurularak değerlendirildi. Bu âyetlerdeki “*tayyib*” veya türevlerinin muhtevası *Helâl, Hoş ve Temiz Yiyecekler* başlığıyla ilgiliydi. Şimdi de “*tayyib*” ve türevlerinin içerdiği diğer anlamlar, dolayısıyla da bu anlamlarla ilgili olan diğer âyetler üzerinde durulacaktır.

²⁴⁷ Müslim, Cihâd, 58.

²⁴⁸ Muhammed 47/4.

²⁴⁹ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 708-709.

²⁵⁰ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527.

2. Kazanılan Malın İyi ve Kaliteli Olan Kısmı

İnsanların var olup yaşayabilmesi için toplumsal hayata ihtiyaç duyacakları bilinen bir gerçektir. Bu gerçek öteden beri “İnsan, tabiatı itibariyle medenîdir.” sözüyle ifade edilir. O halde kişiler, bireysel varlıklarını devam ettirebilmek için bir topluma, toplumsal organizasyona katılmak durumundadırlar. Bu katılım, fertlere içinde yaşadıkları topluma karşı yerine getirmeleri gerekli birtakım sorumluluklar yüklemektedir.

Toplum varlığının sağlıklı bir şekilde devamı için, toplumsal denge ve barışın bir şekilde sağlanması ve fertler arasında duygusal gerilime yol açabilecek faktörlerin giderilmesi şarttır. Bir toplumda zengin ve fakirlerin bulunması doğaldır. Fakat doğal olmayan, bunların birbirlerine karşı olan haklarını gözetmemeleri nedeniyle toplumsal gerilime sebebiyet verilmesidir. Bunun için de hem zengin ve fakir arasındaki ekonomik düzey farkının uçuruma dönüşmemesi hem de bu yüzden gerçekleşmesi muhtemel olan bu duygusal gerilimin önlenmesi veya gerilimin alınması gerekir.

Kur’ân-ı Kerîm’de bu yönde yapılan düzenlemeler, âdetâ böyle bir gerilimin potansiyel varlığına işaret edip, bu türden problemlerin vuku bulmasını engellemeye yöneliktir.²⁵¹ Bütün bunlar, toplumdaki ekonomik dengesizliğin yol açabileceği muhtemel olumsuz sonuçların azaltılabilmesi için zekât ve sadakanın nasıl bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de zekâtın mana ve öneminden bahseden birçok âyet vardır.²⁵²

Zekât çok yönlü bir kurum, bir farz olduğu gibi, şehâdet ve namazdan sonra İslâm binasının üzerine kurulduğu beş temel esasın da üçüncüsüdür. Bunun içindir ki Müslüman mükellefler bu önemli ibadeti usul ve âdâbına uyarak en iyi ve en güzel bir şekilde yapmalıdırlar. Zekât verirken uyulması arzu edilen bazı kaideler vardır ki onlardan biri şu şekildedir: Müslüman mükellef temiz ve helâl kazancından zekât vermeli, eğer zekâtını aynî, yani mal olarak veriyorsa, bu malın iyi cinsten olmasına özen göstermeli, kendisine verilmesini istemediği malları başkalarına zekât olarak vermemelidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

²⁵¹ Bkz: el-Bakara 2/263-264; ez-Zâriyât 51/19; el-Meâric 70/22-25.

²⁵² Bkz: el-Bakara 2/177; el-Mâide 5/55; el-A’râf 7/156; et-Tevbe 9/34-35, 113; Lokmân 31/3-4; Fussilet 41/6-7.

“Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin ve yerden sizin için çıkardığımız nimetlerin iyi olanlarından (tayyibât) Allah yolunda harcayın! Siz göz yummadan, gönlünüze yatmaksızın almayacağınız bayağı şeyleri (habîs) vermeye kalkmayın! İyi bilin ki: Allah ganidir, hamîddir (kimseye ihtiyacı yoktur, bütün övgülere lâyıktır).”²⁵³

Genel anlamda zikri geçen âyet, özelde ise bu âyette yer alan “*tayyibât*” ifadesi konumuzun odak noktasını oluşturmaktadır. O halde şimdi, âyetin genel muhtevasını ve müfessirlerin yorumlarını dikkate alarak bu kelimenin içerdiği anlamlar üzerinde durmak gerekmektedir.

Yüce Allah, mü’min kullarına kazandıkları malların hoş olanlarından infak etmelerini emir ve tavsiye etmektedir. İbn Abbâs’ın söylediğine göre burada infaktan kasıt, sadakadır. İbn Abbas der ki: “Yüce Allah mü’minlere malların en temiz, en değerli ve en nefis olanlarından (*tayyibât*) infâk etmelerini emrediyor. Çünkü O, ancak hoş ve temiz olanı kabul eder. Bu yüzden Yüce Allah “*Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı (el-habîs), hayır diye vermeye kalkışmayın.*” buyuruyor. Yani size verilecek olsa ancak gözlerinizi yumarak alacağınız malları infak etmeyin. Çünkü Allah bu mallarda sizden daha müstağnidir. Onun için sizin beğenmediğiniz şeyleri Allah’a ayırmayın.”²⁵⁴

İbn Ebî Hâtim, Berâ b. Âzib’den bu âyet hakkında şöyle rivâyet etmiştir: “Bu âyet bizim hakkımızda indi. Biz hurma bahçeleri olan kimselerdik. Adam, azlığına ve çokluğuna göre bir miktar hurma getirir, salkım şeklinde camiye asardı. Ehl-i Suffe’nin de yiyecekleri olmazdı. Onlardan biri acıktığında sopayla hurma salkımına vurur ve ondan yaş ve taze hurma düşer, o da yerdi. Hayır ve iyilik yapma isteği bulunmayan bazı kimseler ise adi ve kötü, kırılmış ve dökülmüş hurma salkımlarını getirip asarlardı. Bunun üzerine “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın...*” âyeti nazil oldu. Yani, sizden biri infak olarak verdiği bir şeyin aynısını kendisine hediye edilecek olsa ancak göz yumarak ve utanarak alır. Bu âyetten sonra bizler bir şey getirdiğimizde yanımızdaki iyi şeyleri getirirdik.”²⁵⁵ Anlaşıldığı üzere bu rivâyete göre “*tayyibât*” kelimesiyle “kaliteli mal” kastedilmektedir.

²⁵³ el-Bakara 2/267.

²⁵⁴ İbn Kesîr, **a.g.e.**, I, 697.

²⁵⁵ Tirmizî, Tefsîr, 3 (2987).

Şu hadîsin zikri geçen âyet ile ilgili olduğu söylenmektedir: Abdullah İbn Mes'ûd'dan: Rasûlullah şöyle buyurdu: "...İnsanın haramdan kazandığı malda bereket olmaz. Onu tasadduk etse kabul olmaz. Geriye bıraksa kendisi için cehennem azığı olur. Bilesiniz ki, Allah kötüyü kötü ile temizlemez. Kötüyü iyi şeyle temizler. Kötü, kötüyü temizlemez."²⁵⁶ Bu hadîse göre ise, âyetteki "*tayyibât*" ile "helâl kazanç, mal" kastedilmektedir. Nitekim bir görüşe göre, "*...Kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın.*" buyruğunun manası şöyledir: "Helâl malı bırakıp harama yönelerek infâkınızı ondan yapmayın." Ancak İbn Kesîr'e göre bu görüş doğru değildir.²⁵⁷

Râzî, "*kazandığınız şeylerin ve yerden sizin için çıkardığımız nimetlerin iyi olanlarından (tayyibât)*" ifadesinin kapsamına nelerin gireceğini belirlemek için "infâk" kelimesini açıklama yoluna gitmektedir. Ona göre; Yüce Allah bu âyette, Allah yolunda infâk edilmesini emrettiği malın nasıl bir mal olması gerektiğini belirtmiş ve "*Kazandıklarınızın güzellerinden infâk ediniz.*" buyurmuştur. Âlimler "*İnfâk ediniz.*" emrinden muradın ne olduğu hususunda ihtilaf etmiştir.²⁵⁸ Hasan el-Basrî şöyle demiştir: "Bundan murad, farz kılınmış olan zekâttır."²⁵⁹ Başkaları ise bundan murad: "Tatavvû (gönüllü, nâfile) olarak verilen sadakalardır." demişlerdir. İbn Abbas bu görüştedir.²⁶⁰ Bir üçüncü görüşe göre ise bu tabir, hem farz olan zekâta, hem de nâfile olan infâka şamildir.²⁶¹

Yukarıda da zikredildiği üzere; bazı Müslümanlar, meyvelerin en kötülerini ve mallarının da en âdilerini tasadduk ettikleri için Cenâb-ı Hak bu âyeti indirmiştir. Bu haber, Ali İbn Ebî Talib, Hasan el-Basrî ve Mücâhid'den rivâyet edilmektedir. İkinci görüşte olanlar bu rivâyeti görüşlerine delil olarak göstermektedirler. İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre ise; bir gün bir adam âdi bir hurma salkımı getirerek, onu sadakaların içerisine koymuş, bunun üzerine Hz. Peygamber, "Bu salkımın sahibi ne kötü iş yaptı!" buyurmuştur. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak da bu âyeti indirmiştir.²⁶² İkinci görüşte olanların delil olarak zikrettiği bu rivâyetlere göre, âyetteki "*tayyibât*" kelimesiyle "sadaka amacıyla verilmesi gereken en güzel meyveler ve en değerli mallar" kastedilmektedir.

²⁵⁶ Bkz: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 387.

²⁵⁷ Bkz: İbn Kesîr, *a.g.e.*, I, 697.

²⁵⁸ Râzî, *a.g.e.*, VII, 65-66. Ayrıca bkz: Kurtubî, *a.g.e.*, III, 321; Abduh-Rızâ, *a.g.e.*, III, 73.

²⁵⁹ Râzî, *a.g.e.*, VII, 65.

²⁶⁰ Taberî, *a.g.e.*, IV, 694; Râzî, *a.g.e.*, VII, 65; İbn Kesîr, *a.g.e.*, I, 697.

²⁶¹ Taberî, *a.g.e.*, IV, 694; Râzî, *a.g.e.*, VII, 65.

²⁶² Râzî, *a.g.e.*, VII, 66.

“*İnfâk ediniz.*” emriyle farz olan zekâtın anlaşılması gerektiğini söyleyen birinci görüşe göre; âyetin zâhiri, insanın kazandığı bütün mallarda zekâtın verilmesinin vâcib olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı buna, ticaret malının, altın ile gümüşün ve hayvanların zekâtı dâhildir. Çünkü bunlar, insanın kazandığı şeyler diye vasfedilmektedir. Aynı zamanda âyetin zâhiri, İmam Ebû Hanife’nin görüşüne göre, toprağın bitirdiği her şeyde de zekâtın verilmesinin vâcib olduğuna delâlet etmektedir.²⁶³ Mücahid’e göre kazanılan maldan kasıt, “Allah’ın ticaret yoluyla nasip ettiği rızık”tır. Ali ve Süddî ise: “Altın ve gümüşten, toprağın sizin için bitirdiği meyve ve tahıllardan” diye tefsir etmişlerdir.²⁶⁴ Bu yaklaşıma göre ise, âyetteki “*tayyibât*” ile “ticaret malı, altın ile gümüş ve zekât gerektiren hayvanların iyi olanları ile toprağın bitirdiği her kıymetli ürün” kastedilmektedir.

Âlimler, âyetteki “*tayyibât*” kelimesine yönelik doğrudan açıklamalarda da bulunmuştur. Bir görüşe göre “*tayyibât*” ile malın adisi değil, iyisi kastedilmektedir. Burada “*tayyibât*” lafzı, istiâre yoluyla “iyi mal” anlamında kullanılmıştır. İbn Mes’ûd ve Mücahid’in savunduğu ikinci bir görüşe göre ise “*tayyibât*” “helâl mal” anlamına gelmektedir. Birinci görüştekilerin getirdiği delillerden biri, “*tayyibât*” kelimesinin mahiyetini bildirme bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Onlara göre bu görüş, Yüce Allah’ın, “*Sevdiğiniz mallarınızdan Allah yolunda harcamadıkça “fazilet” mertebesine ulaşamazsınız. Bununla beraber her ne infak ederseniz, Allah mutlaka onu bilir.*”²⁶⁵ âyetiyle kuvvet bulmaktadır. Bu âyet, “*tayyibât*” kelimesinden muradın, “sahip olunması arzulanan nefis şeyler olduğuna, herkesin yanından ve evinden uzaklaştırarak çıkartması gerekli olan adi ve kötü şeyler olmadığına” delâlet etmektedir. Ancak Kâdî, ikinci görüş lehine açıklama da bulunmakta ve birincisinin bâtil olduğunu söylemektedir. Ona göre “*tayyibât*”tan murad eğer malın iyisi olsaydı, o zaman bu emir, ister haram olsun, isterse helâl olsun, mutlak manada güzel olan malı infâk etme hususunda bir emir olurdu. Bu ise caiz değildir.²⁶⁶

²⁶³ Râzî, a.g.e., VII, 66.

²⁶⁴ İbn Kesîr, a.g.e., I, 697. Zekâta tabi malların neler olduğuyula ilgili olarak ayrıca bkz: Abduh-Rızâ, a.g.e., III, 71-72; Bursevî, a.g.e., I, 430.

²⁶⁵ Âl-i İmrân 3/92.

²⁶⁶ Bkz: Râzî, a.g.e., VII, 67.

Burada, şu şekilde üçüncü bir görüşü de söylemek mümkündür: Âyetteki “*tayyibât*” kelimesinden murad, “her bakımdan hoş olan şey” demektir. Buna göre bu kelime, “malın hem helâli hem de iyisi” anlamında olur.²⁶⁷

el-Menâr isimli eserde zikredilenlere göre ise Yüce Allah: “*Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin ve yerden sizin için çıkardığımız nimetlerin iyi olanlarından (tayyibât) Allah yolunda harcayın!*” buyurarak Allah yolunda harcanan malın türünü ve vasfını beyan etmiştir. Bu vasıf “*tayyibât*”tır. Bu kelime, pis ve çirkinin (*habîs*) karşıtı olup, “iyi ve gönle hoş gelen” anlamındadır. Bunun içindir ki “*tayyibât*” emredilirken, arkasından “*Siz göz yummadan, gönlünüze yatmaksızın almayacağınız bayağı şeyleri (habîs) vermeye kalkmayın!*” ifadesine yer verilmiştir. M. Reşîd Rızâ (v. 1354/1935); âyette geçen “*tayyibât*” kelimesinin, “iyi olanlar” anlamında mı yoksa “helâl kazanç” anlamında mı kullanıldığı hususunda müfessirlerin farklı görüş bildirdiğini, araştırmacı olarak bilinenlerden bir kısmının ikinci manayı tercih ettiğini, bazılarının birinci manayı cumhura izafe ettiğini ve diğer bazılarının ise burada her iki mananın da murad olduğunu söylediklerini belirterek şu açıklamayı yapmaktadır: “Aslında maddî olsun, manevî olsun, her iyi ve güzel olan şeye “*tayyib*” denilebilir. Bu konuda “*el-beledü't-tayyib*” (güzel şehir)²⁶⁸ ve “*el-kelimu't-tayyib*” (iyi söz)²⁶⁹ tabirleri, birer misal olarak zikredilebilir. Ancak âyetin üslubu, buradaki “*tayyibât*” ile “helâl”, “*el-habîs*” ile de “haram”ın kastedildiğine imkân vermediği gibi, şeriatın prensipleri de buna razı gelmemektedir. Bazı Müslümanların, sadaka/zekâtlarını hurmanın kötüsünden vermeleri gibi hususları ihtiva eden ve âyetin nüzul sebebini ortaya koyan bazı rivâyetler,²⁷⁰ Kur’ân’ın buradaki üslubuna uygun düşmektedir.”²⁷¹

M. Reşîd Rızâ’ya göre “*el-habîs*”ten maksat “haram” olsaydı, bilerek bilmeyerek infâkın hiçbir şekline cevaz verilmezdi. Dolayısıyla “*tayyibât*” ile “helâl”in “*el-habîs*” ile de “haram”ın kastedildiğini söylemek mümkün değildir. Kaldı ki, mü’minin malında asıl olan helâldir. Mü’minler ellerindeki mallarından dolayı bu âyete muhatap olmuşlardır. Eğer “*tayyibât*” ile “helâl”, “*el-habîs*” ile de haram kastedilmiş olsaydı, bu durumda mü’minlerin sahip olduğu mallarının bir kısmının helâl, bir kısmının da haram olması

²⁶⁷ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, VII, 67.

²⁶⁸ Bkz: A’râf 7/58.

²⁶⁹ Fâtır 35/10.

²⁷⁰ İlgili rivâyetler için bkz: Taberî, **a.g.e.**, IV, 699-703.

²⁷¹ Bkz: Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, III, 71.

gerekirdi. Bu takdirde âyetin mantuku “*Helâlden harcayın; sadakalarınızı haramdan vermeyin.*” şeklinde olurdu. Bu durumda, haramlardan da sadakanın caiz olduğu sonucu çıkar ki bu, hem Kur’ân-ı Kerîm’in nazmına, hem de şeriatın kurallarına aykırıdır.²⁷²

Bursevî’ye göre de “*Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe hakîki iyiliğe ulaşamazsınız.*”²⁷³ âyeti, malın iyilerinden ve güzellerinden verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bursevî, Zemahşerî’ye atıfta bulunarak âyet hakkındaki bu görüşünü temellendirmeye çalışmaktadır. Nitekim Zemahşerî, “*tayyibât*”ı “malın iyileri” şeklinde tefsir etmiş ve âyete “*Elde ettiklerinizin iyilerinden verin.*” manasını vermiştir.²⁷⁴ Bursevî’nin bildirdiğine göre, fazilet erbabından birisi “*tayyibât*” kelimesinin “helâl” değil, “iyi ve güzel” şeklinde tefsir edildiğini söylemiştir. Çünkü zaten “*İnfâk ediniz.*” emrinden, harcanacak şeyin helâl olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Haram maldan infâk edilmesi emredilemez. Aynı şekilde âyetin daha sonra gelen “*Siz göz yummadan, gönlünüze yatmaksızın almayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkmayın!*” kısmı da “*tayyibât*”ın “iyi ve güzel” anlamına geldiğine delâlet etmektedir.²⁷⁵

Bursevî, infakta bulunacak kimsenin vereceği malın nasıl olması gerektiğiyle ilgili olarak da güzel bir benzetmede bulunmaktadır. Ona göre sadaka veren kimse, çiftçiye benzer. Sahip olduğu araziden fevkalâde iyi bir mahsul elde edeceğine inanan çiftçi, ziraata gereken ehemmiyeti verir ve tohumun da en iyisini eker. Çünkü o, mahsulün iyi ve bol olması için tohumun ne kadar mühim olduğunu çok iyi bilir. Aynı şekilde, tasaddukta bulunan kişinin, Allah’a ve âhiret gününe imanı arttıkça malın iyisinden bolca sadaka verir. Çünkü o bilmektedir ki, “*Allah zerre miktarı zulmetmez. Yapılan tek bir iyilik de olsa, onu kat kat artırır ve yapana katından büyük bir ecir verir.*”²⁷⁶ Eğer kul Allah’a yanındaki en güzel şeyi verirse Yüce Allah da onu en güzel şekilde mükâfatlandırır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmuştur: “*İyiliğin mükâfatı iyilik değil midir?*”²⁷⁷

Elmalılı’nın konuyla ilgili değerlendirmeleri de âyette geçen “*tayyibât*” kelimesinin mahiyetine işaret etmektedir. Ona göre; Bakara Sûresi 267. âyette, zekât ve sadakası gerekli malların usulü açıklanmış, bununla beraber bunun nafîle cinsinden olan

²⁷² Bkz: Abduh-Rızâ, a.g.e., III, 71-72.

²⁷³ Âl-i İmrân 3/92.

²⁷⁴ Bkz: Zemahşerî, a.g.e., I, 498.

²⁷⁵ Bkz: Bursevî, a.g.e., I, 429.

²⁷⁶ en-Nisâ 4/40.

²⁷⁷ er-Rahmân 55/60. Değerlendirme için bkz: Bursevî, a.g.e., I, 429-430.

sadakaları da kapsamına alıp almadığı söz konusu edilmiştir. Yani, aşağılık ve haram şeylerden, farz cinsinden vergi yoktur ve verilemez. Fakat nafîle olarak sadaka verilebilir mi? Burası ihtilaflıdır. Doğrusu haramdan nafîle sadaka dahi caiz olmaz. Bunun Allah katında bir sevabı olmaz. Fakat aşağılık yani, düşük kaliteli maldan nafîle sadaka caiz olur. Ancak mendub olan en iyisinden vermektir. “*Kötüsünü vermeye yeltenmeyin!*” yasağı farz olan sadakalarda haram, nafîle olanlarda ise kerâhet demektir.²⁷⁸

Kimi âlimler, âyette geçen “*tayyibât*” kelimesini “iyi, kaliteli” anlamına almakta ve bazıların bu kelimeyi “helâl” anlamına aldığını hatırlatarak, kelimenin bu manaya da ihtimali olduğunu belirtmektedirler. Ancak onlara göre burada manalar arasında bir çelişki bulunmadığı için ikisini birden almaya ve “*tayyibât*” kelimesini “helâllerinden ve iyilerinden” şeklinde anlamaya da bir engel bulunmamaktadır.²⁷⁹

Sonuç olarak; kaydedilen yorum ve rivâyetlerden de anlaşılmaktadır ki müfessirlerin bir kısmı, “*tayyibât*” kelimesini “helâl mal, kazanç” anlamına almışlar; bir kısmı da “*tayyibât*”tan maksadın “iyi ve kaliteli mal” olduğunu söylemişlerdir. Ancak belirtmek gerekir ki müfessirlerin büyük bir çoğunluğu ikinci görüşü benimsemiş ve bunun için değişik yorum ve rivâyetlerle görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır.

3. Temiz, Mübârek ve Sâlih Bir Nesil

Kur’ân-ı Kerîm, erkek ve kadının bu dünyadaki yalnızlığının karşı cins ile giderildiğini şu şekilde bildirmektedir: “*O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerinden biri de: Kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır.*”²⁸⁰

Evlenme ve aile hayatı, eşlere hem cinsel ihtiyaçlarının meşrû bir biçimde giderilmesi imkânını verir; hem de eşlerin birbirlerine -Allah ve Rasûlü’nün koyduğu sınırlar içerisinde kalarak- maddî ve manevî destek vermeleri suretiyle dünya ve âhîret mutluluğunu yakalama fırsatı sunar. Âyette de evliliğin bu farklı yönlerine işaret edilir. Burada üzerinde durulması gerekli olan diğer bir husus da şudur ki aile hayatı, bütün canlıların tabiatlarında saklı bulunan “neslini devam ettirme” güdüsünü en tabii ve mâkul biçimde karşılamaktadır. Zikredildiği üzere bütün canlılar fitrî olarak soyunun devam

²⁷⁸ Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, II, 912.

²⁷⁹ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, I, 422.

²⁸⁰ er-Rûm 30/21.

etmesini arzular. Bu özellik Yüce Allah tarafından başta insanlar olmak üzere bütün canlılara bahşedilmiştir. İnsanlar içerisinde seçilmiş olan peygamberler de bundan varestedir. Buna, Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Zekeriyya ile ilgili olarak zikredilen şu âyetleri -ki bu âyetlerde geçen “*tayyibe*” kelimesi konumuzun odak noktasını oluşturmaktadır- örnek göstermek mümkündür:

“İşte o sırada Zekeriyya Rabbine niyaz edip ‘Ya Rabbî, dedi, bana Sen’in tarafından tertemiz, hayırlı (*tayyibe*) zürriyet ihsan eyle! Şüphesiz ki Sen duaları işitip icabet edersin.’ Zekeriyya mihrapta namaz kılmakta iken melekler kendisine seslenip: ‘Allah sana, Allah’tan bir kelimeyi tasdik edecek, hem efendi, hem gâyet zahid, hem peygamber olacak olan Yahya’yı Müjdeler.’ dediler. O: ‘Ya Rabbî, dedi, nasıl benim çocuğum olabilir ki ihtiyarlık başıma çökmüş, hanımım ise kısır hale gelmiştir?’ Allah: ‘Böyle de olsa, Allah dilediğini yapar.’ buyurdu. O: ‘Ya Rabbî, bana oğlum olacağına dair bir alâmet bildirir misin?’ deyince, Allah: Senin işaretin şudur: ‘Üç gün müddetle halkla işaretleşme dışında konuşmayacaksın! Rabbini çok zikret, sabah akşam onu tesbih ve tenzih et!’ buyurdu.”²⁸¹

Burada genel anlamda, Hz. Zekeriyya’nın Yüce Allah’a dua ederek kendisine ihsan edilmesini istediği “*tertemiz, hayırlı zürriyet (zürriyyeten tayyibeten)*”ten maksadın ne olduğu üzerinde durulacak; özelde ise mealde “*tertemiz, hayırlı*” şeklinde anlamı verilen “*tayyibe*” kelimesinin hangi anlamları ihtiva ettiği bildirilecektir.

Öncelikle “*zürriyet*” kelimesinden maksadın ne olduğu üzerinde durmak gerekmektedir. Bu kelimenin doğru anlaşılması, “*tayyibe*” kelimesinin doğru anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü âyette “*tayyibe*” kelimesi bu kelimenin sıfatı durumundadır. “*Tayyibe*” kelimesi, “*tayyib*”in müennes formudur. “*Tayyib*” ise nitelediği varlığa göre değişik anlamlar yüklenebilmektedir. Mesela “*tayyib*” kelimesi Allah’a sıfat olursa “*noksanlıklardan münezzeh, ayıplardan berî*”, kula sıfat olursa “*kötü ahlâk ve çirkin davranışlardan arınmış, iyi davranışlarda bulunan kişi*”, mala sıfat olursa “*en iyi cinsten helâl mal*” anlamına gelir.²⁸²

Râğıb el-İsfahânî konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: “İnsanlardan olan *tayyib*; cehâlet ve fiskın pisliğinden ve çirkin amellerden arınıp ilim, iman ve güzel

²⁸¹ Âl-i İmrân 3/38-41.

²⁸² Bkz: Tehânevî, a.g.e., II, 1143.

amellerle süslenenlerdir.”²⁸³ Râğıb’a göre Yüce Allah, yukarıda da meali verilen şu âyette, onları kastetmektedir: “*İşte o sırada Zekeriyya Rabbine niyaz edip Ya Rabbi, dedi, bana Sen’in tarafından tertemiz, hayırlı (tayyibe) zürriyet ihsan eyle! Şüphesiz ki Sen duaları işitip icabet edersin.*”²⁸⁴

Görüldüğü gibi âyette “*tayyibe*” kelimesi, “*zürriyet*” kelimesini tavsif etmektedir. Yani, “*tayyibe*” Allah’ın ve malın değil, insanın sıfatı konumundadır. O halde “*tayyib*” ile ilgili olarak yukarıda zikri geçen bilgiler bu âyette “*tayyibe*” kelimesinin hangi anlamlar taşıdığını göstermektedir. Mesela Râğıb’ın vermiş olduğu bilgileri dikkate alarak “nasıl bir zürriyet?” sorusu sorulduğunda, “cehalet ve fiskın pisliğinden ve çirkin amellerden arınıp ilim, iman ve güzel amellerle süslenen bir zürriyet” cevabını almak mümkündür. Bize göre alınan bu cevap, “*tayyibe*” kelimesinden maksadın ne olduğunu gâyet açık bir şekilde göstermektedir.

Kur’ân sözlüklerinde “*tayyib*” kelimesinin kullanımıyla ilgili olarak verilen bu kısa bilgilerden sonra tefsir kaynaklarına müracaat etmek, konunun tüm yönleriyle anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

Yukarıda “*tayyibe*” kelimesinin doğru anlaşılması için “*zürriyet*”ten maksadın ne olduğu üzerinde durmanın gerekliliğinden bahsedilmişti. Müfessirlere göre bu âyette “*zürriyet*” kelimesi ile “*nesil*”,²⁸⁵ “*nesil ve soy*”,²⁸⁶ “*çocuk*”,²⁸⁷ “*oğul*”²⁸⁸ kastedilmektedir. Yine müfessirlerin bildirdiğine göre “*zürriyet*”, “*nesil ve soy*” manasında bir kelimedir ve müfredi (tekili), cemi (çoğulu), müzekkeri (erili), müennesi (dişili) hep bu lafızla ifade edilmektedir. Âyetteki bu kelimedenden maksat, tek bir çocuktur. Buna Yüce Allah’ın: “*...Bana kendi katından bir velî (evlat) ihsan et!*”²⁸⁹ buyruğu delâlet etmektedir. Çünkü Yüce Allah burada “*velîler*” dememiştir.²⁹⁰

Müfessirlerin yaklaşımı, “*zürriyet*” kelimesinin bu âyette tekil anlam bildirmek için kullanıldığını göstermektedir. Bu mesele böylece anlaşıldığına göre bu kelimenin

²⁸³ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527.

²⁸⁴ Âl-i İmrân 3/38.

²⁸⁵ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, V, 362.

²⁸⁶ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, VIII, 36-37.

²⁸⁷ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 37.

²⁸⁸ Bkz: Bursevî, **a.g.e.**, II, 30.

²⁸⁹ Meryem 19/5.

²⁹⁰ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, VIII, 36-37; Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 72. Ayrıca bkz: Ferrâ, **a.g.e.**, I, 208; Bursevî, **a.g.e.**, II, 30; Âlûsî, **a.g.e.**, III, 144.

müzekkerlik (erillik), müenneslik (dişillik) bakımından ne anlam ifade ettiğini bildirmek yerinde bir yaklaşım olacaktır. Konuyla ilgili olarak Ferrâ (v. 207/822) şöyle demiştir: “Zürriyet kelimesi zahiren müennes olduğu için, *tayyibe* kelimesi de müennes getirilmiştir. Şâyet *tayyibe* yerine *tayyib* denilseydi bu da doğru olurdu. Müzekkerlik ve müenneslik bazen lafızdan, bazen manadan dolayı olur. Biz bu hususun, ancak cins isimleri için böyle olduğunu söylüyoruz. Bu, alem isimlerde caiz değildir. Çünkü mesela (حدثنا المغيرة) denilemez. Nitekim alem isimler, ancak ismi olduğu şahsı ifade ederler. O şahıs eğer müzekker ise, ancak o durumda, o ismin fiili müzekker getirilebilir.”²⁹¹

Zikri geçen yorumlara göre, “zürriyet” kelimesi müfred (tekil) ve zahiren müennes (dişil) olduğu için onun sıfatı durumunda olan “*tayyibe*” de müfred ve müennes getirilmiştir.

“Zürriyet” kelimesi hakkında yeterince bilgi verildi. O halde şimdi, “*tayyibe*” kelimesinin zikri geçen âyette hangi anlamları taşıdığı da bildirilirse (ذرية طيبة) ifadesinden maksadın ne olduğu anlaşılmış olacaktır.

Müfessirler, “*tayyibe*” kelimesini “el-mübâreke”,²⁹² “sâlih, sâliha”²⁹³ kelimeleriyle tefsir etmişlerdir. O halde âyette geçen (ذرية طيبة) ifadesinden maksat nedir?

İbn Kesîr, (ذرية طيبة) ifadesini “sâlih bir çocuk” anlamına gelen (ولد صالحا) ifadesiyle;²⁹⁴ Kurtubî (v. 671/1273) de “sâlih bir nesil” anlamına gelen (نسلا صالحا) ifadesiyle²⁹⁵ açıklamıştır. Bursevî ise, (ذرية طيبة) ifadesiyle “sâlih, mübârek, senden razı olacak, senin de ondan razı olacağın bir oğul” anlamının kastedildiğini söylemektedir. Nitekim Bursevî, âyetteki “*tayyibe*” kelimesini “fiilleri ve hareketleri temiz olan, *habîs* (pis) sayılan ve kınanan şeyler kendisinde bulunmayan kimse” şeklinde açıklamaktadır.²⁹⁶

Burada “*zürriyyeten tayyibeten*” ifadesinden maksadın ne olduğunun iyice anlaşılması için zikri geçen âyetin, kendisini takip eden âyetlerle birlikte değerlendirilmesi zarûreti vardır. Dikkat edilirse Hz. Zekeriyya, Rabbine dua ederken “*Bana Sen’in*

²⁹¹ Ferrâ, a.g.e., I, 208-209. Ayrıca bkz: Râzî, a.g.e., VIII, 37; Kurtubî, a.g.e., IV, 72; Âlûsî, a.g.e., III, 144-145.

²⁹² Taberî, a.g.e., V, 362; Kurtubî, a.g.e., IV, 72; Âlûsî, a.g.e., III, 144.

²⁹³ Kurtubî, a.g.e., IV, 72; İbn Kesîr, a.g.e., II, 37.

²⁹⁴ İbn Kesîr, a.g.e., II, 37.

²⁹⁵ Kurtubî, a.g.e., IV, 72.

²⁹⁶ Bursevî, a.g.e., II, 30.

tarafından bir zürriyet ihsan eyle!” dememekte; “*Bana Sen’in tarafından tertemiz, hayırlı zürriyet ihsan eyle!*” demektedir. Hz. Zekeriyya’nın bu şekilde dua ederek istediği zürriyeti “*tayyibe*” (tertemiz, hayırlı) sıfatıyla tavsif etmiş olması ve Yüce Allah’ın da onun duasına icabet ettiğini bildirirken, “*Allah sana, Allah’tan bir kelimeyi tasdik edecek, hem efendi, hem gâyet zahid, hem peygamber olacak olan Yahya’yı müjdelere.*” şeklinde hitapta bulunması “*tayyibe*” kelimesinin mahiyetini bildirir niteliktedir. Çünkü Yüce Allah Hz. Zekeriyya’yı herhangi bir çocukla değil, Allah’tan bir kelimeyi tasdik edici, efendi, gâyet zahid ve peygamber olacak olan bir çocukla müjdelemektedir. Kısacası Hz. Zekeriyya Allah’tan üstün vasıfları olan bir çocuk dilemiş, Allah da onun bu dileğini kabul etmiş ve ona vereceği çocuğun vasıflarını daha doğmadan kendisine bildirmiştir.

Hz. Yahyâ’nın vasıfları zikredilenlerle sınırlı değildir. Yine Meryem Sûresi’nin 12-14. âyetlerinde Hz. Yahya’nın diğer vasıfları şu şekilde sıralanmaktadır: Kendisinden kitâba (Tevrat) var gücüyle sarılması istenmiş, kendisine henüz çocuk iken hikmet verildiği bildirilmiştir. Ayrıca Allah tarafından kendisine bir merhamet, arı duru bir gönül ihsan edilmiş; Allah’ı sayıp gûnahtan sakınan bir insan olduğu belirtilmiş; anne ve babasına iyi davranan hayırlı bir evlat olduğuna, asla zorba ve isyankâr biri olmadığına dikkat çekilmiştir. Enbiyâ Sûresi’nin 90. âyetinde ise ana ve babasıyla hayırlı işlere koşuştukları, iyilikte yarıştıkları, ümit ve endişe içinde Allah’a yakardıkları ve O’na derin bir saygı gösterdiklerine vurgu yapılmaktadır. En’âm Sûresi’nin 85. âyetinde de diğer bazı peygamberlerle birlikte ismi anılmakta, Allah’ın hidâyet verdiklerinden ve sâlih kimselerden olduğuna değinilmektedir.

Râğıb el-İsfahânî’nin, “İnsanlardan olan *tayyib*; cehâlet ve fıskın pisliğinden ve çirkin amellerden arınıp ilim, iman ve güzel amellerle süslenenlerdir.” şeklindeki tanımı ile Hz. Yahyâ hakkında zikrolunan vasıflar tam anlamıyla örtüşmektedir. Buna göre Hz. Yahyâ’nın tüm bu vasıfları, âyette geçen “*tayyibe*” kelimesinin anlam alanı içerisinde ve bu kelimenin ne kadar olumlu ve güzel anlamlar ihtiva ettiğini göstermektedir.

4. Mü’min, Mü’minlerin Cihâd Amaçlı Harcamaları

İslâmî kaynaklarda, insanlar tasdik ve inkâr bakımından üç grupta değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. İnsanların bir kısmı, Allah’a, Hz. Peygamber’e ve onun haber verdiği şeylere yürekten inanıp, bunları kabul ve tasdik ettikleri için *mü’min* olarak; bir kısmı,

İslâm dininin temel prensiplerine inanmayıp, Hz. Peygamber'in Yüce Allah'tan getirdiği kesin olan ve tevâtür yoluyla kendisine kadar ulaşmış bulunan esaslardan bir veya bir kaçını yahut da tamamını inkâr ettikleri için *kâfir* olarak; bir kısmı da Allah'ın birliğini, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve onun, Allah'tan getirdiklerini kabul ettiklerini söyleyerek Müslümanlar gibi yaşadıkları halde, kalpten inanmadıkları için *münâfik* olarak nitelendirilmiştir.²⁹⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de tasdîk ve inkâr bakımından insanların durumu, genelde *mü'min*, *münâfik* ve *kâfir* kavramları ile bildirilmektedir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm, bazen de bu kavramların yerini tutacak başka kelimeler kullanmaktadır. Buna, şu âyetteki kullanımı örnek göstermek mümkündür: “Allah mü'minleri içinde bulunduğunuz şu halde bırakacak değildir. Sonunda temiz (*tayyib*) ile murdarı (*habîs*) ayıracaktır. Allah sizin hepinizi gayba vakıf kılacak da değildir. Fakat Allah, resullerinden dilediğini seçer (onu gayba vakıf kılar). O halde Allah'a ve resullerine iman edin. Eğer iman eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız size büyük mükâfat vardır.”²⁹⁸

Âyette “*tayyib*” (temiz) ve “*habîs*” (murdar, pis) kelimeleri kullanılmıştır. Bu kelimelerin, zikri geçen âyette hangi anlamda kullanıldığını doğru tespit etmek için öncelikle Kur'ân sözlüklerine başvurmak gerekmektedir. Ancak belirtelim ki burada özellikle “*tayyib*” kelimesi üzerinde durulacak; *İkinci Bölüm*'de ise “*habîs*” ile ilgili yorum ve görüşlere yer verilecektir.

Mukâtil b. Süleymân'a göre “*tayyib*”, Kur'ân'da şu üç manada kullanılmaktadır: “Helâl”, “mü'min”, “güzel”. Mesela ona göre yukarıdaki âyette “*tayyib*” “mü'min” anlamında kullanılmıştır.²⁹⁹

Âyette geçen “*tayyib*” kelimesinin anlamını doğru tespit etmek için takip edilmesi gereken ikinci bir yol da şüphesiz tefsir kaynaklarına başvurmaktır. Taberî'nin bildirdiğine göre müfessirler, zikredilen âyetteki “*tayyib*” kelimesini “imanını tasdîk eden samimi mü'min” manasına almışlardır. Taberî de bu görüştedir. Taberî bu görüşünü temellendirmek için bazı rivâyetlerde bulunmaktadır. Meselâ onun bildirdiğine göre âyeti

²⁹⁷ Kılavuz, A. Saim, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 15. baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 35, 58-59, 66-67.

²⁹⁸ Âl-i İmrân 3/179.

²⁹⁹ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, s. 127-128.

açıklamak üzere Mücâhid şöyle demiştir: “Uhud Günü’nde Cenâb-ı Allah, mü’minlerle münâfıkları birbirinden seçip ayırdı.”³⁰⁰

İbn Cübeyr, âyetin, “*Sonunda temiz (tayyib) ile murdarı (habîs) ayıracaktır.*” kısmıyla ilgili olarak “İmanını tasdik edenlerle yalanlayanların ortaya çıkacağı bildirilmiştir.” şeklinde bir açıklamada bulunmakta; Katâde ise “Allah fâciri mü’minden ayıracaktır.” cümlesini kullanmaktadır.³⁰¹

Süddî’nin bildirdiğine göre ise müşrikler demişler ki: “Eğer Muhammed doğru sözlü ise bizden kimler Allah’a iman ediyor, kimler O’nu inkâr ediyor, bize bunu bildirsin.” Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.³⁰²

Kaydedilen bu yorum ve rivâyetlerden de anlaşıldığı üzere, âyette geçen “*tayyib*” kelimesi “mü’min” anlamında kullanılmıştır.

Diğer müfessirlerin ilgili âyetteki “*tayyib*” kelimesini nasıl yorumladıklarına bakıldığında ise şu bilgilerle karşılaşılmaktadır: Zemahşerî, “*tayyib*” kelimesini “muhlis” kelimesiyle tefsir etmektedir.³⁰³ Râzî ise âyette her ne kadar “*tayyib*” lafzı müfred olarak kullanılmışsa da bundan “cins” manası kastedildiğini; bu sebeple de bu kelime ile bir mü’minin değil, bütün mü’minlerin anlaşılması gerektiğini hatırlatmaktadır.³⁰⁴

Kurtubî (v. 671/1273)’nin, âyetin nüzul sebebi diye zikrettiği bir rivâyet de “*tayyib*” kelimesinin hangi anlamda kullanıldığına delâlet etmektedir. Kurtubî’nin bildirdiğine göre Ebu’l-Âliye şöyle demiştir: “Mü’minler kendisi aracılığı ile mü’min ve münâfığı birbirinden ayırt edebilecekleri bir alâmetin kendilerine verilmesini istediler. Bunun üzerine Yüce Allah da bu âyeti indirdi.”³⁰⁵ Kurtubî’nin nüzul sebebi olarak aktardığı bu rivâyetteki mü’min ve münâfık kelimelerine, âyetteki “*tayyib*” ve “*habîs*” kelimeleri karşılık gelmektedir. Zaten rivâyeti aktaran Kurtubî de “*tayyib*”i “temiz bir mü’min”, “*habîs*” kelimesini ise “murdar bir münâfık” şeklinde yorumlamıştır.³⁰⁶

³⁰⁰ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, VI, 262-263. Ayrıca bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 173.

³⁰¹ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, VI, 263-264.

³⁰² Bkz: Taberî, **a.g.e.**, VI, 264. Ayrıca bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 173.

³⁰³ Bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, I, 665. Benzer değerlendirme için bkz: Bursevî, **a.g.e.**, II, 131.

³⁰⁴ Râzî, **a.g.e.**, IX, 114.

³⁰⁵ Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 288. Bu âyetin nüzul sebebi olduğu söylenen diğer rivâyetler için bkz: Ferrâ, **a.g.e.**, I, 248.

³⁰⁶ Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 289.

Allah, sabreden mü'min ile itaatten kaçan münâfığın bilinmesi için dostlarının belli olup düşmanlarının rezil rüsva olduğu bir sınav yapar. Âyette kastedilen mü'minlerin sınav edildiği yer Uhud Gazvesi'dir. Orada mü'minlerin iman, sabır, dayanıklılık ve sebatlarıyla Allah ve Rasûlü'ne itaatleri belli olmuş, münâfikların maskeleri düşmüş, Allah'a ve Rasûlü'ne isyankârlıkları, hıyanetleri ve cihattan kaçışları ortaya çıkmıştır. O yüzden Yüce Allah, *"Allah mü'minleri içinde bulunduğunuz şu halde bırakacak değildir. Sonunda temiz (tayyib) ile murdarı (habîs) ayıracaktır."* buyurmuştur.³⁰⁷

Bilindiği gibi Hz. Peygamber, Mekke'deki Müslümanlarla Medine'ye hicret edip orada bir devlet kurunca Medine ve çevresindeki bölgelerde İslâm hızla yayılmaya başlamıştır. Böyle bir ortamda kimi insanlar da gerçek anlamda iman etmemiş olmasına rağmen değişik sebeplerle Müslümanmış gibi görünmeye çalışmışlardır. Nitekim Uhud Savaşı'na giderken bin kişilik bir İslâm ordusu içinden üç yüz kişilik münâfik bir grubun ayrılmış olması o gün Müslümanlar arasında münâfikların ne denli çok olduğunu göstermektedir. İşte Yüce Allah bu karışık durumun devam etmesini istemediği için samimi mü'minleri münâfiklardan ayırt edecek bir sebep meydana getirmiştir ki o da Uhud Savaşı'dır. Uhud Savaşı münâfikların kendilerini ele vermelerini sağlamıştır. Âyetin ilk cümlesi buna işaret etmektedir.³⁰⁸

Denilebilir ki müfessirlerin yorumları ve âyetle ilgili aktarılan rivâyetler, âyetteki *"tayyib"* kelimesinin "mü'min/mü'minler" manasında kullanıldığını göstermektedir.

"Tayyib" kelimesinin "mü'min" anlamında kullanıldığı diğer bir âyette ise şöyle buyurulmaktadır: *"Kâfirler, insanları Allah yolundan uzaklaştırmak için mallarını harcıyorlar. Daha da harcayacaklar! Ama gayelerine ulaşamayacaklarından bu, onlara yürek acısı olacak, sonra da mağlup edilecekler. İnkârlarında ısrar edenler toplanıp cehenneme sevk edilecekler. Ta ki Allah murdarı (habîs) temizden (tayyib) ayırsın ve murdarları (habîs) birbiri üzerine bindirip hepsini bir araya yığsın ve topunu birden cehenneme doldursun. İşte her şeylerini kaybedenler bunlardır."*³⁰⁹

³⁰⁷ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 173.

³⁰⁸ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, I, 722-723.

³⁰⁹ el-Enfâl 8/36-37.

Âyette geçen “*habîs*” kelimesi üzerinde *İkinci Bölüm*’de durulacaktır. Burada ise önce Kur’ân sözlüklerine sonra da tefsir kaynaklarına müracaat edilerek âyetteki “*tayyib*” kelimesinden maksadın ne olduğu bildirilecektir.

Mukâtil b. Süleymân’a göre “*tayyib*” kelimesi bu âyette “mü’min” anlamında kullanılmaktadır.³¹⁰

Râğıb el-İsfahânî ise “İnsanlardan olan *tayyib*; cehâlet ve fıskın pisliğinden ve çirkin amellerden arınıp ilim, iman ve güzel amellerle süslenenlerdir.”³¹¹ şeklinde bir açıklamada bulunmakta ve kimi âyetlerde -*tayyib* kelimesiyle- bu anlamın kastedildiğini söylemektedir. İşte Râğıb’ın zikrettiği âyetlerden birisi de yukarıda meali verilendir.

Tefsir kaynaklarına gelince; Taberî, bu âyetin tefsirini şu şekilde yapmaktadır: “Allah, Rabb’lerini inkâr eden ve insanları Allah yolundan uzaklaştırmak için mallarını harcayan kâfirleri cehenneme atacaktır. Ta ki Allah, murdarı temizden ayırsın. Yani murdar olan kâfirler (*habîs*) ile temiz olan mü’minleri (*tayyib*) birbirinden ayırt etmek için mü’minleri cennetine alacak, kâfirleri de cehennemine atacaktır.”³¹²

Yine Taberî’nin bildirdiğine göre, İbn Abbas âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: “Cenâb-ı Allah, saîdlerle şakîleri birbirinden ayırt etmek için böyle yapar.”³¹³

Mezkûr yorum ve rivâyetlere göre, “*tayyib*” kelimesi, âyette “temiz mü’minler ve saîdler” anlamında kullanılmıştır.

Râzî’nin bildirdiğine göre ise Mukâtil ve Kelbî şöyle demektedir: “Bu âyet, Bedir Günü, kâfirlere yemek yediren müşrikler hakkında nâzil olmuştur. Bunlar, Kureyş’in ileri gelen on iki kişisidir.”³¹⁴ Râzî’nin nüzûl sebebi olarak kaydettiği başka bir rivâyet daha bulunmaktadır. Saîd İbn Cübeyr ve Mücâhid şöyle demiştir: “Bu âyet, Ebû Süfyân ve onun Uhud Günü Hz. Muhammed’e karşı savaşmak için harcadığı malları hakkında nâzil

³¹⁰ Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, s. 127-128.

³¹¹ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527.

³¹² Taberî, **a.g.e.**, XI, 175.

³¹³ Taberî, **a.g.e.**, XI, 175. Ayrıca bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 54.

³¹⁴ Râzî, **a.g.e.**, XV, 165-166. Ayrıca bkz: Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, IV, 2401; Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 689.

olmuştu. O, Araplardan meydana getirdiği ordu dışında, Habeşlilerden de iki bin kişi kiralamış ve onlara, kırk okka infakta bulunmuştu.”³¹⁵

Birinci rivâyete göre âyeti değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda âyetin muhatapları, Bedir Savaşı’nda Müslümanlarla savaşıacak olan müşrik ordusunu finanse eden Mekke müşrikleridir. Buna göre âyetteki “*habîs*” kelimesiyle rivâyette zikredilen “Mekke müşrikleri”, “*tayyib*” kelimesiyle de başta Hz. Peygamber olmak üzere “mü’minler” kastedilmektedir. İkinci rivâyete göre âyeti yorumladığımızda ise, âyetin konusu savaş için harcanan mallar olmaktadır. Buna göre, “*habîs*” kelimesiyle “müşriklerin savaşmak için harcadığı mallar”, “*tayyib*” kelimesiyle de “mü’minlerin bunlarla (müşriklerle) mücadele etmek için harcadığı mallar” kastedilmektedir. Zaten Râzî, “*Ta ki Allah murdarı (habîs) temizden (tayyib) ayırsın ve murdarları (habîs) birbiri üzerine bindirip hepsini bir araya yığsın ve topunu birden cehenneme doldursun.*” buyruğu hakkında iki görüşün varlığından söz etmektedir. Birinci görüşe göre bu cümle, “Allah, pis olan kâfirleri (*habîs*), temiz olan mü’minlerden (*tayyib*) ayırt eder. Böylece de pis olanları (*habîs*) üst üste istifler ve onları bir araya toplar.” şeklinde anlaşılmalıdır. Bu yorumu dikkate aldığımızda “*tayyib*” kelimesi ile “mü’minler” kastedilmiş olur. İkinci görüşe göre ise âyetteki “*tayyib*” kelimesiyle -Hz. Muhammed’e yardım etme hususunda Hz. Ebûbekir ve Hz. Osman’ın yapmış olduğu infaklar gibi- “kâfirlerle cihâd uğrunda mü’minlerin yapmış olduğu harcamalar” kastedilmektedir. Buna göre âyetin son kısmının manası “*Yüce Allah, o pis şeyleri (habîs) üst üste yığar ve onları cehenneme atarak, kâfirlere onlarla azap eder.*” şeklinde olur.³¹⁶ Bu, tıpkı şu âyette olduğu gibidir: “*Yığılan bu altın ve gümüş cehennem ateşinde kızdırılarak, bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün onlara: İşte! denilecek, sizin nefisleriniz için yığıp hazineye tıktıklarınız! Haydi, tadın bakalım o taktığınız şeyleri!*”³¹⁷

Şunu da kaydetmekte fayda var ki Zemahşerî, Kurtubî ve Bursevî de âyette geçen “*tayyib*” ile “mü’minler”in kastedildiğini söylemektedirler.³¹⁸ Ancak Kurtubî, “*Allah’ın murdarı (habîs) temizden (tayyib) ayırması*”nın, her hususta, amellerde, harcamalarda ve

³¹⁵ Râzî, **a.g.e.**, XV, 166. Ayrıca bkz: Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 689.

³¹⁶ Râzî, **a.g.e.**, XV, 166.

³¹⁷ et-Tevbe 9/35.

³¹⁸ Bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 579; Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 401; Bursevî, **a.g.e.**, III, 344.

bunun dışında kalan şeylerde umumi olduğunun söylenmekte olduğunu da hatırlatma gereği duymaktadır.³¹⁹

Yukarıdaki yorum ve rivâyetlerden de anlaşılmaktadır ki müfessirlerin büyük çoğunluğu, Enfâl Sûresi 37. âyette geçen “*tayyib*” kelimesini “mü’min/mü’minler” şeklinde yorumlamaktadır. Bununla birlikte, “*tayyib*” kelimesiyle “kâfirlerle cihâd uğrunda mü’minlerin yapmış olduğu harcamalar”ın kastedildiğini söyleyenler de olmuştur.

5. Helâl Olup Hoşa Giden Kadınlar

İslâm’a göre, Müslümanların evlenip yuva kurması oldukça önemlidir. Bunun için Kur’ân-ı Kerîm’de, “*O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerinden biri de: Kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır.*”³²⁰ buyurulmaktadır. Başka bir âyette de, “*İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyelerinizden evlenmeye müsait olanları evlendirin! Eğer fakir iseler, Allah lütfu ile onların ihtiyaçlarını giderir. Çünkü Allah’ın lütfu geniştir. Her şeyi hakkıyla bilir.*”³²¹ denilmektedir. Hz. Peygamber de değişik hadîslerinde mü’minleri evlenmeye teşvik etmiştir. Meselâ bir hadîslerinde, “Ey gençler topluluğu! Sizden kimin evlenmeye gücü yetiyorsa, hemen evlensin. Çünkü evlilik, gözü (harama) daha çok kapattırıcı, namusu daha çok koruyucudur. Sizden kimin (evlenmeye) gücü yetmiyorsa, o da oruca devam etsin. Çünkü oruç, o kimse için, hayalarını kesmek (gibi)dir.”³²² buyurmuştur. Bu mealde birçok âyet ve hadîs zikredilebilir. Bütün bunlar, İslâm dinine göre evliliğin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Ancak İslâm, insanları evlenmeye teşvik etmekle yetinmemiş, evliliği vesîle kılarak karşı tarafın mağduriyetini amaçlayanları, muhatabına adâletle muamelede bulunmayıp evlilik kurumunu kötüye kullanacak olanları daha baştan uyarmıştır. Mesela Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmaktadır:

“Yetimlere mallarını verin, temizi (tayyib) verip murdarı (habîs) almayın, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü böyle yapmanız gerçekten büyük bir günahtır. Himayeniz altındaki yetim kızlarla evlenince haklarını gözetemeyeceğinizden, adâleti sağlayamayacağınızdan endişe ederseniz, onlarla değil, size helâl olup hoşunuza

³¹⁹ Bkz: Kurtubî, a.g.e., VII, 401.

³²⁰ er-Rûm 30/21.

³²¹ en-Nûr 24/32.

³²² Buhârî, Nikâh, 2, 3; Müslim, Nikâh, 1; Tirmizi, Nikâh, 1 (1081).

giden diğer kadınlarla iki, üç veya dört hanım olmak üzere evlenin! Eğer bu takdirde de aralarında adaleti gerçekleştirmekten endişe ederseniz, bir kadınla veya elinizin altında olan cariyelerle yetinin. Bu durum, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”³²³

Öncelikle şunu belirtelim ki konuyla doğrudan ilgili olması dolayısıyla burada, âyetteki “*size helâl olup hoşunuza giden diğer kadınlar*” ifadesinden maksadın ne olduğu üzerinde özellikle durulacak; bu ifadenin ihtiva ettiği anlamları doğru tespit etmek için de âyetin genel anlamına ilişkin değerlendirmelere zaman zaman yer verilecektir.

Zikredilen ifadeden maksadın ne olduğunu doğru tespit etmek için önce Kur’ân sözlüklerine ardından da tefsir kaynaklarına müracaat etmek gerekmektedir.

Mukâtil b. Süleymân, âyette geçen (ما طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ/ *size helâl olup hoşunuza giden diğer kadınlar*) ifadesini, (ما حلَّ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) ifadesiyle tefsir etmiştir. Buna göre âyetteki “*tâbe*” fiili “*helâl*” anlamında kullanılmıştır. O halde mana “*size helâl olan diğer kadınlar*” şeklinde olur. Zaten Mukâtil b. Süleymân, “*tayyib*” kelimesinin “*helâl, mü’min ve güzel*” olmak üzere üç manada tefsir edildiğini söylemekte ve ilgili âyetteki “*tâbe*” fiilinin “*helâl*” anlamına alınması gerektiğini bildirmektedir.³²⁴

Râğıb el-İsfahânî ise; طَابَ الشَّيْءُ يَطِيبُ طَيْبًا/ Bir şey hoş oldu, olmaktadır; فَهُوَ طَيْبٌ/ o hoştur.” şeklinde “*tâbe*” fiilinin kaçınıcı babdan olduğuna ve hangi anlamda kullanıldığına işaret etmiş ve “...Hoşunuza giden kadınlarla evleniniz.” âyetini bu fiilin anlam ve kullanımını için örnek göstermiştir.³²⁵

Müfessirlere göre Yüce Allah’ın “*Himayeniz altındaki yetim kızlarla evlenince haklarını gözetemeyeceğinizden, adâleti sağlayamayacağınızdan endişe ederseniz*” buyruğu şart; “*Size helâl olup hoşunuza giden diğer kadınlarla iki, üç veya dört hanım olmak üzere evlenin!*” buyruğu da bu şartın cevabıdır. Buna bağlı olarak birçok yorum yapılmıştır. Ancak burada âyetin genel muhtevasını yansıtacak, bu vesileyle de âyetin ilgili kısmının doğru anlaşılmasını sağlayacak ilgili bazı görüşlere yer verilecektir.

Müfessirlerin kimine göre âyette yetimleri himayesinde bulunduran velîler uyarılmakta, yetimlerle evlenmek istediklerinde onların mehirlerini tam olarak vermeleri

³²³ en-Nisâ 4/2-3.

³²⁴ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, s. 127.

³²⁵ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527.

gerektiği hatırlatılmaktadır. Mehirlerini tam olarak vermedikleri takdirde ise bunlarla evlenemeyecekleri ancak bunlar dışındaki, Allah'ın helâl ve temiz kıldığı diğer yabancı kadınlardan dörde kadar alabilecekleri, bunlar arasında da adâleti sağlayamamaktan endişe ederlerse bir tane ile evlenmeleri veya cariyeleriyle yetinmeleri gerektiği bildirilmektedir.³²⁶ Âyeti bu şekilde açıklayan müfessirler, görüşlerini destekleyen şu rivâyete eserlerinde yer vermektedirler: Urve b. Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre o, Hz. Âişe'ye "*Himayeniz altındaki yetim kızlarla evlenince haklarınızı gözetemeyeceğinizden, adâleti sağlayamayacağınızdan endişe ederseniz...*" âyetinin tefsirini sormuş; Hz. Âişe de şöyle cevap vermiştir: "Bak yeğenim! Bu âyette bahsi geçen yetim kız, velîsinin himayesindedir. Ayrıca onun malına ortaktır. Hem güzelliği, hem de malı velîsinin hoşuna gitmektedir. Ancak velîsi, onun mehrini adil olarak ya da başkalarının vereceği kadar vermeden onunla evlenmek istemektedir. İşte böylesi velîlerin, himayelerindeki yetim kızlarla evlenmeleri yasaklanmıştır. Ancak onlarla, mehirleri konusunda adil davranarak ve emsallerinin aldığı mehirlerin en yükseği üzerinden onların mehirlerini vererek evlenebilirler. Aksi takdirde, kendilerine helâl olan diğer kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir." Urve Hz. Âişe'nin şunları da söylediğini nakletmiştir: "Bu âyetten sonra insanlar, Hz. Peygamber'den kadınlar hakkında fetva istediler. Bunun üzerine Yüce Allah "*Kadınlar hakkında senden cevap isterler. De ki: Onlar hakkındaki hükmü Allah size açıklıyor: Haklarını vermeyerek nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlarla küçük, zayıf yetim çocukların haklarına dair hükümler size bu kitapta okunup duruyor. Yetimlerin haklarını vermekte tam adâleti gözetin...*"³²⁷ âyetini indirdi. Hz. Âişe sözlerine şöyle devam etti: "Bu ikinci âyetteki (en-Nisâ 4/127) "*وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ*" ifadesi, "herhangi birinizin, (himayesi altında bulunan) malı az olan ve güzelliği de yerinde olmayan bir yetim ile evlenme arzusunun olmaması" anlamına gelir. Erkeklerin, himayeleri altında bulunan, güzellik ve maldan nasibi az olan yetim kızlarla evlenme isteği taşımamalarından dolayı, yine himayeleri altında bulunan, güzellikleri ve mallarından etkilendikleri yetim kızlar ile evlenmeleri de yasaklanmıştır. Ancak adâletli olmaları durumunda onlarla evlenmelerine izin verilmiştir."³²⁸

³²⁶ Taberî, **a.g.e.**, VI, 358. Ayrıca bkz: Râzî, **a.g.e.**, IX, 177; Kurtubî, **a.g.e.**, V, 11; İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 208.

³²⁷ en-Nisâ 4/127.

³²⁸ Buhârî, Tefsîr, 4 (4574); Müslim, Tefsîr, 6 (3018).

Rivâyette zikredilenlere göre Yüce Allah sanki şöyle buyurmaktadır: Himayeniz altındaki yetim kızlar güzel ve zenginse onlarla evlenmek istemekte ancak onların mehirlerini tam olarak vermeyi düşünmemektesiniz. Sizin için evlilikte ölçüt zenginlik ve güzellik olduğu için, himayeniz altında bulunan, güzellik ve maldan nasibi az olan yetim kızlarla evlenmeyi de aklınızdan bile geçirmemektesiniz. O halde mehirlerini tam olarak vermedikçe, himayeniz altındaki zengin ve güzel olan yetim kızlarla evlenmeniz size haram kılınmış ve yasaklanmıştır. O zaman siz onlarla değil, size helâl olup arzu ettiğiniz diğer güzel kadınlarla evlenin. Böylece haram olanla değil, helâl olanla evlendiğiniz için hem günahkâr olmaz, hem de amacınıza ulaşmış olursunuz. Yaptığımız evliliğin Allah'ın rızasına muvafık olmasına dikkat ediniz. Evlilikte kıstasınız sadece zenginlik ve güzellik olmasın. Buna göre âyette geçen “*tâbe*” fiili, “helâl olan ve arzu edilen diğer güzel kadınlar” anlamında kullanılmıştır. Nitekim M. Reşîd Rızâ, bu ve buna benzer rivâyetleri zikrettikten sonra şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu âyetteki “yetimler”den maksat yetim kadınlardır. “Kadınlardan”dan maksat ise yetim olmayan kadınlardır. Yani, yetim kadınlara adâletli davranmamaktan, mehir hususunda ve başka hususlarda onlara, diğer kadınlara yaptığınız gibi veya onlara yaptığınızdan daha iyi muamele edememekten korkarsanız onlarla evlenmeyi bırakıp size helâl olan veya beğendiğiniz, gözünüze güzel gelen başka kadınlarla evlenin.”³²⁹ Anlaşıldığı üzere M. Reşîd Rızâ, âyetteki “*tâbe*” fiilini “size helâl olan veya beğendiğiniz, gözünüze güzel gelen başka kadınlar” anlamına almıştır.

Bazı müfessirlere göre ise âyet, yetimlerin mallarının velileri tarafından yok edilmesi endişesiyle dörtten fazla kadınla evlenmeyi yasaklamaktadır.³³⁰ Mesela zikredildiğine göre Kureyşli bir adam on kadınla veya daha fazlasıyla yahut daha azıyla evleniyordu ve geçinemez hale gelince de himayesindeki yetimin malını harcıyordu veya bizzat yetimin malı ile evleniyordu. Yine konuyla ilgili olarak Taberî, İkrime'den şunları nakletmektedir: “Onlar çok evleniyorlar ve çok eşlilik bakımından birbirlerini kıskanıyorlardı. Bundan dolayı da yetimlerin mallarına saldırıyorlardı.”³³¹ İbn Abbas ise “Yetimlerin mallarından dolayı erkekler dört kadınla sınırlandırıldı.”³³² demiştir.

³²⁹ Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, IV, 345.

³³⁰ Taberî, **a.g.e.**, VI, 361. Ayrıca bkz: Râzî, **a.g.e.**, IX, 178; Kurtubî, **a.g.e.**, V, 12; Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, II, 1285.

³³¹ Taberî, **a.g.e.**, VI, 361-362.

³³² Taberî, **a.g.e.**, VI, 362; Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, II, 1283.

Rivâyetlerin hepsi birlikte değerlendirildiğinde âyetin anlamı sanki şöyledir: Eğer himayeniz altındaki yetim kızların haklarını gözetemeyeceğinizden endişe ediyorsanız; istediğiniz sayıda kadınla evlenemez, size helâl olup hoşunuza giden -en fazla- dört kadınla evlenebilirsiniz. Dörtten fazla eşiniz varsa bunların arasından en çok hoşunuza giden ancak dördünü seçebilirsiniz. Bunun dışındakiler size helâl olmaz.

Diğer bazı tefsircilere göre ise -ki Taberî'ye göre, âyet hakkındaki en isabetli görüş budur³³³- insanlar yetimlerin malları hakkında günaha girmekten sakınıyorlar ama kadınlara adâletsizlik etmekten sakınmıyorlardı. Onun için âyette onlara şöyle denilmektedir: “Yetimler hakkında adâletsizlik yapmaktan korktuğunuz gibi, kadınlar hakkında adâletsizlik yapmaktan da korkun ve kadınlarla ancak birden dörde kadar evlenin, bundan fazlasına gitmeyin. Eğer birden fazlasında da adâletsizlik yapmaktan korkuyorsanız bir tanesiyle veya sahip olduğunuz cariyelerle yetinin.”³³⁴ Taberî, bu görüşü destekleyen bazı rivâyetler zikretmektedir. Mesela İbn Abbas bununla ilgili olarak şöyle demiştir: “Cahiliye döneminde yetim hanımlardan on tanesini nikâhlıyorlardı. Yetimin durumunu gözlerinde büyütüyorlardı. Dinlerinin yetimle ilgili tutumunu araştırdılar ve onları cahiliye döneminde yaptıkları gibi nikâhlamaktan vazgeçtiler. Çünkü Yüce Allah: *“Yetimler hakkında adâletli olamama korkunuz olursa; size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer ve dörder nikâhlayın.”* buyurdu ve onların cahiliye dönemindeki nikâh uygulamalarını yasakladı.”³³⁵

Hem cahiliye dönemindeki nikâh uygulamalarını göstermesi hem de âyetteki “*tâbe*” fiilinin ifade ettiği mananın doğru anlaşılmasını sağlaması yönüyle kaydetmeyi önemli bulduğumuz bir diğer rivâyet de şöyledir: Dahhâk'tan rivâyet edildiğine göre onlar on kadını ve babalarının karılarını nikâhlıyorlardı. Allah onlara yetimler ve kadınlar hakkında öğüt verdi.³³⁶

Rivâyetlerde görüldüğü gibi insanlar, evlendikleri kadınların kendilerine helâl olup olmamasını umursamamakta; ister helâl, ister haram olsun istediği sayıda kadınla evlenmektedir. Kaldı ki evlendikleri kadınlar arasında babalarının karıları bile bulunmaktadır. Hiç şüphesiz İslâm, bu tür cahiliye nikâhlarını haram kılmıştır. Buna göre

³³³ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, VI, 367.

³³⁴ Taberî, **a.g.e.**, VI, 362. Ayrıca bkz: Râzî, **a.g.e.**, IX, 177-178; Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, II, 1284.

³³⁵ Taberî, **a.g.e.**, VI, 365.

³³⁶ Taberî, **a.g.e.**, VI, 365.

âyetin ilgili kısmı “Size helâl olan kadınlarla evlenin.” anlamındadır. O halde âyetteki “*tâbe*” fiili “evlenilmesi helâl olan kadınlar” anlamına gelmektedir.

Bazı müfessirler de demişlerdir ki âyette şu anlatılmak istenmektedir: “Yetimler hakkında âdil olamamaktan korktuğunuz gibi kadınlara zina etmekten de korkun ve kadınlardan size helâl olanları nikâhlayın, haram olan kadınların etrafında dolaşmayın.”³³⁷ Elmalılı, bu görüşü zikrederek şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: “Bu tefsir, büyük bir hakikati kapsamaktadır ki, yetimlerin hakları ve kadınlara adâletle davranma manası içinde zinadan sakınma manasının önemli bir esas teşkil ettiğini ve birden fazla kadınla evlenme izninin bu hikmet ile ilgili olduğunu ve bunda fuhuş ve zina sefaletlerine karşı köklü bir mücadele bulunduğunu gösterir.”³³⁸ Bu değerlendirmelere göre âyette himayesi altında yetim kızlar bulunan velîlerin zinaya düşme tehlikesinin olduğundan bahsedilmekte; bu tehlikenin zuhur etmemesi için de velîlerin, kendilerine helâl olan ve hoşlarına giden başka kadınlardan dörde kadar evlenmelerine müsaade edilmektedir.

Şimdiye kadar, âyetin genel anlamına işaret eden yorumlara yer verilerek âyetteki “*tâbe*” fiilinin anlamının ne olduğu bildirilmeye çalışıldı. Şimdi de konunun iyice netlik kazanması için “فَانكحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ” ifadesi üzerinde durularak konu nihâyete erdirilecektir. Öncelikle, zikri geçen ifade içerisinde yer alan “ما” edatının kullanılmasına ilişkin yorumlardan “*tâbe*” fiilinin anlaşılmasına katkı sağlayacak olanları bildirmekte fayda var. Bilindiği gibi “ما” edatı asıl itibariyle akıllı olmayan varlıklar hakkında kullanılmaktadır. Durum böyle olduğu halde, zikredilen edat bu âyette niçin insanlar hakkında kullanılmıştır? Diğer bir ifadeyle, Yüce Allah neden “ما طَابَ لَكُمْ/ size helâl olan şey” diye buyurmuş; “من طَابَ لَكُمْ/ size helâl olan kimse” diye buyurmamıştır? “*Tâbe*” fiilinin âyetteki anlamının ne olduğunu bildiren bir yoruma göre bu edat akıl sahibi olmayan varlıklar hakkında kullanıldığı gibi sıfatlar hakkında da kullanılır. Mesela; “Yanında ne (kim) var?” diye sorulur ve “oldukça kibar ve şerefli birisi (insan)” diye cevap verilir. Buna göre, âyetin ilgili kısmının manası şöyledir: “Kadınlardan helâl olanları nikâhlayınız.” Haram olan bir şey ise helâl olamaz.³³⁹ Diğer bir yoruma göre ise âyetteki “ما”, zarf edatıdır. Buna göre âyetin manası şöyledir: “Sizler nikâhlanmayı hoş ve güzel bir şey olarak gördüğümüz sürece kadınlarla iki, üç veya dört hanım olmak üzere evlenin!”

³³⁷ Bkz: Taberî, a.g.e., VI, 366; Râzî, a.g.e., IX, 178. Ayrıca bkz: Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, II, 1286.

³³⁸ Bkz: Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, II, 1286.

³³⁹ Bkz: Kurtubî, a.g.e., V, 12. Ayrıca bkz: Râzî, a.g.e., IX, 179.

Ancak İbn Atiyye bu görüşün biraz zayıf olduğunu söylemektedir.³⁴⁰ Ferrâ'nın dediğine göre ise âyetteki “ما” edatı mastar ekidir. Ancak en-Nehhas, bunun uzak bir ihtimal olduğunu, “فانكحوا الطيبية/Hoş olanı nikâhlayınız.” şeklindeki bir ifadenin doğru olamayacağını söylemektedir.³⁴¹ Başka bir görüşe göre ise âyetteki “ما” dan kasıt akdin kendisidir. Yani âyette “Helâl olan bir nikâh yapınız.” denilmektedir.³⁴² Zikredilen görüşlerden en dikkat çekici olan, birinci görüştür ki buna göre âyetteki “tâbe” fiili “helâl olan kadınlar” anlamı taşımaktadır.

Tefsir kaynaklarında “tâbe” fiiliyle doğrudan ilgili olan açıklamalar da yapılmıştır. Mesela Taberî, Zemaşerî ve Kurtubî gibi kimi müfessirler “ما طاب” ifadesini, “ما حل” ifadesiyle tefsir etmişlerdir.³⁴³ Yine Kurtubî'nin bildirdiğine göre âyetteki “tâbe” fiili, el-Hasen, İbn Cübeyr ve başkalarından nakledilenlere göre “size helâl olan kadınlar” anlamındadır. Âyette nikâhı caiz olanların zikredilmesiyle yetinilmiştir. Çünkü haram kılınan kadınlar pek çoktur.³⁴⁴ Bursevî ise âyetin ilgili kısmını “Yetimler dışındaki size helâl olan ve hoşunuza giden kadınlarla evlenin.” şeklinde açıklamaktadır.³⁴⁵

Râzî'nin bildirdiğine göre Vahidî ve Zemaşerî, âyetteki “ما طاب لكم” ifadesini “size helâl olan kadınlar” şeklinde açıklamakta; buna gerekçe olarak da kadınlardan nikâhı haram olanların varlığını göstermektedirler. Onlara göre, nikâhı haram olan kadınlar da Nisâ Sûresi 23. âyette zikredilenlerdir. Râzî, bu görüşün bir tetkik edilip düşünülmesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü kendisi, âyetteki “Nikâh edin.” hitabını mübahlık ifade eden bir emir olarak açıklamıştır. Râzî, buradan hareketle diyor ki: “Eğer “ما طاب لكم” ifadesinden maksat, “sizin için helâl olan kadınlar” manası olsaydı, âyet “Nikâhı size mübâh olanları nikâh etmenizi mübâh kıldım” cümlesi yerinde olurdu. Bu ise âyeti bir mana ifade etmekten çıkarır. Aynı şekilde, onların söylediği manaya hamletmemiz durumunda âyet mücmel olur. Çünkü âyette helâllik ve mübahlığın sebepleri zikredilmeyince âyet mücmel olmuş olur. Ama biz âyetteki “ما طاب” ifadesini, “nefsin

³⁴⁰ Bkz: Kurtubî, a.g.e., V, 12-13.

³⁴¹ Bkz: Kurtubî, a.g.e., V, 13. Ayrıca bkz: Ferrâ, a.g.e., I, 253-254.

³⁴² Bkz: Kurtubî, a.g.e., V, 13.

³⁴³ Bkz: Taberî, a.g.e., VI, 358; Zemaşerî, a.g.e., II, 15; Kurtubî, a.g.e., V, 15.

³⁴⁴ Bkz: Kurtubî, a.g.e., V, 15.

³⁴⁵ Bkz: Bursevî, a.g.e., II, 163.

hoşlandığı ve kalbin meylettığı kadınlar” manasına alırsak, bu durumda âyet umumi olup, tahsis edilebilir.”³⁴⁶

Verilen tüm yorum ve rivâyetlerden de anlaşılıyor ki âyetteki “*tâbe*” kelimesini müfessirlerin kimisi, “helâl olan kadınlar” anlamına; kimisi, “nefsin hoşlandığı ve kalbin meylettığı kadınlar” anlamına; kimi de “helâl olup arzu edilen kadınlar” anlamına almışlardır.

6. Gönül Hoşluğu İle Bağışlanan Mehir

Mehir (mehr), sözlükte “ücret” manasına gelmektedir. Bir fıkıh terimi olarak ise, evlilik esnasında ödenen para veya malı ifade etmektedir.³⁴⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de kendileriyle evlenen kadınlara mehirlerinin verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Mesela bir âyette şöyle buyurulmaktadır: “*Evleneceğiniz kadınlara mehirlerini gönül hoşluğu ile verin. Eğer mehrin bir kısmını gönül rızasıyla size bağışlarsa onu içinize sine sine afiyetle yiyin.*”³⁴⁸

Âyete göre erkeklerin, evlenecekleri kadınlara verdikleri mehirden faydalanması, kadınların bu mehri ancak gönül rızasıyla bağışlaması durumunda mümkün olabilmektedir. Hem âyetin genel muhtevasının doğru anlaşılmasını sağlayacak olması, hem de konumuzun odak noktasını oluşturması bakımından burada, “*evlenilecek olan kadınların mehrin bir kısmını gönül rızasıyla bağışlaması*” mealindeki ifadeden maksadın ne olduğu üzerinde özellikle durulacaktır.

Müfessirlere göre *فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا*/Eğer mehrin bir kısmını gönül rızasıyla size bağışlarsa” ifadesindeki “*نَفْسًا*” kelimesi, temyiz olduğu için mansûptur. Buna göre mana ve takdir “*طابَتْ أَنْفُسُهُنَّ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنَ الصَّدَاقِ*/Eğer onların nefisleri, gönül hoşluğu ile sizin için mehrin bir kısmından vazgeçerse” şeklinde olur. Ama âyette fiilin fâili olan “*الْأَنْفُسُ*/nefisler” kelimesi, bizzat “*طِبْنَ*” fiilindeki “*ن*” harfi olmuş, böylece de “*نَفْسٍ*” kelimesi temyîz olarak getirilmiştir. Nitekim Araplar, “*أَنْتَ حَسَنٌ وَجْهًا*”/Sen yüz bakımından güzelsin.” derler. Aslında güzel olmak fiilinin fâili “*وَجْهٌ*” kelimesidir. Ama güzel olmak işi yüzün sahibine nisbet edilince “*وَجْهٌ*” kelimesi, fiilden dolayı

³⁴⁶ Bkz: Râzî, a.g.e., IX, 179.

³⁴⁷ Aydın, M. Âkif, “Mehir”, TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), I-XLIV, C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 389.

³⁴⁸ en-Nisâ 4/4. Benzer âyetler için bkz: el-Bakara 2/236-237; en-Nisâ 4/24-25; el-Mâide 5/5.

temyîz olarak ifade edilmiştir. Benzer bir kullanım da Hûd Sûresi 77. âyette şu şekilde yer almaktadır: “سَيِّئٌ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا” (Lût) fena halde sıkıldı, onların yüzünden göğsü daraldı.” Anlaşıldığı üzere aslında bu cümledeki fâil de “ذَرْعٌ” kelimesidir.³⁴⁹ Müfessirlerin bu açıklamalarına göre denilebilir ki âyetteki “طِبْنٌ” kelimesi “evlenilecek kadınların, gönül hoşluğu ile bir şeyden vazgeçmesi, bir şeyi isteyerek terk etmesi” anlamında kullanılmıştır. Nitekim müfessirler, “فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا” ifadesinin içerdiği genel mananın şu şekilde olması gerektiğini belirtmişlerdir: “Eğer onlar, onlarla geçimsizliğiniz veya huysuzluk yapmanız bunun sebebi olmaksızın, mehirlerinden bir kısmını gönül hoşluğu ile size bağışlarsa, onu yiyin ve harcayın”. Yine onlara göre âyette bu konuda ihtiyatlı davranmanın gerektiğine dair bir işaret vardır. Çünkü Yüce Allah, şartı gönül hoşluğunun olmasına bağlayarak, “gönül hoşluğu ile size bağışlamış olurlarsa” buyurmuş fakat “eğer size hibe eder ve cömert davranırlarsa” dememiştir. Bu, burada, o kadının bizzat kendisinin o bağışladığı şeyden gönül hoşluğu ile ayrıldığını bildirmidir.³⁵⁰

İbn Abbas ise âyetin ilgili kısmını “bir zarar verme ve aldatma olmaksızın verilerse” şeklinde açıklamaktadır.³⁵¹

Yine Muhammed Abduh ve M. Reşîd Rızâ da diğer tefsircilere yakın yorumlarda bulunmaktadır. M. Reşîd Rızâ’ya göre âyette, mehrin bir kısmını, hatta hepsini verme hususunda kadınların gönülleri rahat ise ve herhangi bir kötü muamele veya aldatıp, kandırıp, utandırma suretiyle bir baskı yahut tehdit söz konusu olmaksızın verilerse onun afiyetle yenilebileceğine değinilmektedir. Muhammed Abduh ise der ki: “Erkeğin, karısının malından herhangi bir şey yemesi caiz değildir ancak kadının, onun yemesine gönülden razı ve memnun olduğunu bilirse o zaman yiyebilir. Dolayısıyla karısından bir şey istese ve kadın da utandığı için yahut korktuğu için, istediği şeyi ona verse helâl olmaz.”³⁵²

Görüldüğü gibi müfessirlerin âyetin ilgili kısmına yönelik yorumları, “*tibne*” (*tâbe*) fiilinin anlamının ne olduğunu bildirmektedir. Şöyle ki: Kadınlar, erkeklerin geçimsizliği, huysuzluğu, tehdidi, utandırması, aldatması, zarar vermesi, korkutması sebebiyle değil;

³⁴⁹ Bkz: Ferrâ, a.g.e., I, 256; Taberî, a.g.e., VI, 385; Râzî, a.g.e., IX, 188.

³⁵⁰ Râzî, a.g.e., IX, 188. Ayrıca bkz: Zemahşerî, a.g.e., II, 18-19; Bursevî, a.g.e., II, 164.

³⁵¹ Bkz: Taberî, a.g.e., VI, 384.

³⁵² Bkz: Abduh-Rızâ, a.g.e., IV, 376-377.

maddî ve manevî hiçbir etki altında kalmadan bizzat kendileri istedikleri için mehirlerinin bir kısmını bağışladığı takdirde erkeklerin ondan yemesi helâldir. Çünkü kadının mehir üzerindeki mutlak tasarrufu ancak böyle rahat bir ortamda mümkün olabilmektedir. Âyette, mehrin erkeğe helâl olması için kadının mehrinden vazgeçtiği andaki psikolojisinin nasıl olması gerektiği “*tibne*” (*tâbe*) fiiliyle bildirilmektedir ki bu da “*tayyib*” ve türevlerinin ne türden olumlu anlamlar çağrıştırdığını göstermesi bakımından önemlidir.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki Yüce Allah “*Eğer mehrin bir kısmını gönül rızasıyla size bağışlarsa onu içinize sine sine afiyetle yiyin.*” buyruğu ile kadının gönül hoşluğu ile mehri terk etmesi halinde dahi, erkeğin o mehri vermesi gerektiği zannına kapılmasını önlemeyi amaçlamaktadır.³⁵³ Zaten nakledildiğine göre bazıları eşlerine ödedikleri mehirden kendilerine herhangi birşeyin geri dönmesinden çekinmiş ve buna yanaşmak istememişlerdir. Bunun üzerine “*Eğer mehrin bir kısmını gönül rızasıyla size bağışlarsa onu içinize sine sine afiyetle yiyin.*” âyeti nazil olmuştur.³⁵⁴ Âyetin, erkekleri uyarı maksadıyla indiğini bildiren bu rivâyet, “*tibne*” (*tâbe*) fiilinin de anlamına yönelik ipuçları bulundurmaktadır. Şöyle ki, bu fiil kadınların mutlak bir gönül rızasıyla mehirlerini bağışladığını bildirmektedir. Kadınlar bu şekilde bağışta buldukları sürece kocaların bu mehirden faydalanması caizdir. Yoksa kadınların bu ruh hali içinde olmaksızın bağışladığı mehirlerin erkekler tarafından yenilmesinde sakınca olmadığını bildirilmesi söz konusu olamaz.

Âlimlerin kimisi, “Kadın önce bağışlar, sonra da onu geri isterse, onun, gönül hoşluğu ile bağışlamadığı anlaşılabilir olur.” demişlerdir. Mesela Şâ’bî’nin şöyle dediği rivâyet edilmektedir: “Bir kadın, kocasıyla birlikte, kocasına bağışlamış olduğu şeyi geriye istediği için Kadı Şureyh’e başvurmuşlar; Kadı Şureyh kocanın aleyhine olmak üzere, “Onu kadına geri ver.” hükmünü verince adam, “Yüce Allah, ‘*Birazını gönül hoşluğu ile size bağışlamış olurlarsa...*’ buyurmamış mıdır?” şeklinde itirazda bulunmuştur. Bunun üzerine Kadı ise “Eğer kadın bunu gönül hoşluğu ile bağışlamış olsaydı bundan caymazdı.” cevabını vermiştir.”³⁵⁵

Bu rivâyete göre, birşeyin gönül rızasıyla bağışlanmış olduğunun anlaşılması, kadının o bağışladığı şeyi geri istememesiyle mümkün olabilmektedir. Buna göre âyetteki

³⁵³ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, IX, 188.

³⁵⁴ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, V, 25. Ayrıca bkz: Bursevî, **a.g.e.**, II, 164.

³⁵⁵ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, IX, 189. Ayrıca bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 18-19.

“*tubne*” (*tâbe*) kelimesinin içerdiği anlam “bir şeyi maddî ve manevî bir baskı altında kalmadan bağışlamak ve bağışlanan o şeyi asla geri istememek” şeklinde olacaktır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki âlimler, kendisi adına tasarrufta bulunma imkânına sahip kadının mehrini kocasına bağışlaması halinde, bu bağışın gerçekleşeceği ve kadının artık bu bağıştan vazgeçme hakkının olamayacağı üzerinde ittifak etmişlerdir. Meselâ İbnu’l-Arabî, Kadı Şureyh’in açıklamasının bâtil olduğunu söylemektedir. Çünkü kadın gönül hoşluğu ile bağışlamış, adam da yemiştir. Artık kadının bu konuda söyleyecek sözü kalmamıştır.³⁵⁶

Özetle; mehrin kocaya bağışlanması câizdir ancak bu konuda maddî veya manevî bir baskı yapılmayacak, bağışlama mutlak manada gönül rızasına dayanacaktır. Bu konuda titiz davranan bazı müçtehitler dilediği zaman kadının bağışladığı mehri geri isteyebileceğine hükmederken “rızanın devamlı olmasını” şart koşmuş gibidirler.³⁵⁷

7. Temiz Toprak

Bilindiği üzere suyun kullanılmaması, -ki bu da ya suyun bulunmaması veya bulunduğu halde kullanmaya güç yetirilememesiyle gerçekleşir- teyemmümü câiz kılan özür olarak kabul edilmektedir. Bazı âyet ve hadîslerden hareketle İslâm âlimleri teyemmümün belli durumlarda abdest ve gusül yerine geçeceği konusunda icmâ etmiştir. Meselâ konuyla doğrudan ilgili olan bir âyette şöyle buyurulmaktadır: “*Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın! Başlarınızı mesh edip topuklarınızla birlikte ayaklarınızı da yıkayın! Cünüp iseniz tastamam yıkanın (boy abdesti alın). Eğer hasta veya yolcu iseniz veya tuvaletten gelmişseniz yahut kadınlarla münasebette bulunmuş olup da su bulamazsanız temiz (tayyib) toprağa yönelin, (mânen arınma niyeti ile) yüzünüzü ve ellerinizi mesh edin! Allah size güçlük çıkarmak istemez, fakat şükredesiniz diye sizi temizleyip arındırmak ve size olan nimetlerini tamama erdirmek ister.*”³⁵⁸

Yine konuyla ilgili olan başka bir âyet ise mealen şöyledir: “*Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye, cünüp iken de -yoldan geçmeniz dışında- gusledinceye kadar mescide yaklaşmayın! Eğer hasta veya yolculukta iseniz veya*

³⁵⁶ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, V, 25.

³⁵⁷ Bkz: Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 18.

³⁵⁸ el-Mâide 5/6.

tuvaletten gelmiş yahut hanımlarınızla yatmış olur da gusledecek su bulamazsanız, o vakit temiz (tayyib) toprağa teyemmüm edin, arınmak niyetiyle yüzünüze ve ellerinize mesh edin! Muhakkak ki Allah afîv ve gafurdur (af ve mağfireti boldur).³⁵⁹

Yüce Allah, zikri geçen her iki âyette de, teyemmüm yapılacak yerin veya şeyin mahiyetini bildirmek üzere “صعيدا طيبا” terkibine yer vermektedir. Konuyla doğrudan ilişkili olması dolayısıyla, burada özellikle, Kur’ân’da kullanılan bu ifadeden maksadın ne olduğu üzerinde durulacaktır. Bunun için öncelikle Kur’ân sözlüklerine müracaat etmek önemli ve gereklidir.

Mukâtil b. Süleymân bu ifadedeki “tayyib” kelimesini “helâl” diye açıklamaktadır.³⁶⁰ Râğıb el-İsfahânî, Semîn el-Halebî ve Fîrûzâbâdî ise “صعيدا طيبا” ifadesinden maksadın “temiz, necâset bulaşmayan toprak” olduğunu söylemektedir. Onların zikrettiğine göre, istincâ (pislikten temizlenme)’ya istitâbe denmesi de ondaki ferahlık ve temizlenmekten dolayıdır.³⁶¹

Tefsir kaynaklarına gelince; müfessirler “sa’îd” kelimesinin manası konusunda ihtilaf etmiştir. Bu kelimeyi kimi, “kendisinde hiçbir bitki ve ağaç bulunmayan, düz ve yumuşak toprak”; kimi, “düz ve pürüzsüz yer”; kimi, “toprak”; kimi, “yeryüzü”; kimi de, “tozu ve toprağı bulunan yeryüzü” şeklinde açıklamaktadır. Taberî, “sa’îd” kelimesini “hiçbir ağaç, bitki ve bina bulunmayan, pürüzsüz yeryüzü” manasına alan müfessirlerin görüşünün tercih edilmesi gerektiğini söylemektedir. Yine o, “tayyib” kelimesini ise “kir ve necâsetten uzak ve temiz olan” şeklinde açıklamaktadır.³⁶²

Yukarıda kimi müfessirlerin “sâ’îd” kelimesini, “yeryüzü” anlamına aldığı zikredilmişti. Bu görüşte olan âlimlerin bazısını zikretmek ve onların, neleri “yeryüzü” kapsamına aldığını bildirmek, âyetteki “sa’îd” kelimesinin anlam alanını belirlemek açısından önem arz etmektedir. Mesela Râzî’ye göre “sa’îd” lafzı, ism-i fâil manasına gelen “fa’îl” vezninde bir kelimedir. Râzî, Zeccâc’ın şöyle dediğini zikretmektedir: “İster toprak, ister başka bir şey olsun, sa’îd, yeryüzü demektir.”³⁶³ Yine Zeccâc demiştir ki: “Bunun bu anlama geldiği hususunda dil bilginleri arasında görüş ayrılığı olduğunu

³⁵⁹ en-Nisâ 4/43.

³⁶⁰ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, s. 127.

³⁶¹ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 497; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 532.

³⁶² Bkz: Taberî, **a.g.e.**, VII, 81-82.

³⁶³ Râzî, **a.g.e.**, X, 117.

bilmiyorum.” Nitekim Kurtubî’nin bildirdiğine göre Zeccâc’ın “sa’îd” kelimesi hakkında yaptığı açıklamayı, el-Halîl ve İbnu’l-Arabî de yapmıştır.³⁶⁴

Kurtubî, “sa’îd” kelimesi “*tayyib*” kelimesiyle kayıtlandırıldığı için ilim adamlarının “sa’îd” kelimesi hakkında ihtilafa düştüğünü söylemektedir. Mesela İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, es-Sevrî ve Taberî; “toprak olsun, kum olsun, taş olsun, maden olsun yahut kiraç olsun, bütün yeryüzü ile teyemmüm edilebilir.” görüşündedir. Bunlara göre “*tayyib*” ise “tâhir ve temiz” manasındır.³⁶⁵ İmam Ebû Hanîfe, “sa’îd”den maksadın ne olduğunu bildirmek üzere şöyle demiştir: “Biz, üzerinde toprak olmayan bir kaya düşünelim. Teyemmüm eden kimse, elini o kayaya vurup teyemmüm etse, bu yeterli olur.”³⁶⁶ Yine o; toprak, ufaltılmış tuğla, kireç, alçı ve zırnih³⁶⁷ ile teyemmüm yapılırsa caiz olacağını söylemektedir.³⁶⁸

Anlaşıldığı üzere bu şekilde görüş bildirenler, “sa’îd” kelimesini yukarıda zikredilen âlimler gibi “toprak, taş, kireç ve kiremit gibi yer cinsinden olan her şey” anlamına almaktadır.

Kurtubî, kimi âlimlerin yukarıda verilen görüşlerine yer verdikten sonra kendisi de konuyla ilgili olarak bir değerlendirmede bulunmaktadır. O, dil bilginlerinin “sa’îd” kelimesini “yeryüzünün adı” manasına aldığını söylemekte ve Kur’ân nassının da bu yönde olduğunu belirtmektedir. Ona göre Yüce Allah’ın beyanından sonra herhangi bir beyana gerek yoktur. Zaten Hz. Peygamber de cünüp olan bir kimseye: “Sana sa’îdi salık veriyorum. O sana yeter.”³⁶⁹ diye buyurmuştur. Buna göre “sa’îd” kelimesi, âyette mekân zarfıdır. “Sa’îd”in toprak olduğunu kabul eden kimselere göre ise bu kelime “ﻁ” harfinin takdiri ile mef’ûlun bih olması gerekir. Böyle olduğu takdirde âyetin ilgili kısmı “*Toprağa teyemmüm ediniz.*” manasına gelir. “*Tayyib*” de onun sıfatı olur. Ancak bu kelimeyi “helâl” anlamına alanlar, bunu hal veya mastar olmak üzere nasb okur. Fakat onların, “*tayyib*” kelimesini “helâl” olarak açıklaması tutarsız bir izahtır.³⁷⁰

³⁶⁴ Kurtubî, **a.g.e.**, V, 236.

³⁶⁵ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, V, 236. Ayrıca bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 318.

³⁶⁶ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, X, 117.

³⁶⁷ Zırnih: Şeffaf, kolay ufalanır bir madde olup kireçle karıştırıldığında tüyleri giderir. Bileşenleri zehirlidir.

³⁶⁸ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XI, 176.

³⁶⁹ Bkz: Buharî, Teyemmüm, 9 (348); Menâkıb, 25 (3571).

³⁷⁰ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, V, 236-237.

Elmalılı da “sa’îd” kelimesinin “yeryüzü” anlamına geldiğini söylemektedir ki bu, taşı toprağı kapsamaktadır. Bundan dolayı o, eline hiç toprak bulaşmasa bile bir taş ile teyemmüm etmenin caiz olacağını söylemektedir. Yine ona göre buradaki “*tayyib*” ise “tertemiz” anlamına gelmektedir. Bundan dolayı pis veya şüpheli olmamalıdır.³⁷¹

Daha önce de belirtildiği gibi kimi âlimler de “sa’îd” kelimesini “toprak” anlamına almıştır. İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel ile arkadaşları bu görüştedir. Bunlar, görüşlerine “*Olur ki Rabbim senin bahçenden daha iyisini bana verir ve senin o bahçene gökten bir afet indirir de bağın kupkuru toprak kesilir.*”³⁷² mealindeki âyeti delil olarak göstermektedir. Çünkü onlara göre bu âyetteki “sa’îd”in manası “pürüzsüz ve temiz toprak”tır.³⁷³ İmam Şafiî ve Ebû Yusuf der ki: “Sa’îd, bitki yetişen topraktır. *Tayyib* ile aynı şeydir.” Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Toprağı verimli, güzel bir diyarın bitkisi, Rabbinin izniyle yeşerip çıkar. Çorak, verimsiz olan bir yerin bitkisi ise çıkmaz, çıkan da bir şeye yaramaz...*”³⁷⁴ Bunun için onlara göre başka toprakla teyemmüm etmek caiz değildir.³⁷⁵ Teyemmüm, ancak hâlis ve katıksız toprak ile caiz olmaktadır.³⁷⁶

Görülüyor ki ismi anılan âlimler; âyetlerdeki “sa’îd” kelimesinin “*tayyib*” kelimesiyle nitelendirilişini dikkate alarak “sa’îd”i, “bitkilerin yetişmesine uygun ve kaliteli olan, kıraç ve değersiz olmayan toprak” anlamına almıştır. Zaten Abdurrezzâk’ın rivâyetine göre, İbn Abbas’a: “Hangi sa’îd daha *tayyib*dir?” diye sorulmuş; o da “sürülen sa’îd (toprak)” diye cevap vermiştir.³⁷⁷

İbn Kesîr; meali verilen âyetlerdeki “*tayyib*” kelimesinin kimisi tarafından “helâl”, kimisi tarafından ise “necis olmayan, temiz” manasına alındığını hatırlatmakta³⁷⁸ ve Hz. Peygamber’in şu hadîsine yer vermektedir: “On yıl su bulamasa da temiz toprak Müslümanın temizlenme aracıdır...”³⁷⁹

³⁷¹ Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, II, 1359-1360. Ayrıca bkz: Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, V, 119; Ateş, **Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri**, II, 289.

³⁷² el-Kehf 18/40.

³⁷³ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 318.

³⁷⁴ Bkz: el-Â’râf 7/58.

³⁷⁵ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, V, 236.

³⁷⁶ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XI, 176. Geniş bilgi için ayrıca bkz: Râzî, **a.g.e.**, X, 117.

³⁷⁷ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, V, 236.

³⁷⁸ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 318.

³⁷⁹ Bkz: Tirmizî, Tahâret, 92 (124).

Açıklamaya çalışılan âyette olduğu gibi, Hz. Peygamber de mezkûr hadîste “temiz toprak” anlamını ifade etmek üzere “الصعيد الطيب” terkiibini kullanmıştır. Yine Hz. Peygamber başka bir hadîste şöyle buyurmaktadır: “Benden öncekilere verilmeyen beş şey bana verildi: Yeryüzü benim için mescid ve temiz kılındı...”³⁸⁰ Bu hadîste yeryüzü, “طهور” sıfatı ile nitelendirilmektedir.

Özet olarak; zikredilen hadîsler ve âlimlerin bir kısmının yaklaşımı, “sa’îd” kelimesini niteleyen “tayyib” kelimesinin ilgili âyetlerde “tahûr” (temiz) manasında kullanıldığını göstermektedir. Yine kimi âlimlerin “sa’îd” hakkındaki yorumlarını da dikkate alarak, “صعيدا طيبا” ifadesinin “toprak cinsinden ve temiz olan her şey” anlamına geldiğini söylemek mümkündür. Diğer bazı âlimlerin ise, “tayyib” kelimesinin “sa’îd” kelimesine sıfat olarak getirilmesini dikkate alarak “صعيدا طيبا” ifadesini, “çorak olmayan; hâlis, katıksız, mümbit ve kaliteli bir toprak” şeklinde açıkladığı görülmektedir.

8. Toprağı Verimli, Havası ve Suyu Temiz, Güzel Bir Memleket

Yaratılışı gereği insanoğlu, hep iyi ve güzeli arzulamakta, maddî ve manevî anlamda güzel bir yaşam sürme adına büyük bir mücadeleye girişmektedir. Bilindiği üzere güzel bir yaşam ise herşeyden önce beden ve ruh sağlığının muhafaza edilmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu da insan ihtiyaçlarının asgari düzeyde karşılanmasına bağlıdır ki bunların başında beslenme ve barınma gelmektedir. Bunun için geçmişten günümüze havası ve suyu temiz, toprağı verimli, her türlü haşerattan arınmış, güvenli belde ve şehirler önemini sürekli olarak korumuştur/koruyacaktır. Bununla ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmaktadır:

*“Toprağı verimli, güzel bir diyarın bitkisi, Rabbinin izniyle yeşerip çıkar. Çorak, verimsiz olan bir yerin bitkisi ise çıkmaz, çıkan da bir şeye yaramaz. İşte şükredecek kimseler için Biz, âyetleri böyle farklı üsluplarla tekrar tekrar açıklarız.”*³⁸¹

“Toprağı verimli, güzel bir diyar” şeklinde tercüme edilen ifade, âyette “البلد الطيب” ifadesine; “çorak, verimsiz olan bir yer” şeklinde tercüme edilen ifade ise, “الَّذِي خُبْتُ” ifadesine karşılık gelmektedir. “Tayyib” ve “habîs” kavramları birbirinin zıddı olan iki kelimedir. Bu âyette, meselenin önemine dikkat çekmek üzere iki zıt kutbu ifade eden bu

³⁸⁰ Bkz: Buhârî, Teyemmüm, 1 (335); Müslim, Mesâcid, 5.

³⁸¹ Bkz: el-A’râf 7/58.

kelimeler kullanılmıştır. Bunun için konuyla doğrudan ilgili olması dolayısıyla burada birinci terkip üzerinde özellikle durulacak, yeri geldikçe ikinci terkinin işaret ettiği anlamlara göndermelerde bulunulacak ve nihâyet âyetin genel manasına zaman zaman işaret edilerek bütüncül bir yaklaşım sergilenecektir. Ancak belirtmek gerekir ki ikinci terkip üzerinde özellikle *İkinci Bölüm*'de durulacaktır. Dikkat çekilen ifadelerden maksadın ne olduğunu tespit etmek için önce Kur'ân sözlüklerine ardından da tefsir kaynaklarına müracaat etmek elzemdir.

Mukâtil b. Süleymân'a göre âyetteki “*tayyib*” kelimesiyle “mü'min”, “*hubs (habâset)*” kökünün türeviyle de “kâfir” kastedilmektedir. Âyette mü'min ve kâfirin meseli bulunmaktadır. “*Tayyib (verimli) toprak*”, mü'mine benzer; onu (Kur'ân'ı) işittiği vakit iman ile faydalanır. “*Habîs (verimsiz) toprak*” ise kâfire benzer; onu (Kur'ân'ı) işitse bile iman ile faydalanmaz.³⁸²

Râğıb el-İsfahânî, Semîn el-Halebî ve Fîrûzâbâdî ise “*البلد الطيب*” ifadesiyle “güzel, verimli bir arazi”ye işaret edildiğini söylemektedir.³⁸³ Yine Fîrûzâbâdî'nin bildirdiğine göre kimileri, bu ifade ile “mü'min” ve “Kelime-i Şehâdet”e işaret edildiğini söylemiştir.³⁸⁴

Tefsir kaynaklarında ise müfessirlerin çoğunun bu âyete ilişkin yorumları benzerdir. Onlara göre Yüce Allah, bu âyette mü'min ve kâfir kimseleri verimli ve verimsiz toprağa benzetmiştir. Yani akıllı, erdemli ve kavrayışlı bir insan verimli bir toprak gibi; ahmak, erdemsiz ve kabiliyetsiz insan da verimsiz toprak gibidir. Mü'minin kalbi faydalı ürünler veren bereketli araziye, kâfirin yahut münâfiğın kalbi zararlı bitkiler çıkaran değersiz araziye benzemektedir.³⁸⁵

Ali b. Ebî Talha; İbn Abbas'tan, müfessirlerin âyete ilişkin açıklamalarını destekleyen şu rivâyette bulunmaktadır: “Bu âyeti Yüce Allah, mü'min ve kâfirin durumuna misal olarak zikretmiştir.”³⁸⁶ Katâde ise bu âyeti tefsire yönelik olarak şöyle

³⁸² Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, s. 128.

³⁸³ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 497; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 532.

³⁸⁴ Bkz: Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 532.

³⁸⁵ Taberî, **a.g.e.**, X, 256-258; Râzî, **a.g.e.**, XIV, 150; Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 231. Ayrıca bkz: Bursevî, **a.g.e.**, III, 181; Ateş, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, III, 352-353.

³⁸⁶ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 430. Ayrıca bkz: Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482.

söylemektedir: “Allah’tan ecrini umarak ve nafil olarak amelde bulunan mü’mine ve ecrini Allah’tan ummayan münâfiğa dair bir örnektir.”³⁸⁷

Müfessirlerin âyete ilişkin yorumları, bir hadîste yapılan benzetme ile uyum göstermektedir. Ebû Mûsâ el-Eş’ârî’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah’ın benim aracılığım ile gönderdiği hidâyet ve ilim bol yağmura benzer. Bu yağmur bazen toprağın öyle bir kısmına isabet eder ki bu kısım bereketlidir, suyu kabul eder, çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da bir kayalık gibi olup suyu üstünde tutar da Allah insanları onunla faydalandırır. Bu sudan hem içerler hem de hayvanlarını sularlar, ekin ekerler. Diğer bir kısmı ise düz ve kaygandır. Ne suyu tutar, ne çayır bitirir. Allah’ın dinini anlayıp da Allah’ın benim aracılığım ile gönderdiğinden yararlanan, bunu öğrenen ve öğreten kimse ile bunu duyduğu vakit kibrinden kafasını kaldırmayan ve Allah’ın benim aracılığım ile gönderdiği hidâyeti kabul etmeyen kişinin örneği işte budur.”³⁸⁸

Bu hadîste Hz. Peygamber, hidâyet ve ilmi bol yağmura benzetmektedir. Bu ilim ve hidâyet, verimli toprağa benzeyen, akıllı, erdemli ve kavrayışı yüksek olan kişiye ulaştığında o, bunu kabul eder ve böylelikle yaratılışında saklı olan güzelliklerin inkişâfına zemin hazırlar. Ancak bu hidâyet ve ilim; verimsiz toprağa benzeyen, kimi sefih, kavrayışsız ve kibirli kişilere ulaştığında ise onlar bunu kabul etmeyerek dalâlet ve sapkınlıklarının devamına, hatta bunun birkaç kat daha artmasına sebebiyet verirler. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmaktadır: “*Biz Kur’ân’ı mü’minlere şifa ve rahmet olarak indiririz. Ama o, zalimlerin ise sadece ziyanını artırır.*”³⁸⁹

Kaydedilen âyet, hadîs, rivâyet ve yorumlardan hareketle denilebilir ki âyette geçen “البلد الطيب” ifadesi ile “akıllı, erdemli ve kavrayışı yüksek olan mü’min” kastedilmektedir.

Âyetteki ilgili ifadeleri yukarıdaki gibi mecâzî anlamda yorumlayan tefsirciler olmakla birlikte kimi müfessirler de bu ifadelerin içerdiği gerçek anlama işarette bulunmaktadır. Mesela Kurtubî’nin bildirdiğine göre âyette geçen “البلد الطيب” ifadesinden kasıt, “iyi toprak”tır. Bu açıklama el-Hasen’den nakledilmektedir.³⁹⁰ Bursevî ise âyetin ilgili kısmını şöyle yorumlamaktadır: Bu ifade (البلد الطيب), “toprağı güzel ve verimli olan

³⁸⁷ Bkz: Kurtubî, a.g.e., VII, 231.

³⁸⁸ Bkz: Buhârî, İlim, 20 (79).

³⁸⁹ Bkz: el-İsrâ 17/82.

³⁹⁰ Bkz: Kurtubî, a.g.e., VII, 231.

yer” anlamına gelmektedir. Yani “ekmeye ve dikmeye uygun olan, taş ve kumdan arınmış toprak” demektir.”³⁹¹

Kur’ân-ı Kerîm’de, “toprağı verimli, suyu ve havası temiz, her türlü haşerattan arınmış güvenli belde/şehir” anlamını ifade etmek için “*tayyibe*” kelimesinin “belde” kelimesine sıfat olarak getirildiği başka bir âyette ise şöyle buyurulmaktadır:

“*Gerçekten Sebe’ halkına, oturdukları diyarda bir ibret dersi vardı. Onların meskenleri sağdan soldan iki bahçe ile çevrili idi. Peygamberleri kendilerine dedi ki: Allah’ın nimetlerinden yiyeceğiniz, içtiğiniz, O’na şükrediniz. Ne hoş bir diyar! Ne iyi, ne müsamahalı ve bağışlayıcı bir Rab!*”³⁹²

“Ne hoş bir diyar!” şeklinde çevrilen ifadenin aslı, âyette “**بلدة طيبة**” şeklinde yer almaktadır. Bu ifadeden maksadın ne olduğunu ortaya koymak için yine öncelikle Kur’ân sözlüklerine, daha sonra ise tefsir kaynaklarına müracaat etmek gerekmektedir.

Râğıb el-İsfahânî’nin *el-Müfredât* adlı eserinde zikredildiğine göre kimileri bu ifadenin, cennete ve Yüce Allah’ın komşuluğuna (katına) varmaya işaret ettiğini söylemiştir.³⁹³

Tefsir kaynaklarında da bu ifadeyle ilgili olarak değişik açıklamalara yer verilmektedir. Müfessirlerin kimine göre “**بلدة طيبة**” ifadesi ile “yılan, çıyan ve akrep gibi insanı huzursuz eden haşerattan arınmış, veba gibi hastalıkların bulunmadığı güzel bir belde”;³⁹⁴ kimine göre, “çorak olmayan, verimli bir toprak”;³⁹⁵ kimine göre ise, “çorak olmayan, güzel ve hoş meyveler çıkarmaya müsait, yumuşak ve bereketli bir toprağa ya da temiz hava ve suya sahip bir belde/şehir”³⁹⁶ kastedilmektedir.

Mücâhid, “**بلدة طيبة**” ifadesi ile San’a şehrinin kastedildiğini söylemektedir.³⁹⁷ İbn Abbas ise Sebe’ halkının iskân ettiği beldeyi kastederek, “**بلدة طيبة**” ifadesinin anlamına

³⁹¹ Bursevî, **a.g.e.**, III, 181. Benzer yorumlar için bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 430; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482.

³⁹² Bkz: Sebe’ 34/15.

³⁹³ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527.

³⁹⁴ Bkz: Râzi, **a.g.e.**, XXV, 252. Ayrıca bkz: Zemaşerî, **a.g.e.**, V, 115; Kurtubî, **a.g.e.**, XIV, 284; Bursevî, **a.g.e.**, VII, 281-282.

³⁹⁵ Bkz: Ferrâ, **a.g.e.**, II, 358. Ayrıca bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIX, 248; Kurtubî, **a.g.e.**, XIV, 284.

³⁹⁶ Bkz: Bursevî, **a.g.e.**, VII, 281.

³⁹⁷ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, XIV, 284.

katkı sağlayacak şu açıklamada bulunmaktadır: “Burası, havası en temiz, bolluk ve bereketi en çok olan belde idi. Bir kadın başında zembil, elinde elişi, evinden çıkar, komşusunun evine gider, elini hiç sağa sola uzatmadan bu ağaçların altında yürür, bu sırada ağaçlardan düşen muhtelif meyvelerden başındaki zembil dolardı.”³⁹⁸

Bursevî, “بلدة طيبة” ifadesinin içerdiği mecazî anlama dikkat çekmek üzere büyüklerden bazısının şöyle dediğini nakletmektedir: “Güzel memleket (بلدة طيبة), tevhid tohumunu ve “Lâ ilâhe illallâh” kelimesini kabul eden insanlık beldesidir.”³⁹⁹

Âyetin ilgili kısmıyla ifade edilen yerin (belde/şehir) gözümüzde canlanmasını sağlayacak, ilgi çekici bir bilgiyi vererek konuyu nihâyete erdirmek faydalı olacaktır. Elmalılı'nın bildirdiğine göre “بلدة طيبة/Ne hoş bir diyar!” cümlesinin lafızları, Sebe' halkının yaşadığı tarihe ait anlamı dışında, ebced hesabıyla İstanbul'un fethedildiği hicrî 857 tarihine de denk düşmekte olup bunun ilk defa Molla Câmî tarafından fark edildiği söylenmektedir.⁴⁰⁰

Özetle; söz konusu rivâyet ve açıklamalar, âyette geçen “*tayyibe*” kelimesinin gerçek ve mecazî anlamda kullanıldığına delâlet etmektedir ki bu anlamların, fitratından uzaklaşmamış insanların sürekli olarak arzu edip ulaşmayı hedeflediği olumlu şeylerle ilgili olduğu bilinen bir gerçektir.

9. Oldukça Kıymetli, Temiz, Hoş ve Ferah Evler

Bilindiği üzere insan, maddî ve manevî afetlerden, hoşa gitmeyen şeylerden arınmış mekânlarda yaşamayı arzulayan bir varlıktır. Ne var ki dünya hayatında bu türden mekânları kâmil manada elde etmek mümkün olamamakta; mümkün olsa bile bunlar, bir şekilde zeval bulmaktadır. İnsanın arzuladığı böylesine güzel, huzur ve saadet dolu, zevali söz konusu olmayan mekânlar ancak ahiret yurdunda bulunmaktadır. Meselâ Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan “*Adn cennetlerinde hoş hoş konaklar!*” şeklindeki ifade bu gerçeğe işaret etmektedir. İlgili âyet mealen şöyledir: “*Allah mü'min erkeklere de, mü'min kadınlara da, ebedî kalmak üzere girecekleri, içinden ırmaklar akan cennetler vadetti.*”

³⁹⁸ Bkz: Zemaşerî, a.g.e., V, 115; Bursevî, a.g.e., VII, 282.

³⁹⁹ Bkz: Bursevî, a.g.e., VII, 282.

⁴⁰⁰ Bkz: Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, VI, 3956.

Hem Adn cennetlerinde hoş hoş konaklar! Hepsinden âlâsı ise Allah'ın kendilerinden razı olmasıdır. İşte en büyük mutluluk, en büyük başarı budur."⁴⁰¹

Görüldüğü gibi âyet, mü'min erkek ve kadınların sonsuza dek kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetlerin bulunduğunu; adn cennetlerinde onlar için hazırlanmış olan özel ve güzel mekânların varlığını müjdelemektedir. Bu âyette "tayyibe" kelimesi, "mesâkin" kelimesine sıfat olarak getirilmiştir. Burada özellikle "tayyibe" kelimesinin, nitelediği kelimeye kattığı anlam üzerinde durulacaktır. Bunun için ise Kur'ân sözlüklerine ve tefsir kaynaklarına müracaat edilecektir.

Râğib el-İsfahânî ve Fîrûzâbâdî, "مَسَاكِنَ طَيِّبَةً" ifadesini "temiz, güzel ve zevk veren evler" anlamına almaktadır.⁴⁰² Semîn el-Halebî ise bu ifadeyi "yıkılmanın söz konusu olamayacağı, terör vb. tehlikelerden arındırılmış belde" şeklinde açıklamaktadır.⁴⁰³

Tefsir kaynaklarında ise müfessirler, bu ifadeyi (مَسَاكِنَ طَيِّبَةً) birbirine yakın manalara almaktadır. Mesela onlardan kimisi, bunu "incilerden, kırmızı yakutlardan ve zebrecetlerden yapılmış olan köşkler",⁴⁰⁴ kimisi, "kokuları beş yüz yıllık mesafeden alınan zebrecet, inci ve yakuttan köşkler",⁴⁰⁵ kimisi, "nefislerin hoşuna giden, içerisinde yaşaması hoş olan köşkler",⁴⁰⁶ kimisi de "ev ve çadırlar şeklinde olup, sahiplerinin oturmayı arzuladığı; sakinlerinin rahatlıklarını arttıran; yiyecek, süs, elbise ve bütün ev eşyasının bulunduğu mekânlar"⁴⁰⁷ manasına almaktadır.

Kaynaklarda, müfessirlerin zikri geçen yorumlarını destekleyen rivâyetlere yer verilmektedir. Mesela Hasan el-Basrî, İmrân İbnu'l-Husayn ve Ebû Hureyre'ye Yüce Allah'ın "مَسَاكِنَ طَيِّبَةً" buyruğunun ne demek olduğunu sormuş; onlar da bunu Hz. Peygamber'e sorduklarını ve Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarmıştır: "Bunlar, cennette incilerden yapılmış olan köşklerdir. Her köşkte kırmızı yakuttan yetmiş "dâr" (içinde ev ve benzeri mekânların bulunduğu, duvarlarla çevrili, saray gibi geniş alan), her "dâr"da yeşil zümrüitten yetmiş ev, her evde yetmiş divan, her divan üzerinde yetmiş yatak, her yatak üzerinde ise çok güzel huriler bulunmaktadır. Her evde yetmiş sofraya her sofraya

⁴⁰¹ Bkz: et-Tevbe 9/72. Benzer bir âyet için bkz: es-Saf 61/12.

⁴⁰² Bkz: Râğib el-İsfahânî, a.g.e., s. 527; Fîrûzâbâdî, a.g.e., III, 532.

⁴⁰³ Bkz: Semîn el-Halebî, a.g.e., II, 497.

⁴⁰⁴ Bkz: Zemahşerî, a.g.e., III, 67.

⁴⁰⁵ Bkz: Kurtubî, a.g.e., VIII, 204.

⁴⁰⁶ Bkz: Bursevî, a.g.e., III, 464.

⁴⁰⁷ Bkz: Abduh-Rızâ, a.g.e., X, 631.

üzerinde de yetmiş çeşit yiyecek her evde de yetmiş hizmetçi vardır. Her sabah vaktinde mü'min kimseye, bütün bu hurilerle bir araya gelebileceği kuvvet verilir.”⁴⁰⁸

Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre ise Yüce Allah bu ifadeyle hiçbir gözün görmediği ve hiçbir kimsenin de aklına gelmeyen, kendi evlerini kastetmektedir. Râzî bu rivâyeti zikretmiş ve bu rivâyet hakkında bir açıklama yapma gereği duyarak şöyle demiştir: “Ben derim ki, İbn Abbas muhtemelen şunu demek istemiştir: “Bunlar, Allah katında dereceleri yüksek olan kimselerin evidir.” Yoksa İbn Abbas, Allah'ın herhangi bir evinin olmayacağını herkesten daha iyi bilmektedir.”⁴⁰⁹

Rivâyet ve yorumlardan da anlaşıldığı üzere “mesâkin” kelimesini nitelermekte olan “*tayyibe*” kelimesi, Adn cennetlerindeki meskenlerin taşıdığı özelliklere vurguda bulunmakta ve insanların öteden beri arzulayıp ulaşmak istediği şeyleri zihinlerde canlandırmaktadır.

“*Tayyibe*” kelimesinin manasına katkı sağlayacağı için burada şunu da bildirmek gerekir ki Yüce Allah, “مَسَاكِنَ طَيِّبَةً” (hoş hoş meskenler) ifadesini, “فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ” ifadesiyle nitelermektedir.⁴¹⁰ “فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ/Adn cennetleri” ifadesinden maksat ise ya cennette belli bir yerin adıdır, ya da cennetin sıfatıdır.⁴¹¹ Adn cennetleri hakkında Abdullah İbn Amr şöyle demiştir: “Cennette, kendisine “Adn” denilen bir köşk vardır ki bunun etrafında burçlar bulunmaktadır. O köşkün beş bin kapısı, her kapıda da beş bin hür ve âzâde kadın bulunmaktadır. Oraya ancak nebîler, siddîkler veya şehîdler girebilir.”⁴¹²

Özet olarak; bu son rivâyetle birlikte “مَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ” ifadesi ile “çevresi burçlarla çevrili olan; beş bin kapısı ve her kapısında beş bin kadın bulunan; sadece nebi, siddîk ve şehîdlerin girebildiği; “Adn” ismiyle bilinen köşkler içindeki; inci, kırmızı yakut ve zebercetten yapılmış; tefrişatında kusur bulunmayan; çok güzel bir kokuya sahip olan ve sakinlerinin huzur içinde ikâmet ettiği mekânlar/odalar” kastedilmektedir. Nitekim âyette

⁴⁰⁸ Bkz: Taberî, a.g.e., XI, 558-559; Râzî, a.g.e., XVI, 135.

⁴⁰⁹ Bkz: Râzî, a.g.e., XVI, 135.

⁴¹⁰ Bkz: Taberî, a.g.e., XI, 559.

⁴¹¹ Râzî, a.g.e., XVI, 136.

⁴¹² Bkz: Râzî, a.g.e., XVI, 136.

şöyle buyurulmaktadır: “*Lâkin Rab’lerini sayıp kötülüklerden sakınanlar için, içinden ırmaklar akan, üst üste odalar ihtiva eden yüksek köşkler vardır...*”⁴¹³

10. Maksada Uygun Rüzgâr

İnsan, sınırsız arzu ve isteği olan, sınırlı bir varlıktır. Ancak o, ihtiyaç ve sıkıntılarının giderildiği, kendini emniyet içinde ve başarılı gördüğü durumlarda sınırlı bir varlık olduğunu unutmakta; kendi güç ve yeterliliğini gözünde büyütüp nankör ve bencil davranmakta ve nihâyet zalimce hareket ederek Allah’tan yüz çevirebilmektedir. Ve yine o, bir tehlike ve sıkıntıya düşünce bütün samimiyetiyle Allah’a yönelmekte; bu durumdan kurtulmak için O’na yalvarıp yakarmakta; aciz ve sınırlı bir varlık olduğunu itiraf etmektedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de, dış faktörleri bu kadar önemseyip iki temel psikolojik yaklaşım sergileyen insanlar şöyle anlatılmaktadır:

*“Sizi karada olsun, denizde olsun gezdirip dolaştıran O’dur. Gemide olduğunuz zamanı düşünün: Gemiler, tatlı (tayyibe) bir rüzgârla içindeki yolcuları alıp götürdüğü ve yolcular da bundan ötürü keyiflendikleri bir sırada, birden gemiye şiddetli bir fırtına gelir, dalgalar her taraftan onları sarar ve artık kendilerinin tamamen kuşatılıp bir daha kurtulamayacaklarını zannedince, bütün niyaz ve ibadetlerini yalnız Allah’a yapıp gönülden O’na yalvarırlar: “Ahdimiz olsun ki, eğer bizi bu felaketten kurtarırsan, mutlaka şükreden kullarından olacağız!” derler. Fakat Allah onları kurtarınca bir de bakarsın ki yine yeryüzünde haksız taşkınlıklar ve türlü yolsuzluklar yapıyorlar...”*⁴¹⁴

Âyette bildirildiği üzere “*tatlı bir rüzgâr*”ın gemiyi hareket ettirmesiyle yolcular neşelenmekte, “*şiddetli bir fırtına*” gelip çattığında ise onlar endişeye kapılmaktadır. “*Tatlı bir rüzgâr*” diye çevrilen ifadenin aslı âyette “*ريح طيبة*”, “*şiddetli bir fırtına*” diye çevrilen ifadenin aslı ise “*ريح عاصف*” şeklinde gelmektedir. Birinci ifadede “*tayyibe*” kelimesi “*rîh*” kelimesine sıfat olarak getirilmiştir. Konuyla doğrudan ilgili olması dolayısıyla birinci ifade üzerinde burada özellikle durulacak, münasebet düştükçe de diğer ifadeyle ilgili değerlendirmelere yer verilecektir.

⁴¹³ Bkz: ez-Zümer 39/20. Benzer âyetler için ayrıca bkz: el-Ankebût 29/58; Sebe’ 34/37.

⁴¹⁴ Bkz: Yûnus 10/22-23. Benzer âyetler için bkz: el-İsrâ 17/67-68; el- Ankebût 29/65.

Müfessirler; “ريح طيبة” ifadesini, “gemiye hareket ettiren tatlı bir rüzgâr”,⁴¹⁵ “maksada uygun yönden esen rüzgâr”,⁴¹⁶ “yumuşak ve yolcuların arzularına uygun olarak esen rüzgâr”,⁴¹⁷ “ne şiddetli ve hızlı ne de ağır esen rüzgâr”,⁴¹⁸ “hoş bir esinti”⁴¹⁹ şeklinde açıklamaktadır. “Rih” kelimesine “tayyibe” kelimesi sıfat olarak getirildiği için müfessirler, “ريح طيبة” ifadesine olumlu manalar vermiştir. Çünkü zikri geçen âyette “rih” kelimesi “العاصف” şeklindeki başka bir sıfatla da nitelendirilmektedir ki “العاصف”, “şiddetli rüzgâr”⁴²⁰ anlamına gelmektedir. Yine “عصف” kelimesinin asıl manası sürat ve hızdır. Nitekim Arapça’da, “نافاة عاصف/hızlı deve” şeklinde bir kullanım söz konusudur.⁴²¹ Buna göre âyetteki “عاصف” kelimesi, “طيبة” kelimesinin içerdiği anlamların hilafına getirilmiş olan bir kelimedir. O halde âyette geçen “طيبة” kelimesi “hızlı ve şiddetli olmayan rüzgâr” anlamına gelmektedir. Âyette, “rih” kelimesi müzekker olmasına rağmen bunun sıfatı durumundaki “tayyibe” kelimesi müennes olarak getirilmiştir. Hâlbuki sıfat ve mevsuf arasında müzekkerlik-müenneslik bakımından uyum olması gerekir. Bu durumu şu şekilde açıklamak mümkündür: Arapça’da hem “ريح عاصف” hem de “ريح عاصفة” şeklinde kullanım mevcuttur.⁴²² Buna göre “ريح طيبة” şeklindeki kullanımda bir çelişki bulunmamaktadır.

Müfessirlerin bildirdiğine göre “rih” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de rahmet ile anıldığı zaman çoğul, azap ile anıldığı zaman tekil olarak gelmektedir. Yûnus Sûresi 22. âyetteki kullanım bundan istisnadır. Azap rüzgârı oldukça şiddetlidir ve âdeti tek bir cisim parçasıymış gibi bu rüzgârın cüzleri birbirine bitişiktir, art arda gelir. Bunun için “rih” (rüzgâr) diye isimlendirilmiştir. Rahmet rüzgârı ise yumuşak ve bölüm bölümdür. Bundan dolayı ona da “riyâh” (rüzgârlar) adı verilmiştir. Yunus Sûresi 22. âyette “gemiler” ile birlikte söz konusu edildiğinde tekil olarak kullanılış sebebine gelince; gemilerin yol almasını sağlayan rüzgâr bitişik tek bir rüzgâr gibidir. Daha sonra ayrıca “طيبة” ile de nitelendirilerek bu rüzgâr ile azap rüzgârı arasındaki ortak yanlar ortadan kaldırılmış

⁴¹⁵ Bkz: Taberî, a.g.e., XII, 146.

⁴¹⁶ Bkz: Râzî, a.g.e., XVII, 70.

⁴¹⁷ Bkz: Bursevî, a.g.e., IV, 31.

⁴¹⁸ Bkz: Kurtubî, a.g.e., VIII, 325.

⁴¹⁹ Bkz: Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, IV, 2687.

⁴²⁰ Bkz: Kurtubî, a.g.e., VIII, 325.

⁴²¹ Bkz: Râzî, a.g.e., XVII, 73. Ayrıca bkz: Ferrâ, a.g.e., I, 460.

⁴²² Bkz: Ferrâ, a.g.e., I, 460.

olmaktadır.⁴²³ O halde ilgili âyette “*tayyibe*” kelimesi, “*rîh*” kelimesine sıfat olarak özellikle getirilmiştir. Bu kullanım, “*tayyibe*” kelimesinin mahiyetine işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

11. Tûbâ Ağacı veya En Güzel Zevk ve Lezzetler

Yaratılış itibariyle her insan; dünyada mutlu ve huzurlu bir hayat sürmeyi arzulamakta ve âhiretteki gibi sonsuz bir hayatın söz konusu olduğu yurda özlem duymaktadır. Ne var ki dünyada mutlu bir hayat sürdürmek, maddî ihtiyaçların en üst düzeyde karşılanmasıyla mümkün olamamaktadır. İnsan ruhunun da beslenmeye ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın en güzel şekilde karşılanması büyük bir önem arz etmektedir. Hele hele insanın özlem duyduğu ebedî ve mutlu bir hayata erişebilmesi; özellikle, sürdürdüğü manevî ve ruhî hayatın mahiyeti ve kalitesine bağlı olmaktadır. Nitekim hem dünyada mutlu olmanın hem de ebedî ve mutlak mutluluğu elde etmenin reçetesi Kur’ân-ı Kerîm’de şu şekilde verilmektedir: “*İşte onlar iman edip gönülleri Allah’ı zikretmekle, O’nu anmakla huzur bulan kimselerdir. İyi bilin ki gönüller ancak Allah’ı anmakla huzur bulur. Ne mutlu (tûbâ) iman edip de yararlı işler yapanlara! Eninde sonunda dönüp gidilecek güzel yurt onların olacak.*”⁴²⁴

Âyette, iman etmeye, Yüce Allah’ı zikredip hatırda tutmaya ve yararlı işler yapmaya vurguda bulunulmuştur ki esasen bunlar, hem dünya hem de âhîret saadetini elde etmek için mutlaka yapılması gerekli olan şeylerdir. Nitekim “*Ne mutlu!*” diye tercüme edilen “*طوبى*” kelimesiyle, bu türden güzel şeyleri yapan insanların güzel bir sona ulaşacağı bildirilmektedir. Konuyla doğrudan ilgili olması dolayısıyla burada özellikle bu kelime üzerinde durulacaktır. Kelimenin anlamını doğru tespit etmek için, önce Kur’ân sözlüklerine ardından da tefsir kaynaklarına müracaat edilecektir.

Kimilerine göre âyette geçen “*tûbâ*” kelimesi cennetteki bir ağaç ismidir. Kimisine göre ise bu kelime; yokluğu olmayan bir bekâ, zevâli olmayan bir izzet ve fakirliği olmayan bir zenginlik gibi cennetteki her türlü hoş ve güzel şeye işaret etmektedir.⁴²⁵

Tefsir kaynaklarında da bu kelimeyle ilgili değişik yorumlar yapılmaktadır. Bir görüşe göre “*tûbâ*”, cennetteki bir ağacın adıdır.⁴²⁶ Kurtubî’ye göre isabetli olan görüş de

⁴²³ Kurtubî, **a.g.e.**, II, 198-199.

⁴²⁴ Bkz: er-Ra’d 13/28-29.

⁴²⁵ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 528; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 532. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 498.

budur.⁴²⁷ Bu görüşte olanlar, görüşlerini bazı hadislerle delillendirmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in, "Tûbâ (Ne mutlu!) seni görüp iman edene ya Rasûlallah!" diyen bir kişiye, "Tûbâ (Ne mutlu!) beni görüp iman edene! Ama tûbâ, tûbâ, yine tûbâ beni görmediği halde iman edene!" dediği, adamın "tûbâ"nın ne olduğunu sorması üzerine Rasûlullah'ın, "Tûbâ cennette bir ağaçtır ki genişliği, binekle yüz yıllık yürüme mesafesidir. Cennetliklerin elbiseleri, bu ağacın meyvelerinin kapçıklarından yapılır."⁴²⁸ dediği ifade edilmektedir.

Yine başka bir hadîste Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Tûbâ, cennette bir ağaçtır. Onu Allah kendi eliyle dikmiştir. O, zînetler ve güzel elbiseler bitirir. Dalları ise, cennet duvarının gerisinden bile görünür."⁴²⁹

Son olarak, Hz. Peygamber'in şöyle dediği de rivâyet edilmektedir: "Cennette bir ağaç vardır; eğitilmiş süratli bir ata binen süvari yüz yıl gider de onun gölgesini bitiremez."⁴³⁰ Hadîsin açıklamasında ağacın gölgesinden maksadın dallarının kapladığı yerler, isminin de "tûbâ" olduğu belirtilmektedir.⁴³¹

Hadîslerden de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber, "tûbâ" kelimesinin olağanüstü özelliklere sahip, cennetteki bir ağaca isim olarak verildiğini bildirmektedir.

Dilcilerin zikrettiği görüşe göre ise "tûbâ" kelimesi, tıpkı "بُشْرَى/müjde, müjdelemek" ve "زُفَى/yakın olmak" kelimeleri gibi "طَاب/Hoş ve güzel oldu" fiilinin mastarıdır. "طُوبَى لَكَ" ifadesi de "Sen hoş ve güzel olanı elde ettin." anlamına gelmektedir.⁴³² Ancak -kelimenin Arapça "tîb (tâb)" kökünden türediğini kabul etmekle beraber- âlimler "طُوبَى لَهُمْ" ifadesinin manasına yönelik değişik izahlar yapmaktadır. İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre bu ifade, "Onlar için sevinç ve göz aydınlığı vardır."; İkrime'den rivâyet edildiğine göre "Onlar için olan bu şeyler ne güzel!"; Dahhâk'tan rivâyet edildiğine göre "Gıpta ve hayranlık onlarıdır."; Katâde'den rivâyet edildiğine göre "En güzel şey onlarıdır." ve Zeccâc'dan da rivâyet edildiğine göre "Hoş ve güzel hayat

⁴²⁶ Bkz: Taberî, a.g.e., XIII, 523; Râzî, a.g.e., XVIII, 51-52; İbn Kesîr, a.g.e., IV, 455.

⁴²⁷ Bkz: Kurtubî, a.g.e., IX, 316-317.

⁴²⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 71.

⁴²⁹ Bkz: el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs ammâ İştêhera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs, I-II, Mektebetü'l-Kutsî, Kâhire, 1351/1932, II, 49.

⁴³⁰ Bkz: Buhârî, Rikâk, 51; Müslim, Cennet, 6, 8.

⁴³¹ Davudoğlu, Ahmet, Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi, I-XII, Sönmez Neşriyat, İstanbul, ty., XI, 235.

⁴³² Râzî, a.g.e., XIX, 52. Ayrıca bkz: Kurtubî, a.g.e., IX, 316.

onlarıdır.” anlamına gelmektedir.⁴³³ Yapılan bu yorumları kastederek Râzî diyor ki: “Bütün bu manalar birbirine yakındır. Farklılık manada değil kelimelerdedir. Bu ifade, onların güzel şeylere nâil olacağını tam olarak anlatmaktadır. Bütün lezzetler, bu ifadenin kapsamına girer. Bunun kısaca tefsiri ise, “Her hususta en güzel ve en hoş şeyler, onların olacaktır.” şeklinde yapılabilir.”⁴³⁴

Üçüncü bir görüşe göre ise “طوبى” kelimesi Arapça değildir. Bu görüşte olanların kimi, “*Tûbâ*, cennetin Habeşçe ismidir.” şeklinde açıklamada bulunmakta; kimi de bu kelimenin, cennetin Hintçe ismi olduğu veya Hintçe’de “bostan” (bahçe) manasına geldiği yönünde açıklamalarda bulunmaktadır.⁴³⁵ Ne var ki Râzî’ye göre bu görüşler zayıftır. Çünkü Kur’ân’da sadece Arapça kelimeler bulunmaktadır. Özellikle bu lafzın, Arapça’dan iştikâk ettiği açıktır.⁴³⁶

12. Tertemiz Olmak

İslâm dinine göre akıl ve irade sahibi insan, bu dünyadaki inanç ve ameline bağlı olarak âhirette ya güzel ve ebedî bir hayata kavuşacak, ya da sonsuz ve çetin bir azaba müstahak olacaktır. Allah’a, peygamberlerine ve âhret gününe inananların, sâlih amel işleyenlerin kurtuluşa ereceği muhakkaktır.⁴³⁷ Âhirette mutlu ve ebedî bir hayata kavuşacak, onur verici bir muameleyle karşılaşılabilecek olan kimselerin durumu; Kur’ân’da şu şekilde tasvir edilmektedir: “*Rab’lerini sayıp O’na karşı gelmekten sakınanlar ise bölük bölük, cennete sevk olunurlar. Nihâyet oraya varıp da kapıları açılınca cennet bekçileri “Selam olsun sizlere, ne mutlu size! Haydi, ebediyen kalmak üzere, giriniz oraya!” derler.*”⁴³⁸

Anlaşıldığı üzere, dünya hayatında iken itaatkâr olup Allah’a karşı gelmekten sakınan kimseler; âhret günü cennete sevk edildiğinde, cennet bekçileri hoş ve güzel karşılayıp selamlayarak onları onurlandıracak ve de mutlu, ebedî bir hayatla müjdeleyecektir. İşte konuyla doğrudan ilgili olduğu için burada özellikle, cennetlikleri karşılama esnasında cennet bekçilerinin kullandığı “طوبى/Ne mutlu size!” kelimesinin

⁴³³ Taberî, **a.g.e.**, 520-522; Râzî, **a.g.e.**, XIX, 52. Ayrıca bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 316; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 455.

⁴³⁴ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XIX, 52.

⁴³⁵ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XIX, 52. Ayrıca bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 316; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 455.

⁴³⁶ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XIX, 52.

⁴³⁷ Bkz: el-Bakara 2/2-5.

⁴³⁸ Bkz: ez-Zümer 39/73.

içerdiği anlam üzerinde durulacak; yeri geldikçe de âyetin genel muhtevasına işaret edilecektir. İlgili kelimenin anlamını doğru tespit etmek için ise önce Kur’ân sözlüklerine daha sonra da tefsir kaynaklarına müracaat etmek gerekmektedir.

Râğıb el-İsfahânî, “İnsanlardan olan *tayyib*; cehâlet ve fıskın pisliğinden ve çirkin amellerden arınıp ilim, iman ve güzel amellerle süslenenlerdir.” şeklinde bir açıklamada bulunmakta ve zikri geçen âyetteki “طِبْتُمْ” kelimesiyle Yüce Allah’ın, bu vasıftaki insanları kastettiğini bildirmektedir.⁴³⁹ İbnu Urfe’ye göre ise âyetteki “طِبْتُمْ” kelimesi “Sizler cennete ehil hale geldiniz.” anlamına gelmektedir. Günah ve ma’siyetler, zararlı ve pis şeylerdir. Yüce Allah; kişilerin cennete girmesini istediği zaman onların günahlarını bağışlar ve böylece onlarda kir ve pislik adına hiçbir şey kalmaz.⁴⁴⁰

Bu değerlendirmelere göre “طِبْتُمْ” kelimesi, “Sizler cehâlet, Allah’a isyân ve kötü amel gibi tiksindirici şeylerden uzak kalarak; ilim, iman ve güzel amel gibi hoş şeylerin takipçisi olarak ve nihâyet Allah’ın bağışlamasına mazhar kılınarak tertemiz ve cennete lâyık kimseler haline geldiniz.” anlamı taşımaktadır.

Tefsir kaynaklarında da bu kelimeyi açıklamaya ilişkin birbirine benzer yorumlar yapılmaktadır. Meselâ Ferrâ bu kelimeyi “Doğru, dürüst, iyi kalpli; arınmış ve temiz oldunuz.” anlamına gelen “زَكُوتُمْ” kelimesiyle açıklamaktadır.⁴⁴¹ Yine Taberî, “طِبْتُمْ” kelimesi için “Dünyada iken amelleriniz hoştu, bugün ise istirahatgâhınız hoş oldu.”;⁴⁴² Mücâhid, “Allah’a itaat sayesinde hoş ve tertemiz oldunuz.”;⁴⁴³ Râzî, “Günah kirlerinden temiz oldunuz ve hata kirlerinden arındınız.”;⁴⁴⁴ İbn Kesîr, “Sizin amelleriniz ve sözleriniz ne hoştur. Çalışmanız güzel olmuş, neticede mükâfatınız da hoş olmuştur.”;⁴⁴⁵ Kurtubî, “Dünyada iken tertemizdiniz.”;⁴⁴⁶ Bursevî ise “Ma’siyetlerin kirinden temizlendiniz veya size mübâh kılınan nimetlerle gönlünüz hoş oldu.”⁴⁴⁷ şeklinde açıklamalarda bulunmaktadır. Ayrıca Nekkâş’ın naklettiğine göre bu kelime ile “Salih amel ile

⁴³⁹ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527.

⁴⁴⁰ Bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 495.

⁴⁴¹ Bkz: Ferrâ, **a.g.e.**, II, 425.

⁴⁴² Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XX, 270.

⁴⁴³ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XX, 270.

⁴⁴⁴ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XXVII, 24.

⁴⁴⁵ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, VII, 122.

⁴⁴⁶ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, XV, 286.

⁴⁴⁷ Bkz: Bursevî, **a.g.e.**, VIII, 145.

geldiniz.”⁴⁴⁸ şeklindeki bir anlam da kastedilmektedir. Anlaşıldığı gibi bütün bu yorumlar, cennet bekçileri tarafından cennetliklere söylenen “طَبْتُمْ” kelimesini açıklamak üzere yapılmıştır ki cennetliklerin taşıdığı böylesine güzel vasıfların bu kelimeyle bildirilmesi “tayyib” ve türevlerinin taşıdığı anlamlar açısından ilgi çekicidir.

Cennetliklerin cennete girmeden önce nasıl bir muameleye tabi tutulacağını bildirmek üzere Mukâtil şöyle demektedir: “Cennetlikler cehennem üzerindeki köprüyü geçtikten sonra cennet ile cehennem arasındaki bir köprü üzerinde alıkonulacaklar; dünyada aralarındaki haksızlıklar sebebiyle aralarında kısas yapılacak; nihâyet tertemiz edilip kötülükleri giderildiği vakit, Rıdvan ve arkadaşları “*Selam olsun üzerinize!*” diyerek onları selamlayacak ve “*Tertemiz geldiniz (طَبْتُمْ), hemen oraya ebedîler olarak girin.*” diyeceklerdir.”⁴⁴⁹ Mukâtil’in yapmış olduğu bu yorum; Hz. Peygamber’in, mü’minlerin cennete girmeden önce tabi tutulacağı son bir muamelenin ne olduğunu bildirdiği hadîsiyle benzerlik göstermektedir. Hadîse göre mü’minler cehennemden kurtarıldıktan sonra cennete girmeden önce son olarak, üzerlerinde bulunan kul hakkından kısas yoluyla kurtarılacak, arındırılıp tertemiz hale getirilecek ve böylece cennete girmelerine izin verilecektir.⁴⁵⁰

Yine en-Nekkâş’ın naklettiğine göre ise cennetin kapısı üzerinde, dibinde iki pınarın fişkırıldığı bir ağaç bulunmaktadır. Mü’minler, bunların birinden içecek ve böylece içlerindeki pislikler gidecektir. Yüce Allah’ın “*Rableri onlara son derece temiz bir şarap içirecektir.*”⁴⁵¹ âyetiyle anlatılan da budur. Sonra diğer pınardan yıkanacaklar, bununla da tenleri temizlenecek ve güzelleşeceklerdir. İşte o vakit cennetin bekçileri onlara, “*Selam olsun üzerinize, tertemiz oldunuz (طَبْتُمْ); hemen oraya ebedîler olarak giriniz.*” diyeceklerdir.⁴⁵² Bu anlamda bir rivâyet Hz. Ali’den de nakledilmektedir.⁴⁵³ Nekkâş’tan nakledilen bu rivâyete göre, “طَبْتُمْ” kelimesinin “Sizler, maddî ve manevî her türlü pislikten arınıp tertemiz oldunuz.” anlamına geleceği açıktır. Nitekim Râzî’ye göre, “طَبْتُمْ” kelimesinden sonra gelen “فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ” ifadesinin başındaki “fâ” edatı, cennete girme işinin, temiz olma ve kirlere arınma işine sıkı sıkıya bağlı olduğuna delâlet etmektedir.

⁴⁴⁸ Bkz: Kurtubî, a.g.e., XV, 286.

⁴⁴⁹ Bkz: Kurtubî, a.g.e., XV, 286. Benzer bir yorum için ayrıca bkz: İbn Kesîr, a.g.e., VII, 119.

⁴⁵⁰ Bkz: Buhârî, Rikak, 48.

⁴⁵¹ Bkz: el-İnsân 76/21.

⁴⁵² Bkz: Kurtubî, a.g.e., XV, 286.

⁴⁵³ Bkz: Bursevî, a.g.e., VIII, 145.

Hatta bundan dolayı Mu'tezile, "Bu; cennete, her türlü günden temiz olmayanların giremeyeceğine delâlet eder." demiştir. Ne var ki Râzî, bu görüşün tutarsız olduğunu söylemektedir. Ona göre Yüce Allah, bu durumdaki kişilerin seyyiâtını (küçük günahlarını) hasenâta (iyiliğe) çevirir; böylece onlar Allah'ın lütfu sayesinde temiz ve pâk olurlar.⁴⁵⁴

Sonuç olarak; âyetteki "طَبْتُمْ" kelimesi, cennet bekçilerinin, cennetliklerin taşıdığı nezâfet ve letâfeti bildirme amacıyla kullandığı bir ifadedir. Zikri geçen yorum ve rivâyetler cennetliklerin maddî ve manevî her türlü kir ve pislikten uzak olduğunu göstermektedir ki Kur'ân-ı Kerîm'de bu durum "طَبْتُمْ" kelimesi ile bildirilmiştir.

13. Kelime-i Tevhîd, Allah'ı Anma ve Yüceltme Manası İçeren Her Güzel Söz

İnsanın konuşması, konuşarak iletişim kurması, kendini diğer canlılardan üstün kılan temel bir özelliktir. Bu konuşma ve iletişimin bir manaya delâlet eden lafızlarla -yani kelimelerle- gerçekleştiği bilinmektedir. Ancak burada asıl vurgulanması gerekli olan şey kelimelerin mahiyetidir. Eğer ki insan; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırma gibi "iyi, temiz, güzel" vasfı taşıyan kelime ve sözleri zikreder ve de konuşursa, bu zikir ve konuşmanın hem kul hem de Allah katında bir değeri olacaktır. Aksi takdirde ise bunun hiçbir anlam ve değeri olmayacaktır. Bunun için Kur'ân-ı Kerîm'in değişik âyetlerinde "güzel söz"e vurguda bulunulmuştur. İlgili âyetlerden biri mealen şöyledir:

*"Görmedin mi Allah nasıl bir benzetme yaptı: Güzel söz, kökü yerin derinliklerinde sabit, dalları ise göğe doğru yükselmiş bir ağaç gibidir ki Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Düşünüp ders çıkarsınlar diye Allah insanlara böyle temsiller getirir."*⁴⁵⁵

Âyette, "iyi, temiz, hoş ve güzel söz"ün önemi ve değerine benzetme yoluyla vurguda bulunulmuştur. Yani, "iyi, temiz, hoş ve güzel söz"; "yere kök salmış; dalları göğe doğru yükselmiş; Allah'ın izniyle her zaman meyve veren; hoş, güzel ve makbul bir ağaç"a benzetilmiştir. Böylesine güzel bir ağacın herkes tarafından arzulanacağı açıktır. O halde "iyi, temiz, hoş ve güzel söz" de herkes tarafından arzulanır ve kendisine rağbet edilir. Güzel sözün önemine bu şekilde vurguda bulunduktan sonra -konuyla doğrudan ilgili olması dolayısıyla- burada, "güzel söz" şeklinde tercüme edilen "كَلِمَةٌ طَيِّبَةٌ" ve "güzel bir ağaç" anlamına alınan "شَجَرَةٌ طَيِّبَةٌ" ifadesinden maksadın ne olduğu üzerinde özellikle

⁴⁵⁴ Bkz: Râzî, a.g.e., XXVII, 24.

⁴⁵⁵ Bkz: İbrâhim 14/24-25. Benzer bir âyet için bkz: el-Hac 22/24.

durmak gerekmektedir. Bunu da önce Kur’ân sözlüklerine daha sonra ise tefsir kaynaklarına müracaat ederek tespit etmek isabetli olacaktır.

Mukâtil b. Süleymân’a göre “كلمة طيبة” ifadesi “güzel söz” anlamına gelmektedir; bundan maksat ise, “Allah’tan başka ilâh olmadığına şehâdet”tir. Yine ona göre “Güzel ve temiz sözler O’na yükselir. Güzel ve makbul işi de Allah yükseltir.”⁴⁵⁶ âyetinde de bu anlamda bir kullanım söz konusudur. Yani âyetteki “الكلم الطيب” ifadesi, “güzel söz” anlamına gelmektedir ve yine bundan kasıt da tevhîd inancının esasını teşkil eden “kelime-i tevhîd”dir.⁴⁵⁷ Semîn el-Halebî’ye göre ise “الكلم الطيب/güzel söz” ifadesi “Allah’ı zikir; Kur’ân tilâveti; iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak; Allah’ın, üzgün ve tasalı kimselerin duasına icâbet etmesi; mazluma yardım etmek vb.” anlamları bildirmek için kullanılmıştır.⁴⁵⁸

Tefsir kaynaklarında da zikri geçen âyetlerle ilgili geniş değerlendirmeler yer almaktadır. Burada öncelikle, İbrâhim Sûresi 24. âyette geçen “كلمة طيبة” ve “شجرة طيبة” ifadelerini açıklamaya ilişkin yorumlara yer verilecek; daha sonra ise, Fâtır Sûresi 10. âyette geçen “الكلم الطيب” ifadesinden maksadın ne olduğu bildirilecektir.

İlgili âyette Yüce Allah, dört sıfatla tavsîf edilmiş olan bir ağaç (*şecere-i tayyibe*) zikretmiş, sonra da güzel kelime (*kelime-i tayyibe*)’yi bu ağaca benzetmiştir. Bu ağacın taşıdığı birinci vasıf, “طيبة/güzel” olmasıdır. Yani bu sıfatla ağacın şeklinin, görünüşünün, kokusunun, meyvesinin hoş ve güzel olduğu; kendisinden de bizzat faydalanıldığı bildirilmektedir. Ağacın ikinci vasfı ise âyette geçen “أصلها ثابت/kökü sabit” ifadesiyle bildirilmektedir. Bu sıfat ise onun, “kökü sağlamlaşmış, bâkî, sökülmeğe, kesilmekte, yıkılmaktan ve yok olmaktan emin” bir ağaç olduğunu göstermektedir. Onun dâim ve yıkılmaz oluşu sahibine büyük bir mutluluk verir. İlgili ağacın taşıdığı üçüncü bir özellik ise, “وَفَرَعُهَا فِي السَّمَاءِ/dalları gökte olan” ifadesiyle bildirilmektedir. Bu vasıfla da ağacın dallarının yüksekliğine ve boy atmadaki gücüne, kökünün sağlamlığına ve toprak altındaki köklerinin sağlam ve sabit oluşuna, uzun boylu olduğu için yeryüzündeki pisliklerden uzaklığına ve bu sebeple meyvelerinin bütün şâibelerden temizlenmiş, son derece hoş ve güzel oluşuna işaret edilmektedir. Ağacın taşıdığı son bir vasfın ne olduğu ise, âyette geçen

⁴⁵⁶ Bkz: el-Fâtır 35/10.

⁴⁵⁷ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, a.g.e., s. 128.

⁴⁵⁸ Semîn el-Halebî, a.g.e., II, 498.

“*تُوتِي أَكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا*” cümlesiyle bildirilmektedir. Buna göre bahsedilen ağacın meyveleri her zaman mevcuttur. Bu ağaç, meyvesi bazen bulunan bazen bulunmayan ağaçlar gibi değildir. Zikredilen bu vasıfları taşıyan böylesine güzel bir ağacın herkes tarafından büyük bir arzu ile isteneceği açıktır.⁴⁵⁹

Bu ağacın cinsinin ne olduğuyla ilgili yorumlar da yapılmıştır. Müfessirlerin çoğuna göre “*şecere-i tayyibe*” ile hurma kastedilmektedir.⁴⁶⁰ İbn Abbâs’tan nakledilen bir rivâyete göre ise bununla, cennetteki bir ağaç kastedilmiştir.⁴⁶¹ Taberî, hurma olduğu yönündeki görüşün doğru olduğunu söylemektedir.⁴⁶² Nitekim Enes b. Mâlik’ten rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber’e taze hurma getirilmiş o da: “*Güzel söz, kökü yerin derinliklerinde sabit, dalları ise göğe doğru yükselmiş bir ağaç gibidir ki Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir.*” âyetini okumuş ve “O ağaç hurmadır.” demiştir.⁴⁶³ Zemahşerî’ye göre ise, “*şecere-i tayyibe*” ile “hurma, incir, üzüm ve nar ağaçları gibi meyvesi hoş olan her meyveli ağaç” kastedilmektedir. Yüce Allah; bu ifade ile meyvesi güzel olan ağacı kastetmiştir. Ancak sözden anlaşıldığı için, bunun hangi ağaç olduğunu belirtmemiştir.⁴⁶⁴ Râzî’ye göre “*şecere-i tayyibe*” ile hangi ağacın kastedildiği önemli değildir. Yukarıda zikredilen dört vasıfla mevsûf olan bir ağacın -ki bu ağaç ister bu dünyada bulunsun ister bulunmasın- akıllı olan her kimsenin elde etmek için gayret etmesi gerekli olan kıymetli bir ağaç olduğu açıktır.⁴⁶⁵

Âyette geçen “*şecere-i tayyibe*” ifadesiyle ilgili gerekli açıklamalara böylece değinildi. Şimdi de birçok güzel vasfı bulunan bir ağaca benzetilen “*kelime-i tayyibe*” den maksadın ne olduğu üzerinde durmak gerekmektedir.

İbn Abbâs’a göre “*kelime-i tayyibe*” ile “Allah’tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek”; “*şecere-i tayyibe*” ile de “mü’min” kastedilmektedir.⁴⁶⁶ Yine Ali b. Ebî Talha’ya göre de “*kelime-i tayyibe*” ile “Allah’tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek”

⁴⁵⁹ Râzî, **a.g.e.**, XIX, 119.

⁴⁶⁰ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIII, 637-641; Râzî, **a.g.e.**, XIX, 122; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 359; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 491-492.

⁴⁶¹ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIII, 641; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 361; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 493.

⁴⁶² Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIII, 641.

⁴⁶³ Bkz: Tirmizî, Tefsîr, 15 (3119).

⁴⁶⁴ Bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, III, 378.

⁴⁶⁵ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XIX, 123.

⁴⁶⁶ Taberî, **a.g.e.**, XIII, 635; Zemahşerî, **a.g.e.**, III, 377-378; Râzî, **a.g.e.**, XIX, 122; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 359.

kastedilmektedir.⁴⁶⁷ Müfessirlerin kimine göre, “*kelime-i tayyibe*” ile “mü’minin imanı”; kimine göre ise, bizzat “mü’min” kastedilmektedir.⁴⁶⁸ Mesela, Mucâhid ve İbn Cüreyc’e göre bu ifade ile “iman” kastedilmekte; Atiyye el-Avfi ile er-Rabî b. Enes’e göre ise “mü’min” kastedilmektedir.⁴⁶⁹ Atiyye el-Avfi, âyette mü’min için temsili bir anlatıma başvurulduğunu söylemektedir. Ona göre mü’minden daima güzel söz sadır olur ve ondan Allah’a yükselen amel meydana gelir.⁴⁷⁰

Aynı şekilde Zemahşerî ve Bursevî’ye göre “*kelime-i tayyibe*” ile “kelime-i tevhîd” kastedilmektedir. Onlara göre “Kur’ân, tesbîh, tahmîd, istiğfar, tevbe, dua ve İslâm’a davet gibi hakkı ifade eden ya da salaha çağıran bütün güzel sözler” de bu ifadenin kapsamına girmektedir.⁴⁷¹

Dahhâk, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Katâde ve birçok kimsenin dediğine göre âyetteki benzetme, mü’min ile onun güzel sözü ve sâlih amelinden ibarettir. Şüphesiz ki mü’min, hurma ağacı gibidir. Her an ve vakit, sabah ve akşam onun için sâlih amel yükseltilmeye devam eder.⁴⁷²

İlgili yorum ve rivâyetlerle; “*kelime-i tayyibe*” ve “*şecere-i tayyibe*” ifadelerinden maksadın ne olduğu üzerinde yeteri miktarda duruldu. Şimdi ise yukarıda zikredilen, “*Güzel ve temiz sözler O’na yükselir. Güzel ve makbul işi de Allah yükseltir.*” âyetindeki “**الكلم الطيب**” ifadesinden maksadın ne olduğunu bildirerek meseleyi sonuca bağlamak gerekmektedir.

Kurtubî’ye göre “**الكلم**” kelimesi, “**كلمة**” kelimesinin çoğuludur.⁴⁷³ Bursevî’ye göre ise “**الكلم**” kelimesi cins isimdir; “**كلمة**” kelimesinin çoğulu değildir. Bundan dolayı müzekker olan “**الطيب**” kelimesiyle nitelenmiştir. Cumhurun görüşü de budur.⁴⁷⁴

Müfessirler, “**الكلم الطيب**” ifadesinin anlamı konusunda birbirine yakın görüşler ileri sürmektedir. Kimine göre bu ifade ile “kulun, Allah’ı zikri”,⁴⁷⁵ kimine göre “başta kelime-i

⁴⁶⁷ Bkz: İbn Kesîr, a.g.e., IV, 491.

⁴⁶⁸ Bkz: Taberî, a.g.e., XIII, 635-636.

⁴⁶⁹ Bkz: Taberî, a.g.e., 635-636; Kurtubî, a.g.e., IX, 359.

⁴⁷⁰ Bkz: Taberî, a.g.e., XIII, 636.

⁴⁷¹ Bkz: Zemahşerî, a.g.e., III, 377; Bursevî, a.g.e., IV, 414.

⁴⁷² Bkz: İbn Kesîr, a.g.e., IV, 491.

⁴⁷³ Bkz: Kurtubî, a.g.e., XIV, 330.

⁴⁷⁴ Bkz: Bursevî, a.g.e., VII, 324.

tevhîd olmak üzere Allah'ı anma ve yüceltme manası içeren her türlü tesbîh, tekbîr, tehlîl, istiğfar, dua, Kur'ân tilâveti vb. sözler",⁴⁷⁶ kimine göre ise "iman ve kelime-i tevhîd"⁴⁷⁷ kastedilmektedir.

Râzî'nin bildirdiğine göre "الكلم الطيب" ifadesi için üç izah yapılmıştır. Birinci izaha göre bununla, "لا إله إلا الله/Allah'tan başka ilah yoktur" sözü kastedilmiştir. Buna "kelime-i tayyibe" denir. İkinci izaha göre bununla, "سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر/Allah'ım sana hamd eder, seni tesbîh ederiz. Hamd, Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür." sözü; üçüncüye göre ise "سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر وتبارك" sözü; Allah'ım sana hamd eder, seni tesbîh ederiz. Hamd, Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür. Allah yüceler yücesidir." sözü kastedilmektedir. Râzî'ye göre, "الكلم الطيب" ifadesiyle ilgili olarak tercih edilmesi gerekli olan görüş; "Allah'ı zikir yahut nasihat ve ilim gibi Allah için olan her kelime" manasına alınandır. Böyle olan her söz Allah'a yükselir.⁴⁷⁸

Kaydedilen izahlar; "tevhîd"e, Allah'ı tesbîh ve takdîse yöneliktir. Abdullah İbn Mes'ûd'un ifadeleri de bu izahları destekler ve âyetin ilgili kısmını açıklar mahiyettedir. Nitekim o: "Biz bir hadîs söyledik mi, Allah'ın Kitâbı'ndan onu tasdîk eden âyeti de zikrederiz. Müslüman kul; *sübhânellahi ve bihamdihî, elhamdu lillâh, lâ ilâhe illallah, v'Allahu ekber, tebârekallah* gibi zikirleri yapınca, bir melek onları alıp kanatlarının altına yerleştirip göğe yükseltir. Hiçbir melâike topluluğunun yanından geçmez ki onlar, o zikri yapan için istiğfar etmesinler. Melek ta Rahman'ın huzuruna çıkıncaya kadar onu yükseltir." demiş, sonra da: "Güzel ve temiz sözler O'na yükselir. Güzel ve makbul işi de Allah yükseltir." âyetini okumuştur.⁴⁷⁹

Sonuç itibariyle; mü'minin kalbinde kök salıp güzel ve erdemli davranışlar şeklinde tezahür eden "kelime-i tevhîd", İbrâhim Sûresi 24. âyette "kelime-i tayyibe" ile ifade edilmiştir. Âyette -kelime-i tevhîdin önemine dikkat çekmek için- "kelime-i tayyibe"; görünüşü, kokusu ve meyvesi hoş olan, kökü yerin derinliklerine uzanan ve sağlam olan, dalları ise göğe doğru uzanan ve her mevsim meyve veren faydalı bir ağaca benzetilmiştir.

⁴⁷⁵ Bkz: Taberî, a.g.e., XIX, 338; İbn Kesîr, a.g.e., VI, 537.

⁴⁷⁶ Bkz: Zemahşerî, a.g.e., V, 144; Kurtubî, a.g.e., XIV, 329.

⁴⁷⁷ Bkz: Bursevî, a.g.e., VII, 324.

⁴⁷⁸ Bkz: Râzî, a.g.e., XXVI, 8.

⁴⁷⁹ Bkz: Taberî, a.g.e., XIX, 337.

Yine Fâtır Sûresi 10. âyette ise “kelime-i tevhîd, dua, zikir, tesbîh, temcîd, tahmîd, takdîs, tekbîr, Kur’ân tilâveti, iyiliği emredip kötülükten sakındırma, istiğfar gibi Allah’ı anma ve yüceltme manası taşıyan her söz”e dikkat çekmek üzere “*kelime-i tayyibe*” ifadesi kullanılmıştır.

14. Ruhları Tatlılıkla Teslim Alınan Müttakîler

Bâki olan sadece Allah’tır. Her canlı varlığın, vakti gelince ölmesi kaçınılmazdır. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmuştur: “*Nerede bulunursanız bulunun: Sağlam, yüksek kulelerde, (hatta eflâke ser çeken) gökteki yıldız burçlarında bile olsanız, ölüm mutlaka size yetişir.*”⁴⁸⁰ Âyette de belirtildiği gibi ölümden kaçış yoktur. Ancak ölümün mutlaka bir gün geleceğini akıldan çıkarmamak, zamanı bilinmediğinden daima hazırlıklı olmak, geldiğinde de rıza göstermek kişinin iradesi dâhilindedir. Bu şekilde hareket eden mü’min kullar için ölüm ne bir yok oluş ne de korkulacak şeydir. Bilakis o, ebedî ve mutlu bir hayatın başlangıcıdır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de bu durum şöyle bildirilmiştir: “*Allah’a karşı gelmekten sakınanlara ise: “Rabbiniz ne indirdi?” denildiğinde: “Hayır indirdi.” derler. Bu dünyada güzel işler yapanlara güzel bir mükâfat var. Âhiret yurdu cennet, dünyadan ve içindeki herşeyden elbette daha hayırlıdır. Takvâ sahiplerinin yurdu ne güzel yurttur! Adn cennetleri, oraya girecek onlar... Zemininden ırmaklar akar. Onlara orada ne isterlerse var... İşte Allah müttakîleri böyle ödüllendirir. Onlar ki melekler canlarını tatlılıkla alırlar: “Selâm size! Yaptığınız işlerden dolayı buyurun cennete!” derler.*”⁴⁸¹

Âyetlerde, takvâ sahipleri cennet gibi büyük bir mükâfatla müjdelenmekte ve ruhlarını kabzedecek meleklerin onlara nazik davranacağı bildirilmektedir. Müttakîlerin ruhunu teslim alan meleklerin kabz esnasındaki yaklaşım ve muameleleri, âyette “*طَيِّبِينَ*” ifadesiyle bildirilmiştir ki konuyla doğrudan ilgili olması dolayısıyla burada özellikle bu ifadeden maksadın ne olduğu üzerinde durulacak; gerektiğinde de âyetlerin genel muhtevasına işaret edilecektir.

Kurtubî’nin bildirdiğine göre âyetteki “*طَيِّبِينَ*/hoş ve temiz olarak” ifadesini müfessirler şu altı şekilde açıklamıştır: a) Şirkten temizlenmiş ve arınmışlar olarak b) Salih kimseler olarak c) Fiil ve sözleri temiz olarak d) Yüce Allah’ın, karşılaşacakları mükâfatına güvenerek, gönülleri ve nefisleri hoş olarak e) Yüce Allah’a gönül hoşluğu ile

⁴⁸⁰ en-Nisâ 4/78. Ayrıca bkz: Âl-i İmrân 3/154; en-Nahl 16/61; el-Münâfikûn 63/11.

⁴⁸¹ en-Nahl 16/30-32.

yönelerek f) Vefatları, kâfir ve iyilik ile kötülükleri birbirine karıştırmış kimsenin ruhunun kabzedildiğinin aksine; güzel, kolay, zorluksuz ve acısız olmak suretiyle.⁴⁸²

Taberî'ye göre zikredilen ifade ile müttakîlerin hem hayattaki hem de ölüm esnasındaki durumuna işarette bulunmaktadır ki Yüce Allah; onları iman ve İslâm temizliği ile hoş ve tertemiz kılmıştır.⁴⁸³ İbn Kesîr'e göre Yüce Allah bununla takvâ sahiplerinin, ruhlarını teslim etme anındaki durumunu bildirmektedir. Şöyle ki onlar; şirkten, kirden ve her türlü kötülükten arınmış ve tertemizdirler. Melekler onlara selam verecek ve onları cennetle müjdeleyecektir.⁴⁸⁴ Zemahşerî'ye göre ise bu ifade ile takva sahiplerinin, inkâr ederek ve günah işleyerek kendi öz nefislerine zulmetmediklerine vurguda bulunmaktadır.⁴⁸⁵ Nitekim ona ve Râzî'ye göre, “*Onlar ki melekler canlarını tatlılıkla alırlar*” âyeti; “*Kendi öz canlarına zulmederlerken meleklerin, canlarını aldığı kimseler...*”⁴⁸⁶ âyetinin mukâbili olarak getirilmiştir.⁴⁸⁷ Yani “*ظالِمِي أَنفُسِهِمْ*/kendi öz canlarına zulmederlerken” ifadesine karşılık, “*طَيِّبِينَ*/tertemiz, arınmış olarak; tatlılıkla” ifadesi kullanılmıştır. Râzî'ye göre bu, müttakîlere ait bir özelliktir. Yine ona göre bu âyet, pek çok manayı ihtiva eden özlü ifadelerden oluşmaktadır. Çünkü bu ifadeler, takvâ sahiplerinin emroldukları her şeyi yaptıklarını; yasaklardan kaçındıklarını; üstün huy ve meziyetlere sahip olduklarını; kötü huyların ve cismanî şeylerin esiri olmaktan uzak olduklarını; Allah'ın huzuruna yöneldiklerini ve ruhlarının kolayca ve güzelce alındığını; bu esnada cennetle müjdelendiklerini; böylece onların, bütün cennetleri müşâhede ettiğini bildirmektedir. Durumu böyle olan bir kimse ölümden acı duymaz.⁴⁸⁸ Ölümden korkmaz; kâfir, zâlim ve münâfiklar için söz konusu olan ölüm güçlükleri, onun için söz konusu olmaz. O, bir an evvel Allah'a kavuşmak ister. Nitekim bir hadîse göre, mü'min öleceğini hissettiği anda Allah'a kavuşmayı her şeye tercih eden bir duyguya sahip olmaktadır.⁴⁸⁹

Müfessirlerin “*طَيِّبِينَ*” ifadesini açıklamaya ilişkin yorumları arasında sıkı bir münasebet bulunmaktadır. Şöyle ki şirkten uzak durup fiil ve sözleri güzel olan mü'minler; Allah'ın kendilerine vadettiği mükâfatı vereceğine mutlak bir şekilde inanırlar, bir an evvel

⁴⁸² Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, X, 101.

⁴⁸³ Taberî, **a.g.e.**, XIV, 212.

⁴⁸⁴ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 568-569.

⁴⁸⁵ Bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, III, 434.

⁴⁸⁶ Bkz: en-Nahl 16/28.

⁴⁸⁷ Bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, III, 434; Râzî, **a.g.e.**, XX, 25-26.

⁴⁸⁸ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XX, 25-26.

⁴⁸⁹ Bkz: Müslim, Zikir, 14-18; Tirmizi, Cenâiz, 67.

Allah'a kavuşmayı arzularlar ve ruhları melekler tarafından teslim alınırken incitilmezler. Ancak bu vasıfları taşımayan kâfir ve münâfıklar için bunların hiçbirisi söz konusu olamaz. Onları kötü, incitici ve can yakıcı bir ölüm beklemektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de meleklerin, kâfirlerle münâfıkların ruhlarını teslim alırken yüzlerine ve arkalarına vuracakları⁴⁹⁰ ifade edilmektedir.

15. Hoş ve Güzel Bir Hayat

İslâm'a göre doğru ve yararlı işleri doğru bir şekilde ve meşrû ölçülere göre yapan hakîki mü'minler, hem dünyada hem de ukbâda hoş ve güzel bir hayata erişecektir. Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur: *“Erkek olsun kadın olsun, kim mü'min olarak yararlı işler yaparsa, elbette ona güzel bir hayat yaşatacak ve onları, işledikleri en güzel işleri esas alarak ödüllendirecek, onların kötülüklerini bağışlayacağız.”*⁴⁹¹ Âyetten de anlaşıldığı üzere, kadın ve erkeklerden her kim, iman eder ve Allah'ın rızasına muvafık işler yaparsa, *“güzel bir hayat”* ile yaşatılacaktır. Konuyla doğrudan ilgili olması dolayısıyla burada *“güzel bir hayat”*tan maksadın ne olduğu üzerinde özellikle durmak gerekmektedir. Çünkü âyette, *“طَيِّبَةً”* kelimesi, *“حَيَوَةٌ”* kelimesine sıfat olarak getirilmiş ve böylece mü'min olup sâlih amel işleyenlerin hak edeceği hayatın hoş ve güzel oluşu, *“حَيَوَةٌ طَيِّبَةً”* ifadesiyle bildirilmiştir.

Tefsir kaynaklarında, âyette zikri geçen *“حَيَوَةٌ طَيِّبَةً/güzel bir hayat”*ın nerede tahakkuk edeceği konusunda âlimlerin ihtilaf ettiği bilgisiyle karşılaşmaktayız. Kimilerine göre âyette bahsi geçen *“güzel bir hayat”* bu dünyada tahakkuk edecektir. Kâdî'ye göre en isabetli görüş budur. Diğer bir görüşe göre *“güzel bir hayat”* kabirde tahakkuk edecektir. Bu, Süddî'nin görüşüdür. Hasan-ı Basrî ve Sa'îd b. Cübeyr'in görüşü olan üçüncü bir görüşe göre ise zikri geçen *“güzel bir hayat”* ahirette tahakkuk edecektir. Onlara göre *“Ey insan! Sen tâ Rabbine kavuşuncaya kadar didinip duracaksın.”*⁴⁹² âyeti bunun delilidir. Çünkü Yüce Allah bu âyette, bu didinmenin, insanın Rabbine kavuşacağı zamana kadar devam edeceğini beyan etmektedir. Râzî'ye göre isabetli olan da bu görüşdür.⁴⁹³

⁴⁹⁰ Bkz: el-Enfâl 8/50-51; Muhammed 47/27-28.

⁴⁹¹ Bkz: en-Nahl 16/97.

⁴⁹² İnşikâk 84/6.

⁴⁹³ Bkz: Râzî, a.g.e., XX, 114-115.

Âyette bahsedilen “*güzel bir hayat*”ın mahiyeti konusunda da değişik izahlar yapılmıştır. Kimilerine göre “*güzel bir hayat*” ile dünyadaki “helâl ve temiz rızık” kastedilmiştir.⁴⁹⁴ İbn Abbâs, Dahhâk, Sa’îd b. Cübeyr ve Ata bu görüştedir.⁴⁹⁵ Kimilerine göre “*güzel bir hayat*” ifadesiyle “kanaat” kastedilmiştir.⁴⁹⁶ Ali b. Ebî Tâlib, İbn Abbâs, İkrime, Vehb b. Münebbih, Hasan-ı Basrî ve Zeyd b. Vehb’in bu görüşte olduğu söylenmektedir.⁴⁹⁷ Taberî’ye göre bu husustaki en isabetli görüş budur.⁴⁹⁸ Aynı şekilde, Vâhidî’ye göre de bu görüş tercihe şayandır. Çünkü dünyada kanaatkâr olanlar hariç, hiç kimsenin hayatı güzel değildir. Hırslı ve açgözlü kimse, devamlı bir sıkıntı ve yorgunluk içindedir.⁴⁹⁹ Kimilerine göre zikredilen ifade ile “mutluluk” kastedilmiştir. Ali b. Ebî Talha’nın bu görüşte olduğu ifade edilmektedir.⁵⁰⁰ Mücâhid, Hasan-ı Basrî, Katâde ve İbn Zeyd’in “*güzel bir hayat*” ifadesini, “cennet” manasına aldıkları ileri sürülmektedir. Onlara göre cennet dışındaki hayat hiç kimse için hoş değildir.⁵⁰¹ Yine bir görüşe göre bu ifade ile “Yüce Allah’ın, itaatleri işlemeye muvaffakiyeti” kastedilmektedir. Çünkü itaatleri işlemek, kişiyi Allah’ın rızasına ulaştırır. Bu anlamdaki açıklama, Dahhâk’a nisbet edilmektedir. Ayrıca o şöyle demektedir: “Bir kimse, mü’min olarak sâlih amel işleyecek olursa, ister darlık içinde ister bolluk içinde olsun, onun hayatı güzel hayattır. Buna karşılık, Allah’ı anmaktan yüz çeviren, O’na iman etmeyen, sâlih amel de işlemeyen kimsenin geçimi dardır ve onun hayatında hayır adına hiçbirşey yoktur.”⁵⁰² Yine Ebû Bekir el-Verrâk’a göre “*güzel bir hayat*” ifadesiyle, “itaatin tatlılığı”; Sehl b. Abdullah et-Tüsterî’ye göre “kulun, kendi tedbirinden vazgeçerek, tedbirini Yüce Allah’a havale etmesi”; Câfer-i Sâdik’a göre “mârifetullah ve Allah’ın huzurunda doğru ve samimi duruş”; kimilerine göre de “yaratıklardan müstağni kalmak ve Hakk’a muhtaç olduğunu bilmek, kader-i ilâhiye rıza göstermek” anlamlarına işarette bulunmaktadır.⁵⁰³

Özetle denilebilir ki yukarıda zikri geçen tüm yorumlar, “طَيِّبَةٌ” kelimesinin, “حَيَوَةٌ” kelimesine sıfat olarak getirilmesi dolayısıyla yapılmıştır. Çünkü bu kelime, Kur’ân’da

⁴⁹⁴ Taberî, **a.g.e.**, XIV, 350-352; Râzî, **a.g.e.**, XX, 114; Kurtubî, **a.g.e.**, X, 174; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 601.

⁴⁹⁵ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, X, 174.

⁴⁹⁶ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIV, 352; Râzî, **a.g.e.**, XX, 114; Kurtubî, **a.g.e.**, X, 174; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 601.

⁴⁹⁷ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, X, 174; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 601.

⁴⁹⁸ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIV, 354.

⁴⁹⁹ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XX, 114.

⁵⁰⁰ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIV, 353; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 601.

⁵⁰¹ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, X, 174; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 601.

⁵⁰² Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, X, 174. Ayrıca bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 601.

⁵⁰³ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, X, 174.

sürekli olarak, olumlu, hoş ve güzel manalara işarette bulunulmak üzere kullanılmaktadır. Bu âyette de bu türden bir kullanım söz konusudur.

16. İyi ve Temiz İnsanlar, Güzel ve Hoş Ameller

İyi ve temiz kimselerin iyilere ve güzel işlere, kötü ve pis kimselerin de kötülere ve çirkin işlere ilgili, yakın, yatkın ve lâyük olduğu bilinen bir gerçektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır:

*“Kötü kadınlar ve kötü sözler (el-habîsât), kötü erkeklere (el-habîsîn); kötü erkekler (el-habîsûn), kötü kadınlara ve kötü sözlere (el-habîsât); temiz kadınlar ve temiz kelimeler (et-tayyibât) ise temiz erkeklere (et-tayyibîn); temiz erkekler (et-tayyibûn) de temiz kadınlara ve temiz sözlere (et-tayyibât) yakışır. Bu temiz insanlar, o iftiracıların dedikodularından berîdirler, onlara mağfiret ve değerli büyük bir nasip vardır.”*⁵⁰⁴

Meali verilen âyette, “kötü kadınlar ve kötü sözler”, “الخبثات” kelimesiyle; “kötü erkekler” ise “الخبِيثين/الخبِيثون” kelimeleriyle bildirilmiştir. Yine “temiz kadınlar ve temiz kelimeler” anlamı için “الطيبات” kelimesi, “temiz erkekler” için ise “الطيبين/الطيبون” kelimeleri kullanılmıştır. Âyetteki “el-habîsât, el-habîsîn, el-habîsûn” kelimelerinin işaret ettiği anlamlara *İkinci Bölüm*'de yer verilecektir. Ancak -konuyla doğrudan ilgili olması dolayısıyla- burada, “et-tayyibât, et-tayyibîn, et-tayyibûn” kelimelerinin içerdiği anlamları bildirmek gerekmektedir. Bunun için ise önce Kur'ân sözlüklerine ardından da tefsir kaynaklarına müracaat edilecektir.

Mukâtil b. Süleymân'a göre zikri geçen âyetteki “et-tayyibât” kelimesi “güzel sözler”, “et-tayyibîn, et-tayyibûn” kelimeleri ise “temiz erkek ve kadınlar” anlamında kullanılmıştır.⁵⁰⁵ Yine İbnü'l-Cevzî'ye göre de “et-tayyibât” kelimesi, “güzel sözler” anlamı içermektedir.⁵⁰⁶ Râğıb el-İsfahânî ise “et-tayyibât” kelimesini “temiz ve güzel ameller” anlamına, “et-tayyibîn, et-tayyibûn” kelimelerini ise “temiz kişiler” anlamına almaktadır. Ona göre âyette temiz ve güzel amellerin, temiz kişilerden meydana geleceğine vurguda bulunulmuştur.⁵⁰⁷ Semîn el-Halebî de Râğıb'ın zikrettiği yorumlara yer vermekte

⁵⁰⁴ en-Nûr 24/26.

⁵⁰⁵ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, s. 127.

⁵⁰⁶ Bkz: İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 419.

⁵⁰⁷ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527. Ayrıca bkz: Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 531.

ve bazı âlimlerin, “*et-tayyibât*” kelimesini “temiz ve iffetli kadınlar”; “*et-tayyibîn, et-tayyibûn*” kelimelerini ise “temiz ve iffetli erkekler” anlamına aldığını zikretmektedir.⁵⁰⁸

Tefsir kaynaklarında da benzer yorumlara yer verilmektedir. Taberî, zikredilen kelimelerin anlamı hususunda âlimlerin ihtilafa düştüğünü bildirmektedir. Bir görüşe göre “*et-tayyibât*” kelimesiyle “güzel sözler”, “*et-tayyibîn, et-tayyibûn*” kelimeleriyle de “temiz ve hoş insanlar” kastedilmektedir. İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Sa’îd İbn Cübeyr, Ata ve Taberî bu görüştedir.⁵⁰⁹ Zemaşerî de bu görüşü tercih etmiştir.⁵¹⁰ İbn Kesîr’in bildirdiğine göre -Zemaşerî hariç, zikri geçen isimlerin yanında- Şa’bî, Hasan-ı Basrî ve Habîb İbn Ebî Sâbit’ten de aynı görüş rivâyet edilmektedir ve bu âyet, Hz. Âişe ile ifk ehli hakkında nâzil olmuştur.⁵¹¹ en-Nehhâs’a göre zikredilen açıklama bu âyet hakkında yapılmış en güzel açıklamadır. Bu açıklamanın doğruluğuna delil, Yüce Allah’ın: “*Bu temiz insanlar, o iftiracıların dedikodularından berîdirler.*” buyruğudur. Yani Hz. Âişe ve Hz. Safvân, kötü erkeklerin ve kötü kadınların söylediklerinden uzaktırlar.⁵¹²

Diğer bir açıklamaya göre ise zikri geçen âyet, Yüce Allah’ın: “*Zinakâr, ancak bir fâhişe veya putperest bir kadınla evlenmek ister. Fâhişeyi de ancak bir zinakâr veya putperest nikâhlamak ister. Böyle bir evlilik mü’minlere haram kılınmıştır.*”⁵¹³ âyetine bina edilmiştir. Buna göre “*el-habîsât*” kelimesi “zina eden kadınlar”, “*et-tayyibât*” kelimesi de “iffetli kadınlar” anlamına gelmektedir. Bu görüşü de yine en-Nehhâs tercih etmiştir.⁵¹⁴ Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de “*et-tayyibât*” kelimesini “temiz ve iyi kadınlar”, “*et-tayyibîn, et-tayyibûn*” kelimelerini ise “temiz ve iyi erkekler” manasına almakta ve bu vasıfları taşıyan kadın ve erkeklerin birbirine lâîk olduğunu söylemektedir.⁵¹⁵ Aynı şekilde, Bursevî de bu görüşü tercih etmekte ve buna ilaveten şunları söylemektedir: “Öyle ki o (temiz, iyi ve iffetli) erkeklere, neredeyse o (temiz, iyi ve iffetli) kadınlardan başkası nasip olmaz. Hz. Peygamber temizlerin en temizini, iffetlilerin en iffetlisi, öncekilerin ve sonrakilerin en hayırlısı olduğuna göre Hz. Âişe’nin temiz kadınların en temizini olduğu ve

⁵⁰⁸ Bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 496.

⁵⁰⁹ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-238. Ayrıca bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 211.

⁵¹⁰ Bkz: Zemaşerî, **a.g.e.**, IV, 282-283.

⁵¹¹ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 34.

⁵¹² Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 211.

⁵¹³ Bkz: en-Nûr 24/3.

⁵¹⁴ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 211.

⁵¹⁵ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 35.

onun hakkında uydurulan hurâfelerin bâtil olduğu zarûri olarak ortaya çıkar. Nitekim âyetin devamı bunu ifade etmektedir.”⁵¹⁶

Zikri geçen âyetin genel muhtevasında iki önemli hususa işarete bulunmaktadır. Birincisi; insanlar, kimlerle arkadaşlık ettiğine dikkat etmelidir. Dedikodu, gıybet, iftira eden; edepsizlik yapan; edepsizliği tabiiileştirecek davranışlarda bulunan kimseler “pislerdir, ahlâksızlardır, kötülerdir”, onlarla arkadaşlık edenler de giderek onlara benzerler. İkincisi ise Hz. Peygamber Allah’ın sevgili kulu ve elçisi, ümmetin sevgi ve ahlak rehberi, insanlığa rahmet müjdesi bir kâmil insandır. Onun eşlerinin de kendi ölçülerinde erdemli ve kâmil olmaları gerekir. Allah, Rasûlü’nü ahlaksızlarla dost ve beraber olmaktan korumuştur. Bu gerçek de Hz. Âişe’nin yapılan iftiradan berî olduğuna bir başka kanıt olmaktadır.⁵¹⁷

Özetle; ilgili âyette, “güzel sözler, iyi ve güzel ameller, temiz ve iffetli kadınlar” anlamları için “*et-tayyibât*” kelimesi; “temiz ve iffetli kişiler” anlamı için de “*et-tayyibîn, et-tayyibûn*” kelimeleri kullanılmaktadır. Bu türden olumlu ve güzel manalara işaret edilmek üzere “*tayyib*” kavramının türevlerinin kullanılması dikkat çekicidir.

17. Hoşa Giden ve Hayır Getiren Selâm

İnsanlar; selâm vasıtasıyla sevgi, dostluk, esenlik, barış, iyi niyet ve güzel dileklerini muhatabına bildirme imkânına erişmektedir. Bu sebeple İslâm dini selâmlaşmaya büyük bir önem ve değer vermiştir. Nitekim selâmın önemine işarete bulunan âyetlerin birinde, selâmlanan kişinin, selâma aynı ifade ile karşılık vermesi veya daha güzel bir ifade kullanarak muhatabına hayır duada bulunması emredilmektedir.⁵¹⁸ Yine Kur’ân’da, kişiye esenlik dileği içermesi bakımından “*tayyibe*” şeklinde nitelendirilen selâmlaşma şu şekilde teşvik edilmektedir:

“...Evlerinize girdiğiniz zaman Allah katından kutlu, feyizli ve bereketli bir iyi dilek temennisi olarak birbirinize selâm verin!...”⁵¹⁹

Âyetteki “*تحية*” kelimesi, “*مباركة*” ve “*طيبة*” kelimeleriyle nitelendirilmektedir. “*Tayyibe*” kelimesi konuyla doğrudan ilgili olduğu için burada bunun üzerinde özellikle

⁵¹⁶ Bursevî, a.g.e., VI, 135. Zikredilen görüşler için ayrıca bkz: Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, V, 3494.

⁵¹⁷ Bkz: Karaman ve diğerleri, a.g.e., IV, 64.

⁵¹⁸ Bkz: en-Nisâ 4/86.

⁵¹⁹ Bkz: en-Nûr 24/61.

durulacak, yeri geldikçe de “tahiyye” ve “mübâreke” kelimeleriyle ilgili açıklamalara yer verilecektir. Zikredilen kelimeler âyette şu şekilde kullanılmıştır:

فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً/Allah katından kutlu, feyizli ve bereketli bir iyi dilek temennisi olarak birbirinize selâm verin!”

Âlimlere göre âyetteki “تحية” kelimesi, mef’ûlü mutlak olarak mansubtur. Buna göre Yüce Allah sanki “فَحَيُّوا تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ /Allah’ın size emrettiği selâmdan bir selâm olmak üzere selâm verin.” demek istemiştir.⁵²⁰

Âyetteki “مباركة” kelimesini açıklamak üzere Dahhâk şöyle demiştir: “Buradaki “bereket”in manası, kat kat bereket vermektir.” Yine Zeccâc ise bununla ilgili olarak şöyle demiştir: “Yüce Allah, kendisinde bulunan ecir ve mükâfattan dolayı, selâmın mübârek olduğunu; kişi, bu hususta Allah’a itaat ettiğinde, hayrını çoğaltacağını ve mükâfatını bol vereceğini bildirmiştir.”⁵²¹ Aynı şekilde Kurtubî’ye göre ise Yüce Allah, selâmi bereketli olmakla, yani “mübâreke” kelimesiyle nitelendirmiştir. Çünkü bunda hem dua, hem de Müslümanın sevgisini kendine doğru çekme (sevgisini kazanma) söz konusudur.⁵²²

Âyette “tahiyye” kelimesini niteleyen ikinci bir kelime “tayyibe”dir. Müfessirler, genellikle “mübâreke” ve “tayyibe” kelimelerini, birlikte değerlendirmeye tabi tutarak açıklama yoluna gitmektedirler. Kimine göre Yüce Allah’ın, “tahiyye” kelimesini “mübâreke” ve “tayyibe” kelimeleriyle nitelendirmesi, selâmda bulunan bol ecir ve büyük sevaptan dolayıdır.⁵²³ Kimine göre selâm, mü’minin mü’mine duasıdır. Onunla Allah’tan, hayrın ziyadesi ve rızkın helâl, hoş ve güzel olması umulur. Bu sebeple, zikredilen nitelendirme yapılmıştır.⁵²⁴ Nitekim Hz. Peygamber, Müslümanların selâmlaşmasının hayır ve bereket getireceğini ifade etmektedir.⁵²⁵ Kimine göre ise “tahiyye” kelimesi “tayyibe” kelimesiyle nitelendirilmiştir çünkü bunu işiten böyle bir selâmdan hoşlanmakta ve onu güzel bulmaktadır.⁵²⁶

⁵²⁰ Bkz: Râzî, a.g.e., XXIV, 38. Ayrıca bkz: Kurtubî, a.g.e., XII, 319.

⁵²¹ Bkz: Râzî, a.g.e., XXIV, 38.

⁵²² Bkz: Kurtubî, a.g.e., XII, 319.

⁵²³ Bkz: Taberî, a.g.e., XVII, 384.

⁵²⁴ Bkz: Zemahşerî, a.g.e., IV, 325.

⁵²⁵ Bkz: Tirmizî, İsti’zân, 10.

⁵²⁶ Bkz: Kurtubî, a.g.e., XII, 319. Ayrıca bkz: Bursevî, a.g.e., VI, 182; Âlûsî, a.g.e., XVIII, 222.

“Mübâreke” ve “*tayyibe*” kelimelerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak olan bir rivâyete göre İbn Abbâs şöyle demiştir: “Ben (namazdaki) teşehhüdü ancak Allah’ın Kitâbı’ndan almışımdır. Yüce Allah’ın: “*Allah katından kutlu, feyizli ve bereketli bir iyi dilek temennisi olarak birbirinize selâm verin!*” buyurduğunu işittim. Namazdaki teşehhüd ise şöyledir: “Bereketlendirilmiş selâmlar (التحيات المباركات), en güzel salavât (الصلوات الطيبات) Allah içindir. Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in (s.a.) O’nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim. Selâm, Allah’ın rahmeti ve bereketi ey Peygamber senin üzerine olsun. Bizim üzerimize ve Allah’ın sâlih kulları üzerine selâm olsun.” Sonra (namaz kılan kul) kendisi için dua eder ve selâm verir.”⁵²⁷ Anlaşıldığı üzere âyette geçen “tahiyye”, “mübâreke” ve “*tayyibe*” kelimeleri, bu rivâyette de birlikte kullanılmıştır. Bu kelimeler arasında anlam bakımından sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

Denilebilir ki; mü’minler, selâm vasıtasıyla bol ecir ve mükâfat elde etmekte, karşılıklı olarak birbirlerine duada bulunmakta, onların rızıkları bereketlendirilmekte, hayırları ziyadeleşmekte ve böylesine hayır ve mutluluk getiren bir selâm onların hoşuna gitmektedir. İşte selâmdaki bu türden hayır ve güzelliklere işarette bulunulmak üzere zikri geçen âyette, “tahiyye” kelimesi, “mübâreke” ve “*tayyibe*” kelimeleriyle özellikle nitelendirilmiştir. “*Tayyibe*” kelimesinin bu şekildeki bir kullanımı dikkat çekicidir.

18. Maddî ve Manevî İmkânlar, Zevk ve Eğlenceler

Her insan yaratılış olarak maddî ve manevî imkânlar, zevk ve eğlenceler içerisinde güzel bir hayat sürdürmek ister. Esasen İslâm dini böyle bir yaşantıya karşı da değildir. Yeter ki kişi, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle bu nimetlerin şükrünü eda etsin; küfrân-ı nimette bulunmasın ve bunları kendinden bilip kibirlenerek dinden çıkıp fâsıklık etmesin. Aksi yönde hareket edenler, Kur’ân-ı Kerîm’de cehennem ile tehdit edilmektedir. İlgili âyet mealen şöyledir:

*“Gün gelecek, kâfirler cehennem ateşinin karşısına tutulurken onlara şöyle denilecek: Bütün zevklerinizi (tayyibât) dünya hayatınızda kullanıp tükettiniz, onlarla safa sürdürdünüz. Artık bugün dünyada haksız yere büyüklük taslamanız ve dinden çıkıp fâsıklık etmeniz sebebiyle hor ve hakir eden bir azap ile cezalandırılacaksınız!”*⁵²⁸

⁵²⁷ Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 87. Ayrıca bkz: Âlûsî, **a.g.e.**, XVIII, 222.

⁵²⁸ Bkz: el-Ahkâf 46/20.

Cehennem ateşiyle tehdit edilen kâfirlerin dünyadaki hayatlarında kullanıp tükettikleri ve kendileriyle safa sürdükleri “bütün zevkler”, âyette “طَيِّبَات” kelimesiyle bildirilmiştir. Konuyla doğrudan ilgili olduğu için burada, “*tayyibât*” kelimesinden maksadın ne olduğu üzerinde özellikle durulacaktır.

Müfessirler, âyetteki “*tayyibât*” kelimesini benzer ifadelerle açıklamaya çalışmaktadır. Kimine göre “*tayyibât*” ile “zevk ve rahatlıklar”,⁵²⁹ kimine göre ise “hoş şeyler, arzu ve lezzetler” kastedilmektedir. Bazılarına göre ise “*tayyibât*”tan maksat, “gençlik, güç ve kuvvet”tir. İbn Bahr bu görüştedir. O; görüşünü, Arapların “ذَهَبَ أَطْيَابَهُ” /Onun iki hoş şeyi gitmiştir.” şeklindeki sözüyle temellendirmeye çalışmaktadır. Nitekim dediğine göre Araplar bu tabiri, kişinin gençliğinin ve kuvvetinin kalmadığına işaretle bulunmak üzere kullanmaktadır. Yine bu görüşü desteklemek üzere Mâverdî (v. 450/1058) diyor ki: “Ben, Dahhâk’ın da böyle açıkladığını tespit ettim.” Ancak Kurtubî’ye göre “hoş şeyler, arzu ve lezzetler” şeklindeki açıklama daha kuvvetlidir.⁵³⁰

Tefsir kaynaklarında, zikri geçen âyetteki “*tayyibât*” kelimesinin anlaşılmasına katkı sağlayacak benzer rivâyetlere yer verilmektedir. Mesela bir rivâyete göre Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “İsteseydim, sizin en iyi, en temiz yiyip içeniniz, en güzel giyineniniz olurdu. Fakat bana nasip olan güzelliklerin (*tayyibâtın*) geriye (âhirete) bırakılmasını istedim.”⁵³¹ Yine başka bir rivâyete göre ise Hz. Ömer (r.a.), birçok temiz yiyecek ve içecekten (*tayyibâtın*) sakınıp uzak durur ve Yüce Allah’ın azarlayıp “*Bütün zevklerinizi dünya hayatınızda kullanıp tükettiniz, onlarla safa sürdünüz.*” âyetinde buyurduğu kimseler gibi olmaktan korktuğunu söylerdi.⁵³² Bir diğer rivâyete göre ise Hz. Ömer, müsait bir zamanda Hz. Peygamber’in (s.a.) huzuruna girmiş ve ona şöyle demiştir: “Ey Allah’ın Rasûlü! Sen Allah’ın Rasûlü ve en seçkin kulusun. Diğer taraftan Kisra ve Kayser’in ince ve kalın ipekliler içerisinde olduklarını görüyoruz.” Bunun üzerine Hz. Peygamber doğrulup oturmuş ve şöyle demiştir: “Sen şüphe içinde misin ey Hattab’ın

⁵²⁹ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XXVIII, 25.

⁵³⁰ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, XVI, 200.

⁵³¹ Taberî, **a.g.e.**, XXI, 147; Zemahşerî, **a.g.e.**, V, 503; Râzî, **a.g.e.**, XXVIII, 25; Kurtubî, **a.g.e.**, XVI, 20; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, VI, 4351.

⁵³² Bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, VII, 284.

oğlu? Onlar; hoş ve temiz şeyleri (*tayyibât*), dünya hayatlarında kendilerine acilen verilmiş olan kimselerdir...⁵³³

Zikredilen rivâyetlerden hareketle denilebilir ki, âyetteki “*tayyibât*” ile “ en güzel yiyecek ve içecekler, en kıymetli ve kaliteli giyecekler” kastedilmiştir.

Elmalılı'nın bildirdiğine göre İbn Zeyd, yukarıda meali verilen âyetin tefsirinde bazı âyetleri zikretmiş ve demiştir ki: “İşte dünya hayatlarında *tayyibât*larını (iyiliklerini) giderenler bunlardır.”⁵³⁴ İbn Zeyd'in zikrettiği âyetler mealen şöyledir:

“Kim dünya hayatını ve dünyanın zînet ve şatafatını isterse, Biz orada onların işlerinin karşılığını kendilerine tam tamına öderiz ve onlara dünyada asla haksızlık yapılmaz. Fakat onlara âhirette ateşten başka bir şey yoktur...”;⁵³⁵ *“Kim şu peşin dünya zevkini isterse, Biz de dilediğimiz kimse hakkında ve dilediğimiz miktarda, o dünya zevkini ona veririz. Ama sonra ona cehennemî mekân kılarız...”*;⁵³⁶ *“Kim âhiret mahsulü isterse, onun ürünlerini fazla fazla artırırız. Kim de sırf dünya menfaatini isterse ona da ondan veririz, ama âhirette onun hiç nasibi olmaz.”*⁵³⁷

“*Tayyibât*” kelimesinin kullanıldığı Ahkâf Sûresi 20. âyeti tefsir ederken İbn Zeyd'in bu âyetleri zikretmesi, “*tayyibât*” kelimesinin mahiyetinin anlaşılması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü bu âyetlerle Ahkâf Sûresi 20. âyet arasında anlam bakımından tam bir uyum söz konusudur. Nitekim Ahkâf Sûresi 20. âyette, cehennemle tehdit edilen kâfirlerin dünyadaki hayatlarında kullanıp tükettikleri “bütün zevkler”, “*tayyibât*” kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu âyetlerde ise dünya hayatını ve dünyanın zînet ve şatafatını, dünya zevkini ve menfaatini isteyen kimselere bunların verileceği bildirilmekte ancak bu kişiler cehennemle tehdit edilmektedir. Buradan hareketle denilebilir ki Ahkâf Sûresi 20. âyetteki “*tayyibât*” kelimesinden maksat, “dünya hayatı ve dünyanın zînet ve şatafatı, dünya zevki ve menfaati”dir.

Zikredilen âyet, yorum ve rivâyetlerden hareketle denilebilir ki cehennemlik olan kâfirlerin kullanıp tükettikleri ve safa sürdükleri “dünyadaki maddî ve manevî her türlü

⁵³³ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, II, 298. Ayrıca bkz: Buhârî, Mezâlim, 25.

⁵³⁴ Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, VI, 4352.

⁵³⁵ Bkz: Hûd 11/15-16.

⁵³⁶ Bkz: el-İsrâ 17/18.

⁵³⁷ Bkz: eş-Şûrâ 42/20.

imkân, akla gelen bütün zevk ve eğlenceler” Ahkâf Sûresi 20. âyette “*tayyibât*” kelimesiyle bildirilmiştir.

III. KUR’ÂN’DA TAYYİB İLE ANLAM YAKINLIĞI OLAN KAVRAMLAR

A. HELÂL

Sözlükte “mubâh, câiz ve serbest olmak; ruhsat vermek; Harem’den veya İhramdan çıkmak” anlamlarındaki “helâl”; Arapça (حَلَّ - يَحُلُّ - يَحُلُّ - حُلُولًا - مَحَلًّا - حَلًّا - حَلًّا - حَلًّا - حَلًّا) kökünden türemiştir. Arap dilinde “h-l-l” kökü, türevleriyle birlikte değişik anlamlar ihtiva eden geniş bir kullanıma sahiptir. Meselâ bu kökten türemiş olan “hulûl”, “borcun ödeme vakti gelmek, bir şeye veya bir yere inmek veya bir yerde durmak”; “halîl/halîle”, “karı-koca, komşu, ev arkadaşı”; “hall”, “bir problemi veya düğümü çözmek, eritmek”; “hille”, “bir yere inmiş olan topluluk”; “ihlîl”, “herhangi bir boğumu (düğümü) olmaması sebebiyle insanda idrarın aktığı kanal”; “hulle” de “fistan ve aba” gibi anlamlara gelmektedir. “Helâl” karşılığında “hill” kelimesi de kullanılmaktadır ve “helâl”, “harâm”ın zıt anlamlısıdır.⁵³⁸

“Helâl” kelimesiyle çeşitli türevleri Kur’ân-ı Kerîm’de elli yerde geçmektedir.⁵³⁹ Râğîb el-İsfahânî’nin bildirdiğine göre “helâl” ve türevleri Kur’ân’da “çözmek”,⁵⁴⁰ “inmek”,⁵⁴¹ “mubah ve serbest olmak”,⁵⁴² “ihramdan çıkmak”,⁵⁴³ “şer’î bakımdan yapılması câiz ve mübâh görülen fiilleri işleme konusunda hür ve serbest olmak, serbest bırakılmak”,⁵⁴⁴ “bir meseleyi çözüme yol ve yöntemi”,⁵⁴⁵ “zevce”⁵⁴⁶ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁵⁴⁷

⁵³⁸ Cevherî, **a.g.e.**, II, 1256-1258; Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 251-252; İbn Manzûr, **a.g.e.**, III, 295-304. Ayrıca bkz: Râzî, **a.g.e.**, V, 2.

⁵³⁹ Abdülbâkî, “h-l-l” md., **a.g.e.**, s. 264-265.

⁵⁴⁰ Tâhâ 20/27.

⁵⁴¹ Bkz: er-Ra’d 13/31; İbrâhîm 14/28. Semîn el-Halebî’ye göre Tâhâ Sûresi 81. âyette de bu anlamda bir kullanım söz konusudur. Bu görüş için bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 515.

⁵⁴² Bkz: el-Mâide 5/88; en-Nahl 16/116; el-Hac 22/30; el-Ahzâb 33/50.

⁵⁴³ Bkz: el-Mâide 5/2.

⁵⁴⁴ Bkz: el-Beled 90/2.

⁵⁴⁵ Bkz: et-Tahrîm 66/2.

⁵⁴⁶ Bkz: en-Nisâ 4/23.

⁵⁴⁷ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 251-252. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 514-516; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, II, 493-494.

Râğıb'ın *el-Müfredât* adlı eserinde yer alan “helâl” ve türevlerinin Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımıyla ilgili malumata yukarıda yer verildi. Ne var ki zikri geçen eser vb. kaynaklarda konuyla ilgili âyetlerin tamamına işaret edilmemektedir. Bunun için bazı tefsir kaynaklarına başvurarak ilgili bazı âyetlerde “helâl” ve türevlerinin taşıdığı anlamlara işaret etmeyi gerekli görmekteyiz.

Müfessirlere göre “helâl” ve türevleri kimi âyetlerde “mubâh ve serbest olmak, dinen yapılması câiz ve mubâh görülen şeyler ve işler” anlamında kullanılmaktadır. İlgili âyetlerin kimisi mealen şöyledir:

*“Kendilerine nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: Bütün temiz ve lezzetli rızıklar (tayyibât) size helâl kılınmıştır. (...) Bugün size temiz ve lezzetli şeyler (tayyibât) helâl kılındı. Ehl-i kitâbın kestikleri ve diğer yiyecekleri size helâldir. Sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir...”*⁵⁴⁸

*“(Ey kocalar), oruç tuttuğunuz günlerin gecelerinde, eşlerinize yaklaşmak size helâl kılındı...”*⁵⁴⁹

*“Faiz yiyenler tıpkı şeytanın çarptığı kimsenin kalkışı gibi kalkarlar. Bu, onların “Alış veriş de faiz gibidir.” demelerindedir. Hâlbuki Allah alış verişi mübâh, faizi ise haram kılmıştır...”*⁵⁵⁰

Müfessirlere göre “helâl” ve türevleri kimi âyetlerde ise “inmek (azâbın inmesi/indirilmesi/kaçınılmaz olması)” anlamında kullanılmıştır. İlgili kimi âyetlerde mealen şöyle buyurulmaktadır:

*“Artık rüsvay edecek azabın kime gelip çatacağını, ayrıca âhiretteki daimi azabın da kimin üzerine ineceğini yakında görüp öğrenirsiniz.”*⁵⁵¹

*“...Verilen sözün üzerinden çok uzun süre mi geçti, yoksa Rabbinizin gazabının tepenize inmesini mi istiyorsunuz ki bana olan vâdinizden caydınız?”*⁵⁵²

⁵⁴⁸ Bkz: el-Mâide 5/4-5. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, VIII, 99, 129; Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 197-200; İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 31-42.

⁵⁴⁹ Bkz: el-Bakara 2/187. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, III, 229; Zemahşerî, **a.g.e.**, I, 385-386; İbn Kesîr, **a.g.e.**, I, 510.

⁵⁵⁰ Bkz: el-Bakara 2/275. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, V, 43-44; Zemahşerî, **a.g.e.**, I, 506; İbn Kesîr, **a.g.e.**, I, 709. Helâl ve türevlerinin aynı anlamda kullanıldığı diğer bazı âyetler için bkz: el-Bakara 2/228-229; Âl-i İmrân 3/93; el-Mâide 5/87-88; el-A’râf 7/157; el-Ahzâb 33/52; et-Tahrîm 66/1.

⁵⁵¹ Bkz: Hûd 11/39. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XII, 401. Zemahşerî’ye göre âyetteki ilgili kelime, “borcun vadesinin dolması, ödeme gününün gelip çatması” anlamında kullanılmıştır. Bu açıklama için bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, III, 198.

“...Zelil ve rezil eden azabın dünyada kime geleceğini, âhirette ise devamlı azabın kimin başına ineceğini yakında öğrenirsiniz.”⁵⁵³

Fâtır Sûresi 35. âyette de “indirmek, yerleştirmek, vermek (Allah’ın, cennetlikleri cennete yerleştirmesi, onlara cenneti vermesi)” anlamı için yine “h-l-l” kökünden türetilmiş bir fiil kullanılmaktadır.⁵⁵⁴

“Helâl” ve “*tayyib*” kavramları arasında sıkı bir anlam ilişkisi söz konusudur. Kur’ân-ı Kerîm’de birçok âyette⁵⁵⁵ bu iki kavram veya türevleri birlikte kullanılmıştır. Daha önce de zikredildiği üzere, Mukâtil b. Süleymân’a göre “*tayyib*” kelimesi “helâl, mü’min ve güzel” olmak üzere üç manada tefsir edilmektedir.⁵⁵⁶ Râğıb el-İsfahânî de: “*Tayyib* kelimesinin asıl anlamı, duyuların ve nefsin lezzetli bulduğu şeydir. Dinî anlamda hoş yiyecek (الطعام الطيب) ise, câiz olan şeyden ve câiz olan yerden alınandır.” şeklinde açıklamada bulunmakta ve bu açıklamasını birçok âyetle delillendirmektedir. Râğıb’ın zikrettiği âyetlerin birçoğunda “helâl” ve “*tayyib*” kavramları veya türevleri birlikte kullanılmıştır.⁵⁵⁷ Semîn el-Halebî de aynı açıklamalarda bulunmaktadır.⁵⁵⁸ Buradan hareketle denilebilir ki âlimlerin açıklamaları ve âyetlerdeki “helâl” ve “*tayyib*” veya türevleriyle ilgili kullanımlar, bu iki kavram arasındaki ortak anlama işaret etmektedir. Mukâtil b. Süleymân’ın “*tayyib*”e verdiği manalardan birinin “helâl” olması ve Râğıb’ın, “Dinî anlamda hoş yiyecek (الطعام الطيب), caiz olan şeyden ve câiz olan yerden alınandır.” şeklindeki açıklaması bunun en açık göstergesidir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi “helâl” de sözlükte -başka anlamlarının yanında- “mubâh, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek” anlamlarına gelmekte ve müfessirlerin zikrettiğine göre Kur’ân-ı Kerîm’de “mubâh ve serbest olmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

B. TÂHİR

“Tâhir” kelimesi, Arapça’da (طَهَرَ - طَهَّرَ - يَطْهَرُ - يَطْهَرُ - طَهْرًا - طَهَارَةً) kökünden türemiştir. Sözlükte “temizlenmek, arınmak” anlamına gelen “tuhr (الطهر)” kelimesi, hayz (الحيض) ve

⁵⁵² Bkz: Tâhâ 20/86. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVI, 132.

⁵⁵³ Bkz: ez-Zümer 39/39-40. Ayrıca kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XX, 213-214.

⁵⁵⁴ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIX, 380; İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 552.

⁵⁵⁵ el-Bakara 2/168; en-Nisâ 4/160; el-Mâide 5/4-5, 87-88; el-A’râf 7/157; el-Enfâl 8/69; en-Nahl 16/114.

⁵⁵⁶ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **a.g.e.**, s. 127-128.

⁵⁵⁷ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527.

⁵⁵⁸ Bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 496. Ayrıca bkz: Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 531.

necâset (النجاسة) kelimelerinin karşıtıdır ve özellikle “hayızdan temizlenme” anlamında kullanılmaktadır. “Tahâret (الطهارة)” de suyla temizlenmeyi ifade eden bir isim olup, istincâ ve vudû kelimeleriyle açıklanmaktadır. “Tahâret” kelimesinin hem maddî hem de manevî temizliğe işaret ettiği söylenmektedir. “Tâhir”, “tâhira”, “tahûr”, “tathîr (temizlemek)”, “mutahhir (temizleyici madde)” ve “tatahkur (temizlenmek)”; “tuhr/tahâret” kökünden türetilmiş kelimelerdir. Adet kanı kesilip temizliği gördüğünde yıkanan; hayız, necâset ve ayıplardan arınan kadına “tâhir” veya “tâhira” denilmekte, yine temiz ve arınmış erkekler için de “tâhir” kelimesi kullanılmaktadır. “Tahûr” kelimesi de temiz ve temizleyici anlamlarını içermekte ve “su” için isim olarak kullanılmaktadır.⁵⁵⁹ Sibeveyhî’den aktarıldığına göre “fe’ûl” veznindeki “tahûr” kelimesi bazen mastar olur, “temizlenmek” anlamında kullanılır, bazen de tıpkı “fatûr” kelimesinin, kahvaltılık yapılan şeye isim olması gibi sadece isim olarak kullanılır. “Vecûr” (boğaza dökülen ilaç) kelimesi de buna örnek olarak gösterilebilir. Bu kelime bazen de “rasûl” (elçi, peygamber) vb. sıfatlar gibi sıfat olarak kullanılır.⁵⁶⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de “tuhr (tahâret)” kökünden türeyen otuz bir kelimeyle karşılaşmaktayız.⁵⁶¹ Mukâtil b. Süleymân’a göre “tuhr (tahâret)” kökünden türemiş olan “tahûr” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de “yıkamak, gusletmek”,⁵⁶² “istincâ”,⁵⁶³ “cünüplük ve hadesten temizlenmek”,⁵⁶⁴ “eşcinsellikten uzak olmak”,⁵⁶⁵ “hayız ve bütün pisliklerden temizlenmek”,⁵⁶⁶ “günahlardan arınıp temizlenmek”,⁵⁶⁷ “şirkten arınmak”,⁵⁶⁸ “kalbin şüpheden arındırılması”,⁵⁶⁹ “günah ve fuhşiyattan arınmak”⁵⁷⁰ ve “helâl”⁵⁷¹ gibi on değişik anlamda kullanılmaktadır.⁵⁷² İbnü’l-Cevzî de Mukâtil b. Süleymân’ın zikrettiği bu anlamlara “hayız kanının kesilmesi”,⁵⁷³ “putlardan arınmak”⁵⁷⁴ ve “kısaltmak (elbisenin

⁵⁵⁹ Bkz: Cevherî, **a.g.e.**, I, 591; İbn Manzûr, **a.g.e.**, VIII, 210-212.

⁵⁶⁰ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, 525-526.

⁵⁶¹ Bkz: Abdülbâkî, “t-h-r” md., **a.g.e.**, s. 527.

⁵⁶² Bkz: el-Bakara 2/222; el-Mâide 5/6.

⁵⁶³ Bkz: et-Tevbe 9/108.

⁵⁶⁴ Bkz: el- Enfâl 8/11; el-Furkân 25/48.

⁵⁶⁵ Bkz: el-A’râf 7/82; en-Neml 27/56.

⁵⁶⁶ Bkz: el-Bakara 2/25; Âl-i İmrân 3/15; en-Nisâ 4/57.

⁵⁶⁷ Bkz: et-Tevbe 9/103; el-Vâkı’a 56/79; el-Mücâdile 58/12.

⁵⁶⁸ Bkz: el-Bakara 2/125; el-Hac 22/26; Abese 80/14; el-Beyyine 98/2.

⁵⁶⁹ Bkz: el-Bakara 2/232; el-Ahzâb 33/53.

⁵⁷⁰ Bkz: Âl-i İmrân 3/42; el-Ahzâb 33/33.

⁵⁷¹ Bkz: Hûd 11/78.

⁵⁷² Mukâtil b. Süleymân, Ebü’l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr, **el-Vücûh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Azîm**, 1. baskı, tahkîk: Hâtim Sâlih ed- Dâmin, Merkezu Cum’ati’l-Mâcid, Bağdat, 1427/2006, s. 69-71.

⁵⁷³ Bkz: el-Bakara 2/222.

kısaltılması)⁵⁷⁵ gibi manaları da ekleyerek “tuhr (tahâret)” kökünden türeyen kelimelerin Kur’ân-ı Kerîm’de on üç değişik anlamda kullanıldığını ileri sürmektedir.⁵⁷⁶

Râğıb el-İsfahânî’ye göre de “tâhir” kelimesi, “tuhr (tahâret)” kökünden türemiştir. Tahâret (temizlik), cismin ve nefsin tahâreti olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Âyetlerin çoğu da bu iki tahâret anlamına hamledilmiştir. Meselâ; “su veya onun yerini tutacak bir şey kullanmak suretiyle cünüplükten arınmak”,⁵⁷⁷ “kadınların hayızdan kesilip gusletmesi”,⁵⁷⁸ “günahları terk edip iyilik yapmak”,⁵⁷⁹ “nefsi arındırmak”,⁵⁸⁰ “inkâr edenlerin içinden çıkarılıp onların yaptıklarını yapmaktan uzak tutulmak”,⁵⁸¹ “dünyanın kir ve pisliklerinden veya kötü huylardan arınmış eşler”⁵⁸² ve “Kâbe’nin, putların pisliğinden temizlenmesi”⁵⁸³ gibi anlamları ifade etmek üzere “tuhr (tahâret)” kökünden türetilmiş kelimeler kullanılmaktadır.⁵⁸⁴

“Tâhir” (tuhr/tahâret) ve “*tayyib*”, kimi âyetlerde, aynı anlamı ifade etmek üzere kullanılan iki kavramdır. Meselâ “*tayyib*” kavramı bazı âyetlerde⁵⁸⁵ “helâl” anlamında kullanılmıştır.⁵⁸⁶ Yine Kur’ân-ı Kerîm’de “helâl” anlamına işaret edilmek üzere “...*Lût: Ey halkım! dedi, işte kızlarım! Onlar sizin için nikâh akdi ile, daha temiz, şaibeden daha uzaktır...*”⁵⁸⁷ mealindeki âyette “tuhr (tahâret)” kökünden türeyen bir kelime seçilmiştir.⁵⁸⁸ Âyetlerdeki bu kullanımlar, “tâhir” ve “*tayyib*” kavramlarının yüklendiği ortak anlama işaret etmektedir ki bu da “helâl”dir.

C. HASEN

“Hasen”, Arapça’da (حَسُنَ - يَحْسُنُ - حُسْنًا) kökünden türemiş bir kelimedir. “Hüsün” (الحُسْن), mastar olarak “güzel olmak”, isim olarak da “güzellik; değerli, rağbet gören, hoş

⁵⁷⁴ Bkz: el-Bakara 2/125; el-Hac 22/26.

⁵⁷⁵ Bkz: el-Müddessir 74/4.

⁵⁷⁶ Bkz: İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 419-422.

⁵⁷⁷ Bkz: el-Mâide 5/6.

⁵⁷⁸ Bkz: el-Bakara 2/222.

⁵⁷⁹ Bkz: el-Bakara 2/222.

⁵⁸⁰ Bkz: et-Tevbe 9/108.

⁵⁸¹ Bkz: Âl-i İmrân 3/42, 55. Ayrıca bkz: el-Bakara 2/232; el-Ahzâb 33/33, 53; el-Vâkıa 56/79.

⁵⁸² Bkz: en-Nisâ 4/57.

⁵⁸³ Bkz: el-Bakara 2/125; el-Hac 22/26.

⁵⁸⁴ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 525-526. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 482-485; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 528-530.

⁵⁸⁵ en-Nisâ 4/2-3; el-Mâide 5/6, 100. İbnü’l-Cevzî’ye göre “*tayyib*” ve türevleri Bakara 172. ve A’râf 32. âyetlerde de “helâl” anlamında kullanılmıştır. Bkz: İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 418.

⁵⁸⁶ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 127.

⁵⁸⁷ Bkz: Hûd 11/78.

⁵⁸⁸ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Vücûh ve’n-Nezâir**, s. 69-71; İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 421.

giden ve arzu edilen her tür şey” anlamında kullanılmaktadır. “Hüsün”, “çirkin olmak, çirkinlik” anlamındaki “kubuh (الْقُبْحُ)” kelimesinin karşıtıdır. “Hasen” (güzel, yakışıklı; hoş, latif, zarif; iyi, makbul; mükemmel, kusursuz), “el-hasene” (iyilik, hayır, iyi amel), “el-hâsin” (kamer, ay), “tahsîn” (süslemek, güzelleştirmek), “el-mehâsin” (güzellikler, bedenin güzel yerleri), “el-hüsna” (daha güzel; iyi sonuç), “el-ihsân” (güzel davranış, iyilik yapmak, hayır işlemek); “hüsün” (الْحُسْنُ) kökünden türetilmiş kimi kelimelerdir.⁵⁸⁹

Râğıb el-İsfahânî “hüsün” kelimesinin her hoş giden, arzu edilen şeyi ifade ettiğini bildirmekte; bunların da akıl tarafından güzel görülen şeyler, arzu bakımından güzel görülen şeyler ve duygu bakımından güzel görülen şeyler şeklinde sınıflandırılabilceğini ileri sürmektedir. Râğıb, “hasene” (حَسَنَةٌ) kelimesiyle ilgili olarak, “Hasene, insanın canı, bedeni ve şartları için elde ettiği bütün sevindirici nimetlere denir.” şeklinde açıklamada bulunmakta, “hasen” (حَسَنٌ), “hasene” (حَسَنَةٌ) ve “hüsna” (حُسْنٌ) kelimeleri arasındaki farka dikkat çekmektedir. Ona göre “hasen”, hem şahıslar hem de olaylar için kullanılır. “Hasene” de bir vasıf olarak kullanıldığında böyledir. Bir isim olarak geldiğinde ise olaylarda kullanılması daha yaygındır. “Hüsna” ise sadece olaylar için kullanılır, şahıslar için kullanılmaz. “Hasen”, genel kullanımı itibariyle daha çok, gözlere hoş görünen şeyler için kullanılmaktadır. Kur’ân’da geçen “hasen” kelimesi çoğu zaman, basîret yönünden güzel görünen şeyler için kullanılır. Râğıb, “ihsân” kelimesinin kullanımıyla ilgili olarak ise şunları söylemektedir: “İhsân iki şekilde kullanılmaktadır. Birincisi, başkasına iyilik yapmak; ikincisi ise, kişinin içinde mevcut olan iyiliktir. Bu da, güzel bir ilim öğrenmek ve güzel bir amel yapmak gibi şeylerdir.”⁵⁹⁰

“Hüsün (hüsna)” kökünden türeyen kelimeler Kur’ân-ı Kerîm’de isim ve fiil olarak yüz doksan dört yerde geçmekte ve bunların büyük çoğunluğu isim olarak kullanılmaktadır.⁵⁹¹ Mukâtil b. Süleymân; “hüsün (hüsna)” kökünden türeyen “hasene” kelimesinin “zafer ve ganimet”,⁵⁹² “tevhîd”,⁵⁹³ “yağmur ve bol mahsul”,⁵⁹⁴ “âkıbet”⁵⁹⁵ ve “afv ve güzel söz”⁵⁹⁶ gibi beş manada tefsir edilebileceğini ileri sürmektedir. Yine ona göre

⁵⁸⁹ Bkz: Cevherî, **a.g.e.**, II, 1543-1544; İbn Manzûr, **a.g.e.**, III, 177-181.

⁵⁹⁰ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 235-237.

⁵⁹¹ Abdülbâkî, “h-s-n” md., **a.g.e.**, s. 248-251.

⁵⁹² Bkz: Âl-i İmrân 3/120; en-Nisâ 4/78; et-Tevbe 9/50.

⁵⁹³ Bkz: en-Neml 27/89. Ayrıca bkz: el-En’âm 6/160; el-Kasas 28/84.

⁵⁹⁴ Bkz: el-A’râf 7/95, 131, 168.

⁵⁹⁵ Bkz: er-Ra’d 13/6.

⁵⁹⁶ Bkz: er-Ra’d 13/22; el-Mü’minûn 23/96; el-Kasas 28/54; el-Fussilet 41/34.

“hüsün (hüsn)” kökünün başka bir türevi olan “el-hüsnâ” kelimesi de “cennet”,⁵⁹⁷ “oğullar”⁵⁹⁸ ve “hayr”⁵⁹⁹ gibi üç anlamda açıklanmaktadır.⁶⁰⁰

İbnü'l-Cevzî ise “hasene” kelimesinin altı değişik anlamda açıklanabileceğini söylemektedir. O; Mukâtil'in, Ra'd Sûresi 6. âyetteki ilgili kelimeyi “âkıbet” şeklinde açıklamasına karşın, “âfiyet” anlamını tercih etmekte ve Mukâtil'in verdiği anlamlara “her türlü hayrı işlemek”⁶⁰¹ şeklindeki bir anlamı da ilave etmektedir. İbnü'l-Cevzî'ye göre “el-hüsnâ” kelimesi ise Kur'ân-ı Kerîm'de yine “cennet”,⁶⁰² “oğullar”,⁶⁰³ “hayr”,⁶⁰⁴ “halef, sonraki nesil”,⁶⁰⁵ “yücelik, ululuk”⁶⁰⁶ ve “hürmet, saygı, kibarlık”⁶⁰⁷ gibi altı anlamda kullanılmaktadır.⁶⁰⁸ İbnü'l-Cevzî, “hüsün (hüsn)” kökünün başka bir türevi olan “hasen” kelimesinin de Kur'ân-ı Kerîm'de “karşılığı, sevabı âhirette verilmesi beklenen şey”⁶⁰⁹ ve “el-hakk (gerçek, hak, doğru, sahih)”⁶¹⁰ gibi iki anlamda kullanıldığını söylemektedir.⁶¹¹

Râğıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât* adlı eserinde de “hüsün (hüsn)” ve türevlerinin Kur'ân-ı Kerîm'de hangi anlamlarda kullanıldığı konusunda açıklamalar yapılmaktadır. Ona göre “hüsün (hüsn)” kökünden türeyen kelimeler kimi âyetlerde “bolluk, genişlik, zafer”,⁶¹² “sevap”,⁶¹³ “şüpheden uzak olan”⁶¹⁴ ve “güzel söz”⁶¹⁵ gibi kimi manalara işarette bulunulmak üzere kullanılmaktadır.⁶¹⁶

“*Tayyib*” ile “hüsün (hüsn)” kökünden türetilmiş olan “hasen” arasında anlam ilişkisi söz konusu olmaktadır. Nitekim Mukâtil b. Süleymân ve İbnü'l-Cevzî'ye göre

⁵⁹⁷ Bkz: Yûnus 10/26; en-Necm 53/31; er-Rahmân 55/60.

⁵⁹⁸ Bkz: en-Nahl 16/62.

⁵⁹⁹ Bkz: et-Tevbe 9/107. Ayrıca bkz: en-Nisâ 4/62.

⁶⁰⁰ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 108-111.

⁶⁰¹ Bkz: el-En'âm 6/160.

⁶⁰² Bkz: Yûnus 10/26; el-Enbiyâ 21/101; en-Necm 53/31.

⁶⁰³ Bkz: en-Nahl 16/62.

⁶⁰⁴ Bkz: et-Tevbe 9/107.

⁶⁰⁵ Bkz: el-Leyl 92/5-6.

⁶⁰⁶ Bkz: el-A'râf 7/180.

⁶⁰⁷ Bkz: el-Ankebût 29/8; el-Ahkâf 46/15.

⁶⁰⁸ Bkz: İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 257-260.

⁶⁰⁹ Bkz: el-Bakara 2/245; el-Hadîd 57/11; et-Teğâbûn 64/17.

⁶¹⁰ Bkz: el-Bakara 2/83; Tâhâ 20/86.

⁶¹¹ Bkz: İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 235-236.

⁶¹² Bkz: en-Nisâ 4/78.

⁶¹³ Bkz: en-Nisâ 4/79.

⁶¹⁴ Bkz: ez-Zümer 39/18.

⁶¹⁵ Bkz: el-Bakara 2/83.

⁶¹⁶ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 235-237. “Hüsün (hüsn)” ve türevlerinin Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımıyla ilgili olarak ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, I, 472-476; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, II, 464-467.

“*tayyib*” ve türevleri kimi âyetlerde “güzel (güzel söz)” anlamında kullanılmıştır.⁶¹⁷ İlgili âyetlerin birinde mealen şöyle buyurulmaktadır: “*Kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah’ındır. Güzel ve temiz sözler O’na yükselir. Güzel ve makbul işi de Allah yükseltir...*”⁶¹⁸

Yine yukarıda da zikri geçtiği üzere Mukâtil b. Süleymân, Râğıb el-İsfahânî ve İbnü’l-Cevzî’ye göre “hüsün (hüsn)” ve türevleri de bazı âyetlerde “güzel söz” anlamında kullanılmıştır. İlgili âyetlerin birinde mealen şöyle buyurulmaktadır: “*İşte onlar, gösterdikleri sabır ve sebatan dolayı çifte mükâfat alırlar. Onlar kötülüğe (kötü, çirkin söze) iyilikle (güzel söz ile) mukabele eder ve kendilerine nasip ettiğimiz mallardan, Allah yolunda harcarlar.*”⁶¹⁹

“Hüsün (hüsn)” ve türevleri -gerek sözlük anlamları gerekse de Kur’ân-ı Kerîm’deki kimi kullanımlarıyla- “*tayyib*” kavramıyla anlam bakımından kimi noktalarda kesişmektedirler. İlgili kavramların Kur’ân-ı Kerîm’deki ortak kullanımlarına yukarıda işaret edildi. “Hüsün (hüsn)” ve türevlerinin sözlük anlamlarına da yukarı da genişçe yer verildi. Ancak burada sadece Râğıb el-İsfahânî’nin hem “hüsün (hüsn)” hem de “*tayyib*” ile ilgili verdiği sözlük anlama işaret ederek meseleyi sonuca bağlamak istemekteyiz. Râğıb, yukarıda da işaret edildiği gibi, “hüsün (hüsn)” kelimesini “her hoşça giden, arzu edilen ve rağbet gören şey” diye; “*tayyib*” kelimesini de “duyuların ve nefsin lezzetli bulunduğu/hoşuna giden şey” şeklinde açıklamaktadır.⁶²⁰ Râğıb’ın zikrettikleri ve konuyla ilgili daha önce zikredilen bütün açıklama, yorum ve görüşler; “hüsün (hüsn)” kökü ile “*tayyib*” arasındaki ortak anlama açıkça işaret etmektedir.

D. ZEKÎ

“Zekî” kelimesi, sözlükte “büyüme, artma, arıtma, ıslâh etme, temizlik; bereket ve övgü” anlamlarına gelen, (زكا - يزكو - زكاء - زُكُوا) kökünden türemiştir. “Zekât” (doğruluk, temizlik, saflık, arınmışlık), “tezkiye” (arıtma, arındırma), “tezekkin/tezekkiyen” (tasadduk etmek) ve “zekiyye” (saf, arı, bozulmamış) gibi kelimeler aynı kökün türevleridir.⁶²¹ Râğıb el-İsfahânî’ye göre “zekât” kelimesinin asıl anlamı, Yüce Allah’ın bereketinden

⁶¹⁷ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 128; İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 419.

⁶¹⁸ Bkz: el-Fâtır 35/10. Ayrıca bkz: İbrâhim 14/24.

⁶¹⁹ Bkz: el-Kasas 28/54. Ayrıca bkz: el-Bakara 2/83; er-Ra’d 13/22; el-Mü’minûn 23/96; el-Fussilet 41/34.

⁶²⁰ “*Tayyib*” kavramına ilişkin açıklamalar için bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527-528.

⁶²¹ Bkz: İbn Manzûr, **a.g.e.**, VI, 64-65.

kaynaklanan artıştır ki bu hem dünya hem de âhiretle ilgili işlerde söz konusu olmaktadır. Mesela ekinde bir artış ve bereket meydana geldiği zaman (زكا الزرع يزكو) denir. İnsanların, Yüce Allah'ın hakkından fakirlere verdikleri malın adı olan “zekât” da bu anlamdan gelmektedir. Zekâta bu ismin verilmesi, ondan dolayı umulan bereketten veya nefsin arındırılmasından, yani nefsin hayır ve bereketlerle olgunlaşmasından dolayıdır. Ya da her ikisinden dolayı bu ismi almıştır. Çünkü söz konusu olan bu her iki hayır da zekâta vardır.⁶²²

Kur'ân-ı Kerîm'de “z-k-v” kökünün türevleriyle altmış yerde karşılaşmaktayız.⁶²³ Bu kökten türetilmiş kelimeler Kur'ân'da değişik anlamlara işaret edilmek üzere kullanılmaktadır. Mesela Râğîb el-İsfahânî, Semîn el-Halebî ve Fîrûzâbâdî'ye göre Kehf Sûresi 19. âyetteki “ezkâ” kelimesi “akıbeti kötü olmayan helâl yiyecek” anlamında kullanılmıştır.⁶²⁴

Râğîb el-İsfahânî, “z-k-v” kökünün türevleriyle ilgili açıklamalarda bulunurken bu kökün sözlük anlamı, İslâm'ın beş şartından biri olan “zekât” ve “nefsin arındırılması” olguları arasında sıkı bir anlam ilişkisinin varlığına işarette bulunmaktadır. Yukarıda, Râğîb'in, “zekât” kelimesinin sözlük anlamıyla dini anlamdaki “zekât” arasında kurduğu anlam ilişkisine işarette bulunulmuştu. Bu sebeple burada “zekât” ile “nefsin arındırılması” olguları arasındaki ilişkiye âyetlerdeki kullanımlar doğrultusunda dikkat çekilecektir.

Râğîb el-İsfahânî ve Fîrûzâbâdî; Yüce Allah'ın, Bakara Sûresi 43. âyette zekâtı namazla birlikte zikrettiğini hatırlatmakta ve âyetle ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadırlar: “İnsan, nefis tezkiyesi ve temizliğiyle dünyada övülmeye değer nitelikleri ve ahirette de ecir ve mükâfatı hak edecek duruma gelir. Bu da insanın, kendisini arındıracak şeyleri yapmayı amaç edinmesiyle olur.”⁶²⁵ Bu değerlendirmeden hareketle denilebilir ki zikri geçen âyetteki zekât kelimesi, “nefsin arınmasını sağlayan vesîle (ibadet)” anlamında kullanılmıştır. Nitekim Râğîb'in da dediği gibi “z-k-v” kökünün türevleri başka birçok âyette de “arıtma, arındırma (tezkiye)” anlamına delâlet etmektedir. Ancak -âyetlerde- arındırma eylemi bazen insana, bazen Allah'a, bazen peygambere ve bazen de arınmanın âleti olan ibâdete nispet edilmektedir. Mesela Şems Sûresi 9. ve A'lâ

⁶²² Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 380-381. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 161; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 132.

⁶²³ Abdülbâkî, “z-k-v” md., **a.g.e.**, s. 406-407.

⁶²⁴ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 380-381; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 161; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 132.

⁶²⁵ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 381; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 132.

Sûresi 14. âyette insanın kendi nefsinin arındırmasından; Nisâ Sûresi 49. âyette Allah'ın, dilediğini arındırmasından; Bakara Sûresi 151. ve Tevbe Sûresi 103. âyetlerde peygamberin, gönderildiği toplumu arındırmasından ve de Meryem Sûresi 13. âyette arınmanın âleti olan ibadetten bahsedilirken “z-k-v” kökünden türetilmiş kelimeler tercih edilmiştir. Yine Meryem Sûresi 19. âyette, Hz. Meryem, “arındırılmış, tertemiz bir erkek çocuk (Hz. İsa)” ile müjdelenirken “zekî (زَكِيًّا)” kelimesinin “ğulâm (غُلَامًا)” kelimesine sıfat olarak getirildiği bir terkip kullanılmıştır.⁶²⁶

Fîrûzâbâdî'nin bildirdiğine göre ise “z-k-v” kökünün türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de “maslahata uygun”,⁶²⁷ “helâl”,⁶²⁸ “letâfet ve güzellik”,⁶²⁹ “doğruluk, iffetlilik ve saygınlık”,⁶³⁰ “nübüvvet ve risâlet”,⁶³¹ “dua ve ibâdet”,⁶³² “fuhşiyattan sakınmak”,⁶³³ “görev ve vazifeye ihtimam göstermek”,⁶³⁴ “iman ve ma'rifet”,⁶³⁵ “tevhîd ve şehâdet”,⁶³⁶ “sena ve övgü”,⁶³⁷ “saflık, temizlik”,⁶³⁸ “ilahlık iddiasından pişmanlık duymak”⁶³⁹ ve “dini anlamdaki zekâtın edası”⁶⁴⁰ anlamlarında kullanılmaktadır.⁶⁴¹

“*Tayyib*” ve türevleri ile “z-k-v” kökünün türevleri anlam bakımından bazı noktalarda kesişmektedir. Meselâ Mukâtil b. Süleymân'a göre “*tayyib*” kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de “helâl, mü'min ve güzel” anlamlarında kullanılmaktadır.⁶⁴² Yukarıda da zikredildiği gibi “z-k-v” kökünün türevleri de “helâl, letâfet ve güzellik, iman ve ma'rifet” gibi anlamlara delâlet etmektedir. Yine bahsedildiği üzere bu kökün türevleri kimi âyetlerde “tevhîd ve şehâdet” anlamında kullanılmaktadır ki Mukâtil b. Süleymân'a göre İbrâhim Sûresi 24. ve Fâtır Sûresi 10. âyetlerde geçen “*kelime-i tayyibe*” ifadesi de “güzel

⁶²⁶ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 380-381. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 161-163; Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 132-133.

⁶²⁷ en-Nûr 24/28.

⁶²⁸ el-Kehf 18/19.

⁶²⁹ el-Kehf 18/74.

⁶³⁰ el-Kehf 18/81.

⁶³¹ Meryem 19/19.

⁶³² Meryem 19/31.

⁶³³ en-Nûr 24/21.

⁶³⁴ el-Fâtır 35/18.

⁶³⁵ el-Fussilet 41/7.

⁶³⁶ Abese 80/7.

⁶³⁷ en-Necm 53/32.

⁶³⁸ eş-Şems 91/9.

⁶³⁹ en-Nâziât 79/18.

⁶⁴⁰ el-Bakara 2/43; el-Beyyine 98/5.

⁶⁴¹ Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, III, 132-135.

⁶⁴² Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 127-128.

söz” anlamına gelmekte ve bununla da “kelime-i tevhîd” kastedilmektedir.⁶⁴³ Birçok müfessir de bu yönde görüş bildirmektedir.⁶⁴⁴ Son bir örnek olarak; yukarıda da geçtiği gibi, Meryem Sûresi 31. âyette geçen “zekât” kelimesi “dua ve ibâdet” anlamında kullanılmıştır. Semîn el-Halebî’ye göre ise âyetteki ilgili kelime “sâlih amel” anlamına işaret etmektedir.⁶⁴⁵ “*Tayyib*” kavramına gelince; Râğıb el-İsfahânî’ye göre bu kavram da Nisâ Sûresi 2. âyette “sâlih amel”⁶⁴⁶ anlamında kullanılmıştır ki âyetlerdeki bu kullanımlar, “*tayyib*” ve türevleriyle “z-k-v” kökünün türevleri arasındaki ortak anlama işaret etmektedir.

E. CEYYİD

“Ceyyid” kelimesi, sözlükte “iyi ve güzel olmak, iyileşmek ve güzelleşmek” anlamına gelen (جَاد - يَجُودُ - جُودَةٌ - جُودَةٌ) kökünden türemekte ve “iyi, tam, eksiksiz; mükemmel, muhteşem ve olağanüstü” gibi anlamları içermektedir. “Cûd” (cömertlik), “cevd” (bol, sağanak yağmur), “cevâd” (cömert), “cevâd/ciyâd/ecyâd” (yarış atı, yarışçı; süvari atı, savaş atı) ve “tecvîd” (güzelleştirmek, iyileştirmek, ıslah etmek) gibi kimi kelimeler de aynı kökün türevlerindedir.⁶⁴⁷

Râğıb el-İsfahânî’ye göre “cûd” (جُودٌ) kelimesi, mal olsun ilim olsun elinde bulunan az şeyin tamamını harcamayı ifade etmektedir. Bunun için (رَجُلٌ جَوَادٌ) ifadesi “cömert adam” anlamını taşımakta; koşmada var gücünü kullanmasından dolayı “asil, soylu at” için de (فَرَسٌ جَوَادٌ) ifadesi kullanılmaktadır. Yine Râğıb’ın bildirdiğine göre çok yağın yağmura “cevd” (جُودٌ) adı verilmekte, Yüce Allah da yarattıklarına karşı çok cömert oluşu sebebiyle “cevvâd” (جَوَّادٌ) diye nitelendirilmektedir.⁶⁴⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de, “c-v-d” kökünün türevleriyle iki yerde karşılaşmaktayız.⁶⁴⁹ Mesela bu kökün bir türevinin kullanıldığı Hûd Sûresi 44. âyette şöyle buyurulmaktadır:

⁶⁴³ Mukâtil b. Süleymân, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, s. 128.

⁶⁴⁴ Mesela bkz: Taberî, *a.g.e.*, XIII, 635; Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 377-378; Râzî, *a.g.e.*, XIX, 122; Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 329; Bursevî, *a.g.e.*, VII, 324.

⁶⁴⁵ Bkz: Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, II, 163.

⁶⁴⁶ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 527.

⁶⁴⁷ Bkz: Cevherî, *a.g.e.*, I, 396-397; İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 411-413.

⁶⁴⁸ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 210-211. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, I, 411-412.

⁶⁴⁹ Abdülbâkî, “c-v-d” md., *a.g.e.*, s. 228.

“Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe: “Ey yer suyunu yut ve sen ey gök suyunu tut!” diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi üzerinde yerleşti ve “Kahrolsun o zalimler!” denildi.”

Râğıb el-İsfahânî ve Semîn el-Halebî’ye göre âyette geçen “el-cûdî” (الْجُودِيّ), Musul ile Cizre arasında bulunan bir dağın adıdır ve bu aslında (جُود)’a nispet edilmiştir.⁶⁵⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de “c-v-d” kökünün türevlerinden birinin kullanıldığı bir diğer âyette ise mealen şöyle buyurulmaktadır: “Hani bir gün ikindi vakti ona, durduğunda sakın, koştuğu zaman ise süratli saffkan koşu atları gösterilmişti.”⁶⁵¹

Yukarıda da zikredildiği üzere Râğıb el-İsfahânî’ye göre (فَرَسٌ جَوَادٌ) ifadesi, “asil, soylu at” anlamını ifade etmek üzere kullanılmaktadır ki âyette geçen “el-ciyâd” (الْجِيَاد) kelimesi de “cevâd” (جَوَاد) kelimesinin çoğuludur. Buna göre “c-v-d” kökünün bir türevi olan “el-ciyâd” kelimesi, zikri geçen âyette “asil ve soylu atlar” anlamında kullanılmaktadır.⁶⁵²

Râzî’nin bildirdiğine göre de ilgili âyetteki (الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ) ifadesiyle “atlar” kastedilmektedir ki bunlar “es-sâfinât” ve “el-ciyâd” sıfatlarıyla tavsîf edilmektedir. Atların bu sıfatlarla nitelendirilmiş olması onların mükemmel ve kaliteli oluşuna delâlet etmektedir.⁶⁵³ Buna göre âyetteki “el-ciyâd” kelimesi “mükemmel, kusursuz ve kaliteli atlar”a işaret etmek için kullanılmıştır.

“Tayyib” ve türevleriyle “c-v-d” kökünün kimi türevleri anlam bakımından bazı noktalarda kesişmektedir. Mesela kimi müfessirlere göre Bakara Sûresi 267. âyette geçen “tayyibât” kelimesi, “değerli, iyi ve kaliteli mal” anlamında kullanılmıştır.⁶⁵⁴ Yukarıda da belirtildiği gibi “asil, soylu, mükemmel ve kaliteli atlar” anlamı için de Sâd Sûresi 31. âyette, “c-v-d” kökünün türevi olan “el-ciyâd” kelimesi kullanılmıştır. Buradan hareketle diyebiliriz ki “tayyibât” ve “el-ciyâd” kelimeleri, ilgili âyetlerde bir mal ve varlıktaki kaliteye işaret etmek üzere kullanılmıştır. Bu da “tayyib” kelimesinin kimi türevleriyle “c-v-d” kökünden müştak kimi kelimeler arasındaki ortak anlama işaret etmektedir.

⁶⁵⁰ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 210-211; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 411.

⁶⁵¹ Bkz: Sâd 38/31.

⁶⁵² Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 211.

⁶⁵³ Râzî, **a.g.e.**, XXVI, 204.

⁶⁵⁴ Zemahşerî, **a.g.e.**, I, 498; Râzî, **a.g.e.**, VII, 66-67; İbn Kesîr, **a.g.e.**, I, 697; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, III, 71-72.

F. LEZÎZ

Lezîz kelimesi, sözlükte “hoşlanma, haz ve zevk alma, lezzetli bulma” anlamındaki “lezâz (lezâze)” (لَذَّ - يَلَذُّ - لَذَاذًا - لَذَاذَةً) kökünün bir türevi olup; “lezzetli, tadı yerinde; hoş, zevkli; güzel” anlamlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. “Lezzet” (tat, zevk, haz); “el-lezz” (uyku); “melezz” (lezzet; zevk, haz; eğlence; neşe) ve “mütelezziz” (zevk, eğlence düşkünü) kelimeleri de aynı kökün türevlerindedir. Bilginlere göre “el-lezz” ve “el-lezîz” ifadeleri, sıfat olma bakımından aynıdır.⁶⁵⁵ “Lezzet” kelimesi de “el-lezz” ifadesinin müennes formu olup, genellikle fizyolojik veya ruhî ihtiyaç ve arzuların karşılanması; insanın çeşitli melekelerinin kendi yetkinliğine doğru ilerlemesiyle hissedilen zevki ve bir tür mutluluğu ifade etmek üzere kullanılmaktadır.⁶⁵⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de “lezâz (lezâze)” kökünün türevleriyle üç yerde karşılaşmaktayız.⁶⁵⁷ İlgili âyetler mealen şöyledir:

*“Naim cennetlerinde, karşılıklı tahtlar üzerinde otururlar. Kaynağından taze doldurulmuş, berrak mı berrak, içenlere pek hoş gelen, içinde zararlı ve sersemletici şey olmayan, sarhoş da etmeyen içecekler, dolu dolu kadehlerle etraflarında fır dönen hizmetçiler tarafından ikram edilir.”*⁶⁵⁸

*“...Hülâsa orada canınız ne isterse, gözleriniz hangi manzaralardan hoşlanırsa hepsi var! Hem siz burada devamlı kalacaksınız.”*⁶⁵⁹

*“...Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içerken lezzet veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır...”*⁶⁶⁰

Müfessirler, Sâffât Sûresi 46. ve Muhammed Sûresi 15. âyetlerde geçen ve yukarıda verilen meallerde “içenlere pek hoş gelen”, “içerken lezzet veren” şeklinde ifade edilen “lezzet” kelimesini, “içenlerin hoşlandığı ve lezzetli bulunduğu bir içki”;⁶⁶¹ “lezzetli, lezîz, tadı yerinde, hoş, zevkli ve güzel bir içecek; içildiği zaman aklı gidermeyen, sersemletici

⁶⁵⁵ Cevherî, **a.g.e.**, I, 475-476; İbn Manzûr, **a.g.e.**, XII, 267-268.

⁶⁵⁶ Kutluer, İlhan, “Lezzet”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXVII, Ankara, 2003, s. 170-171.

⁶⁵⁷ Abdülbâkî, “l-z-z” md., **a.g.e.**, s. 746.

⁶⁵⁸ Bkz: es-Sâffât 37/43-47.

⁶⁵⁹ Bkz: ez-Zuhuf 43/71.

⁶⁶⁰ Bkz: Muhammed 47/15.

⁶⁶¹ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIX, 532.

olmayan ve baş ağrısına da sebebiyet vermeyen hâlis/katışıksız bir tat ve lezzet”;⁶⁶² “içenlere lezzet veren, içenlerin hoşuna giden şarap ırmakları”⁶⁶³ ve “içenler için lezzetin bizzat kendisi olan bir içki”⁶⁶⁴ şeklinde açıklamaktadırlar.

Râzî’ye göre Yüce Allah içkiden (şaraptan) bahsederken “لذّة” (içenlere lezzet veren) sıfatını getirmiştir. Çünkü lezzet şahıslara göre değişir. Nice yiyecekler vardır ki kimi ondan tat alırken, kimi ondan hoşlanmaz. İşte bu cennet şarabının herkesin hoşuna gideceğini belirtmek için Yüce Allah, “لذّة” (içenlere lezzet veren) kaydını kullanmıştır. Bir de dünyada şarabın tadı hoş olmadığı için âhret şarabının farkını göstermek üzere zikredilen sıfat getirilmiştir. Yani cennet şarabının tadı nâhoş değildir.⁶⁶⁵

Zuhur Sûresi 71. âyette geçen ve yukarıda verilen mealde “gözleriniz hangi manzaralardan hoşlanırsa” şeklinde ifade edilen “telezzü’l-a’yün” terkihiyle ilgili olarak da müfessirler, “gözlerin hoşlanıp zevk aldığı şeyler”;⁶⁶⁶ “tadı ve kokusu hoş, görüntüsü güzel olan her şey”⁶⁶⁷ ve “güzel manzara gibi, gözlerin zevk aldığı/doyamadığı her şey”⁶⁶⁸ şeklindeki benzer açıklamalarda bulunmaktadır. Ancak Kurtubî’nin belirttiğine göre Saîd b. Cübeyr, zikri geçen ifadeyi “Allah’ın cemâlini seyretmek” şeklinde yorumlamıştır.⁶⁶⁹ Bu, müfessirlerin yaptığı yorumlardan en dikkat çekici olandır. Ayrıca bu yorum, açıklamaya çalıştığımız “lezîz” ve türevlerinin mahiyetini de en iyi şekilde bildirir niteliktedir.

“Tayyib” kelimesiyle, “lezîz” kelimesinin de türediği kök olan “lezâz (lezâze)” ve türevleri arasında yakın bir anlam ilişkisi bulunmaktadır. “Lezîz” ve türevlerinin içerdiği anlamlara yukarıda işaret edildi. “Tayyib” kelimesini ise Râğıb el-İsfahânî, “duyuların ve nefsin lezzetli bulunduğu şey” şeklinde açıklamaktadır.⁶⁷⁰ Râğıb’ın bu açıklamasıyla “lezâz (lezâze)” kökünün türevleri hakkında yukarıda verilen bilgiler, anlam bakımından örtüşmektedir. Ancak “lezâz (lezâze)” kökünün türevleri, Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği yerlerde uhrevî hazzı ifade etmektedir.

⁶⁶² Bkz: Zemahşerî, a.g.e., V, 209, 522.

⁶⁶³ Bkz: Taberî, a.g.e., XXI, 201.

⁶⁶⁴ Bkz: Râzî, a.g.e., XXVI, 137.

⁶⁶⁵ Bkz: Râzî, a.g.e., XXVIII, 55.

⁶⁶⁶ Bkz: Taberî, a.g.e., XX, 645; Zemahşerî, a.g.e., V, 455.

⁶⁶⁷ İbn Kesîr, a.g.e., VII, 239.

⁶⁶⁸ Kurtubî, a.g.e., XVI, 114.

⁶⁶⁹ Kurtubî, a.g.e., XVI, 114. Ayrıca bkz: Karaman ve diğerleri, a.g.e., IV, 785.

⁶⁷⁰ Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 527.

İbnü'l-Cevzî'ye göre “*tayyib*” ve türevleri; Mâide Sûresi 87. ve Mü'minûn Sûresi 51. âyetlerde “temiz olan ve hoş giden her türlü şey” anlamında kullanılmıştır.⁶⁷¹ Taberî ve Râzî ise Mâide Sûresi 87. âyette geçen “*tayyibât*” kelimesini, “insanın arzuladığı ve gönlünün çektiği zevk verici şeyler” anlamına almışlardır.⁶⁷² Yine Zemahşerî, Râzî ve Elmalılı'ya göre A'râf Sûresi 32. âyette geçen “*tayyibât*” kelimesi ise “leziz ve iştah çekici olan her tür yiyecek ve içecek” anlamına delâlet etmektedir.⁶⁷³ Zemahşerî, Râzî ve Âlûsî gibi müfessirlere göre Mü'minûn Sûresi 51. âyette geçen “*tayyibât*” kelimesi de “yiyecek ve meyvelerden lezîz ve hoş olanlar” anlamını içermektedir.⁶⁷⁴ Kurtubî ve Âlûsî de Bakara Sûresi 57. âyetteki “*tayyibât*” kelimesini, “lezâz (lezâze)” kökünün türevi olan ve “zevk alınan, lezzetli, lezîz ve tadı yerinde olan şeyler” anlamını içeren “müstelizzât” ifadesiyle açıklamaktadırlar.⁶⁷⁵

“*Tayyib*” ve türevlerinin kimi âyetlerdeki kullanımıyla ilgili yukarıda zikredilen yorum ve değerlendirmeler ve “lezîz” kelimesinin de türediği kök olan “lezâz (lezâze)” kökünün türevlerinin ilgili âyetlerde yüklendiği anlamlar karşılaştırıldığında, “*tayyib*” ve “lezîz”in ortak anlamlar taşıyan iki kavram olduğu anlaşılmaktadır.

G. SÂLİH

Sözlükte “doğru, isabetli, iyi ve yerinde olmak; iyi gitmek; uygun, münasip, yararlı, uygulanabilir ve kullanışlı olmak; uyumlu olmak ve uyum sağlamak” anlamlarındaki “salâh (sulûh)” (صَلَاحٌ - يَصْلُحُ - صَلَاحًا - صَلُوحًا) kökünden türeyen “sâlih” kelimesi “yararlı, doğru, iyi ve güzel olan, her türlü bozukluk ve yanlışlıktan arınmış, erdemli ve faziletli; uyumlu ve barışçı” gibi anlamları içermekte olup “fâsid” (bozuk, çürük; kötü; yanlış) ve “sû” (çirkin, kötü; zarar; felaket, şanssızlık) kelimelerinin karşıtıdır. “Sulh” (barış, insanlar arasındaki nefreti gidermek), “ıslâh” (düzeltme; onarma, tamir etme; barışı sağlama), “musâlaha” (anlaşma; barış; ittifak) ve “muslih” (islahçı, barışı sağlayan) kelimeleri de “salâh (sulûh)” kökünün türevlerindedir.⁶⁷⁶

⁶⁷¹ Bkz: İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 418-419.

⁶⁷² Bkz: Taberî, **a.g.e.**, VIII, 606; Râzî, **a.g.e.**, XII, 74.

⁶⁷³ Bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 439; Râzî, **a.g.e.**, XIV, 67; Elmalılı, **Hak Dini Kur'an Dili**, III, 2154.

⁶⁷⁴ Bkz: Zemahşerî, **a.g.e.**, IV, 234; Râzî, **a.g.e.**, XXIII, 105; Âlûsî, **a.g.e.**, XVIII, 40.

⁶⁷⁵ Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, I, 408; Âlûsî, **a.g.e.**, I, 264.

⁶⁷⁶ Bkz: Cevherî, **a.g.e.**, I, 341; Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 489-490; İbn Manzûr, **a.g.e.**, VII, 384-385; el-Cürçânî, Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, **Mu'cemu't-Ta'rifât**, tahkik: Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Dâru'l-Fazîle, Kâhire, ty., s. 144.

“Sâlih” kavramının da türediği kök olan “salâh (sulûh)” ve türevleriyle Kur’ân-ı Kerîm’de yüz seksen yerde karşılaşmaktayız.⁶⁷⁷ Mukâtil b. Süleymân’a göre “salâh (sulûh)” ve türevleri; “iman”,⁶⁷⁸ “konumun iyiliği, üstünlüğü”,⁶⁷⁹ “rıfk (yumuşaklık)”,⁶⁸⁰ “yaratılış itibariyle düzgünlük (eksiksizlik, kusursuzluk)”,⁶⁸¹ “ihsân (iyilik, güzellik; iyi, güzel iş yapmak; güzel davranmak)”,⁶⁸² “itaat”⁶⁸³ ve “emaneti edâ etmek (emanetle ilgili hususlara riâyet etmek)”⁶⁸⁴ gibi yedi anlamda tefsir edilmektedir.⁶⁸⁵

İbnü’l-Cevzî’ye göre ise “salâh (sulûh)” ve türevleri Kur’ân-ı Kerîm’de on anlamda kullanılmaktadır ki bu anlamların yedisi Mukâtil b. Süleymân’ın zikrettikleriyle aynıdır. Bu anlamlara yukarıda işâret edildiği için onları burada tekrarlamaya gerek yoktur. İbnü’l-Cevzî’nin bildirdiği diğer üç anlam ise “ana-babaya hürmet etmek, onlara saygı göstermek ve nazik davranmak”,⁶⁸⁶ “iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak (emr-i bi’l-ma’rûf, nehy-i ani’l-münker)”⁶⁸⁷ ve “nübüvvet”⁶⁸⁸ şeklindedir.⁶⁸⁹ Yine İbnü’l-Cevzî’nin belirttiğine göre kimileri yukarıda zikredilen anlamlara “zekâtı eda etmek”⁶⁹⁰ şeklindeki bir anlamı da ilave etmektedirler.⁶⁹¹

Râğib el-İsfahânî ve Semîn el-Halebî de “salâh (sulûh)” kelimesini kısaca “fesâdın zıddı” diye tarif etmekte ve her iki kelimenin de genellikle insan fiilleri için kullanıldığını, Kur’ân-ı Kerîm’de “salâh (sulûh)”ın bazen “fesâd” bazen de “seyyie” mukabilinde geçtiğini ifade etmektedirler.⁶⁹²

“*Tayyib*” ve “sâlih” kavramları anlam bakımından bazı noktalarda kesişmektedirler. Mesela Mukâtil b. Süleymân’a göre “*tayyib*” kavramı kimi âyetlerde⁶⁹³

⁶⁷⁷ Abdülbâkî, “s-l-h” md., **a.g.e.**, s. 504-507.

⁶⁷⁸ Bkz: Yûsuf 12/101; er-Ra’d 13/23; en-Nûr 24/32; en-Neml 27/19.

⁶⁷⁹ Bkz: el-Bakara 2/130; Yûsuf 12/9; en-Nahl 16/122.

⁶⁸⁰ Bkz: el-A’râf 7/142; el-Kasas 28/27.

⁶⁸¹ Bkz: el-A’râf 7/189.

⁶⁸² Bkz: Hûd 11/88.

⁶⁸³ Bkz: el-Bakara 2/11, 82; en-Nisâ 4/57, 122; el-A’râf 7/56; el-Ankebût 29/9.

⁶⁸⁴ Bkz: el-Kehf 18/82.

⁶⁸⁵ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 264-266.

⁶⁸⁶ Bkz: el-İsrâ 17/25.

⁶⁸⁷ Bkz: Hûd 11/117.

⁶⁸⁸ Bkz: Yûsuf 12/101.

⁶⁸⁹ Bkz: İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 396-398.

⁶⁹⁰ Bkz: el-Münâfikûn 63/10.

⁶⁹¹ Bkz: İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 398.

⁶⁹² Bkz: Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 489; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 402.

⁶⁹³ Bkz: Âl-i İmrân 3/179; el-A’râf 7/58; el-Enfâl 8/37.

“mü'min” anlamında kullanılmıştır.⁶⁹⁴ Birçok müfessire göre de Âl-i İmrân Sûresi 179. âyette,⁶⁹⁵ A'râf Sûresi 58. âyette⁶⁹⁶ ve Enfâl Sûresi 37. âyette⁶⁹⁷ “*tayyib*” kavramı “mü'min” anlamında kullanılmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Mukâtil b. Süleymân ve İbnü'l-Cevzî'ye göre “sâlih” kavramının türediği kök olan “salâh (sulûh)”ın kimi türevleri de bazı âyetlerde⁶⁹⁸ “iman” anlamında kullanılmıştır. Böylesine bir kullanım “*tayyib*” ve “sâlih” kavramları arasındaki ortak anlama delâlet etmektedir.

Yine kimi müfessirler, Âl-i İmrân Sûresi 38. âyette geçen “*tayyibe*” kelimesini “sâlih, sâliha” kelimeleriyle açıklamaktadır.⁶⁹⁹ Müfessirlerin bu kelimeleri tercih etmiş olması da hiç şüphesiz, “*tayyib*” ve “sâlih” kavramları arasındaki anlam ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki “*tayyib*” ve “sâlih”, aralarında kuvvetli anlam ilişkisi bulunan iki kavramdır.

⁶⁹⁴ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 128.

⁶⁹⁵ “Tayyib” kavramının ilgili âyette taşıdığı anlam için bkz: Taberî, **a.g.e.**, VI, 262-263; Râzî, **a.g.e.**, IX, 114; Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 289; İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 173;

⁶⁹⁶ “Tayyib” kavramının ilgili âyetteki anlamı için bkz: Taberî, **a.g.e.**, X, 256-258; Râzî, **a.g.e.**, XIV, 150; Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 231; Bursevî, **a.g.e.**, III, 181; Ateş, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, III, 352-353.

⁶⁹⁷ “Tayyib” kavramının ilgili âyette taşıdığı anlam için bkz: Taberî, **a.g.e.**, XI, 175; Zemahşerî, **a.g.e.**, II, 579; Râzî, **a.g.e.**, XV, 166; Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 401; Bursevî, **a.g.e.**, III, 344.

⁶⁹⁸ Bkz: Yûsuf 12/101; er-Ra'd 13/23; en-Nûr 24/32; en-Neml 27/19.

⁶⁹⁹ Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 72; İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 37. Ayrıca bkz: Bursevî, **a.g.e.**, II, 30.

İKİNCİ BÖLÜM

HABİS KAVRAMININ LÜGAVÎ VE KUR'ÂNÎ TAHLİLİ

I. HABÎS KAVRAMININ LÛGAVÎ TAHLÎLÎ

A. SÖZLÜKTE HABÎS VE TÜREVLERİ

“*Habîs*” kelimesi, “kötülük, kötü olmak; şerlilik, kötü kişilikli ve şerli olmak” gibi anlamlara gelen “*hubs (habâset)*” (حَبْتٌ - يَحْبُتُ - حَبَائَةٌ - حُبْنًا) kökünden türemiş bir kelime olup; “kötü, çirkin, kirli, pis, iğrenç, bozuk, bayağı; zararlı, şerli; kötü niyetli, sahtekâr; kötü evlat; tadı kötü ve kokusu pis olan yiyecek; şeytan; kâfir; şer; kötü ahlak; çirkin fiil ve bozuk iş; haram; kötü ve çirkin söz” anlamlarını ihtiva etmektedir. “*Habîs*”, “güzel, hoş ve temiz” gibi anlamlar taşıyan “*tayyib*” kelimesinin zıddıdır.¹

“*Habîs*” kavramıyla ilgili yukarıda zikredilen genel anlamdaki bilgilerden sonra, burada “*hubs (habâset)*” kökünün diğer türevlerine ve taşıdıkları anlamlara belli başlıklar altında değinmeyi gerekli görmekteyiz. Nitekim böylesine bir yaklaşım, “*habîs*” kelimesinin ihtiva ettiği en ince anlamlara nüfuz etme imkânı sağlayacaktır.

Bu çerçevede Ezherî (v. 370/980)’nin *Tehzîbü’l-Luğa*’sı, Cevherî’nin *es-Sıhâh*’ı ve İbn Manzûr’un *Lisânu’l-Arab*’ı gibi kimi klasik sözlüklere ve de ilgili bazı eserlere baktığımızda “*hubs (habâset)*” ve türevleriyle ilgili olarak şu bilgilerle karşılaşmaktayız:

a. Hubs (حَبْتٌ): İbnü’l-A’râbî’ye göre Arapça’da “*hubs*” kelimesinin asıl anlamına “kötü, sevimsiz, hoş olmayan ve çirkin” gibi anlamlara gelen “el-mekrûh (المَكْرُوه)” kelimesi delâlet etmektedir. Ancak bu kelime, sözle ilgili kullanılırsa “sövmek, küfretmek”, dinle ilgili kullanılırsa “küfür (kâfirlik)”, yemek ile ilgili kullanılırsa “haram”, içecek ile ilgili kullanılırsa “zararlı” anlamlarını içerir. Ebûbekir de bu kelimeyi açıklamak için “küfür (الكُفْر)” kelimesini kullanmaktadır.² Ebû Ubeyd ilgili kelimeyi “şerr”,³ Semîn el-Halebî ve Fîrûzâbâdî ise “zina (evlilik dışı cinsel ilişki)” ile açıklamaktadır.⁴ Elmalılı da

¹ el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü’l-Luğa*, I-XV, tahkîk: Abdüsselâm Serhân, ed-Dâru’l-Misriyye li’t-Te’lif ve’t-Terceme, Kâhire, ty., VII, 337-342; Cevherî, **a.g.e.**, I, 265; İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 9-12. Ayrıca bkz: el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya’kûb, **el-Kâmûsu’l-Muhît**, 8. baskı, tahkîk: Muhammed Na’îm, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût, 1426/2005, s. 168.

² Bkz: İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 9-12.

³ Ezherî, **a.g.e.**, VII, 337-342.

⁴ Bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 559; Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu’l-Muhît**, s. 168.

“*hubs*” kelimesiyle ilgili olarak şu açıklamada bulunmaktadır: “(Bu kelime) mastar ve isim olur. Yani *habâset* ve *habîs* (murdarlık, murdar) anlamlarında kullanılır. Lügatte; istikrâh olunan şeydir ki, mahsus ve makulden eâmdır. (Yani hem maddi hem de manevî şeyler için söz konusudur.) Binâenaleyh, fi’l-i kabîha (çirkin davranışa), kavl-i kâzibe (yalan söze), i’tikâd-ı bâtila (batıl, bozuk, geçersiz inanca) da şâmil olur. Fakat hades (abdestsizlik) gibi hükmîye şâmil değildir. Bu itibarla necîsten ehâstır (daha hususidir) çünkü *hubs* ancak hakîki necîse ıtlak olunur. *Hubs*, bilhassa zinaya da ıtlak olunur. *Habîs* kelimesinin çoğulu olarak “*hubus*” diye de telaffuz edilir. *Habîsin* çoğulu olarak mütalaa edildiğinde “*hubs*” diye de telaffuzu câizdir.”⁵

b. Ahbese (أَخْبَتَ): Bu kelime, “*hubs (habâset)*” kökünün “ifâ’l” bâbına aktarılmış formu olmakta ve “birine kötülüğü öğretmek suretiyle onu bozmak, ifsâd etmek; kötü arkadaşlar edinmek; arkadaşı ve kendisi kötü olmak” gibi anlamlar taşımaktadır.⁶

c. Tehâbese (تَخَابَتَ): Bu kelime, “*hubs (habâset)*” kökünün “tefâ’ul” bâbına karşılık gelen formu olmakta ve “kötü davranmak; başkasına kötülüğü öğretmek onu bozmak, ifsâd etmek” gibi anlamları ihtiva etmektedir.⁷

d. el-Hâbis (أَخَابَتَ): Bu kelime, “*hubs (habâset)*” kökünün “ism-i fâ’il” formuna karşılık gelmekte ve “en âdi, bozuk ve fâsid şeyler”i ifade etmektedir. Meselâ çok kötü bir tat, oldukça çirkin bir renk ve son derece kötü fiil ve davranış için bu kelime kullanılmaktadır.⁸

e. Hibse (خَبْتُ): “Haram; kötü ahlâk; köle, esir; zina sonucu doğan çocuk”,⁹ “felaket, afet; tahribat, hasar, ziyan; şer, kötülük; ihanet, hıyanet; emanete hıyanet; kandırma, aldatma; haram; kötü ahlâk; yalan”¹⁰ anlamlarını ifade etmek üzere bu kelime kullanılmaktadır. Semîn el-Halebî, bu kelimeyi “zinâ” kelimesiyle açıklamaktadır.¹¹

⁵ Elmalılı, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh Istılâhları Kâmûsu*, II, 343.

⁶ Cevherî, *a.g.e.*, I, 265; İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 9-12.

⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 9-12.

⁸ Ezherî, *a.g.e.*, VII, 338; İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 9-12.

⁹ Cevherî, *a.g.e.*, I, 265; İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 9-12. Ayrıca bkz: ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *Esâsü'l-Belâğa*, I-II, 1. baskı, tahkîk: Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1998, I, 228.

¹⁰ el-Fettenî, Cemaleddin Muhammed Tâhir b. Alî el-Hindî, *Mecma'u Bihâri'l-Envâr fî Ğarâibi't-Tenzîl ve Letâifi'l-Ahbâr*, 3. baskı, Mektebetü Dâri'l-Eymân, Medîne, 1415/1994, II, 8.

¹¹ Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, I, 559.

f. Habes (حَبَثٌ): “Kir, pas, kendisinde hiçbir fayda bulunmayan şey” anlamında kullanılan bir kelimedir. Bu kelime ile demir vb. şeylerin pası ifade edilmektedir.¹²

g. Hubesü (حُبْتُ), Habâsi (حَبَاتٌ): Bu kelimeler, “*habîs*” kelimesiyle aynı anlamda olup; kadın ve erkekler için “يا حُبْتُ - يا حَبَاتٍ (Ey kötü, şerli, hain ve zararlı kişi!)” şeklinde nida amaçlı kullanılmaktadır. Birinci kelime erkekler ikincisi ise kadınlar içindir.¹³

h. Habese (حَبْتَةٌ), Hibâs (حَبَاتٌ), Hubesâ (حَبَاتٌ), Hubûs (حُبُوثٌ), Hubus (حُبْتُ), Habâis (حَبَائِثٌ): Bu kelimeler, “*hubs (habâset)*” kökünden türemiş olmakta ve çoğul anlam ifade etmektedirler. Ebû Zeyd’e göre “*hubûs*” kelimesi, “*habîs*”in çoğuludur. Ebû Ubeyd’in bildirdiğine göre ise “*habîs*” kelimesinin bir başka çoğul formu da “*hubus (حُبُوثٌ)*” kelimesidir ki bununla “erkek şeytanlar” kastedilmektedir. İbnü’l-Esîr’e göre de “*hubus*”, “*habîs*” kelimesinin; “*habâis*” ise “*habîse*” kelimesinin çoğulu olmakta ve “*habâis*” ile “erkek ve dişi şeytanlar” kastedilmektedir. Kimilerine göre ise bu kelime ile “kınanan fiil ve davranışlar ve de çirkin huy ve özellikler” kastedilmektedir. Ebûbekir de bu kelimeyi (*el-habâis*), “şeytanlar” anlamına almaktadır.¹⁴

i. el-Ahbesân (الأخبثان): Ferrâ’ya göre bu kelime ile “dışkı ve kusuk”;¹⁵ Ezherî, Cevherî, Zemahşerî, Feyyûmî (v. 770/1368) ve Fettenî (v. 986/1578)’ye göre “dışkı ve idrar”¹⁶ ve İbn Manzûr’a göre ise “uykusuzluk ve kızgınlık, sıkıntı, hüzn; ağız kokusu, kötü kokan nefes ve uykusuzluk; idrar ve dışkı”¹⁷ gibi anlamlar kastedilmektedir.

j. Muhbis (مُحْبِثٌ): İnsanlara kötülüğü öğreten veya kimilerine göre insanlara kötülük isnat eden kimseye “*muhbis*” denir. Arkadaşları ve yardımcıları kötü ve şerli olan kimseler için de bu kelime kullanılmaktadır.¹⁸

¹² Ezherî, **a.g.e.**, VII, 338; Cevherî, **a.g.e.**, I, 265; İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 9-12.

¹³ Cevherî, **a.g.e.**, I, 265; İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 9-12; Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, s. 168. Ayrıca bkz: Zemahşerî, **Esâsü'l-Belâğa**, I, 228-229.

¹⁴ İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 9-12. Ayrıca bkz: Ezherî, **a.g.e.**, VII, 338; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 559; el-Feyyûmî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Alî, **el-Misbâhü'l-Münîr: Mu'cemu Arabî-Arabî**, Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1987, s. 62.

¹⁵ İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 9-12.

¹⁶ Ezherî, **a.g.e.**, VII, 339; Cevherî, **a.g.e.**, I, 265; Zemahşerî, **Esâsü'l-Belâğa**, I, 228-229; Feyyûmî, **a.g.e.**, s. 62; Fettenî, **a.g.e.**, II, 7.

¹⁷ İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 9-12. Ayrıca bkz: Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, s. 168.

¹⁸ İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 9-12; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 559; Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, s. 168; Fettenî, **a.g.e.**, II, 8-9

k. Mahbesân (مَحْبَسَان): Bu kelime, “çok kötü, şerli ve yalancı iki arkadaş (biri kadın diğeri erkek)” anlamına gelmekte; mübâlağa ifade etmekte ve kimilerine göre -“yâ mahbesânü!” şeklinde- özellikle nida ve hitap amaçlı kullanılmaktadır.¹⁹

l. Mahbese (مَحْبَسَة): Bu kelime, “bozulma ve fesâdın sebebi, kaynağı olan şey; utanç verici eylem” gibi anlamlara gelen “mefsede (مَفْسَدَة)” kelimesiyle açıklanmakta; bu kelimenin “hoşa gitmeyen yiyecek” şeklinde bir anlam ihtiva ettiği de söylenmektedir.²⁰

m. el-Ehâbis (الأَخْبِث): Bu kelime, “el-ahbes (الأَخْبِث)” kelimesinin çoğulu olmakta ve “en kötü, adi ve şerli insanlar” anlamını taşımaktadır.²¹

Tehzibü'l-Luğa, es-Sihâh, Esâsü'l-Belâğa, Lisânu'l-Arab, el-Misbâhu'l-Münîr ve el-Kâmûsu'l-Muhît gibi kimi klasik sözlüklere ve ilgili bazı eserlere baktığımızda, “habîs” kelimesinin de türediği kök olan “hubs (habâset)” ve türevlerinin -maddî ve manevî anlamda- kötü, bayağı, değersiz, fena, pis, murdar, iğrenç, bozuk, zararlı ve şerli oluşu sebebiyle selîm fitratlı hiçbir insan tarafından hoş bulunmayan her türlü şeyi ifade etmek üzere kullanıldığı görülmekte; bu kök ve türevlerinin zıddı olarak da -maddî ve manevî anlamda- hoş, güzel, temiz olan ve temizliğinde şüphe bulunmayan, iyi, lezzetli, faziletli, helâl, hayrı çok, değerli, kaliteli, mükemmel, nefsin ve duyu organlarının lezzet aldığı her türlü şeyi ifade eden “tîb (tâb)” ve türevlerinin kullanıldığı tespit edilmektedir.

B. ISTILAHTA HABÎS

Hükmî necâset için “hades”, hakîki necâset için ise “hubs” kelimesi kullanılmaktadır.²² “Hubs” kökünden türemiş olan “habîs” kelimesi de genellikle “Kötü, şerli, zararlı, değersiz, âdi ve bayağı oluşu sebebiyle kerîh (kötü, çirkin, iğrenç, sevimsiz) görülen ve hoşa gitmeyen somut veya soyut varlık, durum” şeklinde tarif edilmektedir. Esasında bu kelime, “içteki gizli hainlik ve kötülük” anlamlarına delâlet etmektedir.²³ Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Onlar ki yanlarındaki Tevrât ve İncîl’de vasıfları yazılı o ümmî Peygamber’e tâbi olurlar. O Peygamber ki kendilerine meşrû şeyleri emreder; kötülükleri yasaklar;

¹⁹ İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 9-12. Ayrıca bkz: Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, s. 168.

²⁰ İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 9-12. Ayrıca bkz: Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, s. 168.

²¹ Ezherî, **a.g.e.**, VII, 339; İbn Manzûr, **a.g.e.**, IV, 9-12.

²² Tehânevî, **a.g.e.**, I, 735.

²³ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 557; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522. Ayrıca bkz: Duman, M. Zeki, “Habîs”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XIV, İstanbul, 1996, s. 379.

kendilerine güzel ve hoş şeyleri (tayyibât) mübâh, murdar şeyleri (habâis) ise haram kılar; üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar...’’²⁴

Râğıb el-İsfahânî ve Fîrûzâbâdî’ye göre âyetteki “habâis” kelimesiyle “insanın nefesine uygun düşmeyen sakıncalı şeyler” kastedilmektedir.²⁵ Bu yorum, âyette geçen ilgili kelimenin zikredilen tanımdaki anlamda kullanıldığını göstermektedir.

Müfessirler de bu âyette geçen “habâis” kelimesini tefsîrden hareketle “habîs” kavramı için benzer tanımlar yapmışlardır. Bu tanımları şu şekilde sıralamak mümkündür: “İnsan fitratının hoşlanmadığı; nefsin pis, kötü ve iğrenç bulunduğu şey”,²⁶ “şeriatın hükmü gereğince haram kılınan ile tiksinti duyulan şey”,²⁷ “dînen ve fitraten pis ve kötü kabul edilen şey”,²⁸ “habîs yiyecek: sağlam tabiatın reddettiği ve insan mizacının iğrenç bulunduğu şey ya da bedenlere verdiği zarardan veya dine verdiği zarardan dolayı sağlam akılların yüz çevirdiği ve kabul etmediği şey; habîs mal: faiz parası, rüşvet olarak alınan mal, hırsızlık ve gasp neticesi ele geçirilen mal gibi haksız yere alınan mal”,²⁹ “zararlı veya tiksinti verici olan, din tarafından da haram kılınan şey”,³⁰ “Allah’ın yasakladığı, insanların yemesi ve içmesi halinde günaha gireceği gıda/gıdalar”.³¹

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle “habîs” kavramını şu şekilde tanımlamak mümkündür: “Habîs”, “akıllı, dengeli, erdemli, temiz ve sağlam tabiatlı hiçbir insanın hoş görüp kabul edemeyeceği; dinin haram kıldığı; zararlı, şerli, kirli, pis, kötü, çirkin, iğrenç, sevimsiz, bozuk, kokuşmuş, âdî ve değersiz -maddî veya manevî- her şey”i ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram, inançtaki asılsız şeyi, sözdeki yalanın ve fiillerdeki kötülük ve çirkinliğin hepsini kapsamaktadır.³² Meselâ Kur’ân-ı Kerîm’de,

²⁴ Bkz: el-A’râf 7/157.

²⁵ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

²⁶ Râzî, **a.g.e.**, XV, 27; Bursevî, **a.g.e.**, III, 252; Âlûsî, **a.g.e.**, IX, 81; Zuhaylî, Vehbe, **et-Tefsîru'l-Vecîz alâ Hâmişi'l-Kur’âni'l-Azîm ve Me’ahu Esbâbü'n-Nüzûl (Tefsîru'l-Vecîz Esbâb-ı Nüzûlü İle Beraber)**, I-IV, trc: Hacı İnan, Dua Yayıncılık, İstanbul, 2012, II, 72.

²⁷ Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 300.

²⁸ Âlûsî, **a.g.e.**, IX, 81.

²⁹ Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, IX, 228.

³⁰ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 604. Ayrıca bkz: Komisyon, “Habîs”, **Dinî Terimler Sözlüğü**, editör: Ahmet Nedim Serinsu, MEB Yayınları, Ankara, 2009, s. 109.

³¹ Kaya, Remzi, “Kur’ân, Tevrat ve İnciller Bağlamında Helâl ve Haram Gıdalar”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (S.Ü.İ.F.D.)**, editör: Mehmet Bayyigit, S. 24, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2007, s. 20.

³² Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 557; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522; Ebû'l-Bekâ, Eyyüb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî, **el-Külliyât**, 2. baskı, tahkik: Adnân Dervîş - Muhammed el-Mısrî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1419/1998, s. 429. Ayrıca bkz: Bursevî, **a.g.e.**, V, 502.

özellikle eski bir kavim arasında yaygın olan eşcinsellik (erkeklerle erkeklerin ilişkisi)³³ gibi iğrenç fiil ve davranışlara “*habâis*” kelimesi kullanılarak şu şekilde dikkat çekilmektedir: “*Lût’a da hüküm ve ilim verdik ve onu iğrenç işler (habâis) yapan şehir halkından kurtardık ki gerçekten onlar kötü ve itaat dışına çıkmış fâsık bir güruh idiler...*”³⁴

Şu âyette de “*habîse*” kelimesi, “küfür, yalan, koğuculuk vb. her tür kötü söz”³⁵ için kullanılmaktadır: “*Kötü söz ise, gövdesi toprağın üstünden kolayca çıkarılabilen, kökleşip yerleşmeyen değersiz bir ağaca benzer.*”³⁶

Konu üzerinde *Üçüncü Bölüm*’de fikhî yönden ayrıca durulacaktır.

II. HABÎS KAVRAMININ KUR’ÂNÎ TAHLİLİ

A. KUR’ÂN’DA HABÎS VE TÜREVLERİ

Kur’ân-ı Kerîm’de, “*habîs*” kavramının da türediği kök olan “*hubs (habâset)*” ve türevleriyle on altı yerde karşılaşmaktayız.³⁷ “*Habîs*” kavramı, Kur’ân’da öncelikle yiyecek ve içecekler için kullanılmaktadır. “*Habîs*” rızıklar, “haram” olan rızıklardır. İnsan fitratının hoşlanmadığı ve nefsin pis ve kötü bulduğu her şeyi (*habâis*) alıp kullanmak, bir elem ve keder sebebidir. Zararlı olan şeylerde aslolan ise, onların haram olmalarıdır.³⁸ Nitekim Yüce Allah, bu gerçeği A’râf Sûresi 157. âyette şu şekilde bildirmektedir:

“...*O Peygamber ki kendilerine meşrû şeyleri emreder; kötülükleri yasaklar; kendilerine güzel ve hoş şeyleri (tayyibât) mübâh, murdar şeyleri (habâis) ise haram kılar; üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar...*”

Yukarıdaki âyette belirtildiği üzere, Hz. Peygamber neyin “*habîs*”, neyin “*tayyib*” olduğunu bilmekte veya kendisine Allah tarafından bildirilmekte ve o da, kötü ve pis şeyleri (*habâis*) haram; güzel, temiz ve hoş şeyleri (*tayyibât*) helâl kılmaktadır.³⁹

³³ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

³⁴ el-Enbiyâ 21/74.

³⁵ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

³⁶ İbrâhîm 14/26.

³⁷ Abdülbâkî, “h-b-s” md., **a.g.e.**, s. 277.

³⁸ Râzî, **a.g.e.**, XV, 27.

³⁹ Ünal, Ali, **Kur’ân’da Temel Kavramlar**, Işık Yayınları, İstanbul, 2014, s. 217-220.

Mâide Sûresi 100. âyette de “*habîs*” kelimesi daha umumi anlamda kullanılmakta; bu kelimeyle pis, kötü, çirkin, zararlı, şerli, bozuk, haram, âdî, düşük, değersiz ve kerîh olan varlıklar, mallar, insanlar, söz, fiil, amel ve davranışlar kastedilmektedir.⁴⁰ İlgili âyette mealen şöyle buyurulmaktadır: “*De ki: Pis şeylerin çokluğu (kesratü'l-habîs) sana ilginç gelse de, pis (habîs) ile temiz (tayyib) bir olmaz. Öyleyse ey akl-ı selîm sahipleri Allah'a karşı gelmekten sakının ki felah bulasınız.*”

“*Habîs*”, Kur’ân’da bazı nesnelereki pisliği ve iğrençliği ifade ettiği gibi yanlış inancı, kötü sözleri ve bayağı davranışları sebebiyle kendisinden nefret edilen insanlar için de kullanılmaktadır.⁴¹ Nûr Sûresi 26. âyette de bu gerçeğe şu şekilde işaret edilmektedir:

“*Kötü kadınlar ve kötü sözler (el-habîsât), kötü erkeklere (el-habîsîn); kötü erkekler (el-habîsûn), kötü kadınlara ve kötü sözlere (el-habîsât); temiz kadınlar ve temiz kelimeler (et-tayyibât) ise temiz erkeklere (et-tayyibîn); temiz erkekler (et-tayyibûn) de temiz kadınlara ve temiz sözlere (et-tayyibât) yakışır...*”

Yine Kur’ân-ı Kerîm’de, “kötü amel ve kötü nefis”,⁴² “haram mal”,⁴³ “küfür, yalan, koğuculuk vb. her tür kötü söz”⁴⁴ ve “eşcinsellik (erkekle erkeğin ilişkisi)”⁴⁵ gibi anlamlara işaret edilmek üzere de “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri kullanılmaktadır.⁴⁶

Özellikle eski bir kavim arasında yaygın olan cinsî sapıklığın “*habâis*” kelimesiyle nitelenmesi,⁴⁷ bu kavramın Kur’ân’daki asıl kullanılış gayesinin insan fitratına, ahlaka ve geleneğe aykırı davranışların vicdanlarda meydana getirdiği tiksintiyi ifade etmek olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁸

“*Hubs (habâset)*” ve türevlerinin Kur’ân-ı Kerîm’de taşıdığı anlamların bir kısmına yukarıda işaret edildi. Ancak burada biraz daha ayrıntıya girerek ilgili kök ve türevlerinin kullanımına ve ihtiva ettiği anlamlara belli başlıklar altında değinmeyi konunun doğru tespiti için önemli ve gerekli bulmaktayız. Zikri geçen kökün Kur’ân-ı Kerîm’deki türevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

⁴⁰ Karagöz, İsmail, “Habîs”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, DİB Yayınları, Ankara, 2006, s. 209.

⁴¹ Duman, “Habîs”, **DİA**, XIV, 379.

⁴² Âl-i İmrân 3/179.

⁴³ en-Nisâ 4/2.

⁴⁴ İbrâhîm 14/26.

⁴⁵ el-Enbiyâ 21/74.

⁴⁶ Bkz: Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272-273. Ayrıca bkz: Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

⁴⁷ Bkz: el-Enbiyâ 21/74.

⁴⁸ Duman, “Habîs”, **DİA**, XIV, 379.

1. Habüse (حَبُتٌ): Bu kelime, beşinci bab mazi fiil formuna karşılık gelmekte; bu şekliyle Kur’ân-ı Kerîm’de bir yerde geçmekte⁴⁹ ve “kâfir”,⁵⁰ “münâfik”,⁵¹ “taş ve dikenden başka bir şey bulunmayan, verimsiz, çorak toprak”⁵² gibi anlamlar taşımaktadır.

2. el-Habîs (الْحَبِيثُ): Bu kelime, bu formuyla Kur’ân-ı Kerîm’de yedi yerde geçmekte⁵³ ve “kötü, âdî, değersiz ve kalitesiz mal; haram mal, kazanç”,⁵⁴ “münâfik”,⁵⁵ “haram mal (izinsiz yenilen yetim malı)”,⁵⁶ “kalitesiz, bozuk, pis, kötü, bayağı, şerli, âsi, müşrik, hüsrana uğramış”,⁵⁷ “kâfir”⁵⁸ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

3. el-Habîsûn (الْحَبِيثُونَ), el-Habîsîn (الْحَبِيثِينَ): Bu kelimeler, cemi müzekker sâlim (kurallı eril çoğul) formuna karşılık gelmekte; bu şekliyle Kur’ân-ı Kerîm’de birer defa geçmekte⁵⁹ ve “aşağılık fiiller ve aldatıcı parlaklığa dayalı seçimler”,⁶⁰ “kötü, pis, ahlâksız, terbiyesiz, küfürbaz, şerli ve hâin kimseler (kadın veya erkek)”⁶¹ gibi anlamlar ihtiva etmektedirler.

4. el-Habîsât (الْحَبِيثَاتُ): Bu kelime, cemi müennes sâlim (kurallı dişil çoğul) formuna karşılık gelmekte; bu şekliyle Kur’ân-ı Kerîm’de iki yerde geçmekte⁶² ve “kötü, çirkin, iğrenç, pis ve yalan söz; iftira”,⁶³ “zinâkâr kadınlar”⁶⁴ gibi anlamlar taşımaktadır.

⁴⁹ el-A`râf 7/58.

⁵⁰ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 128; İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 430; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482.

⁵¹ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 231.

⁵² Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 231; Bursevî, **a.g.e.**, III, 181. Ayrıca bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 430; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482.

⁵³ el-Bakara 2/267; Âl-i İmrân 3/179; en-Nisâ 4/2; el-Mâide 5/100; el-Enfâl 8/37.

⁵⁴ el-Bakara 2/267. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râzî, **a.g.e.**, VII, 67; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, II, 912; Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, I, 422.

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/179. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, VI, 262; Zemaşerî, **el-Keşşâf**, I, 665; Râzî, **a.g.e.**, IX, 114; Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 289.

⁵⁶ en-Nisâ 4/2. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Ferrâ, **a.g.e.**, I, 203; Taberî, **a.g.e.**, VI, 352; Zemaşerî, **el-Keşşâf**, II, 12; Râzî, **a.g.e.**, IX, 176; Kurtubî, **a.g.e.**, V, 9.

⁵⁷ el-Mâide 5/100. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, IX, 12-13; Kurtubî, **a.g.e.**, VI, 327; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, III, 1818-1819.

⁵⁸ el-Enfâl 8/37. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 127-128; Taberî, **a.g.e.**, XI, 175; Râzî, **a.g.e.**, XV, 165-166; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, IV, 2401.

⁵⁹ en-Nûr 24/26.

⁶⁰ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273.

⁶¹ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-237; Zemaşerî, **el-Keşşâf**, IV, 282-283; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558.

⁶² en-Nûr 24/26.

⁶³ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-237; Zemaşerî, **el-Keşşâf**, IV, 282-283.

⁶⁴ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 211.

5. el-Habâis (الخبائث): Bu kelime, yukarıda “*hubs (habâset)*” kökünün türevlerini verirken de ifade edildiği üzere, “*habîs*” kelimesinin müennes formu olan “*habîse*”nin çoğuludur. İlgili kelime bu şekliyle Kur’ân’da iki yerde geçmekte⁶⁵ ve “insanın nefesine uygun düşmeyen, sakıncalı şeyler”,⁶⁶ “kan, leş ve domuz eti gibi necis olan ve pis kabul edilen şeyler”,⁶⁷ “eşcinsellik (erkekle erkeğin ilişkisi)”⁶⁸ gibi anlamlar taşımaktadır.

6. Habîse (حَبِيسَةٌ): Bilindiği üzere bu kelime, “*habîs*” kelimesinin müennesidir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu kelime bu şekliyle iki yerde geçmekte⁶⁹ ve “küfür, yalan, koğuculuk vb. her tür kötü söz”,⁷⁰ “küfrü (inkârı) ifade eden her söz, Ebû Cehil karpuzu veya istenilmeyen, hoş gitmeyen her çirkin ağaç”⁷¹ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

B. KUR’ÂN’DA HABÎS VE TÜREVLERİNİN İÇERDİĞİ ANLAMLAR

1. Pis, Kötü, Zararlı ve Haram Her Yiyecek, Bâtıl Her Kazanç

İslâm, insanın bedenine ve canına önem verdiği için kişinin hayatını muhafaza etmek ve canının telef olmasını önlemek ve kişinin, namaz, oruç vb. dinî görevleri yerine getirebilmesi için asgari veya zarûrî miktarda yeme ve içmesini vacip kılmıştır. Zarûretin dışında kalan miktar ise, israf noktasına varmadığı sürece mübahtır. Yeme ve içmede vücudun takatinden fazlasını kullanarak israf etmek, hem zararlı, hem tehlikeli, hem de haramdır. İtidal üzere olmak, istenen bir şeydir.⁷²

Giyilen ve yenilen şeyler helâl ve temiz olan şeylerdir. Yüce Allah, yeryüzünde faydalı olan her şeyi insanlar için helâl kılmıştır.⁷³ Bir konuda veya herhangi bir şeyle ilgili olarak eğer Yaratıcı tarafından açık biçimde bir haramlaştırma yapılmamışsa, helâllik esastır. İlke şudur: “Eşyada aslolan ibahadır.” Bu ilkeyle söylenmek istenen şudur: Varlık ve hayat alanında genel-geçerli kural her şeyin helâl ve serbest olduğudur. Haram ve

⁶⁵ el-A’râf 7/157; el-Enbiyâ 21/74.

⁶⁶ el-A’râf 7/157. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

⁶⁷ el-A’râf 7/157. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558.

⁶⁸ el-Enbiyâ 21/74. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

⁶⁹ İbrâhîm 14/26.

⁷⁰ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

⁷¹ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 557-558.

⁷² Zuhaylî, Vehbe, **İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi**, I-X, trc: Ahmet Efe ve diğerleri, Risale Yayınevi, y.y, 1994, IV, 319.

⁷³ el-Bakara 2/29, 168; el-A’râf 7/32, 157.

yasaktan söz etmek için Yaratıcı'nın açık bir emirle ve net bir biçimde bir yasaklama getirmiş olması lâzımdır. Buna göre hiç kimse “Şu iş veya şeyin helâl olduğuna ilişkin buyruk var mı?” diye soramaz. Sorulabilecek olan ve sorulması gereken şudur: “Şu iş veya şu şeyde haramlaştırıcı bir buyruk var mı?” Eğer haramlaştırıcı bir buyruk yoksa mesele bitmiştir. O iş veya o şey helâldir.⁷⁴

İslâm'a göre varlıklar ya tabiatları veya nitelikleri dolayısıyla “*habîs*” sayılır. Meselâ dışkı, idrar, akmış kan, leş vb. şeyler tabiatları itibariyle “*habîs*”tir. Soğan, sarımsak gibi maddeler ise asılları itibariyle temiz olmakla birlikte çevredekileri rahatsız eden kokuları yüzünden “*habîs*” sayılmıştır.⁷⁵ Aynı şekilde mal ve mülk edinme aslen meşrû olmakla birlikte kazanç yolları bakımından “*habîs*” olabilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, Nisâ Sûresi 2. âyette⁷⁶ zimmete geçirilen yetim malı “*habîs*” kelimesiyle ifade edilmiştir.⁷⁷ Aynı mecâzî kullanıma başka âyetlerde de rastlanmaktadır. Meselâ konuyla ilgili olan bir âyette mealen şöyle buyurulmaktadır:

*“Onlar ki yanlarındaki Tevrât ve İncil’de vasıfları yazılı o ümmî Peygambere tâbi olurlar. O Peygamber ki kendilerine meşrû şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar, kendilerine güzel ve hoş şeyleri (tayyibât) mübâh, murdar şeyleri (habâîs) ise haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. Ona iman eden, onu destekleyen, ona yardımcı olan ve onunla beraber indirilen nura tâbi olanlar var ya, işte felâha erenler onlardır.”*⁷⁸

Yüce Allah, İsrâiloğullarına gönderilmiş bulunan Tevrât ve İncil’de Hz. Peygamber’in vasıflarının bildirildiğini ifade buyurduktan sonra onun tebliğinin, Yahudileri daha yakından ilgilendiren başlıca özelliklerini sıralamaktadır. Bunlar, Hz. Peygamber’in onlara iyiliği (ma'rûf) emretmesi, kötülüğü (münker) yasaklaması, temiz şeyleri (tayyibât) helâl, pis şeyleri (habâîs) haram kılması, üzerlerindeki ağırlığı kaldırıp zincirlerini çözmesi yani önceki şeriatlerin onları cezalandırmak üzere koyduğu ağır hükümleri kaldırması veya hafifletmesidir.⁷⁹

⁷⁴ Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur'ân'ın Temel Kavramları**, I-II, 26. baskı, editör: Mustafa Tahir Öztürk, Yeni Boyut, İstanbul, 2014, I, 293-294.

⁷⁵ Buhârî, Ezân, 160; Müslim, Mesâcid, 76, 78; Ebû Dâvûd, Et'ime, 40 (3825); Nesâî, Mesâcid, 17.

⁷⁶ “Yetimlere mallarını verin, temizini (tayyib) verip murdarını (habîs) almayın, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü böyle yapmanız gerçekten büyük bir günahtır.”

⁷⁷ Duman, “Habîs”, **DİA**, XIV, 379.

⁷⁸ el-A'râf 7/157.

⁷⁹ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 604.

Konuyla doğrudan ilgili olduğu için burada, Hz. Peygamber'in (s.a.) haram kıldığı “*habâis (murdar ve pis şeyler)*”ten maksadın ne olduğu üzerinde özellikle durulacak; helâl kıldığı “*tayyibât (güzel hoş ve temiz şeyler)*” ifadesine ve âyetin genel muhtevasına da münâsebet düştükçe dikkat çekilecektir. Zikri geçen kelimenin âyette taşıdığı anlamları doğru tespit etmek için önce Kur’ân sözlüklerine ardından da tefsir kaynaklarına müracaat etmek elzemdir.

Râğıb el-İsfahânî ve Fîrûzâbâdî, âyette geçen “*habâis*” kelimesini “insanın nefesine uygun düşmeyen sakıncalı şeyler”⁸⁰ şeklinde açıklarken Semîn el-Halebî, bu kelimeyi “kan, meyte (leş) ve domuz eti gibi haram kabul edilen necis şeyler”⁸¹ anlamına almaktadır.

Müfessirler ise “*habâis*” ile ilgili olarak benzer açıklamalarda bulunmaktadır. Onlara göre, bu kelime ile “meyte (leş), kan ve domuz eti”,⁸² “Araplara göre pis olan her şey”,⁸³ “kan, leş, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilen şeyler gibi pis ve iğrenç kabul edilenler veya faiz, rüşvet vb. şeyler gibi hükmî necâset (pislik) kabul edilenler”,⁸⁴ “leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanlar”⁸⁵ kastedilmektedir.

Âyette geçen “*murdar şeyleri (habâis) haram kılar*” ifadesiyle ilgili olarak Ali b. Ebî Talha, İbn Abbas’tan şöyle nakletmektedir: “(Hz. Peygamber), domuz etini, faizi ve Allah haram kıldığı halde helâl gördükleri yiyecekleri onlara haram kılar.”⁸⁶

Yine kaynaklarda bildirildiğine göre İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: “Pis şeyler (*habâis*), domuz eti, faiz ve başka haramlardır.” Buna dayanarak İmam Mâlik; yılan, akrep vb. tiksinti veren şeyleri helâl kabul etmiştir. Şâfiî’nin görüşüne göre ise “*habâis*”, şeriatın hükmü gereğince haram kılınanlar ile tiksinti duyulan şeyler hakkında umumi bir lafızdır. Buna bağlı olarak akrep, iri kertenkele vb. haşerât haramdır.⁸⁷

⁸⁰ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

⁸¹ Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558.

⁸² Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, I-IV, 1. baskı, tahkik: Abdullah Mahmûd Şehhâte, trc: M. Beşir Eryarsoy, İşaret yayınları, İstanbul, 2006, II, 62; es-Sâbûnî, Muhammed Alî, **Safvetü’t-Tefâsîr**, I-III, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 1421/2001, I, 442.

⁸³ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, **Tefsîru Ğarîbi’l-Kur’ân**, tahkik: Seyyid Ahmed Sakar, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, 1398/1978, s. 173.

⁸⁴ Zemaşerî, **el-Keşşâf**, II, 518; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, IX, 228; Elmalılı, **Hak Dinî Kur’ân Dili**, IV, 2299. Ayrıca bkz: Bursevî, **a.g.e.**, III, 252; Âlûsî, **a.g.e.**, IX, 81; Bilmen, Ömer Nasuhi, **Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri**, I-VIII, Nesa Yayın Grubu, İstanbul, ty., II, 1102.

⁸⁵ Râzî, **a.g.e.**, XV, 27; Zuhaylî, **et-Tefsîru’l-Vecîz**, II, 72.

⁸⁶ İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 488. Ayrıca bkz: Taberî, **a.g.e.**, X, 493.

⁸⁷ Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 300.

Râzî'nin bildirdiğine göre ise Ata, İbn Abbas'tan rivâyetle şöyle demiştir: “Yüce Allah, buradaki “*habâis*” kelimesiyle leş, kan ve Mâide Sûresi 3. âyetteki⁸⁸ “*Bütün bunlar itaat dışına çıkiştır.*” ifadesine kadar zikredilen şeyleri kastetmektedir.”⁸⁹ Râzî, bu rivâyeti zikrettikten sonra şu değerlendirmede bulunmaktadır:

“Ben ise diyorum ki: İnsan fitratının hoşlanmadığı ve nefsin pis ve kötü bulduğu her şeyi alıp kullanmak bir elem ve keder sebebidir. Zararlı olan şeylerde aslanan ise onların haram olmalarıdır. Dolayısıyla bu ifade, insan fitratının hoşlanmadığı şeylerin -aksini ifade eden başka bir delil olmadıkça- haram olduğunu göstermektedir. İmam Şâfî, köpek alıp satmanın haram olduğu hükmünü bu asla dayandırmaktadır. Çünkü İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'den rivâyetine göre Hz. Peygamber, “Köpek *habîstir*, pistir; onun bedeli de pistir.”⁹⁰ buyurmuştur. Köpeğin bedelinin pis olduğu, böylece sabit olunca, âyetteki “(*helâl saydıkları*) *murdar, pis şeyleri (habâis) de üzerlerine haram kılıyor.*” ifadesinden dolayı, köpek alışverişinin haram olması gerekir. Aynı şekilde içki de haramdır. Çünkü içki, Mâide Sûresi 90. âyetin⁹¹ delâletiyle bir pislik, murdar bir şeydir. Murdar olan şey (rics) de dil âlimlerinin bu hususta ittifak etmelerinin delâletiyle, “*habîs*”tir; “*habîs*” olan da “(*helâl saydıkları*) *murdar, pis şeyleri (habâis) de üzerlerine haram kılıyor.*” ifadesinden dolayı haramdır.”⁹²

Anlaşıldığı üzere Râzî, “*habâis*” kelimesini “insan fitratının hoşlanmadığı ve nefsin pis ve kötü bulduğu her şey” şeklindeki genel bir ifadeyle açıklamıştır. O, murdar ve pis şeyleri (*habâis*) tespit etmede insan tabiatının rolüne dikkat çekmektedir. Çünkü ona göre nefis, pis olan şeyden hoşlanmaz ve ondan lezzet duymaz. Haram olan şeyden de lezzet alınmaz. Zira şeriat ondan meneder. Zaten haram olan şeyi yemek, hoşla gitse de sonunda insanın cezalandırılmasına sebep olacağı için zararlıdır ve dolayısıyla da hoşla gitmemesi gerekir.⁹³ Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

---

⁸⁸ “*Size şunlar haram kıldı: Kendiliğinden ölen hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adına kesilen, henüz canı çıkmadan yetişip şartına uygun tarzda kestikleriniz müstesna; boğulmuş, bir şey vurularak öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanmış, boynuzlanmış yahut canavar tarafından parçalanmış olup da ölen hayvanların etleri, putlara ait sunaklarda kesilen hayvanların etleri ve zar atarak, kumar oynayarak elde edilen etler. Bütün bunlar itaat dışına çıkiştir. Artık bugün kâfirler dininizi söndürmekten ümitlerini kestiler. Öyleyse onlardan korkmayın, Benden çekinin!...*”

⁸⁹ Râzî, **a.g.e.**, XV, 27.

⁹⁰ Buhârî, Büyû', 113; Müslim, Müsâkât, 41.

⁹¹ “*Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felah bulasınız.*”

⁹² Râzî, **a.g.e.**, XV, 27.

⁹³ Râzî, **a.g.e.**, V, 3.

“Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, aslında karınları dolusu ateş yerler. Onlar, yarın harıl harıl yanan bir ateşe gireceklerdir.”⁹⁴

M. Reşîd Rızâ ise “*habîs yiyecek*” ve “*habîs mal*” için ayrı tanımlamalarda bulunmaktadır. O, “*habîs yiyecek*”i, “sağlam tabiatın reddettiği ve -ölü hayvan eti, akmiş kan gibi- insan mizacının iğrenç bulduğu şey” ya da “yenilmesi trişin kurtçuğunun bulaşmasına yol açan domuz eti gibi, bedenlere verdiği zarardan veya Allah’tan başkasına yaklaşmak için ibadet nitelikli olarak kesilen hayvan örneğinde olduğu gibi, dine verdiği zarardan dolayı sağlam akılların yüz çevirdiği ve kabul etmediği şey” şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre “*habîs mal*” ise “haksız yere alınan mal”dır. Faiz parası, rüşvet olarak alınan mal, çalıntı ganimet malı, hırsızlık yapılarak ele geçirilen mal, hıyanet ve gasp neticesi elde edilen mal ve haram mal “*habîs mal*”a örnektir.⁹⁵ Benzer tanımlar, diğer müfessirler tarafından da yapılmaktadır.⁹⁶

Bazı müfessirlere göre âyette “*tayyibât*” ile şeriatın hükmüne göre iyi olanların, “*habâis*” ile de faiz ve rüşvet gibi, şeriatın hükmüne göre kötü olan şeylerin kastedilmiş olması mümkündür. O takdirde âyet şuna delâlet eder: Şeriatın helâl olduğuna hükmettiği şeyler helâl, haram olduğuna hükmettiği şeyler ise haramdır. İnsan tabiatının hoşlanıp hoşlanmamasının, iyi veya kötü görmesinin hükmü yoktur.⁹⁷ Ancak kimi âlimler demişlerdir ki Allah’ın her helâl kıldığı temizdir, bedene ve dine faydalıdır. Her haram kıldığı da pistir, bedene ve dine zararlıdır.⁹⁸ Bu noktada şu bilgiyi vermek yerinde ve açıklayıcı olacaktır:

“(Âyette) Hz. Peygamber’in “*tayyib* olanları helâl kılan” ve “*habîs* olanları haram kılan” şeklinde nitelendiği dikkate alındığında, gıdalar söz konusu olunca insanın hoşlandığı, faydalı ve temiz yiyeceklerin prensip olarak helâl, insanın hoşlanmadığı, iğrenç ve temiz olmayan şeylerin ise prensip olarak haram olduğunu söylemek mümkündür. Temel yaklaşım bu olmakla beraber kimi zaman cezalandırmak maksadıyla belli toplumlara bazı “*tayyib*” niteliği taşıyan yiyecekler haram kılınmıştır.⁹⁹ Dolayısıyla haram

⁹⁴ en-Nisâ 4/10.

⁹⁵ Abduh-Rızâ, a.g.e., IX, 228.

⁹⁶ Bursevî, a.g.e., III, 252; Âlûsî, a.g.e., IX, 81; Karaman ve diğerleri, a.g.e., II, 604.

⁹⁷ Bursevî, a.g.e., III, 252.

⁹⁸ İbn Kesîr, a.g.e., III, 488.

⁹⁹ en-Nisâ 4/160-161; el-En’âm 6/146.

ve helâl kılma yalnızca fayda ve zararla bağlantılı olmayıp şâriin teabbudî yönü ağırlıklı olan bir tasarrufudur.”¹⁰⁰

Verilenlerden hareketle denilebilir ki âyetteki “*habâis*” ile “aklıselim sahibi, dengeli, erdemli, temiz ve sağlam tabiatlı her insanın nefret ettiği; iğrenç, pis, bayağı ve kötü bulduğu; din ve beden için zararlı ve şerli; haram kılınan; emek harcanmaksızın ve batıl yolla elde edilen her şey” kastedilmektedir. Leş, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilen hayvan, alkollü içkiler, uyuşturucu vb. zararlı olan maddeler, kumar, riba, gasp, hırsızlık, hile, zulüm vb. fiiller bu kapsamda akla ilk gelen örneklerdendir.

Âyette geçen “*tayyibât*” kelimesi hakkındaki yorum ve rivâyetlere *Birinci Bölüm*’de işaret edilmişti. Ancak “*habâis*” kelimesinin muhtevasının anlaşılmasına katkı sağlayacağı için burada bu kelimeye kısaca işaret etmek gerekir. Çünkü “*habâis*” ve “*tayyib*” anlamca zıt olan iki kavramdır, ilgili âyette de birbirinin zıddı olarak kullanılmıştır. Müfessirler “*tayyibât*” kelimesi için şu tanımlamalarda bulunmaktadır: “İnsanın fitratı ve yaratılışı itibariyle kendisine hoş gelen şeyler”,¹⁰¹ “insan nefsinin hoşlandığı ve fitratının lezzet duyduğu her şey”,¹⁰² “insan zevkinin hoş bulduğu yiyeceklerle, vücuda yararlı beslenmeyi gerçekleştiren şeyler, mallardan ise hukûkî işlemler neticesi haklı olarak ve karşılıklı gönül hoşluğu ile elde edilen nesnelere”,¹⁰³ “zararlı olmayan, tiksinti vermeyen ve dinin helâl saydığı şeyler.”¹⁰⁴

Yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere “*habâis*” ile kastedilen şeylerin aksine, “*tayyibât*” ile kısaca, yenilip içilecek şeylerin hoş, güzel, iyi, lezzetli, temiz, faydalı ve helâl olanı; kazancın meşrû, kullanılacak şeylerin de zarardan uzak ve hayrı çok olanı kastedilmektedir.

Burada vurgulamak gerekir ki İslâm’ın gerek fiillerle gerekse yiyecek ve içeceklerle ilgili emir ve yasakları, insanın aklıselimi ve temiz tabiatıyla, fitrî yönden bozulmamış toplumların genel yargılarıyla bağdaşan hükümlerdir. Çünkü bu hükümler, anılan nitelikteki kişilerin ve toplumların iyi, doğru ve güzel bulup hoşlandıkları şeyleri helâl

¹⁰⁰ Okur, Kâşif Hamdi, “İslâm Hukuku Açısından Helâl ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler”, **VI. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslâm Fıkhı Açısından Helâl Gıda Sempozyumu**, editör: Ali Kaya ve diğerleri, Emin Yayınları, Bursa, 2009, s. 25.

¹⁰¹ Râzî, **a.g.e.**, XV, 27.

¹⁰² Bursevî, **a.g.e.**, III, 252; Âlûsî, **a.g.e.**, IX, 81.

¹⁰³ Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, IX, 228.

¹⁰⁴ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 604.

veya mübâh kılma; kötü, yanlış ve zararlı bulup tiksinti duydukları şeyleri de haram kılma özelliği taşımaktadır.¹⁰⁵

2. Haram Kazanç, Kalitesiz ve Haram Ürün, Mal

Sözlükte, daha çok “para veya malı elden çıkarmak” manasında kullanılan infâk; dinî-ahlâkî bir terim olarak genellikle “Allah’ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bakımdan infâk, farz olan zekâtı ve gönüllü olarak yapılan her çeşit hayrı içermektedir.¹⁰⁶

İslâmî düşünceye göre insanın elindeki malın yegâne sahibi Yüce Allah’tır. Kişinin, kendisinde emâneten bulunan bu maldan ihtiyaç sahiplerine infâkta bulunması gerekmektedir.¹⁰⁷ Bakara Sûresi’nde¹⁰⁸ infâkın önemi, amacı, hangi mallardan kimlere ve nasıl verileceği, karşılığında müjdelenen mükâfatlar ayrıntılı olarak zikredilmektedir. Bu açıklamaları şu şekilde özetlemek mümkündür: a) İnfâk, tasadduk; gösterişten uzak ve sadece Allah rızası için yapılmalıdır. b) İnfâkta bulunan kişi, onu alıp kabul edenin onurunu incitecek davranışlardan sakınmalıdır. c) Yapılan yardım en iyi ve en kaliteli mallardan seçilmelidir. d) İnfâkın, yerine ulaşması için gerçek ihtiyaç sahipleri tespit edilmelidir.¹⁰⁹

Konuyla doğrudan ilgili olduğu için yukarıda zikredilen üçüncü madde üzerinde ilgili âyet çerçevesinde özellikle durmak gerekmektedir. Çünkü Bakara Sûresi 267. âyette, infâk amacıyla verilen âdî, bayağı ve kalitesiz şeylere (kalitesiz hurma vb. meyveler)¹¹⁰ “*habîs*” kelimesiyle dikkat çekilmekte; bu türden bayağı şeylerin infâk edilmemesi gerektiği ifade edilmektedir. İlgili âyette mealen şöyle buyrulmaktadır:

“Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin ve yerden sizin için çıkardığımız nimetlerin iyi olanlarından (tayyibât) Allah yolunda harcayın! Siz göz yummadan,

¹⁰⁵ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 605.

¹⁰⁶ Çağrıncı, Mustafa, “İnfâk”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXII, İstanbul, 2000, s. 289-290.

¹⁰⁷ en-Nûr 24/33; el-Hadîd 57/7.

¹⁰⁸ Bkz: el-Bakara 2/261-274.

¹⁰⁹ Çağrıncı, “İnfâk”, **DİA**, XXII, 289.

¹¹⁰ Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, I, 229; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 98; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558.

gönlünüze yatmaksızın almayacağınız bayağı şeyleri (habîs) vermeye kalkmayın! İyi bilin ki: Allah ganidir, hamîddir (kimseye ihtiyacı yoktur, bütün övgülere lâyıktır).”

Bu âyet hakkında, İbn Ebî Hâtim, Berâ b. Âzib’den şu rivâyette bulunmaktadır: “Bu âyet bizim hakkımızda indi. Biz hurma bahçeleri olan kimselerdik. Adam, azlığına ve çokluğuna göre bir miktar hurma getirir, salkım şeklinde camiye asardı. Ehl-i Suffe’nin de yiyecekleri olmazdı. Onlardan biri acıktığında sopayla hurma salkımına vurur, ondan yaş ve taze hurma düşer, o da yerdi. Hayır ve iyilik yapma isteği bulunmayan bazı kimseler ise âdî ve kötü, kırılmış ve dökülmüş hurma salkımlarını getirip asarlardı. Bunun üzerine, “*Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin ve yerden sizin için çıkardığımız nimetlerin iyi olanlarından (tayyibât) Allah yolunda harcayın!..*” âyeti nâzil oldu. (...) Bu âyetten sonra bizler bir şey getirdiğimizde yanımızdaki iyi şeyleri (sâlih) getirirdik.”¹¹¹

Yine Ali İbn Ebî Tâlib, Hasan el-Basrî ve Mücâhid’den rivâyet edildiğine göre, bazı Müslümanlar meyvelerin en kötülerini ve mallarının da en âdilerini tasadduk ettikleri için bu âyet nâzil olmuştur. İbn Âbbas’tan rivâyet edildiğine göre ise bir gün bir adam âdî bir hurma salkımı getirerek onu sadakaların arasına koymuş, bunun üzerine Hz. Peygamber “Bu salkımın sahibi ne kötü iş yaptı!” buyurmuştur. Bundan dolayı Yüce Allah da bu âyeti indirmiştir.¹¹²

Âyette geçen “*tayyibât*” ve “*habîs*” hakkında temelde üç yaklaşım söz konusudur. *Birinci Bölüm*’de “*tayyibât*” ile ilgili açıklamalara yer verildiği için burada bu kelime hakkında ayrıntılı bilgi verilmeyecek ancak “*habîs*” ile ilgili izahlar yapılırken bu kelimenin bazı anlamlarına da işaret edilecektir. Çünkü âyette bu iki kelime birbirinin zıddı olarak kullanılmaktadır.

Bir kısım müfessirlere göre “*habîs*” kelimesi âyette “kötü, aşağılık, âdî, bayağı ve kalitesiz ürün, mal” anlamında kullanılmaktadır.¹¹³ Bu görüşte olanlar, nüzûl sebebi olduğu söylenen ve yukarıda zikredilen rivâyetleri, görüşlerine delil göstermektedirler. Aynı şekilde, bu görüşü benimseyenlere göre âyette kastedilen sadaka ve infâk; farz olan zekât

¹¹¹ Tirmizî, *Tefsîr*, 3 (2987).

¹¹² Taberî, *a.g.e.*, IV, 699-703; Râzî, *a.g.e.*, VII, 66; Abduh-Rızâ, *a.g.e.*, III, 71. Benzer rivâyetler için ayrıca bkz: Kurtubî, *a.g.e.*, III, 325-326; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Vecîz*, I, 186-187.

¹¹³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, I, 229; el-Mâverîdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb, *en-Nüket ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Mâverîdî)*, I-VI, ta'lîk: es-Seyyid b. Abdi'l-Maksûd b. Abdi'r-Rahîm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ty., I, 343; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 98; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 498; Râzî, *a.g.e.*, VII, 67; Kurtubî, *a.g.e.*, III, 326; Bursevî, *a.g.e.*, I, 429; Abduh-Rızâ, *a.g.e.*, III, 71-72; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Vecîz*, I, 186-187.

değil, nâfile olan, sevap kazanmak üzere verilen sadakadır, yapılan malî yardımdır. Emir bağlayıcı değil tavsiye niteliğindedir. İbn Abbas bu görüştedir.¹¹⁴ O, şöyle demektedir: “Yüce Allah, mü’minlere malların en temiz, en değerli ve en nefis olanlarından infâk etmelerini emretmektedir. Çünkü O, ancak hoş ve temiz olanı kabul eder. Bu yüzden Yüce Allah, *“Siz göz yummadan, gönlünüze yatmaksızın almayacağınız bayağı şeyleri (habîs) vermeye kalkmayın!..”* buyuruyor. Yani size verilecek olsa ancak gözlerinizi yumarak alacağınız malları infâk etmeyin. Çünkü Allah bu mallarda sizden daha müstağnidir. Onun için sizin beğenmediğiniz şeyleri Allah’a ayırmayın.”¹¹⁵

İbn Atiyye der ki: “Berâ b. Âzib, el-Hasen ve Katade’nin sözlerinden açıkça anlaşıldığına göre bu âyet tatavvû (nâfile, gönüllü) infâk hakkındadır. Muhammed (s.a.) ümmeti, ancak seçkin ve kaliteli olanı nâfile olarak infâk etmeye teşvik edilmektedir.¹¹⁶

İbnü’l-Arabî de diyor ki: “Eğer bu âyet farz olan zekât hakkında olsaydı Yüce Allah, *“alıcısı olamayacağınız”* demezdi. Çünkü âdî ve kusurlu bir şeyin farz olan zekât için herhangi bir şekilde alınması câiz değildir. Göz yummak ister düşünülün isterse söz konusu olmasın. Nâfile olanda ise göz yummakla birlikte (âdî olan) alınır.”¹¹⁷

Âyette geçen *“Siz göz yummadan, gönlünüze yatmaksızın almayacağınız bayağı şeyleri (habîs) vermeye kalkmayın!..”* ifadesiyle ilgili olarak el-Hasen diyor ki âyetin anlamı şudur: “Sizler çarşıda satılmakta olduğunu görseniz fiyatı düşürülmedikçe almayacağınız şeyleri vermeye kalkışmayın.” Benzer bir açıklama Hz. Ali’den de rivâyet edilmektedir.¹¹⁸

Âyetteki *“tayyibât”* ile “kaliteli, değerli ve iyi mal”ın, *“habîs”* kelimesiyle de “kötü, âdî ve kalitesiz mal”ın kastedildiğini ileri sürenler; şu âyetin de kendi görüşlerine delâlet ettiğini ileri sürmektedirler:¹¹⁹ *“Sevdiğiniz mallarınızdan Allah yolunda harcamadıkça ‘fazilet’ mertebesine ulaşamazsınız. Bununla beraber her ne infâk ederseniz Allah bilir.”*¹²⁰

¹¹⁴ Taberî, **a.g.e.**, IV, 694; Râzî, **a.g.e.**, VII, 65; İbn Kesîr, **a.g.e.**, I, 697.

¹¹⁵ İbn Kesîr, **a.g.e.**, I, 697.

¹¹⁶ Kurtubî, **a.g.e.**, III, 320-321, 326.

¹¹⁷ Kurtubî, **a.g.e.**, III, 326.

¹¹⁸ Kurtubî, **a.g.e.**, III, 326.

¹¹⁹ Râzî, **a.g.e.**, VII, 67; Bursevî, **a.g.e.**, I, 429.

¹²⁰ Âl-i İmrân 3/92.

İkinci bir görüşte olan müfessirlere göre ise âyetteki “*tayyibât*” ile “helâl kazanç, mal”, “*habîs*” kelimesiyle de “haram kazanç, mal” kastedilmektedir.¹²¹ İbn Mes’ûd, Mücâhid, Kâdî¹²² ve İbn Zeyd’in¹²³ bu görüşte olduğu ileri sürülmektedir. Kâdî diyor ki: “Eğer “*tayyibât*”tan kasıt malın iyisi olsaydı o zaman bu emir, ister haram olsun isterse helâl olsun, mutlak manada güzel olan malı infâk etme hususunda bir emir olurdu. Bu ise câiz değildir.”¹²⁴

Şu hadîsin zikredilen âyetle (Bakara 2/267) ilgili olduğu söylenmektedir: Abdullah İbn Mes’ûd’dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh (s.a.) şöyle buyurmuştur: “...İnsanın haramdan kazandığı malda bereket olmaz. Onu tasadduk etse kabul olmaz. Geriye bıraksa kendisi için cehennem azığı olur. Bilesiniz ki Allah kötüyü kötü ile temizlemez. Kötüyü iyi şeyle temizler. Kötü (*habîs*), kötüyü (*habîsi*) temizlemez.”¹²⁵

Bu hadîse göre âyetteki “*habîs*” ile “haram kazanç, mal” kastedilmektedir. Nitekim yukarıda da işaret edildiği gibi bir görüşe göre; “*Siz göz yummadan, gönlünüze yatmaksızın almayacağınız bayağı şeyleri (habîs) vermeye kalkmayın!*” buyruğunun manası şudur: “Helâl malı bırakıp harama yönelerek infâkınızı ondan yapmayın!” Ancak İbn Kesîr’e göre bu görüş doğru değildir.¹²⁶

M. Reşîd Rızâ, araştırmacı olarak bilinenlerden bir kısmının, bildirilen ikinci görüşü tercih ettiğini belirterek şu açıklamayı yapmaktadır: “Aslında maddî olsun manevî olsun her iyi ve güzel olan şeye “*tayyib*” denilebilir. (...) Ancak âyetin üslûbu, buradaki “*tayyibât*” ile “helâl”; “*habîs*” ile de “haram”ın kastedildiğine imkân vermediği gibi şeriatın prensipleri de buna razı gelmemektedir...” M. Reşîd Rızâ’ya göre, eğer “*habîs*”ten maksat “haram” olsaydı bilerek bilmeyerek infâkın hiçbir şekline cevâz verilmezdi. Dolayısıyla “*tayyibât*” ile helâlin “*habîs*” ile de haramın kastedildiğini söylemek mümkün değildir. Kaldı ki mü’minin malında aslolan helâldir. Mü’minler ellerindeki mallarından dolayı bu âyete muhatap olmuşlardır. Eğer “*tayyibât*” ile “helâl”, “*habîs*” ile de “haram” kastedilmiş olsaydı bu durumda mü’minlerin sahip olduğu mallarının bir kısmının “helâl”, bir kısmının da “haram” olması gerekirdi. Bu takdirde âyetin mantuku “Helâlden harcayın,

¹²¹ Mâverdî, **a.g.e.**, I, 343; Râzî, **a.g.e.**, VII, 67; Kurtubî, **a.g.e.**, III, 326; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, III, 71-72; Bilmen, **a.g.e.**, I, 283; Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, I, 422.

¹²² Râzî, **a.g.e.**, VII, 67.

¹²³ Mâverdî, **a.g.e.**, I, 343; Kurtubî, **a.g.e.**, III, 326.

¹²⁴ Râzî, **a.g.e.**, VII, 67.

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, I, 387.

¹²⁶ İbn Kesîr, **a.g.e.**, I, 697.

sadakalarınızı haramdan vermeyin!” şeklinde olurdu. Bu durumda haramlardan da sadakanın câiz olduğu sonucu çıkar ki bu hem Kur’ân’ın nazmına hem de şeriatın kurallarına aykırıdır.¹²⁷

Râzî’nin bildirdiğine göre âyetteki “*tayyibât*” ve “*habîs*” hakkında burada şu şekilde üçüncü bir görüşten de bahsetmek mümkündür: Âyetteki “*tayyibât*” kelimesinden murad, “her bakımdan hoş olan şey” demektir. O halde bu kelime, “malın hem helâli hem de iyisi” anlamında olur.¹²⁸ Buna göre “*habîs*” kelimesinin de “haram, âdî, bayağı ve kalitesiz mal” anlamına geleceği açıktır.

Özetle; Bakara Sûresi 267. âyette geçen “*habîs*” kelimesini müfessirlerin bir kısmı “âdî, bayağı ve kalitesiz ürün, mal” anlamına, bir kısmı “haram mal, kazanç” anlamına, bir kısmı da “âdî, bayağı, kalitesiz ve haram mal, kazanç” anlamına almaktadır.

3. Müşrik, Kâfir, Fâcir, Haram ve Zararlı Mal, Fâsid Amel

Kirli, pis, murdar, kötü, çirkin, iğrenç, şerli, zararlı, bozuk, haram, âdî, düşük, değersiz ve kerih hiçbir varlık; mal; insan; söz; fiil; amel ve davranış; sağlam ve temiz tabiatlı hiçbir insan tarafından hoş karşılanmaz ve kabul görmez. Bu türden şeylerin çok olması da yine durumu değiştirmez. Bu türlü şeyler temiz, hoş, güzel, iyi, faziletli, faydalı, hayırlı ve helâl şeylerle asla kıyaslanamaz; eşit olamaz; denk tutulamaz. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de bu gerçeğe şu şekilde dikkat çekilmektedir:

*“De ki: Pis şeylerin çokluğu (kesratü’l-habîs) sana ilginç gelse de, pis (habîs) ile temiz (tayyib) bir olmaz. Öyleyse ey akl-ı selîm sahipleri! Allah’a karşı gelmekten sakının ki felâh bulasınız.”*¹²⁹

Âyette kötü (*habîs*) ile iyi (*tayyib*)’in bir olamayacağını belirten cümle ile niceliğin aldatıcı cazibesine kapılmamak gerektiğine ve niteliğin önemine dikkat çekilmektedir. Buradaki fiilin Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımları dikkate alınır, “*habîs*” ile “*tayyib*”in birbiriyle kıyaslanamayacak kadar farklı oldukları anlaşılmaktadır. Âyette -bu nitelemeler bakımından- insanları, kültür ve medeniyetleri, kazanç yollarını vb. hususları kapsamına alan genel bir ifade kullanılmaktadır. Ancak, âyetten kötülerin daima çok veya kendi

¹²⁷ Abduh-Rızâ, a.g.e., III, 71-72. Ayrıca bkz: Bursevî, a.g.e., I, 429-430; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, II, 912.

¹²⁸ Bkz: Râzî, a.g.e., VII, 67. Ayrıca bkz: Karaman ve diğerleri, a.g.e., I, 422.

¹²⁹ Bkz: el-Mâide 5/100.

cinsindeki iyilerden fazla olduğu gibi bir sonuca ulaşmak doğru olmaz. Burada asıl amaç, kemiyete aldanmamak gerektiğine, helâlin ve kalitenin önemli olduğuna vurgu yapmaktır.¹³⁰

Zikredilen âyette geçen “*habîs*” ve “*tayyib*” kelimelerinin muhtevasına yönelik değişik görüşler ileri sürülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki burada “*habîs*” kelimesinden maksadın ne olduğu üzerinde özellikle durulacak; *Birinci Bölüm*’de “*tayyib*” ile ilgili açıklamalara yer verildiği için burada bu kelime hakkında ayrıntılı bilgi verilmeyecek; yeri geldikçe bu kelimenin sadece belli anlamlarına dikkat çekilecektir. Zikredilen kelimelerle ilgili görüşlere geçmeden, âyetin nüzûl sebebi olduğu söylenen kimi rivâyetlere değinmek faydalı olacaktır.

Kimi müfessirlere göre âyet, mü’minlerin baskın düzenlemek istediği Yemâmeli hacılar hakkında nâzil olmuştur.¹³¹ Bazı kaynaklarda zikredildiğine göre ise bir adam: “Ya Rasûlallâh, ben içki ticareti yaparım, Allah’a itaat ederek onu devam ettirmek bana fayda sağlar mı?” demiş; Hz. Peygamber de ona: “Şüphesiz Allah temizdir, ancak temizi kabul eder.” buyurmuştur. Rasûlullâh (s.a.)’ın bu sözünü tasdîk için de ilgili âyet nâzil olmuştur.¹³² Başka bir kaynakta verilen bilgilere göre ise ilgili âyet, henüz içki haram olmadan önce içki ticaretiyle bir miktar mal biriktiren bir adam hakkında nâzil olmuştur. Adam, bu malı Allah rızası için harcamak istemiş; Hz. Peygamber de adama haber gönderip bu malı hac, cihâd ve sadaka için harcarsa da kendisi için sevap olmayacağını bildirmiştir. Şüphesiz Allah, ancak temiz olan malın infâkını kabul eder. İşte Yüce Allah, Rasûlünü tasdîk etmek üzere bu âyeti inzâl buyurmuştur.¹³³

“*Habîs*” kelimesinin ilgili âyette taşıdığı anlamları tespit etmek için Kur’ân sözlüklerine bakıldığında, Mukâtil b. Süleymân ve İbnü’l-Cevzî’nin bu kelimeyi “haram mal, haram”;¹³⁴ Râğıb el-İsfahânî ve Fîrûzâbâdî’nin ise “kâfir, fâsid amel”¹³⁵ anlamlarına

¹³⁰ Bkz: Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 346.

¹³¹ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, I, 507-508; es-Semerkindî, Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, **Tefsîru’l-Kur’ân**, I-VI, sad: Mehmet Karadeniz, Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1993, II, 246-247; el-Beydâvî, Kâdî Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, **Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl**, I-V, trc: Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2011, II, 90; Bursevî, **a.g.e.**, II, 447.

¹³² İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, **Zâdü’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr**, I-VI, trc: Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2009, II, 124.

¹³³ Zuhaylî, **et-Tefsîru’l-Vecîz**, I, 480.

¹³⁴ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 127; İbnü’l-Cevzî, **Nüzhetu’l-A’yüni’n-Nevâzir**, s. 270.

¹³⁵ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

aldığı görülmektedir. Bu âlimlere göre aynı âyetteki “*tayyib*” de “helâl mal, mü’min ve sâlih amel” anlamlarını içermektedir.¹³⁶

Tefsir kaynaklarında da “*habîs*” kelimesi, “kalitesiz, şerli, âsî, müşrik, hüsrana uğrayan”,¹³⁷ “haram mal”,¹³⁸ “kötü amel, fâsid mezhep, âdî insan, haram mal”,¹³⁹ “pis, kötü, haram, zararlı ve şerli şey”,¹⁴⁰ “haram, içinden Allah hakkı çıkarılmayan mal, fitne ve fesâd yolunda harcanan her türlü mal, ihtiyacı olmadığı zaman fakirin eline geçen ve gönlünü Allah’la beraber olmaktan alıkoyan mal, kâfir, fâsık, kötü huy (kibir, hırs, tahammülsüzlük, nankörlük, mal sevgisi vb.), faydasız ilim (felsefî ilimler), riya ve gösteriş için yapılan amel”,¹⁴¹ “eşyada, amellerde ve mallarda zararlı, fâsid, haram; insanlarda ise zâlim, câhil, müfsid, fâcir ve kâfir”¹⁴² şeklinde açıklanmaktadır. Müfessirler “*tayyib*” kelimesini de “*habîs*”e verdikleri manaların zıddıyla açıklamaktadırlar.

İlgili âyetteki “*habîs*” kelimesi, İbn Abbâs ve Hasan-ı Basrî’ye göre “haram”, Süddî’ye göre “kâfir”, Mâverdî’ye göre ise “isyankâr ve kötü” anlamındadır.¹⁴³ Kurtubî, bu açıklamaların birer örneklendirme olduğunu ve hakikatte bu lafzın (*habîs*) bütün hususlar hakkında umumi olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre “*habîs*” lafzı kazanılan şeylerde, amellerde, insanlar hakkında elde edilen bilgilerde ve diğer şeylerde söz konusudur. Bütün bunların murdar olanı asla iflah olmaz ve bir sonuç vermez. Çok olsa dahi onun güzel bir akıbeti olamaz. Temiz ise az olsa dahi faydalıdır ve âkıbeti itibariyle güzeldir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

*“Toprağı verimli, güzel bir diyarın bitkisi, Rabbinin izniyle yeşerip çıkar. Çorak, verimsiz olan bir yerin bitkisi ise çıkmaz, çıkan da birşeye yaramaz. İşte şükredekiler kimseler için Biz, âyetleri böyle farklı üsluplarla tekrar tekrar açıklarız.”*¹⁴⁴

¹³⁶ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 127; Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

¹³⁷ Taberî, **a.g.e.**, IX, 12-13; Kurtubî, **a.g.e.**, VI, 327.

¹³⁸ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, I, 507-508; Semerkandî, **a.g.e.**, II, 246-247; es-Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr - el-Mahallî, Celâleddîn Muhammed b. Ahmed, **Tefsîru’l-Celâleyn**, 3. baskı, tahkik: Sabrî Muhammed Mûsa - Muhammed Fâyzkâmil, Dâru’l-Hayr, Beyrût, 1423/2003, s. 124; el-Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ, **Tefhîmu’l-Kur’ân**, I-VII, trc: Ahmed Asrar, Bengisu Yayınları, İstanbul, 1997, I, 536-538.

¹³⁹ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 299.

¹⁴⁰ İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 203; Derveze, Muhammed İzzet, **et-Tefsîru’l-Hadîs: Nüzûl Sırasına Göre Kur’ân Tefsîri**, I-VII, trc: Şaban Karataş ve diğerleri, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997, VII, 183-185.

¹⁴¹ Bursevî, **a.g.e.**, II, 447-448.

¹⁴² Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VII, 122; Havvâ, Saîd, **el-Esâs fi’t-Tefsîr**, I-XVI, çev: M. Beşîr Eryarsoy, Şâmil Yayınevi, İstanbul, 1989, IV, 196.

¹⁴³ İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-Mesîr**, II, 124; Kurtubî, **a.g.e.**, VI, 327.

¹⁴⁴ el-A’râf 7/58.

Sâd¹⁴⁵ ve Câsiye¹⁴⁶ Sûreleri'nde de benzer anlamda âyetler mevcuttur.¹⁴⁷

Beydâvî (v. 685/1286) de Kurtubî'nin görüşüne benzer bir görüş ileri sürmekte ve şöyle demektedir: “Âyette, Allah katında şahısların, amellerin ve malların kötüsü (*habîs*) ile iyisinin (*tayyib*) bir olmayacağı hususunda genel bir hüküm vardır. Böylece âyet, iyi amele ve helâl mala teşvik etmektedir.”¹⁴⁸

Râzî'ye göre pis (*habîs*) veya temiz (*tayyib*) olan şey maddî ve manevî cihetinin bulunması yönüyle iki çeşittir. Maddî olanı herkes görebilir ve bellidir. Kendisine necâset (pislik) bulaşmış olan cisim, selîm fitratlı insanlara göre pis (*habîs*) olur. Manevî pisliklerin en habîsi, cahillik ve günâh; manevî temizlerin en temizini ise Allah'ı bilmek ve O'na itaattir. Allah'ı bilmeme ve O'na itaatten yüz çevirme sıfatından alan ruhlar, kâmil ruhlara göre pistir. Ama Allah'ı bilen ve Allah'ın hizmetine, ibadetine devam eden ruhlar, ilahî marifet nurları ile aydınlanırlar ve temiz, mukaddes ruhlara yakınlık ile neşelenirler. Manevî âlemdeki pisler (*habîs*) ile temizler (*tayyib*) kesinlikle aynı değildir. Hatta bu ikisinin ayrı oluşu manevî âlemde daha şiddetlidir. Çünkü maddeten pis olanın pisliğinin zararı az ve önemsizdir. Yine maddeten temiz olanın temizliğinin faydası da sınırlıdır. Fakat manen pis olanın pisliğinin zararı son derece büyük ve ebedîdir. Yine manen temiz olanın temizliğinin faydası büyük ve ebedîdir ki bu da âlemlerin Rabbi Allah'a yaklaşım mukarreb meleklerin zümresine katılmak; peygamberler, siddîkler, şehitler ve sâlihlerle arkadaş olmaktır.¹⁴⁹

Bursevî'nin bildirdiğine göre *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de şöyle denilmektedir: “Pis (*habîs*), seni Allah'tan alıkoyan her şeydir. Temiz (*tayyib*) ise seni Allah'a ulaştırın her şeydir. Yine “*tayyib*”, tek olan Allah'tır. “*Habîs*” ise mâsivâdır ki onda kesret (çokluk) vardır.”¹⁵⁰

Netice itibariyle; kaydedilen yorum ve rivâyetlerden hareketle denilebilir ki ilgili âyette “*habîs*” ile “müşrik, kâfir, fâcir, zâlim ve câhil kimse; pis, kötü, kalitesiz, âdi, şerli,

¹⁴⁵ “Biz hiç, iman edip yararlı işler yapanlara, ülkede fesâd çıkararak nizamı bozanlarla aynı muameleleri yapar mıyız? Yahut Allah'ı sayıp kötülüklerden sakınanları, yoldan çıkanlarla bir tutar mıyız?” (Sâd 38/28)

¹⁴⁶ “Yoksa o kötülükleri işleyip duranlar, iman edip yararlı işler gerçekleştirenlere yaptığımız muameleyi, kendilerine de göstereceğimizi, hayatlarında ve ölümlerinde onları bir tutacağımızı mı sanıyorlar? Ne kötü, ne yanlış bir muhakeme!” (el-Câsiye 45/21)

¹⁴⁷ Kurtubî, a.g.e., VI, 327-328. Ayrıca bkz: Sâbûnî, a.g.e., I, 340.

¹⁴⁸ Beydâvî, a.g.e., II, 90. Ayrıca bkz: Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1818-1819.

¹⁴⁹ Râzî, a.g.e., XII, 109-110.

¹⁵⁰ Bursevî, a.g.e., II, 448.

zararlı ve haram mal; kötü ve fâsid amel; kötü huy; faydasız ilim; İnsanın dünya ve ukbâsını tehlikeye sokan, insanı Allah'tan uzaklaştıran maddî ve manevî her şey” kastedilmekte; bu manaların zıddını bildirmek üzere de “*tayyib*” kelimesi kullanılmaktadır.

4. Münâfık, Kâfir, Müşrik veya Bunların Allah'a İsyân Amaçlı Harcamaları

Sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi manalara gelen “küfr (kefr, küfür, küfrân)”, terim olarak genellikle “Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” diye tanımlanmaktadır. Küfrü benimseyene “fitrî yeteneğini köreltip örten” anlamında kâfir denilmektedir.¹⁵¹

Yine sözlükte “(tarla faresi) yuvasına girmek, (bir kimse) olduğundan başka görünmek” anlamındaki “nifâk” mastarından türemiş bir sıfat olan “münâfık” kelimesiyle de “inanmadığı halde kendisini mü'min gösteren kimse” kastedilmektedir.¹⁵²

Kur'ân-ı Kerîm'de münâfık ve kâfirlere işaret edilmek üzere “*habîs*” kelimesi de kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle, Kur'ân-ı Kerîm'de münâfık ve kâfirler “*habîs*” diye nitelendirilmektedirler. Konuyla ilgili olan bir âyette şöyle buyurulmaktadır:

*“Kâfirler, insanları Allah yolundan uzaklaştırmak için mallarını harcıyorlar. Daha da harcayacaklar! Ama gayelerine ulaşamayacaklarından bu, onlara yürek acısı olacak, sonra da mağlup edilecekler. İnkârlarında ısrar edenler toplanıp cehenneme sevk edilecekler. Ta ki Allah murdarı (habîs) temizden (tayyib) ayırsın ve murdarları (habîs) birbiri üzerine bindirip hepsini bir araya yığsın ve topunu birden cehenneme doldursun. İşte her şeylerini kaybedenler bunlardır.”*¹⁵³

Âyetin nüzûl sebebi hakkında kaynaklarda değişik rivâyetlere yer verilmektedir. Mesela Mukâtil ve Kelbî şöyle demektedir: “Bu âyet, Bedir günü kâfirlere yemek yediren müşrikler hakkında nâzil olmuştur. Bunlar Kureyş'in ileri gelen on iki kişisidir.”¹⁵⁴

İbn İshâk da konuyla ilgili olarak şunları nakletmektedir: “Bedir günü Kureyş yenilgiye uğrayıp savaştan kaçanlar Mekke'ye döndükten, Ebû Süfyân da kervan ile

¹⁵¹ Sinanoğlu, Mustafa, “Küfür”, TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), I-XLIV, C. XXVI, Ankara, 2002, s. 533-534.

¹⁵² Alper, Hülya, “Münâfık”, TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), I-XLIV, C. XXXI, İstanbul, 2006, s. 565.

¹⁵³ el-Enfâl 8/36-37.

¹⁵⁴ Mukâtil b. Süleymân, Tefsîr-i Kebîr, II, 103; Râzî, a.g.e., XV, 165-166. Ayrıca bkz: Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, IV, 2401.

birlikte Mekke'ye döndükten sonra, Abdullah b. Ebî Râbia, İkrime b. Ebî Cehil ve Safvân b. Ümeyye, Bedir'de babaları veya kardeşleri öldürülen bazı kimselerle beraber Ebû Süfyân'ın ve bu kervanda ticaret malları bulunan diğer Kureyşlilerin yanına giderek şöyle dediler: “Ey Kureyş topluluğu! Muhammed sizin en yakınlarınızı ortadan kaldırdı, hayırlılarınızı öldürdü. Şimdi bu kervanın servetiyle ona karşı savaşmak için bize yardımcı olunuz. Belki böylelikle bizden öldürülenlerin intikamını ondan almış oluruz.” Onlar da bu teklifi kabul ettiler. İşte -İbn Abbas'ın da zikrettiği gibi- Yüce Allah (bu âyetleri) onlar hakkında indirdi.”¹⁵⁵

Yine Saîd İbn Cübeyr ve Mücâhid ise diyor ki: “Bu âyet, Ebû Süfyân ve onun, Uhud günü Hz. Muhammed (s.a.)'e karşı savaşmak için harcadığı malları hakkında nâzil olmuştu. O, Araplardan meydana getirdiği ordu dışında Habeşlilerden de iki bin kişi kiralamış ve onlara kırk okka infâkta bulunmuştu.”¹⁵⁶

Âyette geçen “*habîs*” kelimesi Mukâtil b. Süleymân'a göre “kâfir”,¹⁵⁷ Semîn el-Halebî'ye göre “fasit amel”,¹⁵⁸ Fîrûzâbâdî'ye göre ise “pis ve kötü amel, pis nefisler”¹⁵⁹ anlamında kullanılmaktadır.

Tefsir kaynaklarında ve konuyla ilgili bazı eserlerde de “*habîs*” kelimesi “kâfir”,¹⁶⁰ “müşriklerin Allah'a isyân yolunda harcadığı mallar”,¹⁶¹ “kötü amel”¹⁶² ve “haram, içinden Allah hakkı çıkarılmamış şey”¹⁶³ şeklinde açıklanmaktadır. Buna göre âyette geçen “*tayyib*” kelimesi de bu anlamların zıddına işaret etmek üzere kullanılmaktadır. Müfessirlerin genel yaklaşımı budur. Çünkü “*habîs*” ve “*tayyib*” birbirinin zıddıdır.

¹⁵⁵ Havva, **a.g.e.**, VI, 22. Ayrıca bkz: Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-Vecîz**, II, 114.

¹⁵⁶ Râzî, **a.g.e.**, XV, 166; Havva, **a.g.e.**, VI, 23; Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 689.

¹⁵⁷ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 127-128.

¹⁵⁸ Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558.

¹⁵⁹ Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

¹⁶⁰ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, II, 103; Taberî, **a.g.e.**, XI, 175; Semerkandî, **a.g.e.**, III, 28; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 579; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, II, 470; Râzî, **a.g.e.**, XV, 166; Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 401; Beydâvî, **a.g.e.**, II, 347-348; en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, I-X, 1. baskı, trc: Harun Ünal, Ravza Yayınları, İstanbul, 2003, IV, 430; Süyûtî-Mahallî, **a.g.e.**, s. 181; Bursevî, **a.g.e.**, III, 344; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, IX, 661-664; Bilmen, **a.g.e.**, III, 1185; Havva, **a.g.e.**, VI, 22; İzutsu, **a.g.e.**, s. 353; Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-Vecîz**, II, 114-115.

¹⁶¹ Zeccâc, **a.g.e.**, II, 412-413; Mâverdî, **a.g.e.**, II, 317; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, II, 470; Beydâvî, **a.g.e.**, II, 347-348.

¹⁶² İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, II, 470.

¹⁶³ Mâverdî, **a.g.e.**, II, 317.

İbn Abbâs âyet hakkında şu yorumda bulunmaktadır: “Yüce Allah saîdlerle şakîleri birbirinden ayırt etmek için böyle yapar.”¹⁶⁴ Bu yorumdaki “sa’îd”, “*tayyib*”; “şakî” ise “*habîs*” kelimesine karşılık gelmektedir.

Âyette geçen, “*Ta ki Allah murdarı (habîs) temizden (tayyib) ayırsın ve murdarları (habîs) birbiri üzerine bindirip hepsini bir araya yığsın ve topunu birden cehenneme doldursun.*” cümlesiyle ilgili olarak şu yorum yapılmaktadır: “Kim ki: ‘Murdardan (*habîs*) kasıt kâfirlerdir.’ derse, onlar (kâfirler) ateşte birbirlerinin üzerinde olacaklardır. Kim de: ‘Mallarıdır.’ derse, bunun için de şu iki görüş söz konusudur: a) Onlar, sahipleri onlarla azap görsün diye ateşe atılacaktır. Nitekim Yüce Allah Tevbe Sûresi 35. âyette¹⁶⁵ buna işaret etmektedir. b) Onlar mallara aşırı saygı gösterince onları ateşe atmakla değersiz olduğunu onlara gösterecektir, nitekim Güneş’le Ay da onlara tapanlar onların değersizliklerini görmesi için ateşe atılacaktır.”¹⁶⁶

Birçok müfessire göre “*habîs*” kelimesi şu âyette de “*münâfık*” anlamında kullanılmaktadır:

“*Allah mü’minleri içinde bulunduğunuz şu halde bırakacak değildir. Sonunda temiz (tayyib) ile murdarı (habîs) ayıracaktır. Allah sizin hepinizi gayba vakıf kılacak da değildir. Fakat Allah, rasûllerinden dilediğini seçer (onu gayba vakıf kılar). O halde Allah’a ve rasûllerine iman edin. Eğer iman eder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız size büyük mükâfat vardır.*”¹⁶⁷

İbnü’l-Cevzî’nin bildirdiğine göre bu âyetin nüzûl sebebi hakkında beş görüş bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Kureyş: “Ya Muhammed, sen sana tabi olanın cennette, sana muhalefet edenin de cehennemde olacağını iddia ediyorsun. Bize haber ver; sana kim iman eder ve kim iman etmez.” demiş ve bunun üzerine bu âyet inmiştir. Bu, İbn Abbâs’ın görüşüdür.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Taberî, **a.g.e.**, XI, 175; İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-Mesîr**, II, 470; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 54.

¹⁶⁵ “*Yığılan bu altın ve gümüş cehennem ateşinde kızdırılarak, bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün onlara: İşte! denilecek, sizin nefisleriniz için yığıp hazineye tıktıklarınız! Haydi, tadın bakalım o tıktığınız şeyleri!*”

¹⁶⁶ İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-Mesîr**, II, 470. Ayrıca bkz: Râzî, **a.g.e.**, XV, 166.

¹⁶⁷ Âl-i İmrân 3/179.

¹⁶⁸ İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-Mesîr**, I, 485. Ayrıca bkz: Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, I, 323; Ferrâ, **a.g.e.**, I, 248; Taberî, **a.g.e.**, VI, 264; Semerkandî, **a.g.e.**, I, 442-443; İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 173.

b) Mü'minler kendilerine mü'minle münâfığı ayıracak bir işaret verilmesini istemişler ve bunun üzerine bu âyet inmiştir. Bu da Ebu'l-Âliye'nin görüşüdür.¹⁶⁹

c) Hz. Peygamber: “Ümmetim bana arz olundu, bana iman edenle beni inkâr eden bildirildi.” demiş; bu da münâfiklara ulaşmış; alay etmişler ve: “Biz onunla beraberiz, bizi tanımıyor.” demişlerdir. Bunun üzerine de bu âyet inmiştir.¹⁷⁰

d) Yahudiler: “Ya Muhammed, siz bizim dinimizden razı idiniz, kitâbınız inmeden önce ölenleriniz nasıl olacak?” demişler ve bunun üzerine bu âyet inmiştir. Bu da Gâfre'nin azatlısı Ömer'in görüşüdür.¹⁷¹

e) Münâfiklardan bir grup, kendilerinin de imanlarında mü'minler gibi olduklarını iddia etmişler, Yüce Allah da Uhud Savaşı'nda nifâklarını ortaya çıkarmış ve bu âyeti indirmiştir. Bu da Ebû Süleymân Dimeşki'nin görüşüdür.¹⁷²

Âyetin nüüzül sebebi olduğu zikredilen bu rivâyetlerde ağırlıklı olarak, kâfir ve münâfikların Hz. Peygamber ve mü'minlerle iman-inkâr konusundaki tartışma ve cidalleri dikkat çekmektedir.

Mukâtil b. Süleymân, İbn Kuteybe (v. 276/889), İbnü'l-Cevzî ve Semîn el-Halebî'ye göre, âyetteki “*habîs*” kelimesiyle “kâfir”,¹⁷³ Râğıb el-İsfahânî'ye göre ise “kötü amel, kötü nefis”¹⁷⁴ anlamlarına işaret edilmektedir. Bu âlimler âyetteki “*tayyib*” kelimesini de zikredilen anlamların zıddı ile açıklamaktadırlar.¹⁷⁵

Tefsir kaynaklarında da ilgili âyetteki “*habîs*” kelimesi birçok müfessir tarafından “münâfik”¹⁷⁶ şeklinde açıklanmış; bu kelimenin “kâfir”¹⁷⁷ manasına geldiği de ifade

¹⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, I, 485; Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 288.

¹⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, I, 485.

¹⁷¹ İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, I, 485.

¹⁷² İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, I, 485.

¹⁷³ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 127-128; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 116; İbnü'l-Cevzî, **Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir**, s. 271; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558.

¹⁷⁴ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272.

¹⁷⁵ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 127-128; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 116; Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; İbnü'l-Cevzî, **Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir**, s. 271; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558.

¹⁷⁶ Taberî, **a.g.e.**, VI, 262; el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkanî el-Hanefî, **Te'vilâtü Ehli's-Sünne**, I-X, 1. baskı, tahkik: Mecdî Bâsellûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1426/2005, II, 540-541; Mâverdî, **a.g.e.**, I, 439; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, I, 665; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, I, 486; Râzî, **a.g.e.**, IX, 114; Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 289; Beydâvî, **a.g.e.**, I, 469; Nesefî, **a.g.e.**, II, 460; İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 173; Süyûtî-Mahallî, **a.g.e.**, s. 73; Bursevî, **a.g.e.**, II, 131; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, IV, 253-254; Bilmen, **a.g.e.**, I, 508; Havva, **a.g.e.**, II, 536; Mevdûdî, **a.g.e.**, I, 324-325; Sâbûnî, **a.g.e.**, I, 224.

¹⁷⁷ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, I, 322-323; Taberî, **a.g.e.**, VI, 263-264; Mâtürîdî, **a.g.e.**, II, 540-541; Semerkandî, **a.g.e.**, I, 442-443; Mâverdî, **a.g.e.**, I, 439; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, I, 486.

edilmiştir. Mâverdî ve İbnü'l-Cevzî'nin bildirdiğine göre âyetteki “*habîs*” kelimesini Mücâhid, “münâfık”; Katâde ve Süddî ise “kâfir” şeklinde açıklamıştır.¹⁷⁸ Mücâhid âyeti açıklamak üzere şöyle demektedir: “Uhud gününde Yüce Allah, mü'minlerle münâfıkları birbirinden seçip ayırmıştır.”¹⁷⁹

Râzî, âyette her ne kadar “*tayyib*” ve “*habîs*” lâfızları müfred olarak kullanılmışsa da bunlardan “cins” manası kastedildiğini; bu sebeple de bu kelimeler ile bir mü'min ile bir münâfiğin değil, bütün mü'minlerle bütün münâfıkların anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁸⁰

İbn Kesîr'in ifade ettiği üzere, Yüce Allah; sabreden mü'min ile itaatten kaçan münâfiğin bilinmesi için, dostlarının belli olup düşmanlarının rezil-rüsva olduğu bir sınav yapar. Âyette kastedilen mü'minlerin sınav edildiği yer Uhud Gazvesi'dir. Orada mü'minlerin iman, sabır, dayanıklılık ve sebatlarıyla Allah ve Rasûlü'ne itaatleri belli olmuş; münâfıkların maskeleri düşmüş; Allah'a ve Rasûlü'ne isyankârlıkları, hıyanetleri ve cihattan kaçışları ortaya çıkmıştır. O yüzden Yüce Allah: “*Allah, mü'minleri içinde bulunduğunuz şu halde bırakacak değildir. Sonunda temiz (tayyib) ile murdarı (habîs) ayıracaktır.*” buyurmaktadır.¹⁸¹

Verilen yorum ve rivâyetler, Âl-i İmrân Sûresi 179. ve Enfâl Sûresi 37. âyetlerde geçen “*habîs*” kelimesinin, “kâfir; münâfık; haram; fasit, pis ve kötü amel; pis ve kötü nefis; şakî; müşrik, kâfir ve münâfıkların Allah'a isyân yolunda harcadığı her türlü mal vb.” anlamlar taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır.

5. Küfür ve İnkâr Manası Taşıyan Her Söz, Hiçbir Hayrı Olmayan Her Ağaç

Benzetme, birşeyin sembolü olma, birşeyin aynısını yapma, misâl getirme, özellikle öğüt alınsın diye mesel anlatmaya temsîl denilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in üslup tarzında temsîlin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Nitekim “*Gerçekten Biz, insanlar düşünüp akıllarını başlarına alsınlar diye bu Kur'ân'da, her türlüşünden temsiller getirdik.*”¹⁸²

¹⁷⁸ Mâverdî, **a.g.e.**, I, 439; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, I, 486.

¹⁷⁹ Taberî, **a.g.e.**, VI, 263; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, I, 486; İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 173.

¹⁸⁰ Râzî, **a.g.e.**, IX, 114.

¹⁸¹ İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 173.

¹⁸² ez-Zümer 39/27.

âyeti, temsilin öğüt vermeye yönelik bir ifade tarzı olduğunu göstermektedir. Çünkü hiçbir misâl kendinden ibaret değildir ancak öğüt ve ibret alınması gereken bir işarettir.¹⁸³

Kur'ân-ı Kerîm, iman ve küfre (inkâr) temsili anlatımla da işaretle bulunmaktadır. Mesela Kur'ân'da, imana dikkat çekmek üzere “*kelime-i tayyibe*” ve “*şecere-i tayyibe*” ibareleri kullanılarak “güzel söz” (kelime-i tevhîd), “güzel bir ağaç”a benzetilmektedir ki bu ağaç yerin derinliklerine iyice kök salmış ve onun dalları da göğe doğru yükselmiştir. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de, küfre işaretle bulunmak amacıyla da “*kelime-i habîse*” ve “*şecere-i habîse*” ibareleri kullanılmak sûretiyle “kötü söz” (küfür ve inkâr ifade eden her söz), “kötü bir ağaç”a benzetilmektedir ki bu ağacın ne sağlam kökü, ne yükselen dalları, ne güzel meyveleri, ne de gölgesi vardır. Konuyla ilgili âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

*“Görmedin mi Allah nasıl bir benzetme yaptı: Güzel söz (kelime-i tayyibe), kökü yerin derinliklerinde sabit, dalları ise göğe doğru yükselmiş bir ağaç (şecere-i tayyibe) gibidir ki Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Düşünüp ders çıkarsınlar diye Allah insanlara böyle temsiller getirir. Kötü söz (kelime-i habîse) ise, gövdesi toprağın üstünden kolayca çıkarılabilen, kökleşip yerleşmeyen değersiz bir ağaca (şecere-i habîse) benzer.”*¹⁸⁴

Birinci Bölüm'de de üzerinde durulduğu gibi “*kelime-i tayyibe*” ile kelime-i tevhîd,¹⁸⁵ Kur'ân, tesbîh, tahmîd, istiğfar, tevbe, dua ve İslâm'a davet gibi hakkı ifade eden ya da salaha çağırın her güzel söz¹⁸⁶ ve iman, mü'min¹⁸⁷ gibi anlamlar; “*şecere-i tayyibe*” ile de birçok müfessire göre hurma ağacı¹⁸⁸ kimine göre de cennetteki bir ağaç¹⁸⁹ kastedilmektedir.

“*Kelime-i habîse*” ve “*şecere-i habîse*” ifadeleri konunun ana temasını oluşturmaktadır. Bu ifadelerin anlamını doğru tespit edebilme adına burada “*kelime-i*

¹⁸³ Demirci, Muhsin, **Tefsir Terimleri Sözlüğü**, 1. baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 256.

¹⁸⁴ İbrâhîm 14/24-26.

¹⁸⁵ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 128; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 232; Taberî, **a.g.e.**, XIII, 635; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 377-378; İbnü'l-Cevzî, **Nüzhetu'l-A'yûni'n-Nevâzir**, s. 270-271; Râzî, **a.g.e.**, XIX, 122; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 359; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 557-558; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 491.

¹⁸⁶ Bkz: Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 377; Bursevî, **a.g.e.**, IV, 414.

¹⁸⁷ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIII, 635-636; Mâtürîdî, **a.g.e.**, VI, 387-388; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 359.

¹⁸⁸ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIII, 637-641; Râzî, **a.g.e.**, XIX, 122; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 359; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 491-492.

¹⁸⁹ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XIII, 641; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 361; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 493. “*Kelime-i tayyibe*” ve “*şecere-i tayyibe*” tabirleri hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz: Yolcu, Mehmet, “Kur'ân-ı Kerîm'in ‘*Kelime-i Tayyibe*’ ve ‘*Kelime-i Habîse*’ Temsilinin Çözümlemesi”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (İ.Ü.İ.F.D.)**, C. III, S. 1, Malatya, 2012, s. 63-68.

tayyibe” ve “*şecere-i tayyibe*” tabirlerinin de anlamına kısaca işaret edildi. Belirtildiği üzere burada “*kelime-i habîse*” ve “*şecere-i habîse*” tabirlerinden maksadın ne olduğu üzerinde ise özellikle durulacaktır. Doğru bir yaklaşım adına önce Kur’ân sözlüklerine ardından da tefsir kaynaklarına müracaat edilecektir.

İbn Kuteybe’ye göre “*kelime-i habîse*” ile “şirk”, Râğıb el-İsfahânî ve Fîrûzâbâdî’ye göre “küfür, yalan, koğuculuk vb. her tür kötü söz”, İbnü’l-Cevzî ve Semîn el-Halebî’ye göre ise “küfr (inkâr)” kastedilmektedir.¹⁹⁰ Yine İbn Kuteybe “*şecere-i habîse*” ile de “hanzal, hanzala (Ebû Cehil karpuzu)”nun kastedildiğini söylerken Semîn el-Halebî, bundan maksadın “hanzal veya kuşûs)”¹⁹¹ olduğunu ileri sürmektedir.¹⁹² Aynı şekilde, Fettenî (v. 986/1578) de ilgili tabir için “hanzala veya kuşûs” açıklamasında bulunmaktadır.¹⁹³

Tefsir kaynaklarında da zikredilen terkipler hakkında geniş açıklamalara yer verilmektedir. Mesela müfessirler “*kelime-i habîse*” terkiplerini şirk davası,¹⁹⁴ Allah’a ortak koşmak,¹⁹⁵ küfr (inkâr),¹⁹⁶ küfr (inkâr) veya bizatihi kâfir,¹⁹⁷ çirkin söz, kelime-i şirk,¹⁹⁸ Allah’ı bilmemek,¹⁹⁹ küfre, kötülüğe ve bâtıla davet,²⁰⁰ inkâra çağırma, gerçeği yalanlama gibi her çirkin kelime,²⁰¹ kelime-i küfr, şerre ve zarara çağırın her kelime,²⁰² asılsız, çirkin söz, Allah’ı inkâr etmek anlamına gelen her türlü söz, şirk vb. İslâm dışı inançlar²⁰³ şeklinde açıklamaktadırlar.

“*Şecere-i habîse*” hakkında ise kaynaklarda şu açıklamalar yapılmaktadır:

¹⁹⁰ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 232; Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; İbnü’l-Cevzî, **Nüzhetu’l-A’yüni’n-Nevâzir**, s. 270-271; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 557-558; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

¹⁹¹ Hanzal (hanzala), Ebû Cehil karpuzu denilen acı nebattır. Kuşûs ise bağ sarmaşığı denilen, kökü, yaprağı, gölgesi ve yemişi bulunmayan, faydasız bir bitkidir. Bu bilgiler için bkz: Âsım Efendi, Mütercim, **el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît (Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi)**, I-VI, 1. baskı, editör: Mustafa Koç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2013, I, 850.

¹⁹² İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 232; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 557-558.

¹⁹³ Fettenî, **a.g.e.**, II, 9.

¹⁹⁴ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, II, 349.

¹⁹⁵ Taberî, **a.g.e.**, XIII, 652-654; İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-Mesîr**, III, 333; Beydâvî, **a.g.e.**, III, 109.

¹⁹⁶ Mâtürîdî, **a.g.e.**, VI, 387-388; Semerkandî, **a.g.e.**, III, 351; Neseî, **a.g.e.**, VI, 83; Süyûtî-Mahallî, **a.g.e.**, s. 259.

¹⁹⁷ Mâverdî, **a.g.e.**, III, 134; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 361.

¹⁹⁸ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 378.

¹⁹⁹ Râzî, **a.g.e.**, XIX, 123-124.

²⁰⁰ Beydâvî, **a.g.e.**, III, 109.

²⁰¹ Bursevî, **a.g.e.**, IV, 414-415.

²⁰² Zuhaylî, **et-Tefsîru’l-Vecîz**, II, 411. Ayrıca bkz: Bilmen, **a.g.e.**, IV, 1690; Sâbûnî, **a.g.e.**, II, 89.

²⁰³ Mevdûdî, **a.g.e.**, II, 542; Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, III, 315-316.

a) Birçok müfessire göre bununla hanzala (Ebû Cehil karpuzu) kastedilmektedir.²⁰⁴ Bu görüş Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmektedir.²⁰⁵ İbn Abbâs ve Mücâhid de bu görüştedir.²⁰⁶ Mukâtil b. Süleymân diyor ki: “İşte kâfirin sözü de böyledir, onun da kökü yoktur. Ebû Cehil Karpuzu en kötü yemiş olduğu gibi küfür sözü de en kötü davettir. Ebû Cehil karpuzunda meyve, bereket ve fayda bulunmadığı gibi kâfirde de hayır namına bir şey yoktur. Kâfirin amelinin yerde kökü olmadığı gibi yükseleceği semada bir uzantısı da yoktur. Kâfir de kâfirin amelleri de tıpkı rüzgârın savurduğu Ebû Cehil karpuzu gibidir. Yüce Allah'ın: *“Rab'lerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların iyi işleri, bir kül yığımına benzer. Fırtınalı bir günde rüzgâr onu şiddetle savurmaktadır... Kazandıklarından hiçbir şeyi ellerinde tutamıyorlar. İşte asıl kayıp, asıl sapıklık budur!”*²⁰⁷ şeklindeki buyruğu da buna işaret etmektedir.”²⁰⁸

b) Zikredilen tabir, kâfir manasına gelmektedir. Bunu da İbn Ebî Talha, İbn Abbas'tan rivâyet etmektedir. el-Avfî de İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmektedir: “Kâfirin ameli kabul olunmaz ve Allah'a yükselmez. Onun ne yerde sağlam bir kökü ne de gökte yüksek bir dalı vardır.” İbnü'l-Cevzî de diyor ki: “Kâfirin bu ağaca benzetilmesinin manası şudur: Kâfirin ne iyi bir ameli ne de güzel bir sözü göğe yükselir; sözünün de sağlam bir aslı yoktur.”²⁰⁹

c) Bununla dünyada bulunmayan bir ağaç kastedilmektedir. Bu görüş de İbn Abbas'a izafe edilmektedir.²¹⁰

d) İlgili ifadeyle kökü, yaprağı, gölgesi ve meyvesi bulunmayan, kendisinden de hiçbir hayır ve menfaat umulmayan bağ sarmaşığına işaret edilmektedir.²¹¹ Bu görüşü de Dahhâk yine İbn Abbas'tan rivâyet etmektedir.²¹²

²⁰⁴ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, II, 349; Taberî, **a.g.e.**, XIII, 652-654; Zeccâc, **a.g.e.**, III, 161; Mâverdî, **a.g.e.**, III, 134; Râzî, **a.g.e.**, XIX, 123-124; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 361-362; Süyûtî-Mahallî, **a.g.e.**, s. 259; Bursevî, **a.g.e.**, IV, 414-415; Bilmen, **a.g.e.**, IV, 1690; Sâbûnî, **a.g.e.**, II, 89.

²⁰⁵ Taberî, **a.g.e.**, XIII, 652-654; Mâverdî, **a.g.e.**, III, 134; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, III, 333.

²⁰⁶ Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 361-362.

²⁰⁷ İbrâhîm 14/18.

²⁰⁸ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, II, 349.

²⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, III, 333-334.

²¹⁰ Taberî, **a.g.e.**, XIII, 654; Mâverdî, **a.g.e.**, III, 134; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, III, 333; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 361-362.

²¹¹ Zeccâc, **a.g.e.**, III, 161; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 361-362.

²¹² İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, III, 333.

e) Kimilerine göre de zikri geçen terkiyle Ebû Cehil karpuzu ve bağ sarmaşığı gibi meyvesi hoş olmayan her ağaç,²¹³ kötü, köksüz, kokusu çirkin, meyvesi yenmeyen ağaç,²¹⁴ sarımsak, yer elması ve yosun²¹⁵ kastedilmektedir.

Râzî'ye göre “*şecere-i habîse*”, Allah'ı bilmemektir. Çünkü o afetlerin ilki, korkuların başı, bedbahtlıkların da en başta gelenidir. Râzî, kimi âlimlerin bu ifadeyi sarımsak, pırasa, diken ağacı ve Ebû Cehil karpuzu şeklinde açıkladığını hatırlatarak şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Bu tafsilata ihtiyaç yoktur. Çünkü ağaç bazen kokusu sebebiyle, bazen tadı sebebiyle, bazen şekli ve görünüşü sebebiyle, bazen de birçok zarara sebep olduğu için kötü olabilir. Bütün bu özellikleri kendisinde toplayan bir ağaç her ne kadar mevcut değilse de bu özellikleri bilindiğine göre ona teşbihte bulunmak, gayeye ulaşmak için yararlıdır.”²¹⁶

Râzî, “*kelime-i habîse*” ve “*şecere-i habîse*” tabirleriyle yapılan temsile de şu şekilde dikkat çekmektedir: “Bil ki kötü söz (*kelime-i habîse*) hakkında yapılan bu benzetme, son derece mükemmeldir. Çünkü Yüce Allah, bu ağacı, çok zararlı ve bütün faydalardan hâlî olarak nitelemiştir. Zararlı oluşuna “*habîse*” kelimesiyle işaret etmiştir; her türlü faydadan uzak olmasına da “toprağın üzerinden koparılmış. Onun hiçbir sebati yoktur.” ifadeleriyle dikkat çekmiştir.”²¹⁷

Bursevî'nin bildirdiğine göre zikredilen âyetle ilgili olarak Gazzâlî (v. 505/1111) de şu yorumda bulunmuştur: “Yüce Allah bu âyette akli güzel ağaca (*şecere-i tayyibe*), hevâyı da kötü ağaca (*şecere-i habîse*) benzetmiştir.”²¹⁸

Zikredilen yorum ve rivâyetlerden anlaşılmaktadır ki âyetteki “*kelime-i habîse*” ile “küfür (inkâr) ve şirk anlamı taşıyan, edep dışı ve gerçeğe aykırı, kötü ve çirkin her söz” kastedilmekte; “*şecere-i habîse*” ile de “Ebû Cehil karpuzu, bağ sarmaşığı, sarımsak, yosun vb. faydasız, bereketsiz, hayırsız, meyvesiz, çelimsiz, çirkin ve kötü her ağaç”a dikkat çekilmektedir.

²¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 378; Neseffî, *a.g.e.*, VI, 84; Bursevî, *a.g.e.*, IV, 414-415.

²¹⁴ Semerkandî, *a.g.e.*, III, 351.

²¹⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, IX, 361-362.

²¹⁶ Râzî, *a.g.e.*, XIX, 123-124.

²¹⁷ Râzî, *a.g.e.*, XIX, 124.

²¹⁸ Bursevî, *a.g.e.*, IV, 415.

6. Şerli, Zinâkâr Kimse, Kötü Amel, Çirkin ve İftira Nitelikli Söz

İffetli, namuslu ve hür kadınlara zinâ iftirası atmak, Allah'ın gazabını gerektiren büyük günahlardandır. Bu türlü eylemler içerisinde olanlar şiddetli bir azaba müstahak olacak; kıyamet günü bu kimselerin duyu ve uzuvları, dünyada ne yaptığına dair şehâdette bulunacak; bu kimseler ettiklerini bulacak; ettiklerini biçecek ve Allah'ın, gerçeği açıklayan, Hakk'ın ta kendisi olduğunu idrak edeceklerdir.²¹⁹

Zinâ iftirasında bulunan kimseler, zinâkârlar veya bunların iftira amaçlı sözleri, amelleri, gayret ve fiilleri Kur'ân-ı Kerîm'de “*habîs*” kelimesinin türevleriyle zikredilmekte; buna karşılık, temiz, ahlâklı, faziletli ve iffetli kimseler veya bunların güzel söz, fiil ve davranışları için de “*tayyib*” kelimesinin türevleri kullanılmaktadır. Nitekim Hz. Âişe ve ifk ehli hakkında nâzil olduğu söylenen²²⁰ bir âyette mealen şöyle buyurulmaktadır:

*“Kötü kadınlar ve kötü sözler (el-habîsât), kötü erkeklere (el-habîsîn); kötü erkekler (el-habîsûn), kötü kadınlara ve kötü sözlere (el-habîsât); temiz kadınlar ve temiz kelimeler (et-tayyibât) ise temiz erkeklere (et-tayyibîn); temiz erkekler (et-tayyibûn) de temiz kadınlara ve temiz sözlere (et-tayyibât) yakışır. Bu temiz insanlar, o iftiracıların dedikodularından berîdirler, onlara mağfiret ve değerli büyük bir nasip vardır.”*²²¹

Verilen mealde “temiz kadınlar ve temiz kelimeler” şeklinde ifade edilen “*et-tayyibât*” ve “temiz erkekler” anlamına alınan “*et-tayyibîn, et-tayyibûn*” kelimelerinin ihtiva ettiği anlamlara *Birinci Bölüm*'de işaret edildi. Burada ise “kötü kadınlar ve kötü sözler” şeklinde tercüme edilen “*el-habîsât*” ile “kötü erkekler” anlamına işaret eden “*el-habîsîn, el-habîsûn*” kelimeleri üzerinde özellikle durulacak; gereklikçe de “*et-tayyibât, et-tayyibîn, et-tayyibûn*” kelimelerinin anlamlarına dikkat çekilecektir. Bunun için de önce Kur'ân sözlüklerine ardından da tefsir kaynaklarına müracaat edilecektir.

İbn Kuteybe'ye göre “*el-habîsât*” ile “kötü ve çirkin sözler”, “*el-habîsîn, el-habîsûn*” kelimeleriyle de “şerli, zararlı ve kötü insanlar” anlamına dikkat çekilmektedir.²²² Râğıb el-İsfahânî ve Fîrûzâbâdî ise “*el-habîsât*” kelimesini “aşağılık

²¹⁹ Bkz: en-Nûr 24/23-25.

²²⁰ İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 34; Derveze, **a.g.e.**, VI, 334.

²²¹ en-Nûr 24/26.

²²² İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 302. Ayrıca bkz: Fettenî, **a.g.e.**, II, 9.

fiiller ve aldatici parlaklığa dayalı seçimler” şeklinde açıklamaktadır.²²³ Yine Semîn el-Halebî de “*el-habîsât*”a “kötü ve çirkin sözler; şerli, zararlı, pis ve kötü kadınlar; pis ve kötü fiiller” anlamlarını vermekte, “*el-habîsîn, el-habîsûn*” kelimelerini de “mü’minler içerisinde iğrenç fiil ve sözleri yaymayı seven, şerli, zararlı ve kötü kimseler; zinâkâr ve pis kimseler” ifadeleriyle tefsir etmektedir.²²⁴

Tefsir kaynaklarında da konuyla ilgili benzer açıklamalarla karşılaşmaktayız. Mesela ilgili âyetteki “*el-habîsât*” kelimesi hakkında “kötü ve çirkin sözler, kelimeler; kötü ve çirkin fiiller, ameller; kötü, pis, şerli ve zararlı kadınlar”²²⁵ gibi açıklamalar yapılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki İbn Abbâs, Mucâhid, Dahhâk, Katâde, Saîd b. Cübeyr, Atâ, Taberî,²²⁶ Şa’bî, Hasan-ı Basrî, Habîb İbn Ebî Sâbit²²⁷ ve daha başka birçok müfessir²²⁸ bu kelimeyi “kötü ve çirkin sözler”, “*el-habîsîn, el-habîsûn*” kelimelerini de “kötü erkekler, kötü kimseler” şeklinde açıklamaktadır.²²⁹ Burada şunu da bildirmek gerekir ki “*el-habîsîn, el-habîsûn*” kelimeleri sadece yukarıda işaret edilen kaynaklarda veya müfessirler tarafından değil, başka birçok kaynakta veya müfessir tarafından da zikredilen anlamda tefsir edilmiştir.²³⁰

Mukâtil b. Süleymân, âyeti yorumlarken özellikle Hz. Âişe hakkında vuku bulan zinâ iftirası hadîsesine dikkat çekmekte ve bu çerçevede, âyeti şu anlamdaki ifadelerle tefsîr etmektedir: *Habîsât, habîsler (habîsîn)* içindir. Kötü söz, zinâ iftirası ve benzerleri, kötü erkek ve kadınlara yakışır; Hz. Âişe’ye zina iftirasını kötüler atar. *Habîsler (habîsûn)* da *habîsât* içindir. Kötü erkek ve kadınlara da kötü söz yakışır. Zina iftirasını kötüler atar. *Tayyibât, tayyibler (tayyibîn)* içindir. Güzel söz, iyi erkek ve kadınlara yakışır. Onlar güzel söz söylerler. *Tayyibler (tayyibûn)* da *tayyibât* içindir. İyi erkek ve kadınlara da güzel söz yakışır. Onlar güzel söz söylerler. İşte onlar, yani iyi erkek ve kadınlar, onların söylediklerinden müberrâdırlar. Yani Hz. Âişe’ye zinâ iftirası atanların söyledikleri o kötü

²²³ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

²²⁴ Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558.

²²⁵ Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-238; Mâverdî, **a.g.e.**, IV, 84-85; İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-Mesîr**, IV, 367; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, V, 3493-3495.

²²⁶ Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-238. Ayrıca bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 211.

²²⁷ İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 34.

²²⁸ Mesela; Mukâtil b. Süleymân, Ferrâ, Zeccâc, Mâtürîdî ve Zemahşerî buna örnek verilebilir.

²²⁹ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, III, 152; Ferrâ, **a.g.e.**, II, 248; Zeccâc, **a.g.e.**, IV, 37; Mâtürîdî, **a.g.e.**, VII, 537; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 282-283.

²³⁰ Bkz: Semerkandî, **a.g.e.**, IV, 311; Mâverdî, **a.g.e.**, IV, 84-85; İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-Mesîr**, IV, 367; Râzî, **a.g.e.**, XXIII, 195-196; Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 211; İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 34-35; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, V, 3493-3495; Bilmen, **a.g.e.**, V, 2342; Zuhaylî, **et-Tefsîru’l-Vecîz**, III, 119.

sözlerden uzaktırlar. Onlar (onların günahları) için bir mağfiret ve bir rızık-ı kerîm (cennette güzel bir rızık) vardır.²³¹

Mukâtil b. Süleymân'ın yaptığı bu yoruma benzer değerlendirmeleri²³² kastederek, en-Nehhâs diyor ki: “Bu (ve benzeri) açıklama, bu âyet hakkında yapılmış en güzel açıklamadır. Bu açıklamanın doğruluğuna delil, Yüce Allah'ın: “*Bu temiz insanlar, o iftiracıların dedikodularından berîdirler.*” buyruğudur. Yani Hz. Âişe ve Hz. Safvân, kötü erkek ve kadınların söylediklerinden uzaktırlar.”²³³

Başka bir açıklamaya göre ise bu âyet (en-Nûr 24/26), Yüce Allah'ın: “*Zinâkâr, ancak bir fâhişe veya putperest bir kadınla evlenmek ister. Fâhişeyi de ancak bir zinâkâr veya putperest nikâhlamak ister. Böyle bir evlilik mü'minlere haram kılınmıştır.*”²³⁴ mealindeki âyetine bina edilmiştir. Buna göre kötü kadınlar (*el-habîsât*), “zinâ eden kadınlar”; iyi kadınlar (*et-tayyibât*) ise “ıffetli kadınlar” anlamına gelmektedir. Yine bu görüşü de en-Nehhâs tercih etmektedir. Zikredildiğine göre İbn Zeyd'in açıklamasının manası da budur.²³⁵ Nitekim İbn Zeyd şu açıklama da bulunmaktadır: “Kötü kadınlar (*el-habîsât*), kötü erkeklere (*el-habîsîn*); kötü erkekler (*el-habîsûn*) de kötü kadınlara (*el-habîsât*) yakışır. Yine iyi kadınlar (*et-tayyibât*), iyi erkeklere (*et-tayyibîn*); iyi erkekler (*et-tayyibûn*) de iyi kadınlara (*et-tayyibât*) yakışır. Nitekim Âişe vâlidemiz pak, temiz ve nezih olduğu için Yüce Allah onu Peygamberi'ne lâıyk görmüştür. Onlara iftira edenler *habîs* olduğu gibi eşleri de *habîstir*.”²³⁶ Benzer bir açıklama Bursevî tarafından da yapılmıştır.²³⁷

Râzî'ye göre âyetteki “*el-habîsât*”, iftiracılar tarafından söylenen iftira sözlerini içine aldığı gibi zemmetmek ve la'netlemek maksadıyla kullanılan sözleri de içine alır. Bundan murad, Allah tarafından olan bu “*el-habîsât*” kelimesinin kendisi değil, manasıdır. Yine bu kelime, “zinâ eden kadınlar” manasına da gelmektedir. Bu âyette bütün bu izahlar ihtimal dâhilindedir. Bu ifade, ifk hadîsesinde rol alan kimselerden südü olan iftira manasına alınırsa âyetin manası, “İftirada rol alanların pis sözleri (*el-habîsât*), pis

²³¹ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîru Hamsi Mieti Âyetin mine'l-Kur'âni'l-Kerîm (Ahkâm Âyetleri Tefsiri)**, 1. baskı, trc: M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul, 2005, s. 255. Ayrıca bkz: Semerkandî, **a.g.e.**, IV, 311.

²³² Meselâ; İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, Saîd b. Cübeyr, Atâ, Şa'bî, Hasan-ı Basrî ve Taberî gibi müfessirlerin yukarıda da zikredilen değerlendirmeleri.

²³³ Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 211.

²³⁴ en-Nûr 24/3.

²³⁵ Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 211.

²³⁶ Semerkandî, **a.g.e.**, IV, 311. Ayrıca bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 35.

²³⁷ Bursevî, **a.g.e.**, VI, 135. Ayrıca bkz: Derveze, **a.g.e.**, VI, 334.

erkeklerle (*el-habîsîn*) yakışır. Akside böyledir. İftirayı kabul etmeyenlerin temiz sözleri (*et-tayyibât*) de temiz erkeklerle (*et-tayyibîn*) yakışır. Aksi de böyledir.” şeklinde olur. Yok, eğer bu kelime (*el-habîsât*), “zemmetmek ve la’netlemek için kullanılan söz” manasına alınırsa âyetin manası, “Zemm ve la’net, kötü erkekler için hazırlanmıştır. Onların kötü, pis olanları da zemm ve la’nete maruz kalırlar.” şeklinde olur. Eğer de “*el-habîsât*”, “zina eden kadınlar” manasına alınırsa âyet, tıpkı Nûr Sûresi 3. âyetin²³⁸ manasında olarak, “Pis kadınlar (*el-habîsât*), pis erkekler (*el-habîsîn*) içindir. Aksi de böyledir. Temiz kadınlar (*et-tayyibât*) da temiz erkekler (*et-tayyibîn*) içindir.” anlamında olur.²³⁹ Elmalılı da benzer açıklamalarda bulunmaktadır.²⁴⁰

Kimileri de ilgili âyetteki “*el-habîsât*” kelimesini “dünya” diye açıklamıştır ancak Mâverdî’nin de ifade ettiği üzere bu yorumun doğruluğuna işaret eden hiçbir delil bulunmamaktadır.²⁴¹

Bahsedilen yorum ve rivâyetlerden hareketle denilebilir ki Nûr Sûresi 26. âyette, “kötü ve çirkin söz, kelime; zinâ iftirasında bulunmak vb. iftira amaçlı sözler; zemmetmek ve la’netlemek maksadıyla kullanılan söz; kötü, çirkin ve iğrenç fiil, amel, davranış, gayret; şerli, zararlı, karakersiz ve zinâkâr kimse vb.” anlamları ifade etmek üzere “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri kullanılmakta, bu anlamların zıddına işaret etmek üzere de “*tîb (tâb)*” kökünün türevlerine başvurulmaktadır.

7. Verimsiz Toprak veya Kâfir, Münâfık, Kötü Ruhlu İnsan

Kur’ân-ı Kerîm’de; düşündürme, hatırlatma, öğüt verme, duygulandırma, ibret verme ve böylece insanları iyiye, güzele, doğruya, hayrı ve faydası çok olana yönlendirme amacıyla değişik yöntemlere başvurulmaktadır. Bu yöntemlerden biri de temsîl (mesel, örnek, delil) getirmedir. Bu yöntemin, “İnsanlar düşünüp akıllarını başlarına alsınlar.” şeklindeki gerekçesini de bize bizzat Kur’ân-ı Kerîm bildirmektedir.²⁴²

“*Hubs (habâset)*” ve “*tîb (tâb)*” köklerinden türemiş kelimelerin kullanıldığı bir âyette bu yönteme başvurulmaktadır ki konu bakımından asıl dikkat çekici olan, işaret

²³⁸ “Zinâkâr, ancak bir fâhişe veya putperest bir kadınla evlenmek ister. Fâhişeyi de ancak bir zinâkâr veya putperest nikâhlamak ister. Böyle bir evlilik mü’minlere haram kalmıştır.”

²³⁹ Râzî, a.g.e., XXIII, 195-196.

²⁴⁰ Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, V, 3493-3495.

²⁴¹ Bkz: Mâverdî, a.g.e., IV, 84-85.

²⁴² “Gerçekten Biz, insanlar düşünüp akıllarını başlarına alsınlar diye bu Kur’ân’da, her türlüünden temsiller getirdik.” (ez-Zümer 39/27)

edilen köklerden müştak kelimelerin kullanılmasıdır. Çünkü âyette asıl maksada ilgili kelimelerle dikkat çekilmektedir. İlgili âyette mealen şöyle buyurulmaktadır:

“*Toprağı verimli, güzel bir diyarın (el-beledü't-tayyib) bitkisi, Rabbinin izniyle yeşerip çıkar. Çorak, verimsiz olan bir yerin (ellezî habüse) bitkisi ise çıkmaz, çıkan da birşeye yaramaz. İşte şükredecek kimseler için Biz, âyetleri böyle farklı üsluplarla tekrar tekrar açıklarız.*”²⁴³

Birinci Bölüm'de de üzerinde durulduğu gibi âyette geçen “*el-beledü't-tayyib*” ifadesi, gerçek anlamda olmak üzere, “verimli toprak, arazi”²⁴⁴ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Müfessirlere göre, yukarıdaki mealde “çorak, verimsiz olan bir yer” şeklinde ifade edilen “*ellezî habüse*” ifadesi ise âyette zikredilmeyen “*el-beled*” kelimesinin sıfatı durumundadır. Bu durumda -mevsûfuyla birlikte söylendiğinde- ifade; “*el-beledü'l-lezî habüse*” şeklinde olmakta²⁴⁵ ve gerçek anlamda olmak üzere, “verimsiz, çorak ve tuzlu torak, arazi”,²⁴⁶ “bir şeylerin bitmesini engelleyen, hiçbir faydası bulunmayan çok az miktardaki birşeyin güç ve zahmetle çıktığı sert toprak, arazi”,²⁴⁷ “toprağında taş ve diken bulunan arazi”,²⁴⁸ “ateşle yakılmış gibi simsiyah taşlarla kaplı, toprağı hiçbirşey bitirmeyecek kadar tuzlu arazi”²⁴⁹ gibi anlamlar taşımaktadır.

Başvurulan kaynakların neredeyse tamamında, âyette bir temsîl getirildiğinden bahsedilmektedir. Buna göre “mü'min”, yağmur aldığı zaman bol ve kaliteli ürün veren verimli toprak gibi; “kâfir” ise ne kadar yağmur alırsa alsın faydalı hiçbirşey bitirmeyen hatta insanlara zararı dokunacak diken, çalı-çırpı, çer-çöp gibi şeyler bitiren, çorak, verimsiz, taşlı ve tuzlu toprak gibidir. Nitekim mü'min, Kur'ân'ı (vahyi) işittiği zaman iman ile faydalanır. Kâfir ise Kur'ân'ı (vahyi) işitse bile iman edip bundan faydalanmaz.²⁵⁰

²⁴³ el-A'râf 7/58.

²⁴⁴ Mâverdî, **a.g.e.**, II, 232; Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 452; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, II, 344; Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 231; Beydâvî, **a.g.e.**, II, 243; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 497; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, III, 532; Bursevî, **a.g.e.**, III, 181; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482; Bilmen, **a.g.e.**, II, 1033-1034.

²⁴⁵ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 452; Râzî, **a.g.e.**, XIV, 151-152; Neseî, **a.g.e.**, IV, 194; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482.

²⁴⁶ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 128; Semerkandî, **a.g.e.**, II, 400; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 452; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, II, 344; Neseî, **a.g.e.**, IV, 194.

²⁴⁷ Mâverdî, **a.g.e.**, II, 232.

²⁴⁸ Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 231.

²⁴⁹ Bursevî, **a.g.e.**, III, 181. Ayrıca bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 430; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482; Bilmen, **a.g.e.**, II, 1033-1034.

²⁵⁰ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 128; **Tefsîr-i Kebîr**, II, 28; Taberî, **a.g.e.**, X, 256-258; Mâtürîdî, **a.g.e.**, IV, 466; Semerkandî, **a.g.e.**, II, 400; Mâverdî, **a.g.e.**, II, 232; İbnü'l-Cevzî, **Nüzhetü'l-A'yûni'n-Nevâzir**, s. 271; **Zâdü'l-Mesîr**, II, 344; Râzî, **a.g.e.**, XIV, 150; Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 231;

İbn Abbâs, el-Hasen, Mücâhid, Katâde ve Süddî'nin bu görüşte olduğu söylenmektedir.²⁵¹ Mesela Alî b. Ebî Talha'nın rivâyet ettiğine göre İbn Abbâs şöyle demiştir: “Yüce Allah bu âyeti mü'min ve kâfirin durumuna misal olarak zikretmiştir.”²⁵² Yine kaynaklarda bildirildiğine göre Katâde ise bu âyet hakkında şöyle demektedir: “Allah'tan ecrini umarak, nâfile olarak amelde bulunan mü'mine ve ecrini Allah'tan ummayan münâfiğa dair bir örnektir.”²⁵³

Yine zikredilenlerle aynı anlamda olmak üzere, Ebu'l-Leys es-Semerkindî (v. 375/985) de diyor ki: “Bu âyette büyük ibretler vardır. Toprağı yumuşak, münbit, suyu tatlı olan bir arazinin bitirmiş olduğu meyveler, sebzeler, hubûbât, mahsûlât bereketli ve lezzetli olur. Çorak bir arazinin mahsulü ise kıt ve sevimsiz olur. Mü'min, münbit bir arazi misali, kâfir de çorak arazi gibidir. Münbit arazi yağın yağmurdan istifade ettiği gibi, mü'min de kendisine yapılan öğüt ve nasihatten istifade eder, ahlâkı güzelleşir, imanı artar, herkes kendisinden faydalanır. Kâfir de çorak arazi gibidir. Kimse kendisinden istifade edemez, herkese şerri dokunur. Çorak araziden istifade edilmediği gibi, kâfirden de asla istifade edilmez...”²⁵⁴

Müfessirlerin bu yaklaşımı, Hz. Peygamber'in Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'den rivâyet edilen ifadeleriyle örtüşmektedir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Allah'ın benim aracılığımla gönderdiği hidâyet ve ilim bol yağmura benzer. Bu yağmur bazen toprağın öyle bir kısmına isabet eder ki bu kısım bereketlidir, suyu kabul eder, çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da bir kayalık gibi olup suyu üstünde tutar da Allah insanları onunla faydalandırır. Bu sudan hem içerler hem de hayvanlarını sularlar, ekin ekerler. Diğer bir kısmı ise düz ve kaygandır. Ne suyu tutar, ne çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benim aracılığımla gönderdiğinden yararlanan, bunu öğrenen ve öğreten kimse ile bunu duyduğu vakit kibrinden kafasını kaldırmayan ve Allah'ın benim aracılığımla gönderdiği hidâyeti kabul etmeyen kişinin örneği işte budur.”²⁵⁵

Râzî ise ilgili âyet hakkında iki görüşün varlığından söz etmektedir. Bu görüşlerden ona göre de meşhur olan birinci görüş yukarıda zikredilendir. Yani âyette mü'min ve kâfir

---

Süyûtî-Mahallî, **a.g.e.**, s. 158; Bursevî, **a.g.e.**, III, 181; Bilmen, **a.g.e.**, II, 1033-1034; Havva, **a.g.e.**, V, 184-185; Sâbûnî, **a.g.e.**, I, 419; Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-Vecîz**, II, 32; Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 539.

²⁵¹ Bkz: Mâverdî, **a.g.e.**, II, 232.

²⁵² İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 430. Ayrıca bkz: Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482.

²⁵³ Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 231.

²⁵⁴ Semerkandî, **a.g.e.**, II, 400.

²⁵⁵ Buhârî, İlim, 20 (79).

için temsil getirilmiştir. İkinci görüşü ise Râzî şu şekilde bildirmektedir: “Bu âyetten murad, mü’min ve kâfirin temsil yoluyla anlatılması değildir. Aksine bundan murad, ‘Verimsiz toprağın faydası ve meyvesi az olmasına rağmen sahibi onu ihmal etmez; bilakis ondan menfaatine uygun şeyleri elde etmek ümidiyle onu ıslah etme hususunda kendini yorar. Binâenaleyh, büyük bir meşakkatle bu önemsiz faydayı elde etmek isteyen kimsenin, ahirette va’dedilen büyük fayda ve menfaatleri, tâatleri gerçekleştirme hususunda mutlaka çekilmesi gereken bir meşakkate katlanması haydi haydi uygun olur.’ şeklindedir.”²⁵⁶

Râzî’nin zikrettiği bu ikinci yoruma göre ise âyette geçen “*el-beledü’t-tayyib*” ile “âhîret yurduna; oradaki sayısız hoş ve güzel nimete; bunları elde edebilmek için yerine getirilmesi gerekli olan görev ve sorumluluklara, çaba ve gayretlere, katlanılan tatlı sıkıntı ve zorluklara”, “*el-beledü’l-lezî habüse*” şeklinde ifade edilen terkipte²⁵⁷ de “gerçek anlamda olmak üzere, verimsiz, çorak toprağa; mecâzî olarak da dünya hayatına, oradaki sayısı ve faydası sınırlı nimetlere, az ve sonlu bir menfaat için çekilen sıkıntı ve eziyetlere” dikkat çekilmektedir.

Râzî’nin iddiasına göre aynı zamanda bu âyet, sa’îd (cennetlik) olanın şakîye (cehennemlik); şakî olanın da sa’îde dönüşmeyeceğine işaret etmektedir. Çünkü ona göre bu âyet, ruhların şu iki kısma ayrıldığını göstermektedir: Birincisi; esas cevheri itibariyle temiz, kötülükten arınmış, mahiyetindeki gerçeklikten ötürü hakkı, amel etmek için de hayrı öğrenmeye müsait olan ruhtur. İkinci kısımdaki ruh ise esas cevheri itibariyle kaba, bulanık, hakiki bilgileri ve üstün huyları çok yavaş kabul edebilen ruhtur. Bu tıpkı bazı toprakların çorak ve bozuk olması gibidir. O çorak ve verimsiz arazilerde, verimli arazilerde meydana gelen çiçek ve meyvelerin elde edilmesi mümkün olmadığı gibi, aynı şekilde saf, temiz ruhlarda meydana gelen yakînî bilgiler ile üstün huyların kaba, bulanık ve ahmak ruhlarda bulunması imkânsızdır. Râzî’nin bildirdiğine göre, Mâide Sûresi 83 ve 84. âyetler,²⁵⁸ özellikleri birinci kısımda bildirilen ruhlarla; Bakara Sûresi 74. âyet²⁵⁹ ise özellikleri ikinci kısımda bildirilenlerle ilgilidir.²⁶⁰

²⁵⁶ Râzî, a.g.e., XIV, 150.

²⁵⁷ Yukarıda da belirtildiği gibi müfessirlere göre, bu terkipte geçen, mevsûf konumundaki “el-beled” kelimesi hafzedilmiştir, bu kelime âyette yer almamaktadır. Âyette geçen ilgili ifade aslen “*ellezî habüse*” şeklindedir.

²⁵⁸ “Peygambere indirilen Kur’ân’ı dinledikleri vakit, onda âşına oldukları gerçeği bulmaları sebebiyle gözlerinin yaşla dolup taşığını görür ve şöyle dediklerini işitirsin: İman ettik Rabbena! Bizi de hakka

Râzî'nin iki insan tipi hakkında verdiği bilgiler konuya bakan yönüyle dikkat çekicidir. Çünkü o, açıklanmak istenen A'râf Sûresi 58. âyetteki ilgili ifadelerden hareketle bu izahlarda bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, Râzî'nin birinci kısımda bildirdiği özellikteki ruha sahip insanlar, “*el-beledü't-tayyib*” ifadesine; ikinci kısımdaki vasıflarla donanmış ruha sahip insanlar ise “*el-lezî habüse*” ifadesine karşılık gelmektedir. Esasında bu yaklaşım, “*tîb (tâb)*” ve “*hubs (habâset)*” köklerinin Kur'ân-ı Kerîm'de yüklendiği görevleri ve anlamları göstermektedir.

Dikkat çekilen yorum ve rivâyetler gösteriyor ki âyette kullanılan “*hubs (habâset)*” kökünün türevi ile “çorak, verimsiz, faydalı hiçbir şey bitirmeyen, tuzlu, siyah taşlarla kaplı toprak; kâfir; münâfik; kaba, bulanık, ahmak, hak ve hakikati öğrenmeye kapalı, her türlü ahlaksızlığı görev bilen insan” gibi anlamlara dikkat çekilmekte, bu anlamların zıddı için de “*tîb (tâb)*” kökünün türevleri kullanılmaktadır.

8. Yetim Malı, Kalitesiz ve Haram Mal, Kötü Amel

Babası ölen ve henüz ergenlik çağına ulaşmayan çocuğa yetim denilmektedir.²⁶¹ İslâm dini, yetimlerin ve haklarının korunup kollanması ve onların topluma kazandırılması için gerekli tedbirleri almakta; bu yönde emir ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Mesela Kur'ân-ı Kerîm'de, infâk edilecek malın yetimlere de ulaştırılması tavsiye edilmekte;²⁶² yetimlere karşı iyi muamelede bulunanlar övülmekte,²⁶³ yetime kötü davranıp, yardım elini uzatmayanlar ise kınanmaktadır.²⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm, aynı zamanda, yetimlerin mallarını korumayı ve yetimleri yetiştirerek rüşt çağına ulaştıklarında mallarını kendilerine vermeyi de bir görev olarak bildirmektedir.²⁶⁵

Kaynaklarda belirtildiğine göre Gatafan'dan el-Münzir b. Rifâ'a adındaki bir adamın yanında, kardeşinin yetim oğluna ait birçok mal bulunmaktaydı. Yetim olan çocuk buluş çağına varınca kendisine ait olan bu malı amcasından istemiş fakat amcası bu malı

şahitlik edenlerle beraber yaz! Bütünü isteğimiz ve umudumuz, Rabbimizin bizi hayırlı insanlar arasına dâhil etmesi iken, ne diye Allah'a ve bize gelen bu hakikate iman etmeyelim ki?”

²⁵⁹ “Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır. Öylesi var ki, çatlar da bağrından su kaynar. Ve öylesi var ki, Allah'a olan tazimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.”

²⁶⁰ Bkz: Râzî, **a.g.e.**, XIV, 150-151.

²⁶¹ Paçacı, İbrahim, “Yetim”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, 5. baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2010, s. 699.

²⁶² el-Bakara 2/215.

²⁶³ el-İnsân 76/8.

²⁶⁴ el-Fecr 89/17; el-Mâûn 107/2.

²⁶⁵ en-Nisâ 4/2, 3, 5, 6, 10; el-En'âm 6/152.

kendisine teslim etmemiştir. Bunun üzerine yetim çocuk, durumu Hz. Peygamber'e bildirmiş; bu mesele dolayısıyla Nisâ Sûresi 2. âyet nâzil olmuş; Rasûlullah (s.a.) adama, yeğenin malını vermesini emretmiş ve bu âyeti okumuş; adam da âyeti duyar duymaz yeğenine malını teslim etmiştir.²⁶⁶ İlgili âyette mealen şöyle buyurulmaktadır:

“Yetimlere mallarını verin, temiz (tayyib) verip murdarı (habîs) almayın, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü böyle yapmanız gerçekten büyük bir günahdır.”

Konu bakımından dikkat çekici olan, âyette “*tayyib*” ve “*habîs*” kelimelerinin kullanılmış olmasıdır. Nitekim zorbalıkla ele geçirilip tüketilen yetim malı “*habîs*” diye nitelendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, âyette geçen “*habîs*” kelimesi, “haram” anlamına işaret etmektedir. Çünkü yetimin malı kendisine helâl, başkasına haramdır. Mukâtil b. Süleymân, Râğıb el-İsfahânî, İbnü'l-Cevzî, Semîn el-Halebî ve Fîrûzâbâdî ilgili kelimeyi bu şekilde açıklamaktadır.²⁶⁷ Yine kimi âlimlere göre bu kelime “kötü amel” anlamı da taşımaktadır.²⁶⁸ *Birinci Bölüm*'de de işaret edildiği üzere, âyetteki “*tayyib*” kelimesi ise “helâl kazanç, mal, rızık”;²⁶⁹ “iyi, kaliteli mal”;²⁷⁰ “sâlih amel, güzel iş”²⁷¹ gibi anlamlar taşımaktadır.

Tefsir kaynaklarında, “*Yetimlere mallarını verin, temiz (tayyib) verip murdarı (habîs) almayın, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin.*” buyruğu hakkında bazı rivâyetlere yer verilmekte; değişik yorumlar yapılmaktadır. Bu rivâyet ve yorumlara değinmek, âyetteki “*tayyib*” ve “*habîs*” kelimelerini açıklama anlamı taşıyacaktır. Müfessirlerin ilgili yorum ve rivâyetlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

²⁶⁶ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, I, 335; Semerkandî, *a.g.e.*, II, 7; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesir*, I, 507-508; Beydâvî, *a.g.e.*, I, 487; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1278; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Vecîz*, I, 309.

²⁶⁷ Mukâtil b. Süleymân, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 127; Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 273; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-A'yüni'n-Nevâzir*, s. 270; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, I, 558; Fîrûzâbâdî, *Basâir*, II, 522.

²⁶⁸ Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 527; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, II, 496; Fîrûzâbâdî, *Basâir*, III, 531.

²⁶⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, I, 335; Ferrâ, *a.g.e.*, I, 203; Taberî, *a.g.e.*, VI, 352; Zeccâc, *a.g.e.*, II, 7; Mâverdî, *a.g.e.*, I, 447-448; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 12; Râzî, *a.g.e.*, IX, 176; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 9; Beydâvî, *a.g.e.*, I, 487-488; Neseî, *a.g.e.*, II, 499-500; İbn Kesîr, *a.g.e.*, II, 207; Süyûtî-Mahallî, *a.g.e.*, s. 77; Bursevî, *a.g.e.*, II, 161; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1279; Bilmen, *a.g.e.*, II, 543; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, 338; Derzeze, *a.g.e.*, VI, 64; Karaman ve diğerleri, *a.g.e.*, II, 14-15.

²⁷⁰ Mâverdî, *a.g.e.*, I, 447-448; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesir*, I, 508; Beydâvî, *a.g.e.*, I, 487-488; Havva, *a.g.e.*, III, 25; Bilmen, *a.g.e.*, II, 543; Mevdûdî, *a.g.e.*, I, 338; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Vecîz*, I, 309; Karaman ve diğerleri, *a.g.e.*, II, 15.

²⁷¹ Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 527; Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, II, 496; Fîrûzâbâdî, *Basâir*, III, 531; Abduh-Rızâ, *a.g.e.*, IV, 339-340.

a) Âyette, velâyeti altında yetimlerin bulunduğu kimselere, yetimin temiz, hoş, iyi ve kaliteli malı ile kendilerine ait âdî, kötü, aşağılık ve kalitesiz malları değiştirmemeleri emredilmektedir.²⁷² İbnü'l-Müseyyeb, Zührî, Dahhâk ve Süddî'nin bu görüşte olduğu söylenmektedir.²⁷³ Nitekim kaynaklarda bildirildiğine göre Süddî şöyle demiştir: “Birileri yetimin sürüsünden semiz koyunu alır, onun yerine zayıfı verirdi. Kaliteli dirhemleri alır, onun yerine sahte dirhemleri verirdi.”²⁷⁴ Benzer açıklamalar, ismi geçen diğer müfessirler tarafından da yapılmıştır.²⁷⁵ Bu yorum ve rivâyetlere göre âyetteki “*tayyib*”, “iyi, değerli ve kaliteli mal”; “*habîs*” de “kötü, aşağılık ve kalitesiz mal” anlamlarını taşımaktadır.

b) Âyette, kazanılmış helâl bir malın; yetimlere ait, gasp edilmiş, haram bir mal ile değiştirilmemesi emredilmektedir. Başka bir ifadeyle, âyette deniliyor ki: “Yetimlerin sizin için haram olan mallarını helâl olan mallarınızla değiştirmeyin. Helâlî bırakıp da haramı yemeye kalkışmayın.”²⁷⁶ Nitekim Saîd b. Cübeyr, âyet hakkında şu açıklamada bulunmuştur: “İnsanların haram mallarını sizin helâl mallarınızla değiştirmeyin.” İbn Kesîr'e göre Saîd b. Cübeyr, bu açıklamasıyla şunu söylemek istemiştir: “Sizin helâl malınızı saçıp savurup sonra da yetimlerin size haram olan mallarını yemeyin.”²⁷⁷ Burada zikredilen yorum ve rivâyetler, âyetteki “*tayyib*” kelimesinin, “helâl mal, kazanç, rızık” anlamında; “*habîs*” kelimesinin de “haram mal, kazanç (yetim malı)” anlamında kullanıldığına delâlet etmektedir.

c) Âyette, kişinin, kendi mallarına güzel güzel bakıp da yetimin malını kötü bir durumda bırakmaması; ona kendi malına bakar gibi ve hatta ondan daha fazla bir özenle bakması,²⁷⁸ iyi durumu kötü durumla değiştirmemesi; yani, yetimin malını muhafaza etmek gibi güzel bir durumu, seçeneği tercih etmesi; onları kendi malına katmak gibi kötü

²⁷² Mâverdî, **a.g.e.**, I, 447-448; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesir**, I, 508; Beydâvî, **a.g.e.**, I, 487-488; Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, II, 1279; Bilmen, **a.g.e.**, II, 543; Havva, **a.g.e.**, III, 25; Mevdûdî, **a.g.e.**, I, 338; Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-Vecîz**, I, 309; Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 15.

²⁷³ Mâverdî, **a.g.e.**, I, 447-448.

²⁷⁴ İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesir**, I, 508; İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 207; Havva, **a.g.e.**, III, 25. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558.

²⁷⁵ İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 207.

²⁷⁶ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, I, 335; Ferrâ, **a.g.e.**, I, 203; Taberî, **a.g.e.**, VI, 352; Zeccâc, **a.g.e.**, II, 7; Semerkandî, **a.g.e.**, II, 7; Mâverdî, **a.g.e.**, I, 447-448; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 12; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesir**, I, 508; Râzî, **a.g.e.**, IX, 176; Kurtubî, **a.g.e.**, V, 9; Beydâvî, **a.g.e.**, I, 487-488; Neseffî, **a.g.e.**, II, 499-500; Bursevî, **a.g.e.**, II, 161; Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, II, 1279; Havva, **a.g.e.**, III, 25; Sâbûnî, **a.g.e.**, I, 483.

²⁷⁷ İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 207.

²⁷⁸ Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, II, 1279.

bir tutum ve yaklaşıma tenezzül etmemesi emredilmektedir.²⁷⁹ Çünkü yetimlerin mallarını muhafaza etmek ve onlara kötü maksatla el sürmemek güzel bir iş; onların mallarını çalıp çırpmak da kötü, pis bir iştir.²⁸⁰ Buna göre âyetteki “*tayyib*” ile “yetimin malını korumak gibi güzel bir iş, davranış, yaklaşım”; “*habîs*” kelimesiyle de “yetimin malını çalıp çırpmak, yok etmek gibi kötü, haince bir yaklaşım” nazara verilmektedir.

d) Âyette, kişinin kendi helâl rızkını beklemeyerek sabırsızlanıp yetimin malını haram haram yemek için pisboğazlık yapması yasaklanmıştır.²⁸¹ Süfyân es-Sevrî, âyetin tefsiri ile ilgili olarak Ebû Sâlih'ten rivâyetle şöyle demiştir: “Senin için takdir edilmiş bulunan helâl rızık sana gelmeden önce acele edip haram rızkın peşine koşma!”²⁸² Bu yaklaşıma göre de “*tayyib*”, “helâl mal, rızık”; “*habîs*” de “haram mal, rızık (yetim malı)” gibi anlamlarda kullanılmıştır.

e) Kaynaklarda belirtildiğine göre bazı kimseler, kadınları ve çocukları mirasçı yapmaz; mirası sadece büyük erkekler alırdı. Buna göre adamın mirastan aldığı kendi payı temiz, yetimin hakkından aldığı da murdardır. Bu, İbn Zeyd'in görüşüdür.²⁸³ Bu görüşe göre de “*tayyib*”, “temiz, helâl”; “*habîs*” ise “pis, haram” anlamına gelmektedir.

Burada kaydedilen yorum ve rivâyetler, Nisâ Sûresi 2. âyette geçen “*habîs*” kelimesinin “haram; haram mal, kazanç, rızık; zorbalıkla ele geçirilip tüketilen yetim malı, yetim hakkı; kötü amel; aşağılık, âdî ve kalitesiz mal; yetimin malını korumayıp çalıp çırpmak, yok etmek gibi haince bir tutum ve davranış sergilemek” vb. anlamları ifade etmek üzere kullanıldığını göstermektedir. Yine öyle anlaşılıyor ki zikredilen anlamların zıddını bildirmek için de ilgili âyette “*tayyib*” kelimesine yer verilmiştir.

9. Erkekler Arasındaki Eşcinsel İlişki, Livâta

Cinsî ihtiyaçların doğal ve meşrû çerçevede karşılanması, fitrat ve iffetin muhafaza edilmesi, insanlık şeref ve onurunu zedeleyen her türlü cinsî azgınlık ve sapıklıktan uzak durulması, Kur'ân-ı Kerîm'in temel mesajlarından. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, Lût kavminin, livâtanın yaygınlık kazandığı ilk toplum olduğu bildirilmekte; onların, bu iğrenç fiili işlemleri ve peygamberleri Hz. Lût'un bu türlü iğrençliklerden ve çirkinliklerden

²⁷⁹ Beydâvî, **a.g.e.**, I, 487-488; Nesefî, **a.g.e.**, II, 499-500.

²⁸⁰ Havva, **a.g.e.**, III, 25. Ayrıca bkz: Râzî, **a.g.e.**, IX, 176; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, IV, 339-340.

²⁸¹ Mâverdî, **a.g.e.**, I, 447-448; Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, II, 1279.

²⁸² İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 207; Havva, **a.g.e.**, III, 25.

²⁸³ Mâverdî, **a.g.e.**, I, 447-448; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesir**, I, 508.

uzaklaştırmaya yönelik uyarı ve öğütlerine kulak vermeyişleri sebebiyle helâk edildiği anlatılmaktadır.²⁸⁴

Lût kavminin helâkına sebep olan iğrenç fiil ve davranışların Kur'ân-ı Kerîm'de “*hubs (habâset)*” kökünün bir türeviyle ifade edilmiş olması konu bakımından dikkat çekicidir. Nitekim ilgili âyette mealen şöyle buyrulmaktadır:

“*Lût'a da hüküm ve ilim verdik ve onu iğrenç işler (habâis) yapan şehir halkından kurtardık ki gerçekten onlar kötü ve itaat dışına çıkmış fâsık bir grup idiler. Kendisini de şefkat ve himayemize aldık. O gerçekten erdemli kimselerdendi.*”²⁸⁵

Mealde “iğrenç işler” şeklinde ifade edilen “*habâis*” kelimesinden maksadın ne olduğunu doğru tespit etmek için önce Kur'ân sözlüklerine ardından da tefsir kaynaklarına müracaat etmek elzemdir.

Râğîb el-İsfahânî, Semîn el-Halebî ve Fîrûzâbâdî'ye göre ilgili âyetteki “*habâis*” kelimesi, “erkeklerle temas etmek (livâta, lûtîlik, oğlancılık, erkekler arasındaki eşcinsel ilişki)” anlamında kullanılmaktadır.²⁸⁶

Tefsir kaynaklarında da ilgili kelime hakkında birbirine benzer açıklamalar yapılmıştır. Nitekim müfessirlere göre “*habâis*” ile “livâta, erkekler arasındaki eşcinsel ilişki”,²⁸⁷ “(halk içinde) yüksek sesle yellenmek”,²⁸⁸ “yol kesmek”,²⁸⁹ “gelip geçenlere çakıl taşı atmak”,²⁹⁰ “kuşlarla oynamak”²⁹¹ gibi anlamlar kastedilmektedir.

İbnü'l-Cevzî'nin bildirdiğine göre Lût kavminin işlediği çirkin fiil ve davranışlara şu âyetlerde işaret edilmektedir:²⁹²

²⁸⁴ el-A'râf 7/80-84; Hûd 11/78-83; el-Enbiyâ 21/74-75; eş-Şurâ 26/161-175; en-Neml 27/54; el-Ankebût 29/28-35.

²⁸⁵ el-Enbiyâ 21/74-75.

²⁸⁶ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

²⁸⁷ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, III, 69; Semerkandî, **a.g.e.**, IV, 209; Mâverdî, **a.g.e.**, III, 455; İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, IV, 241; Kurtubî, **a.g.e.**, XI, 306; Beydâvî, **a.g.e.**, III, 461; Neseфі, **a.g.e.**, VII, 144; Süyûtî-Mahallî, **a.g.e.**, s. 328; Bursevî, **a.g.e.**, V, 502; Bilmen, **a.g.e.**, IV, 2165; Havva, **a.g.e.**, IX, 203; Sâbûnî, **a.g.e.**, II, 246; Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-Vecîz**, III, 28-29.

²⁸⁸ Mâverdî, **a.g.e.**, III, 455; Kurtubî, **a.g.e.**, XI, 306; Neseфі, **a.g.e.**, VII, 144; Havva, **a.g.e.**, IX, 203; Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-Vecîz**, III, 28-29.

²⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, IV, 241; Sâbûnî, **a.g.e.**, II, 246.

²⁹⁰ Kurtubî, **a.g.e.**, XI, 306; Neseфі, **a.g.e.**, VII, 144; Süyûtî-Mahallî, **a.g.e.**, s. 328; Havva, **a.g.e.**, IX, 203; Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-Vecîz**, III, 28-29.

²⁹¹ Süyûtî-Mahallî, **a.g.e.**, s. 328; Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-Vecîz**, III, 28-29.

²⁹² İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, IV, 241.

“O elçilerimiz Lût’a gelince o fena halde sıkıldı, onların yüzünden göğsü daraldı ve: “Gerçekten bugün pek çetin bir gün!” dedi. Esasen kötü işler yapagelen halkı, kötü niyetle koşa koşa Lût’a geldiler, Lût: “Ey halkım! dedi, işte kızlarım! Onlar sizin için nikâh akdi ile daha temiz, şâibeden daha uzaktır. Öyle ise Allah’tan korkun, emirlerini, çiğnemekten sakının da, bari misafirlerimin yanında beni mahcup etmeyin! Yok mu içinizde akli başında bir adam?” Şöyle dediler: Sen de pekiyi bilirsün ki senin kızlarında hakkımız ve onlarla hiçbir alâkamız yoktur, onlarda gözümüz yoktur, ama sen bizim ne istediğimizi pekâlâ biliyorsun!”²⁹³

Kaynaklarda belirtildiğine göre Sedûm (Sodom) şehrinde ve başka bazı şehirlerde yaşayan Lût kavminin, şehir dışında, yol üzerinde bostanları ve meyve bahçeleri bulunmaktaydı. Yağmursuzluktan, kuraklık ve kıtlığa uğradıkları zaman, birbirlerine: “İçinde geçimliğiniz bulunan meyve bahçelerinizi dışarıdan gelecek yolculardan koruyunuz!” dediler ve nasıl koruyacaklarını da şu şekilde bildirdiler: “Yurtlarınız içinde bulduğunuz ve tanımadığınız yabancıların elbisesini soyunuz, çekip ırzına geçiniz! Siz, böyle yapmayı âdet edindiğiniz zaman insanlar, şehirlerinize ayak basamazlar!” Bu karardan sonra artık onlar; yolları kesiyor, yurtlarından geçen erkek yolculara sataşiyor, onlarla alay ediyor ve yakaladıklarının ırzına geçiyorlardı. Yine onlar; buldukları meclislerde sesli bir şekilde yelleniyor, yollarda açıktan açığa birbirlerinin ırzına geçmekten utanmıyorlardı. Hatta onlardan biri, zorla bir kimsenin ırzına geçer, onu döver, sonra da: “Sana yaptığım bu işe karşılık ücretimi ver!” der, hâkimleri de fâil lehine hüküm verirdi. Lût kavmi, bu hayâsızlıklara hayvanlar gibi ve belki hayvanları da geride bırakacak derecede devam ediyorlardı. Lût kavminin erkekleri, kadınlarla evlenmeyi de bırakmışlardı. Evli olan kimileri ise cinsî sapıklıklarını karılarına da uyguluyorlardı.²⁹⁴

Zikredilen bu son bilgiler de Lût kavminin ne türden iğrenç işler peşinden koştuğunu açıkça göstermekte ve müfessirlerin yukarıda zikredilen açıklamalarını teyit etmektedir. Bütün bu açıklamalar gösteriyor ki Enbiyâ Sûresi’nin “Lût’a da hüküm ve ilim verdik ve onu iğrenç işler (habâis) yapan şehir halkından kurtardık ki gerçekten onlar kötü ve itaat dışına çıkmış fâsik bir grup idiler.” mealindeki 74. âyetinde geçen “habâis” kelimesi ile Lût kavminin yukarıda zikredilen iğrenç fiil ve davranışları bildirilmektedir. Cinsî sapıklığın bu kelimeyle nitelenmesi, “habîs” kavramının Kur’ân’daki asıl kullanılış

²⁹³ Hûd 11/77-79. Benzer anlamdaki âyetler için ayrıca bkz: el-Hicr 15/67-72.

²⁹⁴ Köksal, Mustafa Âsım, **Peygamberler Tarihi**, I-II, 16. baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2012, I, 246-248.

gayesinin insan fitratına, ahlâka ve geleneğe aykırı davranışların vicdanlarda meydana getirdiği tiksintiyi ifade etmek olduğunu ortaya koymaktadır.²⁹⁵

III. KUR'ÂN'DA HABÎS İLE ANLAM YAKINLIĞI OLAN KAVRAMLAR

A. HARAM

Sözlükte, mastar olarak “bir şey bir kimseye yasak olmak, bir şey için birine izin verilmemek”, isim olarak da “yasaklanan, helâl ve mübâh olmayan şey” anlamına gelen “harâm” kelimesi; Arapça’da (حَرْمٌ - يَحْرُمُ - حُرْمًا - حَرَامًا - حُرْمًا - حَرَمًا - حُرُومًا - حُرْمَةً) kökünden türemiştir. “Helâl” ve “mübâh” kelimelerinin karşıtı olan bu kelime çeşitli türevleriyle birlikte Arap dilinde zengin bir kullanım alanına karşılık gelmektedir. Mesela Mekke-Medîne şehirleriyle çevrelerindeki belirli bölgeler için kullanılan “harem” ve bu şehirleri birlikte ifade etmek üzere kullanılan “haremân” (الْحَرَمَان) kelimeleri aynı kökün türevlerindedir. “Haram kılmak, yasaklamak” anlamı için de ilgili kökten türeyen “tahrîm” kelimesi kullanılmaktadır. Yine aynı kökten gelen “ihrâm” kelimesi ile “bir şeyi yasaklamak, haram saymak; haram beldeye veya haram aylara girmek; hac veya umreye niyet ederek dikişsiz elbise giymek” anlamlarına işaret edilmekte; “engel olmak, yasak olmak, mümkün olmamak; kutsal, mukaddes ve dokunulmaz olmak; saygı duymak” manaları için de “hurmet” kelimesi kullanılmaktadır. Ayrıca “kişiyi bir iş, davranış veya haktan mahrum ve yoksun bırakmak” anlamındaki “hirmân” kelimesi de bu kökün türevlerindedir. “Harîm” (ihrama giren kimsenin giydiği elbise, ihrâm; ihrama giren kimsenin çıkardığı ve ihramda olduğu sürece giyemeyeceği elbiseler), “muharrem” (hicrî takvimin birinci ayı, Muharrem Ayı); “mahrem” (kişinin nikâhlanamayacağı kimse), “mahrum” (hayırdan uzaklaştırılmış, yokluk çeken ve muhtaç olan kimse), “eşhuru'l-hurum” (kamerî aylardan Zi'l-Ka'de, Zi'l-Hicce, Muharrem ve Recep), “hârim” (son derece akıllı kimse) kelimeleri de yine aynı kökün türevlerindedir.²⁹⁶

“Haram” kelimesiyle çeşitli türevleri Kur'ân-ı Kerîm’de seksen üç yerde geçmektedir.²⁹⁷ Râğîb el-İsfahânî, “haram” kelimesini “ya ilâhî açıdan ya da beşerî yönden

²⁹⁵ Duman, “Habîs”, **DİA**, XIV, 379.

²⁹⁶ Cevherî, **a.g.e.**, II, 1404-1406; İbn Manzûr, **a.g.e.**, III, 136-144; Âsım Efendi, **a.g.e.**, V, 4914-4919; Demirci, Kürşat, “Haram”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XVI, İstanbul, 1997, s. 97-98.

²⁹⁷ Abdülbâkî, “h-r-m” md., **a.g.e.**, s. 242-244.

yasaklanan, ya zorla ya da akıl veya şeriat tarafından yahut da emrine uyulan biri tarafından yasaklanmış şey” şeklinde açıklamaktadır. Râğib el-İsfahânî’ye göre Mâide Sûresi 26. âyette,²⁹⁸ Enbiyâ Sûresi 95. âyette²⁹⁹ ve Kasas Sûresi 12. âyette³⁰⁰ ilâhî yönlendirme şeklinde gerçekleşen bir haram kılma söz konusudur. Yine ona göre Mâide Sûresi 72.³⁰¹ ve A’râf Sûresi 50. âyetlerdeki³⁰² haramlık, zora dayalı yasaklama örneğini oluşturmakta; Bakara Sûresi 85. âyette³⁰³ ve En’âm Sûresi 145-146. âyetlerde³⁰⁴ de şeriat ile gelen haram kılmanın misâli bulunmaktadır.³⁰⁵

Râğib el-İsfahânî, Semîn el-Halebî ve Fîrûzâbâdî gibi âlimlerin işaret ettiğine göre “Mallarında isteyenlerin ve yoksulların (el-mahrûm) hakkını ayırırlardı.”³⁰⁶ âyetinde geçen “el-mahrûm” kelimesiyle de “rızkı başkasına genişletildiği gibi genişletilmeyen kimse” kastedilmektedir.³⁰⁷

Fîrûzâbâdî’nin bildirdiğine göre de “haram” kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de “evlilik, nikâhlanmak”,³⁰⁸ “fısk, günahkârlık, isyankârlık, serkeşlik”,³⁰⁹ “mu’cize”,³¹⁰ “azap, cezâ, cezalandırma”,³¹¹ “şeriatın iptal etmesi, geçersiz kılması”,³¹² “yok olmak, bir şeyden mahrum ve yoksun bırakmak”,³¹³ “hevâ, arzu, şehvet”,³¹⁴ “adak, nezir, zorunluluk,

²⁹⁸ “Buyurdu ki: O kutsal yer onlara kırk yıl boyunca haram kılındı. Oldukları yerde çileli bir hayat sürdüreceklerdir. Sen artık o yoldan çıkmış kimseler için kendini üzme!”

²⁹⁹ “İmha ettiğimiz bir memleket halkının, mahşerde huzurumuza gelmemesi mümkün değildir.”

³⁰⁰ “Biz daha ilk günden itibaren, onun süt emziren kadınların memelerinden emmesini önlemiştik...”

³⁰¹ “Allah, Meryem’in oğlu İsa’dır. diyenler hiç şüphesiz kâfir olmuşlardır. Hâlbuki İsa vaktiyle şöyle demişti: Ey İsrail oğulları! Benim de sizin de Rabbiniz olan tek Allah’a ibadet ediniz. Kim Allah’a ortak koşarsa, şu kesindir ki Allah ona cenneti haram kılmıştır ve onun varacağı yer ateştir. Zalimlere yardımcı olanda çıkmaz.”

³⁰² “Cehennemlikler cennetliklere: Ne olur, lütfen suyunuzdan, Allah’ın size nasip ettiği nimetlerden biraz da bize gönderin! diye seslenirler. Onlar da: Allah bunları kâfirlere haram etmiştir, bunlar kâfirlere yasaktır. diye cevap verirler.”

³⁰³ “...Bununla beraber, onlar esir olarak gelirlirse fidyelerini verip onları kurtarıyorsunuz. Hâlbuki aslında onların çıkarılması size haram kılınmıştı...”

³⁰⁴ “De ki: Bana vahyolunanlar içinde, bu haram dediklerinizin, yemek isteyen kimseye haram kılındığını görmüyorum.(...) Yahudilere bütün turnaklı hayvanları haram kıldık. Sığır ve koyunun iç yağlarını da haram kıldık...”

³⁰⁵ Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 229-230. Ayrıca bkz: Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 454.

³⁰⁶ ez-Zâriyât 51/19.

³⁰⁷ Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 230; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 458; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 456.

³⁰⁸ en-Nisâ 4/23.

³⁰⁹ el-En’âm 6/151; el-A’râf 7/33.

³¹⁰ el-Kasas 28/12.

³¹¹ el-Mâide 5/72; el-A’râf 7/50.

³¹² el-Mâide 5/3.

³¹³ el-Enbiyâ 21/95.

³¹⁴ el-En’âm 6/138-139.

zaruret”,³¹⁵ “yasak, yasaklanmış, yasak kılma, yetki ve ruhsat verme”,³¹⁶ “saygı ve ihtiram göstermek”³¹⁷ gibi on değişik anlamda kullanılmaktadır.³¹⁸

“Haram” ve “*habîs*” kelimeleri anlam bakımından bazı noktalarda kesişmektedir. Nitekim Mukâtil b. Süleymân’a göre “*habîs*” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de “haram; kâfir; kötü, çirkin” gibi üç değişik anlamda kullanılmaktadır. Mesela ona göre Nisâ Sûresi 2. âyette ve Mâide Sûresi 100. âyette “*habîs*” kelimesi “haram” anlamında kullanılmıştır.³¹⁹ Râğıb el-İsfahânî, Semîn el-Halebî ve Fîrûzâbâdî’ye göre de “*habîs*” kelimesi Nisâ Sûresi 2. âyette “haram” anlamında kullanılmıştır.³²⁰ Kimi âlimler de Nisâ Sûresi 2. ve Bakara Sûresi 267. âyette geçen “*habîs*” kelimesini “haram mal” şeklinde açıklamaktadır.³²¹ “*Habîs*” kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de yüklendiği bir anlama işaret eden bu bilgiler, “*habîs*” ve “haram” kavramlarının kimi âyetlerde aynı anlamı bildirmek için kullanıldığına delâlet etmektedir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği üzere “haram” kavramı da Kur’ân-ı Kerîm’de “yasak, yasaklanmış” vb. anlamlarda kullanılmaktadır.

Yine kaynaklarda belirtildiğine göre “*hubs (habâset)*” ve türevleri Kur’ân’da “aşağılık fiiller ve aldaticı parlaklığa dayalı seçimler”,³²² “küfür, yalan, koğuculuk vb. her tür kötü söz”,³²³ “kâfir”³²⁴ ve “münâfık”³²⁵ gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Yukarıda işaret edildiği gibi “haram” ve türevleri de Kur’ân-ı Kerîm’de “fisk, günahkârlık, isyankârlık, serkeşlik” gibi anlamları bildirmektedir ki bu türden fiil ve sıfatlar en kâmil manada kâfir ve münâfıklarda görülmektedir. Anlaşıldığı gibi “*hubs (habâset)*” ve türevleriyle hem kâfir ve münâfıklara hem de bunların kimi pis ve çirkin davranışlarına; “haram” ve türevleriyle de özellikle kâfir ve münâfıklardan südür eden fâsıklık,

³¹⁵ Âl-i İmrân 3/93; et-Tahrîm 66/1.

³¹⁶ el-Mâide 5/96.

³¹⁷ en-Neml 27/91.

³¹⁸ Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 454-455.

³¹⁹ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 127.

³²⁰ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

³²¹ Nisâ Sûresi 2. âyette geçen “*habîs*” kelimesinin zikredilen anlamda anlaşılmasına örnek olarak bkz: Ferrâ, **a.g.e.**, I, 203; Taberî, **a.g.e.**, VI, 352; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 12; Râzî, **a.g.e.**, IX, 176. Bakara Sûresi 267. âyette geçen “*habîs*” kelimesinin zikredilen anlamda anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râzî, **a.g.e.**, VII, 67; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, II, 912.

³²² en-Nûr 24/26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273.

³²³ İbrâhîm 14/26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

³²⁴ el-Enfâl 8/37. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 127-128; Taberî, **a.g.e.**, XI, 175; Râzî, **a.g.e.**, XV, 165-166; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, IV, 2401.

³²⁵ Âl-i İmrân 3/179. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, VI, 262; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, I, 665; Râzî, **a.g.e.**, IX, 114; Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 289.

günahkârlık ve isyankârlıklara dikkat çekilmektedir. Bu kullanımlar da ilgili kavramlar arasındaki anlam ilişkisini ortaya koymaktadır.

B. NECİS

“Necis” kelimesi, sözlükte “pis, kirli ve murdar olmak; temiz olmamak” anlamına gelen, Arapça [نَجَسٌ - يَنْجَسُ (نَجَسٌ - يَنْجَسُ) - نَجَسًا - نَجَسًا - نَجَاسَةً] kökünden türemiş bir kelime olup “tâhir” (temiz, pak, ayıplardan ârî) kelimesinin zıddını ifade etmektedir. “İncâs, tencîs” (kirletmek, pisletmek, murdar kılmak; birşeyin murdarlığını, pisliğini izale etmek veya ondan sakınmak), “nâcis, necîs” (tedavisi mümkün olmayan amansız hastalık) ve “teneccüs” (kirli, murdar olmak) kelimeleri de aynı kökün türevlerindedir. “Tencîs” kelimesiyle aynı zamanda “şeytanın pisliğini bertaraf etmek için çocuğun üzerine bir muska, tılsım asılarak yapılan bir çeşit korunma” da kastedilmektedir.³²⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de “necs, neces, necâset” kökünün türeviyle sadece bir yerde karşılaşılmaktadır.³²⁷ Nitekim ilgili âyette şöyle buyurulmaktadır:

*“Ey iman edenler! Müşrikler bir pislikten (neces) ibarettir. Onun için, bu yıldan sonra Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar...”*³²⁸

Râğîb el-İsfahânî’ye göre “pislik” anlamına gelen “necâset” iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi duyu organlarıyla algılanabilir, diğeri ise ancak basiretle idrak edilebilir. İşte yukarıdaki âyette Yüce Allah ikinci anlamıyla müşrikleri nitelemiştir. Yani âyette, müşriklerin manevî bakımdan pis olduklarına “neces” kelimesiyle işaret edilmektedir.³²⁹

Kimi müfessirler zikri geçen âyetteki “neces” kelimesini “kirli, pis, pislik”,³³⁰ “cenâbet (cünüplük), köpek ve domuz pisliği”,³³¹ şeklinde açıklamaktadır. Putperestlerin “neces” (pis, kirli) olmaları, âlimlerin çoğunluğuna göre manevî anlamdadır. Müşrikler, başta Allah’a ortak koşma yönündeki inançları olmak üzere, Kâbe’yi çıplak tavaf etme, murdar et yeme, babasının eşiyle evlenme gibi çirkin davranışları sebebiyle böyle

³²⁶ Cevherî, **a.g.e.**, I, 774; Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 791; İbn Manzûr, **a.g.e.**, XIV, 53-54; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, IV, 164-165; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, V, 18-19; Âsım Efendi, **a.g.e.**, III, 2734-2735. Ayrıca bkz: Mutçalı, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995, s. 866.

³²⁷ Abdûlbâkî, “n-c-s” md., **a.g.e.**, s. 783.

³²⁸ Bkz: et-Tevbe 9/28.

³²⁹ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 791. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, IV, 164-165; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, V, 18-19.

³³⁰ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 184; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 30-31; İbn Kesîr, **a.g.e.**, IV, 131.

³³¹ Taberî, **a.g.e.**, XI, 397-398.

nitelendirilmişlerdir. Âyette, müşrikler hakkındaki nitelemenin hasr ifadesi içinde yani “onlar ancak söyledirler” şeklinde tercüme edilebilecek bir cümlede yer alması, bu hususta tereddüt edilmemesi gerektiğini belirtmek içindir.³³²

“Necs, neces, necâset” kökünün türevleriyle “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri kimi âyetlerde benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Mesela “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri kimi âyetlerde “bozuk, pis, kötü, bayağı, şerli, âsi”,³³³ “kötü, pis, ahlaksız, terbiyesiz, küfürbaz ve şerli kimse”,³³⁴ “kâfir”³³⁵ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Buradan hareketle diyebiliriz ki Kur’ân-ı Kerîm’de hem “*hubs (habâset)*” hem de “necs, neces, necâset” kökünün türevleri ya doğrudan kâfir ve müşrikleri ifade etmek, nitelemek ya da özellikle bunlarda bulunan çirkin sıfat, fiil ve davranışlara işaret edilmek üzere kullanılmaktadır. Bu kullanımlar, ilgili kökler arasındaki anlam ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

C. SEYYİE

“Seyyie” kelimesi, sözlükte “kötülük etmek, birini kırmak, üzme, tasalandırmak, mahzun etmek; kötü ve çirkin olmak; durumu kötüleşmek” gibi anlamlar içeren Arapça (سَاءَ - يَسُوءُ - سَوْءًا - سُوءًا - سَوَاءً - سَوَاءَةً - سَوَائِيَّةً - سَوَائِيَّةً - مَسَاءَةً - مَسَائِيَّةً - مَسَاءً - مَسَائِيَّةً) kökünden türemiş bir sıfat olan seyyi’ kelimesinin müennes (dişil) formu olup hem “günah, suç, kötülük, çirkin iş, kötü nesne” gibi anlamlarda, isim hem de sıfat olarak kullanılır. Karşıtı “hasene”dir. Aynı kökün türevlerinden olan “sû’ (سُوء)”, “kötülük, bedlik; günahkârlık, ahlaksızlık, sefahat, zina, fâhişelik; makbul olmayan, iğrenç, kötü; kötü ve yasak iş”; “isâet (إِسَاءَةٌ)”, “kötülük etmek; zarar vermek; acı vermek, çektirmek; bir nesneyi kötü ve fasit kılmak”; “sev’â (السَّوْءَى)”, “çirkin huy, karakter”; “sev’e (سَوَاءَةٌ)” de “ayıp; ayıplanacak iş, eylem, utanılacak davranış; ferç” gibi anlamlar içermektedir.³³⁶

Râğıb el-İsfahânî, “sû’ (سُوء)” kelimesini “insana üzüntü veren her şey” şeklinde açıklamaktadır ki dünya ve ahiret işleri; ruh ve bedenle ilgili durumlar; mal, makam, şan,

³³² Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 749-750.

³³³ el-Mâide 5/100. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, IX, 12-13; Kurtubî, **a.g.e.**, VI, 327; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, III, 1818-1819.

³³⁴ en-Nûr 24/26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-237; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 282-283; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558.

³³⁵ el-Enfâl 8/37. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 127-128; Taberî, **a.g.e.**, XI, 175; Râzî, **a.g.e.**, XV, 165-166; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, IV, 2401.

³³⁶ İbn Manzûr, **a.g.e.**, VI, 416-419; Âsım Efendi, **a.g.e.**, I, 181-183; Mutçalı, **a.g.e.**, s. 414-415.

şöhret yitirmek ve bir dost kaybetmek gibi harici şeyler buna örnektir. Râğıb'a göre "hasene" (iyilik) ve "seyyie" (kötülük) ise şu iki kısma ayrılmaktadır: a) Akıl ve şer'in iyi ve kötü gördüğü şeyler ki En'âm Sûresi 160. âyette buna işaret edilmektedir. b) İnsan tabiatına göre belirlenen iyilik ve kötülüklerdir. Bu da insan tabiatının hafif ve ağır gördüğü şeylerdir. A'râf Sûresi 95 ve 131 ile Nahl Sûresi 27. âyetlerde de buna işaret edilmektedir.³³⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de; "seyyie" kelimesinin de türediği yukarıda zikredilen kökün türevleriyle yüz altmış yedi yerde karşılaşmaktayız.³³⁸ Mukâtil b. Süleymân'a göre ilgili kökün türevlerinden biri olan "sû" (سوء) kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de "şiddet;³³⁹ devenin bacaklarının kesilmesi;³⁴⁰ zinâ, tecâvüz;³⁴¹ baras hastalığı;³⁴² azap;³⁴³ şirk;³⁴⁴ sövmek, kötü söz söylemek;³⁴⁵ bir şeyin en kötüsü;³⁴⁶ mü'minin işlediği günah;³⁴⁷ zarar, darlık, sıkıntı;³⁴⁸ katl, hezimet"³⁴⁹ gibi on bir değişik anlamda kullanılmaktadır. Yine Mukâtil b. Süleymân'a göre işaret edilen kökün başka bir türevi olan "seyyie" kelimesi de Kur'ân-ı Kerîm'de "katl, hezimet;³⁵⁰ şirk;³⁵¹ yağmur, mahsul-nebât ve hayrın kıtlığı;³⁵² dünyada azap;³⁵³ çirkin söz, eziyet"³⁵⁴ gibi beş ayrı anlam ifade etmektedir.³⁵⁵

Bilindiği gibi "seyyiât" kelimesi "seyyie" kelimesinin çoğuludur. Mukâtil b. Süleymân'ın bildirdiğine göre "seyyiât" kelimesi de Kur'ân-ı Kerîm'de şu beş anlamda kullanılmaktadır:³⁵⁶ "Şirk",³⁵⁷ "azap",³⁵⁸ "darlık, sıkıntı",³⁵⁹ "şerr, kötülük",³⁶⁰ "erkeğin erkekle dübürden ilişkiye girme hayâsızlığı, eşcinsellik, livâta".³⁶¹

³³⁷ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 441-442. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 264-266; Firûzâbâdî, **Basâir**, III, 288-289.

³³⁸ Abdülbâkî, "s-v-e" md., **a.g.e.**, s. 452-455.

³³⁹ el-Bakara 2/49; el-A'râf 7/141; er-Ra'd 13/18; İbrâhîm 14/6.

³⁴⁰ el-A'râf 7/73; Hûd 11/64; eş-Şuarâ 26/156.

³⁴¹ Yûsuf 12/25, 51; Meryem 19/28.

³⁴² en-Neml 27/12; Tâhâ 20/22; el-Kasas 28/32.

³⁴³ er-Ra'd 13/11; en-Nahl 16/27; ez-Zümer 39/61.

³⁴⁴ en-Nahl 16/28, 119; er-Rûm 30/10.

³⁴⁵ en-Nisâ 4/148; el-Mümtehine 60/2.

³⁴⁶ er-Ra'd 13/25; el-Mü'min 40/52.

³⁴⁷ en-Nisâ 4/17; el-En'âm 6/54.

³⁴⁸ el-A'râf 7/188; en-Neml 27/62.

³⁴⁹ el-Ahzâb 33/17.

³⁵⁰ Âl-i İmrân 3/120; en-Nisâ 4/78; et-Tevbe 9/50.

³⁵¹ el-En'âm 6/160; en-Neml 27/89-90; el-Kasas 28/84.

³⁵² el-A'râf 7/95, 131, 168; er-Rûm 30/36.

³⁵³ er-Ra'd 13/6.

³⁵⁴ er-Ra'd 13/22; el-Mü'minûn 23/96; el-Kasas 28/54; el-Fussilet 41/34.

³⁵⁵ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 106-110.

³⁵⁶ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 315-316.

Râğıb el-İsfahânî de “seyyie” kelimesinin türediği ilgili kökün Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımlarına işaret etmektedir. Ona göre bu kökün türevleri ile Kur’ân-ı Kerîm’de “baras hastalığı (ellerde meydana gelen bir çeşit hastalık);³⁶² çirkin olan her şey;³⁶³ çirkin fiil;³⁶⁴ ne kötü!;³⁶⁵ üzüntüye sebebiyet verecek şeyin başa gelmesi;³⁶⁶ cinsel organ, avret ve edep yeri”³⁶⁷ gibi anlamlar kastedilmektedir.³⁶⁸

Âyet ve hadîslerle diğer İslâmî kaynaklarda “seyyie”nin şu üç anlam ve kapsamda kullanıldığı anlaşılmaktadır: a) Mutlak olarak kötü ve çirkin iş, zararlı ve yıkıcı davranış. b) Özel bir hal ve hareketin kötü niteliği. c) Belâ, musibet, cezâ gibi kötü akıbet ve sonuç. Bu kullanımıyla “şerî” ve “münker” kavramlarının eş anlamlısı olarak kabul edilebilir.³⁶⁹

“Seyyie” ve bu kavramın türediği kökün diğer türevleri ile “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri kimi noktalarda anlam bakımından kesişmektedir. Başka bir ifadeyle, burada işaret edilen bu iki kökün türevleri, kimi âyetlerde aynı anlamı bildirmek için kullanılmaktadır. Meselâ “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri Nûr Sûresi 26. âyette, “aşağılık fiil, kötü ve çirkin amel”,³⁷⁰ “kötü ve çirkin söz”,³⁷¹ “kötü, çirkin, pis ve yalan söz; iftira”,³⁷² İbrâhîm Sûresi 26. âyette, “küfür, yalan, koğuculuk vb. her tür kötü söz”,³⁷³ “çirkin söz, şirk kelimesi”,³⁷⁴ “şirk”,³⁷⁵ “küfr (inkâr)”,³⁷⁶ Enbiyâ Sûresi 74. âyette de

³⁵⁷ en-Nisâ 4/18; Yûnus 10/27.

³⁵⁸ en-Nahl 16/34; ez-Zümer 39/51.

³⁵⁹ el-A’râf 7/168; Hûd 11/10.

³⁶⁰ el-Mü’min 40/45.

³⁶¹ Hûd 11/78.

³⁶² Tâhâ 20/22.

³⁶³ en-Nahl 16/27.

³⁶⁴ el-Bakara 2/81; en-Nisâ 4/123; Hûd 11/114; en-Neml 27/46.

³⁶⁵ en-Nisâ 4/97; el-Mâide 5/66; el-A’râf 7/177; el-Furkân 25/66; es-Sâffât 37/177.

³⁶⁶ Hûd 11/77.

³⁶⁷ el-Mâide 5/31; el-A’râf 7/20, 22, 26.

³⁶⁸ Bkz: Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 441-442.

³⁶⁹ Burada zikredilenler ve “seyyie” kavramının Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımı hakkında daha geniş bilgi için bkz: Çağrı, Mustafa, “Seyyie”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXXVII, İstanbul, 2009, s. 78-79. “Seyyie” kavramının Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımı hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz: İzutsu, **a.g.e.**, s. 340-349; Öztürk, **a.g.e.**, I, 177-181; Ünal, **a.g.e.**, s. 258-266.

³⁷⁰ Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-238; Mâverdî, **a.g.e.**, IV, 84-85; Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272-273; Firûzâbâdî, **Basâir**, II, 522; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, V, 3493-3495.

³⁷¹ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 302.

³⁷² Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-237; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 282-283.

³⁷³ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272-273; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 557-558.

³⁷⁴ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 378.

³⁷⁵ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 232; Taberî, **a.g.e.**, XIII, 652-654; Beydâvî, **a.g.e.**, III, 109.

³⁷⁶ Mâverdî, **a.g.e.**, III, 134; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 361.

“eşcinsellik, livâta, oğlancılık (erkekle erkeğin ilişkisi)”³⁷⁷ gibi anlamları ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere “seyyie” kelimesi ve bu kelime ile aynı kökten türemiş diğer kelimeler de Kur’ân-ı Kerîm’de “şirk; çirkin söz; sövmek, kötü söz söylemek; çirkin fiil, kötü ve çirkin iş; eşcinsellik, livâta” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. İşte bu kullanımlar, “*habîs*” ve “seyyie” kavramlarıyla bu kavramların türediği köklerden türemiş diğer kelimeler arasındaki anlam ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

D. RİCS

Sözlükte, “pis olmak, yaramaz ve çirkin iş işlemek” anlamındaki “reces (recâset)” (*رَجَسٌ - يَرْجُسُ - رَجَسًا / رَجَسٌ - يَرْجُسُ - رَجَاسَةً*) mastarından türemiş bir isim olan “rics” kelimesi; “necis, murdar, pis olan şey, pislik; günah; murdar ve mekrûh kâr, amel; azabı gerektiren iş; şek ve şüphe; işkence, cezalandırma; hışım, gazap; lanet; küfür” gibi anlamlar içermektedir. Çoğulu “ercâs”tır. “Raccâs” (şiddetli gürleyen ve şimşek çakan bulut, şiddetli gürleyen deve, azgın ve dalgalı deniz) ve “el-mercûse” (karışkan, karışkanlık) kelimeleri de aynı kökün türevlerindedir.³⁷⁸

Râğıb el-İsfahânî “rics” kelimesini “kirli şey” şeklinde açıklamaktadır. Ona göre “rics” şu dört açıdan olur: Mizaç, akıl, din veya bunların hepsi. Mesela leş; hem mizaç, hem akıl, hem de din açısından tiksinti duyulan bir şeydir. İçki ve kumar ise din açısından pisliktir. Bunların akıl açısından da pis olduğu söylenmektedir. Zira akıl, günahı yararından fazla olan şeyden kaçınmayı gerektirir. Ayrıca Yüce Allah kâfirleri “rics” (pislik) diye nitelendirmiştir;³⁷⁹ çünkü şirk akıl bakımından en kötü şeydir.³⁸⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de, “rics” kelimesinin de türediği kök olan “reces (recâset)” kökünün türevleri ile on yerde karşılaşmaktayız.³⁸¹ Bu kökün türevleri Kur’ân-ı Kerîm’de “kirli, pis, pislik”,³⁸² “kendisinde hiçbir hayır bulunmayan şey, azap, şeytan, pislik, gazap”,³⁸³ “haram bir pislik”,³⁸⁴ “azap”,³⁸⁵ “yanlış inanç, kınanmış fiil, kötü özellik”,³⁸⁶

³⁷⁷ Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, III, 69; Mâverdî, **a.g.e.**, III, 455; Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272-273; Kurtubî, **a.g.e.**, XI, 306; Bursevî, **a.g.e.**, V, 502; Havva, **a.g.e.**, IX, 203.

³⁷⁸ Bkz: Cevherî, **a.g.e.**, I, 740; İbn Manzûr, **a.g.e.**, V, 147-148; Âsım Efendi, **a.g.e.**, III, 2626-2627.

³⁷⁹ Bkz: et-Tevbe 9/125.

³⁸⁰ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, 342. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 78; Firûzâbâdî, **Basâir**, III, 37-38.

³⁸¹ Abdûlbâkî, “r-c-s” md., **a.g.e.**, s. 369.

³⁸² el-Mâide 5/90. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 146; Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 342.

³⁸³ el-En’âm 6/125. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mâverdî, **a.g.e.**, II, 166.

³⁸⁴ el-En’âm 6/145. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mâverdî, **a.g.e.**, II, 182.

³⁸⁵ el-A’râf 7/71. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Firûzâbâdî, **Basâir**, III, 38.

“hiçbir yol ve yöntemle temizlenemeyen pislik”,³⁸⁷ “pislik, azap”,³⁸⁸ “pislik, lanet”,³⁸⁹ “put”,³⁹⁰ “günah, isyankârlık, serkeşlik; pislik; şüphe; şeytan; şirk”,³⁹¹ “nifâk, münâfıklık, ikiyüzlülük”,³⁹² “küfür, kâfirlik”³⁹³ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.³⁹⁴

“Reces (recâset)” kökünün türevleriyle “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri anlam bakımından kimi noktalarda kesişmektedir. Nitekim “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri Kur’ân-ı Kerîm’de “kötü amel”,³⁹⁵ “kâfir, fasit amel”,³⁹⁶ “aşağılık fiil”,³⁹⁷ “münâfık”,³⁹⁸ “kâfir”,³⁹⁹ “şirk”,⁴⁰⁰ “küfür, kâfirlik, inkâr”⁴⁰¹ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Yukarıda işaret edildiği üzere “reces (recâset)” kökünün türevleri de benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kullanımlar, ilgili kökler arasındaki anlam ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

E. KABÎH

“Kabîh” kelimesi, sözlükte “çirkin, menfur olmak; utanç verici, onur kırıcı olmak vb.” anlamdaki Arapça (قَبِيحٌ - يَفْبِجُ - فُبِحًا - فُبُوحًا - فُبَا - فُبَاةً - فُبُوحَةً) kökünden türemiş olup “çirkin, kötü, utanç verici, rezil, adi, şerefsiz, alçak, utanmaz, arsız vb.” anlamlar içermektedir. “Kubah (kubh)” (çirkinlik; çirkin olmak; hüsün (hüsn), güzel olmamak), “el-kabh” (hayır ve güzel durumdan mahrum kılmak), “el-ikbâh” (kötü ve çirkin bir iş işlemek, kabahat etmek), “el-istikbâh” (bir nesneyi çirkin ve kabîh görmek, çirkin saymak),

³⁸⁶ el-A`râf 7/71. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râzî, **a.g.e.**, XIV, 166.

³⁸⁷ et-Tevbe 9/95. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 82.

³⁸⁸ Yûnus 10/100. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 342; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, III, 37.

³⁸⁹ Yûnus 10/100. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 78.

³⁹⁰ el-Hac 22/30. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Fîrûzâbâdî, **Basâir**, III, 38.

³⁹¹ el-Ahzâb 33/33. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mâverdî, **a.g.e.**, IV, 400-401.

³⁹² et-Tevbe 9/125. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Fîrûzâbâdî, **Basâir**, III, 38.

³⁹³ et-Tevbe 9/125. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 193.

³⁹⁴ “Reces (recâset)” kökünün türevlerinin Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımları hakkında geniş bilgi için bkz: Kızıklı, S. Zafer, “Rics”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXXV, İstanbul, 2008, s. 87; Karagöz, İsmail, “Rics”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, 5. baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2010, s. 557-558; Öztürk, **a.g.e.**, II, 185-187; Ünal, **a.g.e.**, s. 347-348.

³⁹⁵ el-Enfâl 8/36-37. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-Mesîr**, II, 470.

³⁹⁶ el-Mâide 5/100. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

³⁹⁷ en-Nûr 24/26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273.

³⁹⁸ el-A`râf 7/58; Kurtubî, **a.g.e.**, VII, 231.

³⁹⁹ el-A`râf 7/58. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 128; İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 430; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482.

⁴⁰⁰ İbrâhîm 14/24-26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 232; Taberî, **a.g.e.**, XIII, 652-654; Beydâvî, **a.g.e.**, III, 109.

⁴⁰¹ İbrâhîm 14/24-26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mâverdî, **a.g.e.**, III, 134; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 361; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 557-558.

“takbîh” (bir nesneyi veya bir kimsenin amelini beğenmeyip çirkin olduğunu söylemek), “el-mukâbaha (المُقَابِحَة)” (sövüşmek) kelimeleri de aynı kökün türevlerindedir. Pazı kemiğinin yarısından dirseğe kadar olan kısma da “kabîh” denilmektedir. “Kıbâh”, “kabâhâ” ve “kabhâ” kelimeleri ise “kabîh” kelimesinin çoğuludur.⁴⁰²

Râğıb el-İsfahânî, “kabîh” kelimesini “gözün bakmaktan tiksindiği eşya ve nefsin tiksindiği iş ve haller” şeklinde tanımlamaktadır.⁴⁰³ Seyyid Şerîf Cürçânî ise bu kelimeyi “dünyada kötülenmeyi, âhirette azabı gerektiren şey” diye açıklamaktadır.⁴⁰⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de, “kabîh” kelimesinin de türediği kök olan “kubh, kubûh, kabâh, kabâhat” kökünün sadece bir türeviyle karşılaşmaktayız.⁴⁰⁵ İlgili âyet mealen şöyledir:

*“Bu dünyada arkalarına bir lânet taktık, kendilerine lânet yağdırılıyor. Kıyamette, o büyük duruşma gününde ise, en çok nefret edilenlerden (el-makbûhîn) olacaklardır.”*⁴⁰⁶

Râğıb el-İsfahânî, Semîn el-Halebî ve Fîrûzâbâdî âyette geçen (المَقْبُوحِينَ) kelimesini “çirkin görünümlü halde olan kimseler” şeklinde açıklamaktadır. Nitekim onlara göre bu âyet; Allah’ın, kâfirleri nitelendirdiği rics, necâset vb. niteliklere, kâfirlerin kıyamet günündeki yüzlerinin siyahlığına, gözlerinin maviliğine, bukağı ve zincirlerle sürüklenmelerine işaret etmektedir.⁴⁰⁷

Müfessirler de âyette geçen ilgili kelimeyi “Allah’ı inkâr, rasûlü Hz. Mûsâ’yı da tekzîp etmeleri nedeniyle Yüce Allah’ın hayırdan uzaklaştırıp helâk ettiği kimseler”,⁴⁰⁸ “yüzleri siyah, gözleri mavi, azap ile şekilleri tahrif edilmiş, helâk ve mağlûp olan kimseler”,⁴⁰⁹ “kovulmuş, kapı dışarı edilmiş ve hayırdan uzaklaştırılmış kimseler”⁴¹⁰ şeklinde açıklamaktadır. Müfessirlerin açıklamaları kâfirlerin kıyamet gününde karşılaşacakları kötü durumları ve kuşanacakları çirkin vasıfları bildirir niteliktedir ki bu açıklamalar; “kubh, kubûh, kabâh, kabâhat” kökünün Kasas Sûresi 42. âyetinde geçen bir

⁴⁰² Cevherî, **a.g.e.**, I, 348-349; İbn Manzûr, **a.g.e.**, XI, 8-9; Âsım Efendi, **a.g.e.**, II, 1199-1200.

⁴⁰³ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 651. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, III, 311; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, III, 226.

⁴⁰⁴ Cürçânî, **a.g.e.**, s. 144. “Kabîh” kelimesinin türediği kök olan “kubuh (kubh)” hakkında geniş bilgi için bkz: Çelebi, İlyas, “Hüsün ve Kubuh”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XIX, İstanbul, 1999, s. 59-63.

⁴⁰⁵ Abdûlbâkî, “k-b-h” md., **a.g.e.**, s. 639.

⁴⁰⁶ Bkz: el-Kasas 28/42.

⁴⁰⁷ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 651; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, III, 311; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, III, 226.

⁴⁰⁸ Bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVIII, 258.

⁴⁰⁹ Mâverdî, **a.g.e.**, IV, 254.

⁴¹⁰ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 508.

türevinden hareketle yapılmıştır. Başka bir ifadeyle, kâfirlere ve kıyametteki durumlarına işarette bulunulmak üzere ilgili kökün bir türevi kullanılmıştır.

“Kabîh” ve “*habîs*” kavramları anlam yönünden kimi noktalarda kesişmektedir. Nitekim “*habîs*” kelimesinin türediği “*hubs (habâset)*” kökünün kimi türevleri de Kur’ân-ı Kerîm’de “kâfir”⁴¹¹ anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanım, ilgili kökler arasındaki anlam ilişkisini kanıtlamaktadır.

F. KERİH

Sözlükte “çirkin bulmak, kötü görmek, iğrenmek, istememek, hoşlanmamak; nefret etmek; meşakkat, sıkıntı, zorluk, güçlük” gibi anlamlara gelen “kerh (kürh, kerâhet, kerâhiyyet)” (كِرْهًا - كِرْهًا - كِرْهًا - كِرْهًا - كِرْهًا) kökünden türeyen “kerîh” kelimesi, “çirkin görülmüş, hoşla gitmeyen şey” şeklinde açıklanmaktadır. Aynı kökten olan “kerâhet”, “bir nesne sonradan kerîh ve nâhoş olmak”; “tekerruh”, “bir nesneyi kerîh görüp iğrenmek, hoşlanmadığı kimseye yüzünü eğip dargınlık göstermek, bir işi sevmeyerek ve hoşlanmayarak yapmak”; “tekrîh”, “bir nesneyi bir kimseye sevdirmeyip kerîh göstermek”; “kerîhet”, “savaşmak, savaşta olan şiddet”; “istikrâh”, “bir işi cebir ve ikrahla işlemek, bir nesneyi kerîh görmek”; “ikrâh”, “bir kimseyi istemediği fiili yapmaya zorlamak”; “mekrûh”, “içerisinde zorluk ve sıkıntı bulunan, hoşla gitmeyen, çirkin ve kötü görülen şey” anlamına gelmektedir.⁴¹²

Bir görüşe göre; “kerh” ve “kürh” sözcükleri aynı anlama gelmekte ve “iğrenme, tikslenme; sevimsizlik, nefret, hoşlanmama, sevmeme” gibi anlamlar taşımaktadır. Tıpkı “kırılğanlık, dayanıksızlık, güçsüzlük vb.” anlamdaki (ضَعْفٌ - ضَعْفٌ) kelimeleri gibi. Başka bir görüşe göre ise “kerh”, “insana dışarıdan uygulanan baskı nedeniyle zorla yaptırılan işler”; “kürh” de “kişinin kendi başına karar verip tiksinererek, iğrenerek yaptığı işler” demektir. Bu da şu iki şekilde olabilir: a) Doğal haliyle tiksiniilen, iğrenilen şeyler. b) Akıl ya da şeriat tarafından iğrençliği tespit edilmiş olan şeyler. Onun için bir insanın bir şey hakkında şöyle demesi doğrudur: “Ben falan şeyi istiyorum ama ondan iğreniyorum.” Yani

⁴¹¹ Bkz: el-A’râf 7/58. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 128; İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 430; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482; el-Mâide 5/100. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522. Mukâtil b. Süleymân’a göre Âl-i İmrân Sûresi 179. ve Enfâl Sûresi 37. âyetlerde de “habîs” kelimesi “kâfir” anlamında kullanılmaktadır. Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 128.

⁴¹² Cevherî, **a.g.e.**, II, 1639; İbn Manzûr, **a.g.e.**, XII, 80-81; Âsım Efendi, **a.g.e.**, VI, 5596-5598. Ayrıca bkz: Koca, Ferhat, “Mekruh”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 581.

onu doğal yapım gereği istiyorum ancak akıl veya şeriat açısından düşündüğümde onu iğrenç buluyorum. Aynı şekilde, “Falan şeyi akıl veya şeriat açısından istiyorum ama doğal yapım yönüyle baktığımda ona karşı nefret duyuyorum.” denmesi de doğrudur.⁴¹³

“Kerh (kürh, kerâhet, kerâhiyyet)” kökünün türevleriyle Kur’ân-ı Kerîm’de kırk yerde karşılaşılmaktadır.⁴¹⁴ Bu kökün türevleri Kur’ân’da “sevilmeyen, hoşlanılmayan, nefret duyulan şey; savaş; insanın doğal yapısı gereği savaştan hoşlanmaması”,⁴¹⁵ “dışarıdan hiçbir baskı olmaksızın bir şeyi istememek, sevmemek”,⁴¹⁶ “nefret etmek (ölü kardeşinin etini yemekten yaratılış itibarıyla nefret etmek, bu işi içine sindirememek)”,⁴¹⁷ “zoraki, zor kullanarak (kadınlara zorla varis olmak)”,⁴¹⁸ “bir kimsenin istemediği, tiksindiği, nefret ettiği bir şeye zorlanması (namuslu kalmak isteyen cariyeleleri fuhşa zorlamak)”,⁴¹⁹ “kişileri İslâm’a, Müslüman olmaya zorlamak”,⁴²⁰ “hak ve gerçek dinden dönmeye zorlamak”,⁴²¹ “istemeyerek teslim olmak zorunda kalmak, boyun eğmek; reddedilemeyecek açık delillerin insanları Allah’a teslim olmaya zorlaması ve O’nu kabule mecbur etmesi”⁴²² gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁴²³ Yine bu kökün kimi türevleri de “arzulamamak, hoş görmemek, hedeflememek”,⁴²⁴ “rahatsızlık; sıkıntı, meşakkat, zahmet, külfet; dert vb.”⁴²⁵ anlamlara işaret etmek amacıyla kullanılmıştır.⁴²⁶ Bu kullanımlardan anlaşıldığı gibi “kerh (kürh, kerâhet, kerâhiyyet)” kökünün türevleri Kur’ân-ı Kerîm’de genellikle sözlük anlamda kullanılmaktadır.

“Kerh (kürh, kerâhet, kerâhiyyet)” kökünün türevleriyle “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri kimi yönleriyle anlam bakımından benzerlik göstermektedir. Nitekim sözlükte “bir nesne habîs, murdar ve nâhoş olmak” anlamındaki “*hubs (habâset)*” kökünden türeyen “*habîs*” ile “murdar ve nâhoş olan nesne” kastedilmektedir.⁴²⁷ Yine “*habîs*”

⁴¹³ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 707. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, III, 459; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, III, 346.

⁴¹⁴ Abdülbâkî, “k-r-h” md., **a.g.e.**, s. 706-707.

⁴¹⁵ el-Bakara 2/216.

⁴¹⁶ el-Enfâl 8/5; et-Tevbe 9/32, 33.

⁴¹⁷ el-Hucurât 49/12.

⁴¹⁸ en-Nisâ 4/19.

⁴¹⁹ en-Nûr 24/33.

⁴²⁰ el-Bakara 2/256.

⁴²¹ en-Nahl 16/106.

⁴²² Âl-i İmrân 3/83. Ayrıca bkz: er-Ra’d 13/15.

⁴²³ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 907-910. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, III, 459-462; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, III, 346-348.

⁴²⁴ et-Tevbe 9/46.

⁴²⁵ el-Ahkâf 46/15.

⁴²⁶ Fîrûzâbâdî, **Basâir**, III, 348.

⁴²⁷ Bkz: Âsım Efendi, **a.g.e.**, I, 848.

kelimesi genellikle “kötü, şerli, zararlı, değersiz, âdî ve bayağı oluşu sebebiyle kerîh (kötü, çirkin, iğrenç, sevimsiz) görülen ve hoşla gitmeyen somut veya soyut varlık, durum” şeklinde tarif edilmektedir.⁴²⁸ “İnsan fitratının hoşlanmadığı, nefsin pis, kötü ve iğrenç bulunduğu şey”,⁴²⁹ “dinen ve fitraten pis ve kötü kabul edilen şey”⁴³⁰ açıklamaları da yine “*habîs*” hakkında yapılmıştır. Yukarıda zikredildiği gibi “kerîh” kelimesi de “çirkin görülmüş, hoşla gitmeyen şey” diye açıklanmaktadır. Hem insanın doğal yapısı itibariyle tiksiniş iğrenç bulunduğu hem de akıl veya şeriat tarafından iğrençliği tespit edilenler bu kapsam dâhilindedir. İşte bu açıklamalar, ilgili iki kök ve türevleri arasındaki ortak anlama delâlet etmektedir. Zaten “*hubs (habâset)*” kökünün Kur’ân-ı Kerîm’de “insan nefesine uygun düşmeyen, sakıncalı şeyler”,⁴³¹ “kan, leş ve domuz eti gibi necis olan ve pis kabul edilen şeyler”,⁴³² “pis, kötü, haram, zararlı ve şerli şey”,⁴³³ “yetimin malını haksız yere yemek”⁴³⁴ gibi anlamlarda kullanılması da bunu göstermektedir. Nitekim “mekrûh” kelimesinin kullanıldığı, “*Böylesi davranışların hepsi kötü olup, Rabbinin nazarında hoş görülmemeyen (mekrûh) şeylerdir.*”⁴³⁵ âyetinden önceki âyetlerde, Allah katında hoşla gitmeyen ve çirkin görülen davranışlar (mekrûh); geçim endişesiyle çocukları öldürmek, zinaya yaklaşmak, haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın saygın kıldığı cana kıymak, yetimin malını haksız yere yemek, ölçüye ve tartıya riâyet etmemek, hakkında bilgi sahibi olunmayan şeyin ardına düşmek, yeryüzünde kibirlenerek yürümek şeklinde sayılmıştır.⁴³⁶

G. FÂSIK

“Fâsik” kelimesi sözlükte “Allah’ın emrini terk etmek suretiyle isyân edip hak yoldan dışarı çıkmak; zinâ etmek, fahişelik ve ahlaksızlık yapmak, günah işlemek, sefahet; doğru yoldan sapmak; taze hurma kabuğunu yarıp dışarı çıkmak” gibi anlamlara gelen “fisk (fûsûk)” [فِسْقٌ - يَفْسُقُ (فَسَقَ \ يَفْسُقُ \ فُسِقَ - يَفْسُقُ) - فِسْقًا - فُسُوقًا] kökünden türemekte

⁴²⁸ Bkz: Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 557; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

⁴²⁹ Râzî, **a.g.e.**, XV, 27; Bursevî, **a.g.e.**, III, 252; Âlûsî, **a.g.e.**, IX, 81.

⁴³⁰ Âlûsî, **a.g.e.**, IX, 81.

⁴³¹ el-A’râf 7/157. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 272; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

⁴³² el-A’râf 7/157. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 558.

⁴³³ el-Mâide 5/100. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 203; Derveze, **a.g.e.**, VII, 183-185.

⁴³⁴ en-Nisâ 4/2. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mukâtil b. Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, I, 335; Ferrâ, **a.g.e.**, I, 203; Zeccâc, **a.g.e.**, II, 7; Mâverdî, **a.g.e.**, I, 447-448; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 12; Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, II, 1279.

⁴³⁵ el-İsrâ 17/38.

⁴³⁶ el-İsrâ 17/31-37.

ve “hak yoldan ayrılan kimse” şeklinde açıklanmaktadır. “Füseki, fissîk” (daima fisk ve fücûr üzere olan kimse), “füveysikat” (fare), “tefsîk” (bir kimseye fisk isnadında bulunmak, bir kimsenin fâsık olduğunu söylemek) kelimeleri de aynı kökün türevlerindedir.⁴³⁷

Râğîb el-İsfahânî'nin belirttiğine göre “fisk” kelimesi “küfr” kelimesinden daha geniş anlamlıdır. İster az, ister çok olsun her günahla “fisk” meydana gelir. Ancak “fisk”ın çok günahla meydana geldiği meşhurdur. Râğîb'a göre “fâsık” ise daha çok, “dinî hükümlere bağlanıp onları ikrar ettikten sonra onların tümünü veya bir kısmını ihlal eden kişi” için kullanılmaktadır. “Kâfir” kimselere de “fâsık” denilir ki bu; onun, aklın ve fitratın gerektirdiği hükmü ihlal etmesinden dolayıdır.⁴³⁸

Râzî'ye göre “fisk”, “dinin koyduğu sınırların dışına çıkmak” demektir. Bütün günahlar “fisk”ın kapsamı dâhilindedir. “Allah'a itaat etmekten büyük ölçüde çıkıp dinin sınırlarını aşan kimse”ye “fâsık” denilmektedir.⁴³⁹

M. Reşîd Rızâ da “fisk”ı “yasaklanmış fiillerden birini yapmak suretiyle şeriatın koyduğu sınırların dışına çıkmak” şeklinde tarif etmektedir. Ona göre Kur'ân'da üzerinde durulan “fisk”; Allah'ın, yaratıkları hakkında koyduğu fitrat ve hidâyet çizgisinden ayrılmaktır. Şer'î bir terim olarak “fâsık”, “küfrün dışındaki günahlardan birini işleyen kimse” için kullanılmaktadır.⁴⁴⁰

Değişik mezheplere mensup âlimlerce yapılmış farklı tarifleri bulunmakla birlikte “fâsık”, terim olarak “haktan sapan, Allah'ın emirlerine itaatten ayrılan âsi mü'min veya kâfir” diye tanımlanabilir.⁴⁴¹

“Fisk (füsûk)” kökü, türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de toplam elli dört yerde geçmektedir.⁴⁴² Mukâtil b. Süleymân'ın belirttiğine göre ilgili kök ve türevleri Kur'ân'da şu üç anlamda kullanılmaktadır:⁴⁴³ a) İsyân; itaat etmeme, isyankârlık, serkeşlik. Bundan

⁴³⁷ Cevherî, **a.g.e.**, II, 1169; İbn Manzûr, **a.g.e.**, X, 262-263; Âsım Efendi, **a.g.e.**, V, 4139-4140.

⁴³⁸ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 636. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, III, 274; Firûzâbâdî, **Basâir**, IV, 192-193.

⁴³⁹ Râzî, **a.g.e.**, III, 216; V, 178.

⁴⁴⁰ Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, I, 238-239, 395.

⁴⁴¹ Yavuz, Yusuf Şevki, “Fâsık”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XII, İstanbul, 1995, s. 202-205.

⁴⁴² Abdülbâkî, “f-s-k” md., **a.g.e.**, s. 630-631.

⁴⁴³ Bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Vücûh ve'n-Nezâir**, s. 207-209.

da maksat, Nebî ve onun getirdiklerini inkâr etmektir.⁴⁴⁴ b) Tevhîd'i terk etmek suretiyle Allah'a isyân etmek. Bununla da “şirk” kastedilmektedir.⁴⁴⁵ c) Şirk ve küfr (inkâr) olmaksızın dinde isyankârlık, serkeşlik, günahkârlık.⁴⁴⁶

İbnü'l-Cevzî'nin bildirdiğine göre de bu kök (fisk, füsûk) ve türevleri Kur'ân'da “küfr (inkâr)”,⁴⁴⁷ “şirk dışındaki isyankârlık, günahkârlık”,⁴⁴⁸ “yalan (kizb)”⁴⁴⁹ ve “sövmek, kötü söz söylemek”⁴⁵⁰ gibi dört anlamda kullanılmaktadır. İbnü'l-Cevzî'nin işaret ettiği göre kimileri bu dört anlama, “Rasûlullah (s.a.)'ın emrine muhalefet etmek”⁴⁵¹ şeklindeki bir anlamı da beşinci anlam olarak ilave etmektedir.⁴⁵²

“Fısk (füsûk)”, “*hubs (habâset)*” kökleri ve bunların türevleri arasında sıkı bir anlam ilişkisi bulunmaktadır. Nitekim “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri de Kur'ân-ı Kerîm'de “küfr (inkâr)”,⁴⁵³ “şirk”,⁴⁵⁴ “kâfir”,⁴⁵⁵ “küfür, yalan, koğuculuk vb. her tür kötü söz”,⁴⁵⁶ “kötü, çirkin, iğrenç, pis ve yalan söz; iftira”⁴⁵⁷ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kullanımlar, ilgili kökler arasındaki anlam ilişkisine işarettir.

H. FÂSİD

Sözlükte “bozulmak, çürümek; kötüleşmek; kötü yola sapmak; itidalden çıkmak” gibi anlamlara gelen “fesâd (füsûd)” [فَسَادٌ - يَفْسُدُ \ فَسَدٌ - يَفْسُدُ] - فَسَادًا - فَسُودًا] kökünden türeyen “fâsid” kelimesi; “bozuk, çürümüş, çürük; kötü; hatalı; geçersiz” gibi anlamlar taşımaktadır. Master olarak yukarıdaki anlamları taşımakla birlikte “fesâd” kelimesi isim olarak da “zulüm; karışıklık, düzensizlik; kuraklık, kıtlık; başkasının malına

⁴⁴⁴ el-Bakara 2/99; el-Mâide 5/108; et-Tevbe 9/24, 67, 80; el-Münâfikûn 63/6.

⁴⁴⁵ es-Secde 32/18, 20.

⁴⁴⁶ el-Bakara 2/249; el-Mâide 5/25, 26.

⁴⁴⁷ es-Secde 32/18, 20.

⁴⁴⁸ el-Mâide 5/25, 26.

⁴⁴⁹ en-Nûr 24/4; el-Hucurât 49/6.

⁴⁵⁰ el-Bakara 2/197.

⁴⁵¹ et-Tevbe 9/67.

⁴⁵² Bkz: İbnü'l-Cevzî, **Nüzhëtü'l-A'yüni'n-Nevâzir**, s. 464-465.

⁴⁵³ İbrâhîm 14/24-26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mâverdî, **a.g.e.**, III, 134; İbnü'l-Cevzî, **Nüzhëtü'l-A'yüni'n-Nevâzir**, s. 270-271; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 361; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 557-558.

⁴⁵⁴ İbrâhîm 14/24-26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 232; Taberî, **a.g.e.**, XIII, 652-654; Beydâvî, **a.g.e.**, III, 109.

⁴⁵⁵ el-A'râf 7/58; Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 128; İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 430; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482.

⁴⁵⁶ İbrâhîm 14/26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

⁴⁵⁷ en-Nûr 24/26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-237; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 282-283.

haksız yere el koymak” gibi manalar içermektedir. “Mefsedet” (bozulma ve fesâdın sebebi, kaynağı; utanç verici eylem), “tefsîd” (bir nesneyi fesâda vermek, bozmak, kötüleştirmek), “tefâsüd” (karşılıklı olarak sıla-ı rahimi kesmek), “ifsâd” (bozma, ifsat etme, sabote etme), “istifsâd” (bir nesnenin fâsid olmasını istemek) kelimeleri de aynı kökün türevlerindedir. “Salâh”, “maslahat” ve “istislâh” kelimeleri; sırasıyla “fesâd”, “mefsedet” ve “istifsâd” kelimelerinin zıddıdır.⁴⁵⁸

Râğıb el-İsfahânî, “fesâd” kelimesiyle ilgili olarak “İster az, ister çok olsun; birşeyin itidalden, ölçülülükten çıkmasıdır.” şeklinde bir açıklamada bulunmaktadır. Ona göre “fesâd” kelimesinin zıddı “salâh”tır, bu kelime (fesâd); nefis, beden ve istikamet dışına çıkan eşya için kullanılmaktadır.⁴⁵⁹ Fîrûzâbâdî’nin bildirdiğine göre “fesâd”, “malın haksız bir şekilde alınması, ele geçirilmesi” şeklinde de açıklanmaktadır.⁴⁶⁰

“Fesâd (fûsûd)”, Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte toplam elli yerde geçmektedir.⁴⁶¹ Mukâtil b. Süleymân’ın bildirdiğine göre ilgili kök ve türevleri Kur’ân’da “isyân, ayaklanma; boyun eğmeme, itaat etmeme, isyankârlık, serkeşlik; günah”,⁴⁶² “helâk”,⁴⁶³ “yağmur ve bitki, ekin kıtlığı”,⁴⁶⁴ “öldürmek”,⁴⁶⁵ “yıkma, tahrip etmek”,⁴⁶⁶ “sihir, büyü; sihirbaz, büyücü”⁴⁶⁷ gibi altı anlamda kullanılmaktadır.⁴⁶⁸ İbnü’l-Cevzî; bu anlamlara “küfr (inkâr)”⁴⁶⁹ şeklindeki bir anlamı da ilave ederek, “fesâd (fûsûd)” ve türevlerinin Kur’ân’da yedi anlamda kullanıldığını ifade etmektedir.⁴⁷⁰ Taberî’nin naklettiği yorumlara göre “fesâd”, başta “küfür” olmak üzere bütün isyân davranışlarından ibarettir. Allah’a isyân eden veya O’na isyânı emreden kimse yeryüzünde bozgunculuk yapmış olur. Hâlbuki göklerde ve yerde ıslah itaatle gerçekleşmektedir.⁴⁷¹

⁴⁵⁸ Cevherî, **a.g.e.**, I, 439; İbn Manzûr, **a.g.e.**, X, 261; Âsım Efendi, **a.g.e.**, II, 1541; Mutçalı, **a.g.e.**, s. 660.

⁴⁵⁹ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 636. Ayrıca bkz: Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, III, 272.

⁴⁶⁰ Fîrûzâbâdî, **Basâir**, IV, 192.

⁴⁶¹ Abdülbâkî, “f-s-d” md., **a.g.e.**, s. 629-630.

⁴⁶² el-Bakara 2/11; el-A’râf 7/56.

⁴⁶³ el-İsrâ 17/4; el-Enbiyâ 21/22; el-Mü’minûn 23/71.

⁴⁶⁴ er-Rûm 30/41.

⁴⁶⁵ el-A’râf 7/127; el-Kehf 18/94; el-Mü’min 40/26.

⁴⁶⁶ el-Bakara 2/205; en-Neml 27/34.

⁴⁶⁷ Yûnus 10/81.

⁴⁶⁸ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 102-104.

⁴⁶⁹ Hûd 11/116.

⁴⁷⁰ İbnü’l-Cevzî, **Nüzhetü’l-A’yûni’n-Nevâzir**, s. 469-471.

⁴⁷¹ Taberî, **a.g.e.**, I, 296-301. “Fesâd (fûsûd)” ve türevlerinin Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımları hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz: İzutsu, **a.g.e.**, s. 321-322; Kutluer, İlhan, “Fesad”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XII, İstanbul, 1995, s. 421; Öztürk, **a.g.e.**, I, 254-255; Ünal, **a.g.e.**, s. 239-242.

“Fesâd (füsûd)” ve “*hubs (habâset)*” kökleri ile bunların türevleri anlam bakımından kimi noktalarda kesişmektedir. Nitekim “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri de Kur’ân-ı Kerîm’de; “küfr (inkâr)”,⁴⁷² “şirk”,⁴⁷³ “kâfir”,⁴⁷⁴ “kâfir, fâsit amel”⁴⁷⁵ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

---

⁴⁷² İbrâhîm 14/24-26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mâverdî, **a.g.e.**, III, 134; İbnü'l-Cevzî, **Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir**, s. 270-271; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 361; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, I, 557-558.

⁴⁷³ İbrâhîm 14/24-26. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 232; Taberî, **a.g.e.**, XIII, 652-654; Beydâvî, **a.g.e.**, III, 109.

⁴⁷⁴ el-A'râf 7/58. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 128; İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 430; Abduh-Rızâ, **a.g.e.**, VIII, 482.

⁴⁷⁵ eI-Mâide 5/100. Kelimenin bu şekilde anlaşılmasına örnek olarak bkz: Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 273; Fîrûzâbâdî, **Basâir**, II, 522.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAYYİB VE HABİS KAVRAMLARININ DİĞER İSLÂMÎ İLİMLERDEKİ YERİ

I. HADİSLERDE TAYYİB VE HABİS KAVRAMLARI

“*Tib (tâb)*” kökünün türevleri Kur’ân’da olduğu gibi hadîslerde de “*hubs (habâset)*” kökünün türevlerine göre oldukça yoğun bir kullanıma sahiptir. Yine belirtmek gerekir ki her iki kökün türevleri de Kur’ân’a göre hadîslerde çok daha fazla kullanılmaktadır.¹

“*Tib (tâb)*” ve “*hubs (habâset)*” kökünün türevlerinin ihtiva ettiği anlamları tespitin en sağlıklı yollarından biri de hiç şüphesiz hadîslere başvurmaktır. Nitekim nahivciler ve diğer bütün bilginler; Hz. Peygamber’in Arapların en fasîhi olduğunu, en güzel, en yaygın ve latîf terkiplerle konuştuğunu ve başka lehçeyle hitap ettiğinde bu lehçe sahiplerine kısa ve müciz ifadelerle açıklamalar yaptığını tartışmasız kabul etmektedirler. Belirtildiğine göre Ebu’l-Abbâs Sa’leb (v. 291/904) de: “Sünnet dile hâkimdir; fakat dil sünnete hâkim olamaz.” diyerek bu gerçeğe vurguda bulunmaktadır.² İşte Hz. Peygamber’in hem Arap diline olan hâkimiyeti hem de Kur’ân’ın ilk müfessiri oluşu vb. nedenler, konumuzun merkezinde yer alan “*tayyib*” ve “*habîs*” kavramlarının hadîslerde taşıdığı anlamlara işaret etmeyi gerekli ve hatta zorunlu kılmaktadır. Ancak şunu da belirtelim ki ilgili tüm hadîslere burada yer vermek ve bu hadîslerde geçen “*tayyib*” ve “*habîs*” kavramlarını tek tek değerlendirmeye tabi tutmak, hem çalışmanın asıl amacı dışına çıkma hem de çalışma için öngörülen sınırları zorlama anlamı taşıyacaktır. Bunun için burada, ilgili kavramların hadîslerde taşıdığı bazı anlamlara işaretle yetinilecektir.

A. TAYYİB KAVRAMININ HADİSLERDE TAŞIDIĞI BAZI ANLAMLAR

1. Her Türlü Kusurdan Münezzeh ve Müberra Olmak

“*Tayyib*” kelimesi Allah’a sıfat olursa “noksanlıklardan münezzeh, ayıplardan beri” anlamına gelir.³ Ebû Hureyre’nin rivâyet ettiği Hz. Peygamber’in şu hadîsinde ilgili kelime (*tayyib*), Allah’a sıfat olarak kullanılmaktadır:

¹ Wensinck, Arent Jean, “h-b-s” md., “t-y-b” md., **el-Mu’cemu’l-Müfehres li Elfâzi’l-Hadîsi’n-Nebevî (Concordance et indices de la tradition musulmane)**, I-VII, Mektebetü Birîl, Leiden, 1936, II, 2-3; IV, 63-70.

² Özbalıkçı, Mehmet Reşit, **Kur’ân ve Hadîs’in Arap Gramerindeki Rolü**, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006, s. 201.

³ Tehânevî, **a.g.e.**, II, 1143; Canan, İbrahim, **Hadîs Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte**, XVIII, Akçağ Yayınevi, Ankara, ty., VII, 27.

*“Ey insanlar! Allah her türlü eksiklik ve kusurdan münezzeh ve müberra (tayyib) ’dır. Binaenaleyh sadece temiz ve nezih (tayyib) olanı kabul eder...”*⁴

Yine İbnü’l-Müseyyeb (rahimehullâh)’den rivâyet edildiğine göre demiştir ki:

*“Allah Teâlâ münezzeh (tayyib) ’tir, (halde ve sözde) nezîh olanı (et-tîb) sever; nazîftir, nezâfeti sever; kerîmdir, keremi sever; cömerttir, cömertliği sever...”*⁵

2. Güzel Söz

“*Tayyib*” kelimesi kimi hadîslerde “güzel söz” anlamında kullanılmaktadır. Mesela Adiy İbn Hatim’in rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır:

*“Yarım hurma ile o da yoksa güzel bir söz (kelime-i tayyibe) ile olsun, ateşten korunmaya çalışın.”*⁶

Yine Ebû Hureyre (r.a.) de demiştir ki: Nebî (s.a.) şöyle buyurdu:

*“Güzel söz (el-keîmetü ’t-tayyibe), sadakadır.”*⁷

“Hoş ve güzel söz” anlamındaki “*tayyib*”, “duyuların lezzet aldığı şey” demektir. Bu da bağlı olduğu şeyin farklılığına göre değişiklik arz eder. İbn Battal diyor ki: “Hoş söz, iyilik yapmanın en üstün şekillerindendir. Çünkü Yüce Allah: “*İyilikle kötülük bir olmaz. O halde sen kötülüğü en güzel tarzda uzaklaştırmaya bak!..*”⁸ diye buyurmaktadır. Def etmek ise bazen fiil ile olduğu gibi söz ile de olabilmektedir.”⁹

İbn Battal, hoş sözün sadaka olmasını da şu şekilde açıklamaktadır: “Mal vermek, kendisine mal verilen kişinin kalbini sevindirir ve kalbinde beslediği kötü duyguları alıp götürür. Hoş söz de böyledir. Bu bakımdan her ikisi arasında benzerlik vardır.”¹⁰

⁴ Müslim, Zekât, 65.

⁵ Tirmizi, Edeb, 41 (2800).

⁶ Buhârî, Edeb, 34; Zekât, 10; Müslim, Zekât, 66.

⁷ Buhârî, Edeb, 34; Müslim, Zekât, 56. “*Tayyib*” veya türevleri başka bazı hadîslerde de “güzel söz” anlamında kullanılmıştır. Mesela bkz: Buhârî, Tıbb, 44, 54; Müslim, Selâm, 113 (2224); Ebû Dâvud, Tıbb, 24 (3916); Tirmizi, Siyer, 47 (1615).

⁸ Fussilet 41/34.

⁹ İbn Hacer el-Askalânî, Ebü’l-Fazl Şehabeddin Ahmed, **Muhtasar Fethü’l-Bârî: İthâfü’l-Kârî bi İhtisâri Fethi’l-Bârî**, XV, ihtisar: Ebû Suheyb Safa ed-Davvî Ahmed el-Adevî, trc: M. Beşir Eryarsoy ve diğerleri, Polen Yayınları, İstanbul, 2008, XII, 110.

¹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, XII, 110.

3. Güzel Koku

“*Tîb (tâb)*” kökünün türevleri kimi hadîslerde “güzel koku” anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Hz. Enes (r.a.)’in rivâyet ettiğine göre Rasûlullâh (s.a.) şöyle buyurmaktadır:

“*Bana, (dünyanızdan) koku (tîb) ve kadın sevdirdi. Gözümün nuru ise namazda kılındı.*”¹¹

Hadîste koku (*tîb*)’nun zikredilişini bazı âlimler; onun, melâike denen ruhânî varlıkların dünyadaki nasibi olmasıyla izâh etmektedirler. Bir kısım hadîsler, güzel koku (*tîb*)’yu meleklerin sevip haz duyduğunu belirtmektedir. Keza kokuya olan sevginin mizaçtaki kâmil mertebeyi tuttuğu, dost düşman herkesin malumudur.¹²

Enes b. Mâlik demiştir ki: “*Nebî (s.a.) güzel koku (tîb) ’yu geri çevirmezdi.*”¹³

Yine Ebû Hureyre’nin rivâyet ettiğine göre Rasûlullâh (s.a.) şöyle buyurmaktadır: “*Kime tîb ikram edilirse onu reddetmesin. Çünkü o güzel koku verir ve taşınması da kolaydır.*”¹⁴

Hadîste geçen “*tîb*” her çeşit güzel kokunun adıdır. Bu sebeple Kadı İyâz, bu hadîste bütün güzel kokuların kastedildiğini belirtmektedir. Yine âlimlere göre “*tîb*” sürünme maddesinin adıdır. Güzel koku neşreden her şeye “*tîb*” denir.¹⁵

“*Tîb (tâb)*” ve türevleri başka birçok hadîste de “güzel koku” anlamındadır.¹⁶

4. Medîne

“*Tîb (tâb)*” kökünün türevlerinden biri olan “*tâbe (طَابَة)*” kelimesiyle Rasûlullâh (s.a.)’ın şehri Medîne kastedilmektedir. Nitekim Ebû Humeyd’in şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullâh (s.a.) ile birlikte Tebûk Seferi’nden dönüyorduk. Medîne’ye yaklaştığımızda şöyle buyurdu: “*İşte burası Tâbe’dir (temiz şehirdir).*”¹⁷

¹¹ Nesâî, İşratü’n-Nisâ, 1 (7, 61).

¹² Canan, a.g.e., VII, 26.

¹³ Buhârî, Hibe, 9.

¹⁴ Müslim, Elfâz, 20 (2253); Ebû Dâvud, Tereccül, 6 (4172); Nesâî, Zînet, 75 (8, 189).

¹⁵ Canan, a.g.e., VII, 28, 30.

¹⁶ Mesela bkz: Buhârî, Salâtü’l-Cum’a, 3, 6; Zebâih, 31; Müslim, Birr, 146; Ebû Dâvud, Cenâiz, 37 (3158); Tirmizî, Edeb, 31 (2788), 37 (2791), 41 (2800); Nesâî, Zînet, 31 (8, 151, 152), 32 (8, 151).

¹⁷ Buhârî, Fedâilü’l-Medîne, 3.

Bazı bilginler şöyle bir açıklama yapmışlardır: “Medîne’nin toprağının ve havasının güzel oluşu Hz. Peygamber’in verdiği bu ismin ne kadar doğru ve yerinde olduğunu göstermektedir. Çünkü Medîne’de yaşayan bir kimse buranın toprağından ve bahçelerinden aldığı hoş kokuyu başka bir yerden neredeyse hiç alamamaktadır.”¹⁸

Kaynaklarda belirtildiğine göre Medîne’nin daha başka isimleri de bulunmaktadır. Ömer İbn Şebbe’nin “*Medîne’den Haberler (Ahbâru’l-Medîne)*” başlığı altında Zeyd İbn Eslem’den naklettiği bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Medîne’nin on ismi vardır: Medîne, Tâbe, Taybe, Tayyibe, Mutayyibe, Miskîne, ed-Dâr, Câbire, Mecbûre, Münîre, Yesrib.*”¹⁹

5. Helâl Kazanç, Rızık, Yiyecek ve İçecek

“*Tîb (tâb)*” kökünün kimi türevleri bazı hadislerde “helâl kazanç, rızık, yiyecek, içecek vb.” anlamlarda kullanılmaktadır. Nitekim Ebû Hureyre (r.a.) demiştir ki: Rasûlullâh (s.a.) şöyle buyurdu: “*Ey insanlar! Allah her türlü eksiklik ve kusurdan münezzeh ve müberra (tayyib)’dır. Binaenaleyh sadece temiz ve nezih (tayyib) olanı kabul eder. Allah, peygamberlerine emrettiği şeyi mü’minlere de emretmiştir. Yüce Allah peygamberlere buyurdu ki: “Siz ey peygamberler! Helâl ve hoş şeylerden (tayyibât) yiyip için, makbul ve güzel işler işleyin!”*²⁰ Mü’minlere de buyurdu ki: “*Ey iman edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların temiz ve helâlden (tayyibât) yiyiniz!*”²¹ Rasûlullâh (s.a.) bundan sonra uzun yolculuk yapmış, saç sakalı birbirine karışmış, toza toprağa bulanmış bir şahsın ellerini semaya doğru kaldırıp “Ya Rabbî! Yâ Rabbî!” diye dua ettiğinden söz etti ve buyurdu ki: “*Hâlbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, gıdası haramdır. Böyle birinin duası nasıl kabul edilsin ki?*”²²

“*Tayyib*” kelimesi mala sıfat olursa “en iyi cinsten helâl mal” anlamına gelir.²³

“*Tayyib*” temiz demektir. Kadı İyaz Allah’ın “*tayyib*” diye tavsîfîni, O’nun her çeşit noksan sıfatlardan münezzeh olmasıyla izah etmektedir. Hadîs-i şerîf, kişi haramla beslendiği takdirde cihâd, sıla-ı rahim, hac, kesb-i rızık vb. maksatlarla, uzun, zahmetli yolculuklara bile katlansa amellerinin kabul edilmeyeceğini belirtmektedir. Dua edecek

¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 375.

¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 375.

²⁰ el-Mü’minûn 23/51.

²¹ el-Bakara 2/172.

²² Müslim, Zekât, 65 (1015); Tirmizî, Tefsir, (2992).

²³ Tehânevî, **a.g.e.**, II, 1143.

olan kimse önce yiyip içtiğinin maddî-manevî temizliğine dikkat etmelidir. Aksi takdirde duanın kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Bu noktada, bütün ibadetlerin Allah katında bir nevi “dua” olarak yükseldiğini hatırlamamız gerekmektedir. Öyle ise maddî ve manevî temizlik olmadığında ibadetlerin hiçbiri kabul edilmeyecektir.²⁴ İbadetlerin Allah katında kabul görmesi; işleyenin yiyip içtiklerinin “*tayyib*”, yani “helâl” olmasına bağlıdır.

Yine Ebû Hureyre'nin anlattığına göre Rasûlullâh (s.a.) şöyle buyurmaktadır: “*Temiz şeyler (tayyib)’inden kim ne tasadduk ederse -ki Allah sadece temiz (tayyib)’i kabul eder- Rahmân onu sağ eliyle alır -ki O’nun her iki eli de sağdır- bu sadaka bir tek hurma bile olsa, O, Rahmân’ın avucunda dağdan daha iri olana kadar büyür, tıpkı sizin bir tayı veya bir boduğu (deve yavrusu) büyütmeniz gibi (O da sadakanızı büyütür).*”²⁵

Hadîs, Yüce Allah’ın, temiz ve helâl kazanç (*tayyib*)’tan yapılan hayırları kabul edeceğini belirtmektedir. Kurtubî, Allah’ın haram kazançtan yapılan sadakaları kabul etmeyişi, “Çünkü o mal, tasadduk edene ait değildir. Kendine ait olmayan malda tasarruftan kişi yasaklanmıştır. Hâlbuki burada tasadduk eden kimse, yasağa rağmen hareket etmiş olmaktadır. Allah bunu ondan kabul edecek olsa muhal bir durum ortaya çıkar. Bu iş aynı anda hem yasaklanmış hem emredilmiş olur.” şeklinde açıklamaktadır.²⁶

Şu hadîste de “*tîb (tâb)* kökünün türevi “helâl rızık” anlamındadır: Hz. Âişe anlatıyor: Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki: “*Muhakkak ki yediğinizin en temizini (أطيب) kendi kesbinizden olandır. Muhakkak ki evlatlarınız da kendi kesbinizdendir.*”²⁷

Hadîs, kişiye en temiz mal olarak, kendi gayretiyle kazandığını göstermektedir. Bu sanatla olmuş, ticaret veya ziraatla olmuş fark etmez. Yeter ki meşru kazanç yollarından biriyle olsun.²⁸

6. Tatlı Su

“*Tayyib*” kelimesi bazı hadîslerde “tatlı su” anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Enes (r.a.) demiştir ki: “*Medîne’de Ensar arasında en çok hurmalığı bulunan kişi Ebû*

²⁴ Canan, **a.g.e.**, XIV, 306.

²⁵ Muvatta, Sadakât, 1 (2, 995); Buhârî, Zekât, 8; Müslim, Zekât, 63 (1014); İbn Mâce, 28 (1842); Tirmizî, Zekât, 28 (661); Nesâî, Zekât, 48 (5, 57).

²⁶ Canan, **a.g.e.**, IX, 229-230.

²⁷ İbn Mâce, Ticârât, 1 (2137), 64 (2290); Ebû Davud, Büyü, 79; Tirmizî, Ahkâm, 22 (1358); Nesâî, Büyü, 1 (7, 249).

²⁸ Canan, **a.g.e.**, XIV, 315.

Talha idi. Onun en sevdiği malı da Mescid-i Nebevî'nin karşısındaki Beyruha adlı hurma bahçesiydi. Rasûlullâh (s.a.) bu bahçeye girer ve oradaki tatlı su (tayyib)'dan içerdi...’’²⁹

7. Tahâretlenmek

“*Tîb (tâb)*” kökünün türevleri bazı hadîslerde “taharetlenmek, temizlenmek, istincâ” anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Hz. Âişe'nin anlattığına göre Rasûlullâh (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Biriniz helaya giderken beraberinde üç tane de taş götürüp onlarla temizliğini (istitâbe) yapsın. Bunlar ona yeterlidir.*”³⁰

Râğîb el-İsfahânî diyor ki: “İstincâ’ya *istitâbe* denmesi, ondaki ferahlık ve temizlenmekten dolayıdır.”³¹

8. Hz. Peygamber’in Kokusu

“*Tîb (tâb)*” kökünün türevleri kimi hadîslerde de Hz. Peygamber’in hoş ve güzel kokusunu bildirmek üzere kullanılmaktadır. Nitekim Enes (r.a.) demiştir ki: “*Ben, Rasûlullâh (s.a.)’ın ellerinden daha yumuşak ne bir atlasa ne de bir ipeğe dokundum. O’nun kokusundan daha hoş (أطيب) bir rayiha koklamadım...’’³²*

Bu hadîs, Hz. Peygamber’in kokusunun güzel olduğuna delildir. Bu ona Yüce Allah’ın bir ikramıdır. Ulemânın beyanına göre güzel koku Peygamber (s.a.)’in sıfatıydı. O, koku sürünmese de güzel kokardı. Zaten daima meleklerle görüştüğü, Müslümanlarla düşüp kalktığı için çoğunlukla güzel koku da sürünürdü.³³

9. En Lezzetli İçecek

“*Tîb (tâb)*” kökünün türevleri bazı hadîslerde “en lezîz, hoş içki” anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Hz. Âişe'nin anlattığına göre Rasûlullâh (s.a.)’a “İçeceklerin en iyisi (أطيب) hangisi?” diye sorulmuş; o da “*Soğuk olan tatlı!*” diye cevap vermiştir.³⁴

Aliyyü'l-Kârî’ye göre hadîsteki “*etyeb (أطيب)*” kelimesinin anlamı “efdal” demek değil, belki “en lezîz” demektir. Faziletçe zenzemin akdem ve üstün olduğu daha esahh rivâyetlerle sabittir. Öyleyse hadîs şöyle olmalıdır: “Rasûlullâh’ın nazarında en lezîz

²⁹ Buhârî, Zekât, 44; Müslim, Zekât, 42.

³⁰ Ebû Dâvud, Tahâret, 21 (40); Nesâî, Tahâret, 40 (1, 41, 42).

³¹ Râğîb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527.

³² Buhârî, Menâkıb, 23; Müslim, Fedâil, 82.

³³ Davudoğlu, **a.g.e.**, X, 6060.

³⁴ Tirmizî, Eşribe, 21 (1897).

içecek hangisidir.” diye bir adam sordu. Nitekim bazı hadîsler, Rasûlullâh nezdinde en sevgili içeceğin süt olduğunu tespit eder. Öyleyse hadîste bu vasıfla daha umumi bir mana kastedilmiş olmakta ve tabii su, süt, sütle veya bal gibi bir başka şeyle karıştırılarak şerbet yapılmış su veya içerisine hurma, kuru üzüm vb. şeyler ıslatılmış su da bunun kapsamına girmektedir.³⁵

10. Canlı ve Hoş Bir Ruh Haline Sahip Olmak

“*Tîb (tâb)*” kökünün türevleri ile bazı hadîslerde, kişinin kalben mutmain oluşuna ve sükûn buluşuna; mutlu, neşeli, huzurlu, dinç ve aktif olarak sabahlayışına dikkat çekilmektedir. Nitekim Ebû Hureyre demiştir ki: Rasûlullâh (s.a.) şöyle buyurdu: “*Biriniz gece uyuduğu zaman şeytan onun ense köküne üç düğüm atar. Her düğümü attığı yere “Önüde uzun bir gece var, yat, uyu, keyfine bak!” diyerek eliyle vurur. Buna rağmen şâyet o kişi uyanır ve (besmele, tesbih, tehlîl vb. çekerek) Allah’ın adını anarsa, düğümlerin biri çözülür. Abdest alırsa, bir düğüm daha çözülür. Bir de namaz kılarsa, şeytanın attığı bütün düğümler çözülür ve böylece (şeytana karşı zaferini ilan etmiş olan o teheccüd kahramanı) canlı ve hoş (tayyib) bir ruh hali ile sabaha erer. Aksi halde içi kararmış, keyifsiz (habîs) ve uyuşuk bir halde güne başlar.*”³⁶

Bazı âlimlere göre kişinin dinç ve huzurlu bir şekilde sabaha çıkması Allah’ın kendisine lütfettiği ve muvaffak kıldığı itaatten, vaat ettiği mükâfatlardan ve şeytanın attığı düğümlerin çözülmesinden kaynaklanan bir sevinç halidir. Bununla birlikte İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1449)’ye göre gece ibadetinde bulunan kişi bunlardan hiçbirini düşünmese bile gece namazında kişiye dinçlik ve huzur veren bir sır, bir öz bulunmaktadır. Gece namazının kılınmaması ise tam tersi bir sonuç doğurur. Kişi bu hayırlı amelleri yapmazsa uyuşuk, tembel ve huzursuz bir şekilde sabaha çıkar.³⁷

11. Yumuşak ve Tatlı Konuşmak

“*Tîb (tâb)*” ve türevleri bazı hadîslerde “yumuşak ve tatlı konuşmak” anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Hz. Alî’den rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh (s.a.): “*Cennette dışı içinden, içi dışından görülen (şeffaf) köşkler vardır.*” buyurmuş; bunun üzerine bir bedevî: “*Yâ Rasûlallâh! Onlar kimler içindir.*” diye sormuş; Hz. Peygamber de: “*Yumuşak*

³⁵ Canan, a.g.e., VII, 262-263.

³⁶ Buhârî, Teheccüd, 12; Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 207.

³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, a.g.e., III, 222-223.

ve tatlı konuşan (etâbe), yemek yediren, oruca devam eden, insanlar uykuda iken namaz kılanlar içindir.” cevabını vermiştir.³⁸

B. HABÎS KAVRAMININ HADÎSLERDE TAŞIDIĞI BAZI ANLAMLAR

1. Mekrûh

“Hubs (habâset)” kökünün türevleri kimi hadîslerde “çirkin, hoş gitmeyen, sevimsiz vb.” anlamlarda kullanılmaktadır. Nitekim Enes (r.a.): “Rasûlullâh (s.a.) ayakta içmeyi yasakladı.” demiş; kendisine: “Ya yemek? (Bu husustaki hüküm nedir.)” diye sorulduğunda: “Bu daha şiddetle yasaktır!” veya “Bu daha şerli, daha kötü! (أَخْبَثُ)” cevabını vermiştir.³⁹

Bu hadîs, başka bazı hadîslerin⁴⁰ zıddına ayakta yiyip içmeyi yasaklamaktadır. Bu mevzuda başka rivâyetler de mevcuttur. Bu durumda yasak tenzihî bir kerâhet ifade etmektedir.⁴¹

2. Haram, Kötü Huy, Kusur, Şüphe

“Hubs (habâset)” kökünün türevleri kimi hadîslerde “haram, kötü huy, şüphe” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Rivâyet edildiğine göre Addâ İbn Hâlid şöyle demiştir: Hz. Peygamber bana şunları yazıp verdi: “Bu, Allah’ın Rasûlü Muhammed’in, Addâ İbn Hâlid ile gerçekleştirdiği, Müslümanın Müslüman ile yaptığı bir satım akdidir. Bu akitte; kusur, haram (خَبْثَةٌ) ve hıyanet söz konusu değildir.”⁴²

“Haram” diye tercüme edilen (خَبْثَةٌ) kelimesi ile kastedilen, satılan kölenin anlaşmalı bir kavimden esir olarak alınmış bir kimse olmamasıdır. Bu görüş Matrizî’ye aittir. Diğer bir görüşe göre ise ilgili kelime ile kölenin kaçması gibi kötü huylar kastedilmektedir. Bazıları da söz konusu kelimeyi “şüphe” şeklinde açıklamaktadır. İbnü’l-Arabî’ye göre ise bu kelime, ahlâkî kusur ifade etmektedir.⁴³

³⁸ Tirmizî, Cennet, 3.

³⁹ Müslim, Eşribe, 113 (2024); Ebû Dâvud, Eşribe, 13 (3717); Tirmizî, Eşribe, 11 (1880).

⁴⁰ Mesela bkz: Buhârî, Eşribe, 16; Hacc, 76; Müslim, Eşribe, 120 (2027); Tirmizî, Eşribe, 11 (1881).

⁴¹ Canan, a.g.e., VII, 207.

⁴² Buhârî, Büyû, 19.

⁴³ İbn Hacer el-Askalânî, a.g.e., IV, 601-602.

3. Büyük ve Küçük Abdest

“*Hubs (habâset)*” kökünün türevleri bazı hadîslerde “büyük ve küçük abdest” anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Hz. Âişe demiştir ki: “Rasûlullâh (s.a.)’ı şöyle buyururken işittim: “*Sofra hazırken veya büyük ve küçük abdest (الأُخْبَان) sıkıştırmışken kılınan namaz, makbul (ve kâmil manada) bir namaz değildir.*”⁴⁴

Hadîsin bütün rivâyetleri sofraya hazır olduğu zaman, bir de büyük ve küçük abdest sıkıştırdığında namaz kılmanın mekrûh olduğunu göstermektedir.⁴⁵

4. Sarımsak

Hz. Peygamber’in bazı hadîslerinde “*hubs (habâset)*” kökünün türevleriyle “sarımsak” kastedilmektedir. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)’den rivâyet edilmiştir: “Hayber’in fethinden henüz daha (Medîne’ye) dönmemiştik. Biz Rasûlullâh (s.a.)’ın arkadaşları, bu sebzenin (sarımsak) tarlalarına rastladık. Halk açlık içerisindeydi. Bu sebeple sarımsağı doyasıya yedik. Sonra (Rasûlullâh’ın namaz kıldıracağı) mescide gittik. Rasûlullâh (s.a.) kokuyu hissedip: “*Kim bu pis (kokulu) sebze (eş-şeceratü’l-habîse)’den bir şey yerse sakın mescitte bize yaklaşmasın!*” buyurdu. Bunun üzerine halk: “Sarımsak haram kılındı, sarımsak haram kılındı.” dediler. Bu haber Peygamber’e ulaştı. Bunun üzerine Rasûlullâh (s.a.): “*Ey cemaat! Allah’ın bana helâl kıldığı bir şeyi haram kılmak, benim elimde değildir. Doğrusu ben bu sebzenin kokusundan hoşlanmıyorum.*” buyurdu.”⁴⁶

Çiğ sarımsak yiyerek mescide gelmek haram değildir ancak mekrûhtur. Mekrûh olması kerîh kokusundan dolayıdır. Pişmiş sarımsak yemek mekrûh değildir. Nitekim sarımsak pişirilince hemen hemen kokusu kalmaz. Sarımsak gibi kerîh kokan soğan, pırasa ve turp gibi şeyler de sarımsak hükmündedir.⁴⁷ Çiğ sarımsak yiyerek mescide gitmenin mekrûh olması, onun pis kokusu dolayısıyladır. Hadîste, sarımsağın bilinen rahatsız edici pis kokusuna “*habîse*” kelimesiyle dikkat çekilmektedir.

⁴⁴ Müslim, Mesâcid, 67.

⁴⁵ Davudoğlu, a.g.e., III, 440.

⁴⁶ Müslim, Mesâcid, 76.

⁴⁷ Davudoğlu, a.g.e., III, 447.

5. Kötü Koku

“*Hubs (habâset)*” kökünün türevleri bazı hadîslerde “kötü koku” anlamındadır. Nitekim Ebû Mûsâ’dan rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*İyi arkadaş ile kötü arkadaşın misali, misk taşıyan ile demirci körüğü üfleyen kimsenin misaline benzer. Misk taşıyan bir kimse ya sana bir miktar ikram eder ya sen ondan satın alırsın yahut ondan sana hoş bir koku (رِيحاً طَيِّبَةً) gelir. Körük üfleyen kimse ise ya (saçtığı kıvılcımlarla) elbiselerini yakar yahut (ondan) kötü bir koku (رِيحاً خَبِيثَةً) alırsın.*”⁴⁸

6. Nefse Kötülük, Murdarlık ve Şerr İzafe Etmek

“*Hubs (habâset)*” kökünün türevleri bazı hadîslerde “pis, murdar ve kötü olmak; nefse kötülük, murdarlık ve şerr izafe etmek” anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır: “*Sakin sizden herhangi bir kimse nefsim habîs oldu (خَبِثَتْ نَفْسِي), demesin. Bunun yerine nefsim lakis oldu (أَلْقَسَتْ نَفْسِي) desin.*”⁴⁹

Hattâbî diyor ki: “Lakis ve *habüset* aynı anlamdadır. Peygamber (s.a.) “*habîs*” olma lafzını hoş karşılamamış, bunun olumsuzluklarından uzak bir anlam taşıyan lafzı seçmiştir. Zaten çirkin ismi güzel ile değiştirmek de onun sünnetindedir.”⁵⁰

İbn Ebî Cemra da diyor ki: “Hadîsten, çirkin lafız ve isimleri kullanmaktan uzaklaşıp çirkinlik ifade etmeyen lafızlara yönelmenin müstehab olduğu anlaşılmaktadır. “*Habîs*” ve lakis oluş lafızlarının her birisi ile anlatılmak istenen mana ifade edilse bile “*habîs*” oluş lafzı çirkindir ve anlatılmak istenenden daha başka hususları da ifade eder. Oysa lakis oluş, sadece midenin tıka basa dolu olmasını özellikle ifade eder. Yine hadîsten anlaşıldığına göre kişi, güzel beklentiye (tefe’ül) varıncaya kadar hayır istemeli ve herhangi bir yolla dahi olsa kendisine hayrı izafe etmeli, mümkün olduğu kadar kendisinden şerri uzaklaştırmalıdır. Kendisi ile şer ehli arasındaki ilişkiyi, ortak anlam ihtiva eden müşterek lafızlarda dahi kesmelidir. İşte buna şu da ilave edilir: Zayıf bir kimseye kendi haline dair soru sorulursa: “Ben iyi değilim.” demesin, aksine: “Zayıfım.” desin ve kendilerini iyi olanlar arasından çıkartıp “*habîs*” olanlar (kötüler, murdarlar) arasına katmasın.”⁵¹

⁴⁸ Buhârî, Büyû, 38 (2101); Zebâih, 31 (5534).

⁴⁹ Buhârî, Edeb, 100.

⁵⁰ İbn Hacer el-Askalânî, a.g.e., XII, 262.

⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî, a.g.e., XII, 262-263.

7. Haram Kılınmış, Tadı ve Kokusu Kötü Her İlaç

“*Hubs (habâset)*” kökünün türevleri bazı hadîslerde “zehir vb. her çeşit haram kılınmış, kokusu ve tadı kötü ilaç” anlamında kullanılmaktadır. Hz. Ebû Hureyre (r.a.) diyor ki: “Rasûlullâh (s.a.) zehir ve benzeri her çeşit habîs ilacı yasakladı.”⁵²

Hattâbî’ye göre ilaç ve diğer yiyecek maddelerindeki “*habâset*” yani kötülük iki cihettendir: Ya dînen pistir, necistir ki haram olduğuna hükmedilmiştir: Hamr, haram olan hayvanların etleri, pislikleri, idrarları gibi. Bunların hepsi pis ve “*habîs*”tir. Sünnet’in istisna kıldığı deve idrarı dışında hepsinin kullanımı haramdır. Diğer cihet; koku, tat ve lezzetleridir. Bazı maddeler bu yönleriyle insan tabiatına meşakkat verir, tiksinti hâsıl eder. Şu halde nefislerin duyduğu ikrah o maddelerin “*habîs*”liğini teşkil eder.⁵³

8. Fâiz

“*Hubs (habâset)*” kökünün türevleri bazı hadîslerde “ribâ (fâiz)” anlamında kullanılmaktadır. Nitekim İmam Mâlik’e ulaştığına göre bir adam İbn Ömer (r.a.)’e gelerek: “Ben birisine bir borç verdim. Bana, bunu daha üstün bir şekilde iadesini şart koştum.” dedi ve hükmünü sordu. İbn Ömer: “Bu ribâdır.” diye cevap verdi ve şu açıklamada bulundu: “Borç verme işi (şu) üç şekilde cereyan eder: 1) Borç vardır, bunu vermekle sadece Allah’ın rızasını düşünürsün. Karşılığında sana rızâ-ı ilâhî vardır. 2) Borç vardır, bununla arkadaşını memnun etmek istersin. 3) Borç vardır, temiz bir mal (*tayyib*) ile pis bir şey (*habîs*) almak için bu borcu verirsin. İşte bu ribâdır.” Adam: “Öyleyse bana ne emredersiniz, ey Ebû Abdîrrahmân?” diye sordu. İbn Ömer şu açıklamada bulundu: “Akdi yırtmanı tavsiye ederim. Borçlu, verdiği miktarı aynen iade ederse alırsın. Verdiğinden daha az iade eder, sen de alırsan sevap kazanırsın. Eğer sana, daha iyi bir şeyi gönül hoşluğu (*tayyibeten bihî nefsuhi*) ile verirse, bu sana bir teşekkürdür, böylece teşekkürünü ifade ediyor demektir. Sana ayrıca, ona vâde tanıdığın için sevap vardır.”⁵⁴

9. Haram ve Murdar İçecek

“*Hubs (habâset)*” kökünün türevleri bazı hadîslerde “haram ve murdar içecek” anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Ebu’l-Cuveyriye’den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: “İbn Abbas’a ‘bâzek’ denilen içecek hakkında soru sordum. O bana:

⁵² Ebû Dâvud, Tıbb, 11 (3870); Tirmizî, Tıbb, 7 (2046).

⁵³ Canan, a.g.e., XI, 58-59.

⁵⁴ Muvatta, Büyû, 92 (2, 681-682).

Muhammed (s.a.) ‘bâzek’ hakkında hükmünü önceden vermiş bulunuyor. “Sarhoşluk veren her şey haramdır.” diye buyurmuştur, dedi.” (Ebu’l-Cuveyriye): “Şarap (denilen içecek) hoş (*tayyib*) ve helâl bir şeydir.” dedi. İbn Abbas: “Helâl ve hoş (*tayyib*) olanın dışında ancak haram ve murdar (*habîs*) olan vardır.” diye cevap verdi.⁵⁵

“Bâzek”, baldan yapılan bir içkidir. el-Mühelleb diyor ki: “Onlar şaraba ‘bâzek’ adını vermeden önce de o (s.a.) şarabı haram kılmıştı.”⁵⁶

Belirtildiğine göre anlamın şöyle olma ihtimali de vardır: Rasûlullâh’ın, şarabın haram oluşuna dair hükmü, onların bu şaraba bir başka isim vermelerinden öncedir. Onların, ismini değiştirmeleri sarhoşluk verici olması halinde onu helâl kılmaz. İbn Battal diyor ki: “Sanki İbn Abbas, soru sorandan ‘bâzek’ denilen içkiyi helâl gördüğü anlamını çıkarmış gibidir. Bundan dolayı işin kökünü kestirip atmış ve böyle bir ümidini suya düşürmüş, onun dayandığı noktadan onu uzaklaştırarak kendisine, sarhoşluk veren her şeyin haram olduğunu ve verilen adlara itibar edilmeyeceğini haber vermiştir.”⁵⁷

10. Demirdeki Pas veya Kalbinde Hıyanet, Fesad vb. Düşünce Olan Herkes

“*Hubs (habâset)*” kökünün türevleri bazı hadîslerde “demirdeki kir, pas; kalbinde hıyanet, kuşku, fesâd vb. düşünce olan herkes; dinden dönen kimse” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Nitekim Ebû Hureyre’nin naklettiğine göre Rasûlullâh (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Ben birçok yerleşim birimini ele geçirecek bir şehre hicret etmekle emrolundum. Bazıları bu şehre Yesrib demişlerdir. Fakat orası Medîne’dir. Medîne tıpkı körüğün demir üzerindeki işe yaramayan parçaları (habes) söküp atması gibi kötü insanları sürer atar; Medîne tıpkı körüğün demir üzerindeki işe yaramayan parçaları (habes) temizlemesi gibi insanları temizler.*”⁵⁸

“*Körüğün demir üzerindeki işe yaramayan parçaları (habes) temizlemesi gibi...*” benzetmesi şu anlama gelir: Medîne kendi üzerinde yaşayıp kalbinde hıyanet, kuşku ve fesâd düşüncesi olan herkesi sürüp atacaktır. Böylece orada sadece temiz, sâdik ve gönüllerinde hiç kuşku bulunmayan insanlar kalacaktır. Nasıl demirci, körüğü vasıtasıyla

⁵⁵ Buhârî, Eşribe, 10 (5598).

⁵⁶ İbn Hacer el-Askalânî, a.g.e., XI, 338.

⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, a.g.e., XI, 338-339.

⁵⁸ Buhârî, Fedâilü’l-Medîne, 2 (1871).

işe yaramayan parçaları (*habes*) temizleyip saf demiri elde ederse Medîne de kötü insanları ayıklayacaktır.⁵⁹

Yine Câbir İbn Abdullah (r.a.) anlatıyor: Bir gün bir bedevî Rasûlullâh (s.a.)'a gelerek Müslüman olmak üzere bey'at etti. Fakat ertesi gün telaşlı bir halde adeta çıldırması gibi geldi ve: "Sana verdiğim bey'atı boz!" dedi. Rasûlullâh (s.a.) adamın bu talebini üç defa geri çevirdi ve şöyle buyurdu: "*Medîne körük gibidir; pis ve işe yaramaz olanları (habes) sürüp atar, temiz ve iyi olanları (tayyib) ise ortaya çıkarır.*"⁶⁰

Bedevînin bey'atının geri alınmasına yönelik talebi hakkında görüş ayrılıkları vardır. Bazıları onun Müslüman olmasıyla ilgili bey'atından vazgeçmek istediğini söylerken başkaları ise hicret ile ilgili bey'attan vazgeçmek istediğini savunmuştur. Bu ikinci görüş sahipleri şöyle bir açıklama yapmışlardır: "Bu bedevî Müslüman olmaktan vazgeçme yönünde bir talebi olsaydı dininden dönmüş olacaktı ve dolayısıyla dinden dönme (irtidat) suçu yüzünden öldürülmesi gerekecekti."⁶¹

11. Kirpi

Bazı hadîslerde, "*hubs (habâset)* kökünün türevleri ile "kirpi" kastedilmektedir. Nitekim Nemletü'l-Ensârî diyor ki: "İbn Ömer (r.a.)'e kirpiden sorulmuştu. (Cevaben) şu âyeti okudu: "*De ki: Bana vahyolunanlar içinde, bu haram dediklerinizin, yemek isteyen kimseye haram kılındığını görmüyorum. Ancak leş yahut akıtılmış kan yahut pis olduğunda hiç şüphe olmayan domuz eti veya Allah yolundan çıkararak Allah'tan başkası adına kesilen hayvan olursa başka (bunlar haramdır)...*"⁶² Ancak, yanında bulunan bir yaşlı dedi ki: Ben Ebû Hureyre'yi dinledim, demişti ki: "Rasûlullâh (s.a.)'ın yanında kirpinin zikri geçmişti: "*O habîsler (habâis)'den bir habîs (habîse)'tir, (eti) yenmez.*" buyurdular." Bunun üzerine İbn Ömer: "Eğer bunu Rasûlullâh (s.a.) söylediye bu (kirpinin hükmü), biz bilmesek de o (s.a.)'nun dediği gibidir." dedi."⁶³

Rasûlullâh'ın bu beyanlarında kirpi "*habîs*" olarak tavsif buyurulmuştur. "*Habîs*" şeyler, Kur'ân-ı Kerîm'in nassı ile haramdır. Ancak kirpinin durumu ihtilaflıdır. Râfîf der ki: "Kirpi hususunda iki görüş vardır: Birine göre haramdır. Ebû Hanîfe ve Ahmed b.

⁵⁹ İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 373.

⁶⁰ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 10 (1883).

⁶¹ İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 385.

⁶² el-En'âm 6/145.

⁶³ Ebû Dâvud, Et'ime, 30 (3799).

Hanbel bu görüştedir. Bunlar hadîste kirpinin “*habîs*” olarak tavsif edilmesini esas almışlardır. Diğer görüşe göre helâldir. İmâm Mâlik ve İbn Ebî Leyla bu görüştedir.”⁶⁴

12. Şeytan

“*Hubs (habâset)*” kökünün türevleri bazı hadîslerde “şeytan” anlamında kullanılmaktadır. Nitekim Enes (r.a.) diyor ki: “Rasûlullâh (s.a.) helâyâ girince: “*Allâhümme innî eûzü bike mine’l-hubsi ve’l-habâis (Ya Rabbi! Pislikten ve pisenmekten sana sığınırım).*” derdi.”⁶⁵

Hattâbî ve İbn Hibbân hadîsteki “*hubs*” ve “*habâis*” kelimelerinin “erkek ve dişi şeytanlar” anlamına geldiğini söylemektedir.⁶⁶

İbnü’l-A’râbî ise şöyle demektedir: “Bu, mekrûh (çirkin şey) anlamına gelir. Şâyet bu ifade söz hakkında kullanılırsa “sövme”, inanç ile ilgili olarak kullanılırsa “inkâr ve küfür”, yemek hakkında kullanılırsa “haram”, içecek hakkında kullanılırsa “zararlı” anlamına gelir. Buna göre “*habâis*” kelimesi ile “günahlar veya mutlak olarak yerilmiş fiiller” kastedilmektedir. Böylelikle bu iki kelime arasında bir uyum bulunmaktadır. Hz. Peygamber kulluğunu ortaya koymak maksadıyla bundan Allah’a sığınıyor, bunu öğretmek için de sesli olarak söylüyordu.”⁶⁷

İbn Battal’a göre de “*hubus*”, bütün kötülöklere şâmil bir kelimedir. “*Hubs*” şeklinde okunursa “pislik” manasına mastardır. Bazen de isim olarak kullanılır. “*Habâis*”ten maksat ise “şeytanlar”dır.⁶⁸

II. FIKIH’TA TAYYİB VE HABİS KAVRAMLARI

İslâm Hukûku’nda gıdaların hükmünü belirlemede “*tayyib*” ve “*habîs*” kavramları anahtar işlevi görmektedir. Birçok âyette ifade edildiği üzere, İslâm’da helâllik sebebi olarak gıdaların “*tayyib*” olması, haramlık sebebi olarak da onların “*habîs*” olması gösterilmektedir. Başka bir ifadeyle “*habâis*” kelimesinin haram kılınan, “*tayyibât*”

⁶⁴ Canan, a.g.e., X, 448.

⁶⁵ Buhârî, Vudû, 9 (142); Müslim, Hayz, 32; Ebû Dâvud, Tahâret, 3 (4).

⁶⁶ İbn Hacer el-Askalânî, a.g.e., I, 321.

⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî, a.g.e., I, 321.

⁶⁸ Davudoğlu, a.g.e., II, 1161.

kelimesinin de helâl kılınan bütün yiyecekleri kapsadığı söylenebilir. Gerçekten de gıdaların hükmünü belirlemede bu iki kavram oldukça büyük bir rol üstlenmektedir.⁶⁹

İslâm'a göre eşyada aslolan mübah olmaktır. Bu genel kural, haram olduğuna dair hakkında delil bulunmayan her şey için geçerlidir. Çünkü Yüce Allah yeryüzündeki her şeyi insanlar için yaratmıştır.⁷⁰ Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in Sünneti, bölgeyi de dikkate alarak haramları belirlemiş, bunların dışında kalanların helâl olduğunu bildirmiştir. Bunlar arasında yer almadığı halde pis ve zararlı şeylerin (*habâis*) helâl sayılmaması için de helâl olma hükmünü "*tayyib*" olma vasfına bağlamıştır.⁷¹

Klasik literatürde, yenilebilecek nesnelere; cemâdât ve madenler, hayvan kökenli olanlar ve bitki kökenli olanlar şeklinde üç grupta toplanmaktadır. Cemâdât ve madenlerin yenilebilmesi insan sağlığına faydalı veya zararlı olması bakımından ele alınmıştır. Tuz gibi yenmesi mutat olan inorganik gıda maddelerinin tüketilmesinde bir sakınca görülmemekle birlikte, yenmesi mutat olmayan, insan sağlığına olumsuz etkileri olan toprak, çamur vb. maddelerin yenilmesine ise olumlu bakılmamıştır. Bitki kökenli gıda maddelerinde haram ve helâllik durumu, akıl ve beden sağlığına zarar vermesi açısından ele alınmış, bu bağlamda alkollü içki ve uyuşturucu maddelerin kullanılması helâl görülmemiştir. Hayvan kökenli gıda maddelerinde ise hangisinin, hangi şartlarda tüketilebileceği naslarda üzerinde önemle durulan, fakihler tarafından detayları ile ilgili oldukça ayrıntılı bir doktrin geliştirilen bir konu olarak kendisini göstermektedir.⁷²

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hz. Peygamber'in hadîslerinde yenmesi helâl ve haram olan etler ile ilgili bazı açıklamalar yer almıştır. Bu açıklamalar bir bütün olarak göz önüne alındığında, herşeyden önce, etleri yenebilecek hayvanlarla ilgili bir liste verme yönüne gidilmediği, sadece belli ilke ve ölçüler getirilmekle yetinildiği görülür. Gerçekten de Kur'ân-ı Kerîm'de, yenmesi helâl olan etlerin ayrı ayrı belirtilmesi yönüne gidilmemiş, Allah'ın nimetlerini hatırlatmak ve Müslümana yaraşan şeylerin yenmesi gerektiğini vurgulamak üzere "*iyi ve temiz şeylerin (tayyibât) helâl kılındığı*"⁷³ ifadeleri ile yetinilmiş,

⁶⁹ Çayıroğlu, Yüksel, **İslâm Hukuku'na Göre Helâl Gıda**, Işık Yayınları, İzmir, 2014, s. 70.

⁷⁰ Bkz: el-Bakara 2/29.

⁷¹ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 219.

⁷² Okur, **a.g.m.**, s. 25-26.

⁷³ Mesela bkz: el-Bakara 2/172; el-Mâide 5/4; el-A'râf 7/32.

bu cümleden olmak üzere en çok yenmesi mutat olan koyun, deve ve sığır gibi türlere (behîmetü'l-en'âm)⁷⁴ işaret edilmiştir.⁷⁵

Kur'ân'da yiyecekler konusunda haramlıkla ilgili açıklamaların ortak noktası ise, “*tayyibât*” (iyi ve temiz) sayılamayacak, “*habâis*” (pis ve iğrenç) şeylerin yenmemesi gereğidir. Ayrıca sağlığa zararlı maddelerin alınmaması İslâm'ın genel ilkelerinin⁷⁶ gereklerindedir. Bu konudaki somut yasaklar, bazı âyetlerde⁷⁷ on madde halinde sayılmış ise de bunların bir kısmı aynı grup içinde düşünülerek tamamının Bakara Sûresinin 173. âyetinde⁷⁸ yer alan dört ana maddede toplanması mümkündür. Bunlar da; kendiliğinden veya dinî usulde boğazlanmaksızın ölmüş hayvan (meyte), akıtılmış kan, domuz ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlardır.⁷⁹

Şu âyetlerde de yukarıda dört ana maddede zikredilenlere işaretle bulunmaktadır: “*De ki: Bana vahyolunanlar içinde, bu haram dediklerinizin, yemek isteyen kimseye haram kılındığını görmüyorum. Ancak leş, yahut akıtılmış kan, yahut pis olduğunda hiç şüphe olmayan domuz eti, veya Allah yolundan çıkararak Allah'tan başkası adına kesilen hayvan olursa başka (bunlar haramdır)...*”⁸⁰

“*Allah size sadece leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kıldı...*”⁸¹

Yukarıda da belirtildiği gibi Mâide Sûresi 3. âyette zikredilen, “*...Boğulmuş, bir şey vurularak öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanmış, boynuzlanmış yahut canavar tarafından parçalanmış olup da ölen hayvanlar...*”, “*meyte/leş*”⁸² kapsamındadır.⁸³

⁷⁴ el-Mâide 5/1.

⁷⁵ Heyet, **İlmihal**, I-II, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, II, 36. Ayrıca bkz: Okur, **a.g.m.**, s. 26.

⁷⁶ Mesela bkz: el-Bakara 2/195.

⁷⁷ “*Size şunlar haram kılındı: Kendiliğinden ölen hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adına kesilen, henüz canı çıkmadan yetişip şartına uygun tarzda kestikleriniz müstesna; boğulmuş, bir şey vurularak öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanmış, boynuzlanmış yahut canavar tarafından parçalanmış olup da ölen hayvanların etleri, putlara ait sunaklarda kesilen hayvanların etleri ve zar atarak, kumar oynayarak elde edilen etler...*” (el-Mâide 5/3)

⁷⁸ “*O size leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kıldı. Kim çaresiz kalırsa (zaruret miktarını geçmemek ve başkasının hakkını gasp etmemek şartıyla) bunlardan yemesinde günah yoktur...*”

⁷⁹ Heyet, **a.g.e.**, II, 36.

⁸⁰ el-En'âm 6/145.

⁸¹ en-Nahl 16/115.

⁸² Meyte: Şer'î boğazlama yapılmadan ölmüş olan murdar hayvan demektir. Buna göre eti mubah olan hayvanlardan insan müdahalesi olmaksızın kendiliğinden ölen bir hayvan meyte olduğu gibi şer'î kesim usullerine riâyet edilmeden insan fiiliyle öldürülen hayvan da meyte hükmünü alır. (Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 111)

Meali verilen âyetler sarîh ve kesin olduğu için fukahâ mezkûr dört şeyin (kendiliğinden veya dinî usulde boğazlanmaksızın ölmüş hayvan (meyte), akıtılmış kan, domuz ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar) haram olduğunda ittifak etmişlerdir.⁸⁴

Kur'ân'da eti haram kılınan tek hayvan domuzdur.⁸⁵ Ancak hadîslerde bazen tür olarak bazen de belli vasıfları zikredilmek suretiyle başka bazı hayvanların yenilmesi de yasaklanmıştır. Kaldı ki domuz dışında kalan hayvanların hiçbirinin haramlığı hakkında fukahâ arasında ittifak bulunmamaktadır. Fakat yırtıcı hayvanlar ile evcil eşek gibi bazı hayvanların haramlığı fukahânın cumhuru tarafından kabul görmüştür. Bazı hayvanların helâl veya haram olduğu konusunda ise ihtilaf vaki olmuştur.⁸⁶ Haram kılınan hayvanlara geçmeden helâllığı hususunda icmâ bulunan hayvanlar hakkında kısaca bilgi vermek, “*tayyib/tayyibât*” ve “*habîs/habîsât*” kavramlarının kapsamı hakkında bilgi edinme ve bu kavramların ne türden varlıklarla ilgili olup olmadığını tespit etmede faydalı olacaktır. Nitekim herhangi bir şeyin temiz ve iyi olup olmadığının bir ölçüsü, naslarda haram veya helâl kılındığı bildirilen nesnelere genel nitelikleridir.

Etlерinin yenilmesinin helâl olduğu hususunda görüş birliği bulunan hayvanları şu altı grupta toplamak mümkündür.⁸⁷

1. Behîmetü'l-en'âm denilen deve, sığır, manda ve davarlar icmâ ile helâldir. Nitekim konuyla ilgili olarak Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır: “*Ey iman edenler! Bağlandığınız ahitleri yerine getiriniz. Haram kılındığı size bildirilenler dışında, davarların eti (behîmetü'l-en'âm) size helâl edilmiştir...*”⁸⁸ Diğer bir âyet ise şöyledir: “*Allah O Yüce Zat'tır ki, sizin binmeniz için hayvanlar (el-en'âm) yaratmıştır, hem onların bazılarının etlerini de yersiniz.*”⁸⁹

⁸³ Râzî, **a.g.e.**, XIII, 231. Ayrıca bkz: el-Karadâvî, Yusuf, **İslâm'da Helâl ve Haram**, 2. baskı, trc: Mustafa Varlı, Hilâl Yayınları, Ankara, ty., s. 51.

⁸⁴ Karaman, Hayreddin, **Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar**, 31. baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 33.

⁸⁵ Âyetlerde domuzun etinin vurgulanması, bu hayvandan beklenen en önemli yararın etine yönelik olması nedeniyle. Domuzun yalnızca etinin değil, kemikleri ve yağı da dâhil bütün cüzlerinden faydalanmanın haram olduğu tasrih edilmiştir. (Okur, **a.g.m.**, s. 28)

⁸⁶ Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 133-134.

⁸⁷ Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 134-135. Ayrıca bkz: Zuhaylî, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, IV, 463-466; Şener, Mehmet, “Hayvan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XVII, İstanbul, 1998, s. 94-95.

⁸⁸ el-Mâide 5/1.

⁸⁹ el-Mü'min 40/79.

2. Evcil olan ve pençesi ile avlanmayan tavuk, kaz, ördek, hindi gibi kümes hayvanlarının da helâl olduğu hususunda icmâ vardır. Kümes hayvanlarıyla ilgili olarak Ebû Mûsâ, Hz. Peygamber’i tavuk eti yerken gördüğünü rivâyet etmiştir.⁹⁰

3. Tab’an iğrenç olmayan otçul yabani hayvanların etinin helâl olduğu hususunda da ittifak vardır. Buna göre ceylan, dağ keçisi, vahşi eşek, yaban öküzü ve bufalo gibi toynaklı vahşi hayvanların eti caizdir. Bunlar yapı itibariyle de davar ve sığır cinsine benzemektedir. Ashabın bunları avladığına dair rivâyetler mevcuttur. Nitekim Hz. Peygamber’e Ebû Katade’nin avladığı bir yaban eşiğinin hükmü sorulduğunda o (s.a.) şöyle cevap vermiştir: “Muhakkak o, Allah’ın sizi doyurmuş olduğu bir yiyecektir.”⁹¹

4. Güvercin, serçe, bildircin, sığircık, balıkçıl gibi yırtıcı olmayan ve pislik de yemeyen kuşların etleri de ittifakla helâldir. Hz. Peygamber, serçe avlayan kimsenin onu kesip yemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁹²

5. Denizde yaşayan balıkların helâl olduğu hususunda da fukahâ arasında ittifak vardır.

6. Helâl olduğu konusunda icmâ bulunan diğer bir canlı da çekirgeci. İbn Ebî Evfâ şöyle demiştir: “Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber yedi gazve yaptık. Biz bu gazvelerde onunla beraber çekirge yiyorduk.”⁹³ Konuyla ilgili başka bir hadîs de şöyledir: “Onlar, Allah’ın en kalabalık ordularındır. Onu ne yerim ne de haram kılarım.”⁹⁴

İslâm bilginleri, belli amaç ve ilkeler ışığında ictihad ederek hangi hayvanların etinin helâl ve haram olduğunu ya tek tek veya gruplandırarak belirlemeye çalışmışlardır. Bu belirlemelerde, bazı hadîslerin sahih kabul edilip edilmemesi veya farklı yorumlanmasının yanı sıra, mahallî âdet ve damak zevkinin, ilkeyi somut olaylara uygulamadaki değerlendirme farklılıklarının, hatta aynı hayvanın değişik yerlerde çeşitli isimlerle anılmakta oluşunun etkili olduğu bir gerçektir. Öte yandan, yeryüzündeki bütün hayvan cinslerinin fıkıh eserlerinde ismen anılmış olmasının beklenemeyeceği de açıktır. Bu sebeple de fıkıh kültüründe eti yenen ve yenmeyen hayvanlar konusunda zengin bir bilgi birikimine ve birbirinden oldukça farklı görüş ve temayüllere rastlanır.⁹⁵

⁹⁰ Buhârî, Zebâih, 26; Müslim, Eymân, 9.

⁹¹ Buhârî, Zebâih, 10; Müslim, Hacc, 57.

⁹² Nesâî, Sayd, 34.

⁹³ Buhârî, Zebâih, 13; Müslim, Sayd, 52.

⁹⁴ İbn Mâce, Sayd, 9; Ebû Dâvud, Et’ime, 35.

⁹⁵ Heyet, a.g.e., II, 37. Ayrıca bkz: Şener, “Hayvan”, DİA, XVII, 94.

Daha önce de ifade edildiği gibi Kur’ân’da yenmesi haram kılınan hayvansal gıdalar leş (meyte), akıtılmış kan, Allah’tan başkası adına kesilen hayvanlar ve domuz eti olmak üzere dört tanedir. Bu husus, ikisi Mekke’de (el-En’âm 6/145, en-Nahl 16/115) ikisi de Medîne’de (el-Bakara 2/173, el-Mâide 5/3) nâzil olan dört sûrede tekrarlanmıştır. Yasakların geçtiği âyetlerin hepsinde yasaklama, “hasr” (sınırlama) ifade eden dil özellikleri kullanılarak bildirilmektedir. Dolayısıyla âyetlerde, haram olan hayvansal gıdaların zikredilen dört madde ile sınırlı olduğu vurgulanmış ve bu hüküm Mekke döneminden itibaren Medîne döneminin sonuna kadar teşrîin her aşamasında muhafaza edilmiştir.⁹⁶ Nitekim Hz. Peygamber de yağ, peynir ve yaban eşeğinin helâl olup olmadığına yönelik bir soruya “Helâl, Allah’ın Kitâbı’nda helâl kıldıklarıdır. Haram da Allah’ın Kitâbı’nda haram kıldıklarıdır. Hakkında bir açıklamada bulunmadıkları ise serbest bıraktığı (mubah olan) şeylerdendir.” cevabını vermiştir.⁹⁷ Rivâyet edildiğine göre İbn Abbas da yasaklanan gıdalarla ilgili görüşünü açıklarken “Cahiliye halkı bazı şeyleri yerler, bazı şeyleri ise iğrenç sayarak yemezlerdi. Allah, Peygamberi’ni gönderdi, Kitâbı’nı indirdi. Helâl ve haram kıldığı şeyleri açıkladı. Allah’ın helâl kıldığı şeyler helâl, haram kıldığı şeyler haram, açıklama yapmadığı şeyler ise serbesttir.” demiş ve En’âm Sûresi 145. âyeti okumuştur.⁹⁸ İbn Abbas, İbn Ömer ve Hz. Âişe gibi sahabelerin haram olan gıdaları âyetlerde ifade edilenlerle sınırlı gördükleri de konuyla ilgili aktarılan bilgiler arasında yer almaktadır.⁹⁹

Diğer taraftan bazı rivâyetler de vardır ki bunlara göre Hz. Peygamber, âyetlerde zikredilenlerin dışında bazı hayvanların yenmesini de yasaklamıştır. Hz. Peygamber’in Sünneti, Kur’ân’daki yasaklamaları teyit eden ifadelerin yanı sıra, “pis ve iğrenç” (*habîs*) yiyeceklerin özelliklerine ilişkin detaylandırıcı açıklamalar da içermektedir. Mesela “yırtıcı hayvanlar”ın (zî nâb: ağzının dört yanında uzun ve sivri dişleri olan hayvanlar) ve “yırtıcı kuşlar”ın (zî mihleb: pençesi ile avını parçalayan kuşlar) etlerinin yenmeyeceği özellikle belirtilmiştir.¹⁰⁰ Ayrıca Rasûlullah’tan bazı hayvanların etleri ile ilgili hadîsler de rivâyet edilmektedir. Bu konuda dikkat edilmesi gerekli bir husus, Hz. Peygamber’in yiyecekler konusunda bütün uygulamalarının daima dinî bir emir veya yasak olarak değerlendirilmemesi gereğidir. Mesela şu olay bu noktaya ışık tutmaktadır: Abdullah b.

⁹⁶ Râzî, a.g.e., XIII, 231.

⁹⁷ Tirmizî, Libas, 6; İbn Mâce, Et’ime, 60.

⁹⁸ Ebû Dâvud, Et’ime, 30.

⁹⁹ Buhârî, Zebâih ve Sayd, 28.

¹⁰⁰ Müslim, Sayd, 15, 16; Ebû Dâvud, Et’ime, 32; Tirmizî, Sayd, 9, 11.

Abbas ve Hâlid b. Velîd Hz. Peygamber’le birlikte Hz. Meymûne’nin evinde yemeğe oturmuşlar ve önlerine -Necid taraflarından ev sahibesinin bir akrabasının getirdiği- kızarmış bir iri keler konmuştur. Hz. Peygamber yemeyince İbn Abbas, “Bunu yemek haram mıdır ey Allah’ın Rasûlü?” diye sormuş; Hz. Peygamber: “Hayır, fakat bizim taraflarda olmayan bir yemektir, hoşuma gitmediği için yemiyorum.” buyurmuştur. Hâlid b. Velîd bu olayla ilgili olarak, “Sonra ben o yemeği önüme çektim ve yedim; Rasûlullah da yediğimi görüyordu.” demiştir.¹⁰¹

Hanefî Mezhebi, eti yenen hayvanların tespitinde çerçeveyi en dar tutan mezheptir. Nitekim Hanefiler birçok hayvanı “*habâis*” kapsamında değerlendirmiş ve yine hayvanların etinin yenilip yenilmemesiyle ilgili ihtilaflı rivâyetlerin bulunması durumunda, “Haram kılıcı delil, helâl kılıcı delile tercih edilir.” kaidesi gereğince söz konusu hayvanın haramlığına kanaat getirmişlerdir. Bu konuda çerçeveyi en geniş tutan mezhep ise Malikî Mezhebi olmuştur. Malikîler eti haram kılınan hayvanlar hakkında genellikle Kur’ân âyetlerini esas alarak sadece domuzun haram kılındığını ifade etmişler ancak konuyla ilgili hadîslerde yasaklanan hayvanların yenmesinin de mekruh olduğuna kanaat getirmişlerdir.¹⁰²

Öyle anlaşılıyor ki kimi hayvanların etinin yenilip yenilmemesi noktasında derin bir görüş ayrılığının oluşması, “*tayyibât*” ve “*habâis*” kavramlarının yorumlanmasıyla doğrudan ilgilidir. Nitekim “...O Peygamber ki kendilerine meşrû şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar, kendilerine güzel ve hoş şeyleri (*tayyibât*) mübah, murdar şeyleri (*habâis*) ise haram kılar...”¹⁰³ âyetinde geçen “*habâis*” kavramının tefsirinde müçtehitler ihtilaf etmişlerdir. Bazı müçtehitlere göre “*habîs*”, Allah ve Rasûlü’nün haram kıldıklarıdır; yani haram oldukları hakkında âyet veya hadîs bulunan şeylerdir. Bu sebeple haşerât, kurbağa, yengeç, kaplumbağa vb. hayvanlar haram değildir. Ebû Hanîfe ve Şâfî gibi müçtehitlere göre ise “*habîs*” genellikle insanların (veya Kur’ân-ı Kerîm nazil olduğu sırada Arap toplumunun) tiksindiği, iğrendiği şeylerdir; dolayısıyla yukarıda sayılan canlılar vb. haramdır. Pislik ve leş yiyen hayvanlar da “*habâis*” içinde değerlendirilmiştir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Buhârî, Zebâih ve Sayd, 33.

¹⁰² Çayıroğlu, a.g.e., s. 135-136. Ayrıca bkz: Şener, “Hayvan”, DİA, XVII, 95.

¹⁰³ el-A’râf 7/157.

¹⁰⁴ Karaman, a.g.e., s. 33.

Yenmesi Kur'ân'da yasaklanmış hayvansal gıdaların yanı sıra kurt, aslan ve kaplan gibi yırtıcı hayvanların yenmesi de cumhura göre haramdır. Malikîlere göre ise bu hayvanların yenmesi mekruhtur. Aynı şekilde doğan, şahin, akbaba ve bunlara benzer yırtıcı kuşların yenilmesi de haramdır. Malikîler ise yarasa hariç bunların mübah olduğunu belirtmektedirler. Tercih edilen görüşe göre yarasanın yenilmesi mekruhtur.¹⁰⁵

Yırtıcı olmamakla beraber kuzgun, karga gibi leş ve pis şeyler yiyen kuşlar da fakihlerin büyük çoğunluğu tarafından haram görülmektedir.¹⁰⁶ Hanefîler bu türden kuşları da “*habâis*” kapsamında değerlendirmişlerdir. Ancak tane toplayan ekin kargası tab'an temiz olduğu ve güvercin gibi insana alışabileceği için mübah görülmüştür. Saksagan da aynı şekilde mübah görülen kuşlardandır.¹⁰⁷

Köpeklerin, evcil eşeklerin ve katırların yenmesi haramdır. Çünkü köpek pis (*habîs*) şeylerdendir. Mâlikîlerde itimâd edilen görüşe göre evcil köpeklerin yenmesi mekruhtur.¹⁰⁸ Evcil eşeklerin ve katırların yenmesi hakkında ise kerahat veya yasaklık (hurmet) öngören görüşler bulunmaktadır. Zahirî fakîh İbn Hazm ise katır eti yemeyi mübah görmektedir. Şâfiîler, Hanbelîler, Hanefîlerden Ebû Yusuf ve Şeybânî at eti yemenin caiz olduğu görüşündedirler. Ebû Hanîfe ise at etinin mekruh olduğunu ileri sürmektedir. Malikîler içerisinde de kerahat eğilimi ağır basmaktadır.¹⁰⁹

Eşek, katır ve at etinin haram olduğunu bildiren hadisler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Câbir b. Abdillâh şöyle demiştir: “Nebî (s.a.) Hayber günü eşek eti yemeyi yasakladı, at eti yemeye ise müsaade etti.”¹¹⁰

Hz. Alî, şöyle rivâyet etmiştir: “Muhakkak ki Allah Rasûlü (s.a.) Hayber günü, kadınlarla mut'a nikâhı kıymayı ve ehlî eşeklerin etini yemeyi yasakladı.”¹¹¹

¹⁰⁵ Zuhaylî, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, IV, 321. Ayrıca bkz: Karadâvî, **a.g.e.**, s. 51, 66; Şener, “Hayvan”, **DİA**, XVII, 94; Kaya, **a.g.m.**, s. 25; Okur, **a.g.m.**, s. 35; Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 140, 166.

¹⁰⁶ Şener, “Hayvan”, **DİA**, XVII, 94-95.

¹⁰⁷ Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 167.

¹⁰⁸ Zuhaylî, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, IV, 321.

¹⁰⁹ Bkz: Okur, **a.g.m.**, s. 35. Ayrıca bkz: Zuhaylî, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, IV, 322.

¹¹⁰ Buhârî, Zebâih, 27; Müslim, Zebâih, 36.

¹¹¹ Buhârî, Meğâzî, 36; Müslim, Nikâh, 29.

Halid b. Velid'in rivâyet ettiği bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmaktadır: “Ehli eşek eti size haram olduğu gibi at ve katır da haramdır. Yırtıcı hayvanlardan her köpek dişli hayvan ile kuşlardan her pençeli kuş da haramdır.”¹¹²

Eşek etinin haram kılındığına yönelik; Abdullah b. Ömer, Bera b. Âzib, Abdullah b. Ebî Evfâ, Seleme b. Ekva', Ebû Sa'lebe ve Zâhiru'l-Eslemî gibi daha başka sahabilerden de gelen rivâyetler mevcuttur.¹¹³

Akrep, yılan, fare, karınca ve arı gibi yer haşerelerinin yenilmesi de haramdır. Çünkü bunlar hem zehirlidir hem de selim tabiat sahibi kimseler bunlardan tiksiniyorlar.¹¹⁴ İmam Mâlik, İbn Ebî Leyla ve Evzâî gibi fakihlere göre haşerat caizdir. İmam Mâlik, zararlı olmadığı sürece kertenkele dışındaki her türlü böceğin yenilmesini mübah görmektedir. Ancak İmam Mâlik'in haşeratı mekruh gördüğü de rivâyet edilmektedir. Aynı şekilde Mâlikî fakihlerinden, haşeratı mekruh görenler de vardır. Malikîlere göre haşeratın helâl olması için tezkiye şarttır. Kanı olmayan hayvanların tezkiyesi çekirge gibi olsa da kanı olanların tezkiyesi ancak boğazlamak suretiyle gerçekleşir. Onlar, nass ile haram kılınanların ancak “*habâis*” kapsamına girdiğini, haşerat hakkında ise haram kılıcı bir delil bulunmadığını ileri sürmekle beraber bir de Milkâm b. Telibb'in babasından yaptığı şu rivâyeti delil getirmişlerdir:¹¹⁵

“Allah Rasûlü ile arkadaşlık ettim, sohbetinde buldum. Ancak haşeratı haram kıldığını duymadım.”¹¹⁶

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ise çekirge gibi helâl olduğuna dair hakkında bir nass bulunmadıkça; sinek, karınca, arı, örümcek, hamam böceği ve akrep gibi haşerat sınıfına giren her hayvanın haram olduğunu söylemektedirler. Nitekim onlara göre haşerat, hem bir kısmı itibariyle zehirlidir hem de nefislerin kendisinden tiksinti duyduğu “*habâis*” sınıfındandır. “*Habâis*” sınıfına giren yiyecekler ise âyetle haram kılınmıştır. Ayrıca,

¹¹² Ebû Dâvud, Et'ime, 32; Nesâî, Sayd, 86; İbn Mâce, Zebâih, 14.

¹¹³ Bkz: Buhârî, Humus, 20; Meğâzî, 33; Müslim, Nikâh, 31; Sayd, 23, 24, 26; Ebû Dâvud, Et'ime, 34; Tirmizî, Et'ime, 6; Nesâî, Sayd, 31; İbn Mâce, Zebâih, 13.

¹¹⁴ Zuhaylî, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, IV, 321. Ayrıca bkz: Karadâvî, **a.g.e.**, s. 52; Şener, “Hayvan”, **DİA**, XVII, 94-95; Okur, **a.g.m.**, s. 36.

¹¹⁵ Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 148. Benzer açıklamalar için ayrıca bkz: Döndüren, Hamdi, “Kur'ân ve Sünnete Göre Helâl-Haram Gıdalar ve Kimyasal Değişim (İstihâle ve Tegayyür)”, **VI. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslâm Fıkhı Açısından Helâl Gıda (Gıdalardaki Katkı Maddeleri) Sempozyumu**, editör: Ali Kaya ve diğerleri, Emin Yayınları, Bursa, 2009, s. 62.

¹¹⁶ Ebû Dâvud, Et'ime, 30.

âyette¹¹⁷ de belirtildiği üzere bir hayvanın helâl olması için boğazlanması şarttır. Boğazlanmanın mümkün olmadığı hayvanların helâl olması da mümkün değildir.¹¹⁸

Hanefiler fare, keler, kaplumbağa vb. küçük yer hayvanlarını da haşeratla birlikte ele almış, onları da “*habâis*” kapsamında değerlendirmiş ve onların haramlığına hükmetmişlerdir. Nitekim onlar haşeratı, yerde yaşayan küçük hayvanlar şeklinde açıklamaktadırlar. Hanefilere göre böcek ve sinek çeşitleri, hiç kanı olmayan hayvanlardan; fare, yılan, kertenkele, maymun, kirpi, keler, Arap tavşanı, gelincik ve kurbağa gibi küçük yer hayvanları da kanı olsa bile akıcı kanı olmayan hayvanlardandır. Akıcı kanı bulunmayan hayvanlarda şer’i kesim yapılmaz. Hanefilere göre kanı hiç bulunmayan hayvanlardan sadece çekirge, akıcı kanı olmayanlardan ise balık türleri helâldir. Ayrıca Hanefiler, akıcı kanı bulunmayan bazı küçük yer hayvanlarıyla ilgili hadîslerde yer alan yasaklayıcı açıklamalardan hareketle, kıyas yoluyla, diğerlerini de bu yasak kapsamında değerlendirmişlerdir.¹¹⁹ Mesela Hz. Peygamber’e kirpinin hükmü sorulduğunda o, onun *habîs*lerden bir *habîs* olduğunu ifade etmiş,¹²⁰ keler etini yemeyi yasaklamış,¹²¹ kurbağanın öldürülmesini de nehyetmiştir.¹²²

Şafîî ve Hanbelî mezheplerinde küçük yer hayvanlarının hükmü hakkında bazı farklı değerlendirmeler mevcuttur. Onlar hem Sünnet’te öldürülmesi emredilen veya yasaklanan hayvanların yenilmesinin haram olduğunu söylemekte hem de bazı hayvanlar hakkındaki mübah kılıcı rivâyetlere dayanarak Hanefilerin haramlığına hükmettiği bazı küçük yer hayvanlarının yenilmesini de caiz görmektedirler.¹²³

Yırtıcı hayvanların ve sürüngenlerin yenmeyeceğini kural olarak benimseyen fakahâ, bunların detaylarında ihtilafa düşmüştür. Mesela sırtlan, tilki ve keler Hanefilere göre yenmesi caiz olmayan hayvanlardandır. Şafîîlere göre ise bu hayvanların üçü de yenilebilir. Hanbelîler, sırtlan ve kelerin yenmesini caiz görmekle beraber, tilkinin yenmeyeceğini ileri sürmüşlerdir.¹²⁴

---

¹¹⁷ el-Mâide 5/3.

¹¹⁸ Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 149.

¹¹⁹ Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 149.

¹²⁰ Ebû Dâvud, Et’ime, 29.

¹²¹ Ebû Dâvud, Et’ime, 27.

¹²² Ebû Dâvud, Edeb, 164-165; Nesâî, Sayd, 36.

¹²³ Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 150.

¹²⁴ Okur, **a.g.m.**, s. 36.

Buraya kadar özellikle, karada yaşayan belli hayvanların yenilip yenilmeyeceğine dair hükümlerine işaret edildi. Şimdi de su hayvanlarının hangilerinin helâl, hangilerinin haram olduğunu kısaca belirtmek gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm'de deniz avının ve denizden elde edilen yiyeceğin helâl olduğu bildirilmiş,¹²⁵ Hz. Peygamber de deniz hakkında sorulan bir soruya “Onun suyu temiz, meytesi (içinde ölen) helâldir.” şeklinde cevap vermiştir.¹²⁶ Gerek bu açıklamalar gerekse hakkında özel bir hüküm bulunmayan konularda mübahlığın esas alınması ilkesi suda yaşayan hayvanlarla ilgili hükmün temelini teşkil etmektedir.¹²⁷

Balık türleri bütün mezheplere göre helâldir, boğazlama işlemine de gerek yoktur. Ancak Hanefilere göre kendiliğinden ölmüş ve su üzerine çıkmış balıklar yenmez. Hanefilerin bu görüşü sağlık açısından ihtiyatı tercih etmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Fakat suyun çok sıcak veya soğuk olmasından, buzlar arasına sıkışmaktan, su içine hapsedilmekten ve suyun çekilmesinden ötürü ölen balıklar kendiliğinden ölmüş sayılmaz, yenebilir. Yine, balık avlamak üzere suda balık otu atıldığında balıklar ele geçirilmeden ölse ve onların bu yüzden öldüğü bilirse, keza kılıç balığı gibi büyük balıklar avlandığında sudan çıkmadan başına sert bir cisimle vurularak öldürülse, yenabilir.¹²⁸

Balık türü dışında kalan (midye, kurbağa, yengeç gibi) su hayvanlarını yemek Hanefilere göre helâl değildir. Diğer üç mezhebe göre ise sadece suda yaşayan her türlü hayvan -kendiliğinden ölmüş bile olsa- yenabilir, helâldir. Şâfiî Mezhebi'nde, Hanefilerin doğrultusunda bir görüş ile su hayvanlarından eti yenen kara hayvanlarına benzeyenleri helâl, eti yenmeyen kara hayvanlarına benzeyenleri haram sayan bir görüş de mevcuttur.¹²⁹

Hanefiler Mâide Sûresi'nin 3. âyetinde geçen “meyte” lafzını mutlak şekilde yorumlamışlar, ayrıca balık dışındaki türleri “*habâis*” (iğrenç şeyler) kapsamında kabul etmişlerdir. Fakihlerin çoğunluğu Mâide Sûresi'nin 96. âyetindeki “deniz avı” ifadesininin

¹²⁵ el-Mâide 5/96; el-Fâtır 35/12.

¹²⁶ Ebû Dâvûd, Tahâret, 41; Tirmizî, Tahâret, 52.

¹²⁷ Şener, “Hayvan”, **DİA**, XVII, 95.

¹²⁸ Heyet, **a.g.e.**, II, 41. Ayrıca bkz: Zuhaylî, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, IV, 320-321; Karaman, **a.g.e.**, s. 34; Şener, “Hayvan”, **DİA**, XVII, 95-96; Okur, **a.g.m.**, s. 36-37; Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 164.

¹²⁹ Heyet, **a.g.e.**, II, 41. Ayrıca bkz: Karaman, **a.g.e.**, s. 34; Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 165.

umumunu (kapalı oluşunu) esas almışlar ve ayrıca Hz. Peygamber'in "Denizin suyu temiz, ölüsü helâldir."¹³⁰ anlamındaki hadîsine dayanmışlardır.¹³¹

Hem karada hem suda yaşayan kurbağa, kaplumbağa, yengeç, yılan, timsah vb. hayvanlar hakkında üç görüş vardır: Hanefîlere ve Şâfîlere göre bunları yemek helâl değildir. Malikîlere göre bu tür hayvanlar helâldir. Hanbelîlere göre timsah, kurbağa ve yılanın yenmesi helâl değildir, diğerleri yenebilir. Ancak bunlardan, akıcı kanı olan (kaplumbağa, su aygırı vb.) hayvanlar için boğazlama işlemi gerekir, akıcı kanı olmayanlar için boğazlama da gerekmez. Yengecin akıcı kanı olmamakla beraber mezhepte yaygın görüş, herhangi bir yerini keserek boğazlama yerine geçecek bir işlemin (tezkiye) yapılması gerektiği yönündedir. Ahmed b. Hanbel'den ise tezkiye gerekmediği rivâyet edilmiştir.¹³²

Belirtmek gerekir ki hayvansal ürünler konusunda genellikle hayvanların sütünün hükmü etinin hükmüne göre belirlenmiş, eti yenen hayvanların sütünün de içileceği sonucuna ulaşılmıştır. Yumurta konusunda da eti yenen hayvanların yumurtalarının yenebileceğinde görüş birliğine varılmıştır. Bazı âlimler yumurtayı etten farklı değerlendirerek, eti yenmeyen hayvanların da yumurtalarının yenebileceğini ileri sürmüşlerdir.¹³³

Şimdiye kadar Kur'ân'da helâl ve haram kılınan hayvansal gıda maddelerine; Rasûlullah (s.a.)'ın yasakladıklarına ve bu konudaki yol gösterici temel prensiplerine; mezheplerin ve fakihlerin, gıdaların hükmünü belirlemedeki temel yaklaşımlarına ve "tayyib", "habîs" kavramlarının, gıdaların hükmünü belirlemede yüklendiği oldukça mühim işlevine belli ölçüde dikkat çekildi. Konunun derinlemesine kavranması bakımından burada "tayyib", "habîs" kavramlarıyla gıdaların hükmünü ifade eden "helâl", "haram" kavramlarına ve bunlar arasındaki münâsebete de ayrıca dikkat çekmek ayrı bir anlam taşıyacaktır.

Daha önce de ifade edildiği gibi İslâm'a göre eşyada aslolan mübah olmaktır. Bu genel kural, haram olduğuna dair hakkında delil bulunmayan her şey için geçerlidir.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, Tahâret, 41; Tirmizî, Tahâret, 52.

¹³¹ Heyet, a.g.e., II, 42.

¹³² Heyet, a.g.e., II, 42. Ayrıca bkz: Şener, "Hayvan", DİA, XVII, 95; Okur, a.g.m., s. 37; Çayiroğlu, a.g.e., s. 165-166.

¹³³ Okur, a.g.m., s. 37. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz: Çayiroğlu, a.g.e., s. 160-162.

Nitekim Yüce Allah yeryüzündeki her şeyi insanlar için yaratmıştır.¹³⁴ Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber’in Sünneti, bölgeyi de dikkate alarak haramları belirlemiş, bunların dışında kalanların helâl olduğunu bildirmiştir. Haramlar arasında bulunmadığı halde pis, adî, bayağı ve zararlı şeylerin (*habâis*) helâl telakki edilmemesi için de helâl olma hükmünü “*tayyib*” olma vasfına bağlamıştır. Nitekim A’râf Sûresi’nin 157. âyetinde Rasûlullah (s.a.)’ın, ümmetine “*tayyibât*”ı (iyi ve temiz şeyleri) helâl, “*habâis*”i (pis ve zararlı şeyleri) de haram kıldığı bildirilerek helâl olma hükmü temiz ve iyi şeylere tahsis edilmiştir. “*Tayyibât*”ın haram kılınmadığı da âyetlerde ayrıca vurgulanmıştır.¹³⁵ Herhangi bir şeyin temiz ve iyi (*tayyib*) olup olmadığının ölçüsü de naslarda helâl veya haram kılındığı bildirilen nesnelere genel nitelikleri ve zevkiselimdir.¹³⁶ Bu sebeptendir ki yukarıda Kur’ân ve Sünnet’in helâl veya haram kıldığı nesnelere bir kısma özellikle işaret edildi. Tam, eksiksiz; ayıplanacak, kızılacak bir şeyi olmayan; sağlam; sağlıklı; akli başında, akıllı ve makul kimselerin beğenisi gibi anlamlar taşıyan “zevkiselim” terkihiyle kimlerin kastedildiği ve bu konudaki tartışmalar üzerinde ise aşağıda ayrıca durulacaktır. Çünkü bu konuda ileri sürülen görüşlerin merkezinde de yine “*tayyib*” ve “*habîs*” kavramları bulunmaktadır.

Verilenlerden de anlaşıldığı üzere “*tayyib*”, “*habîs*” ile “helâl”, “haram” kavramları arasında derin bir münasebet bulunmaktadır. İslâm’da helâl ve haram hükümlerinin konulması, “menfaatin celbi ve mazarratın def’i (yararın sağlanması ve zararın önlenmesi)” ilkesine dayanmaktadır.¹³⁷ Yiyecekler için kullanılması durumunda, “*tayyib*” ve “*habîs*” hakkında yapılan şu tanımda da benzer amaçlara işaret edilmektedir: “Temiz, zararsız, sağlıklı, güvenli ve selim zevklerin kendisinden hoşlanarak ona karşı lezzet ve iştihâ hissettiği yiyecekler *tayyib* olurken; pis, zararlı, habîslik ve kötülüğü hem aklen bilinen hem de duyularla hissedilen, selim zevklerin iğrenerek kendisinden uzak durduğu ve aynı zamanda yenilmesi insan kerametine zıt olan yiyecekler de *habîs* olarak isimlendirilmiştir.”¹³⁸ Buradan hareketle denilebilir ki gıdaların “*tayyib*” vasfını taşıması, “helâl” hükmünü almalarında bir vesile iken; “*habîs*” vasfını taşıması da “haram” hükmünü almalarına sebeptir.

¹³⁴ el-Bakara 2/29.

¹³⁵ Mesela bkz: el-A’râf 7/32.

¹³⁶ Karaman ve diğerleri, **a.g.e.**, II, 219.

¹³⁷ Döndüren, **a.g.m.**, s. 59.

¹³⁸ Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 78.

Bazı âlimler “*tayyib*” olmaktan maksadın helâllik, “*habîs*” olmaktan maksadın da haramlık olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bu yaklaşım çoğunluk tarafından kabul görmemiştir.¹³⁹ Nitekim gıdalarla ilgili olan kimi âyetlerde “helâl” ve “*tayyib*”in birlikte kullanılması,¹⁴⁰ bu iki kavramın farklı anlamlarda kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca Râzî’nin de A’râf Sûresi 157. âyeti tefsirinde ifade ettiği üzere “*tayyibât*” kelimesini “Allah’ın helâl kıldığı şeyler” şeklinde açıklayanlar bulunmuşsa da bu yanlıştır. Nitekim o takdirde âyetten, “Allah’ın helâl kıldığı şeyleri helâl kılar.” gibi uygun olmayan bir anlam çıkar. Yine bu açıklama kabul edilecek olursa âyetin bir anlamı kalmaz. Çünkü Allah’ın neleri helâl kıldığını, bunların ne kadar olduğunu bilemeyiz. O halde “*tayyibât*” ile “haz verdiği için insan tabiatının hoş ve güzel bulduğu şeyler” kastedilmiş olmalıdır.¹⁴¹ Buradan hareketle “*tayyib*” ve “*habîs*” kavramlarının yiyeceklerin birer vasfı olduğunu, “helâl” ve “haram” kavramlarının ise yiyeceklerin hükmünü ifade ettiğini söylemek mümkündür.¹⁴²

“Helâl/haram” ve “*tayyib/habîs*” kavramlarının açıklanmasıyla ilgili olarak, yenilip içilmesine şeriatın izin verdiği gıdaların “helâl”, günah olmadığına dair kalbin fetva verip tatmin olduğu gıdaların ise “*tayyib*”; mefhum-u muhalifi olarak da yenilip içilmesini şeriatın haram kıldığı gıdaların “haram”, kalbin fetva vermediği ve kendisinden sıkıntı duyduğu gıdaların ise “*habîs*” olduğuna dair farklı bir değerlendirme de mevcuttur.¹⁴³

Yukarıda da belirtildiği üzere kimi âlimler, “*tayyib*” olmaktan maksadın helâllik, “*habîs*” olmaktan maksadın da haramlık olduğunu ifade etmişlerse de bu görüş çoğunluk tarafından kabul görmemiş ve “*tayyibât*”, “haz verdiği için insan tabiatının hoş ve güzel bulduğu şeyler”¹⁴⁴ vb. şekillerde; “*habâis*” de “İnsan fitratının hoşlanmadığı; nefsin pis, kötü ve iğrenç bulduğu şeyler”¹⁴⁵ vb. ifadelerle açıklanmıştır. “*Tayyib/tayyibât*” ve “*habîs/habâis*” kavramları, nasıl yorumlandığına bağlı olarak, hakkında nass bulunmayan gıdaların hükmüyle ilgili farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Mezheplerin veya âlimlerin konuyla ilgili yaklaşımlarına aşağıda dikkat çekildiğinde bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

¹³⁹ Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, III, 1573-1574.

¹⁴⁰ Bkz: el-Bakara 2/168; el-Mâide 5/5, 87-88; el-Enfâl 8/69; en-Nahl 16/114.

¹⁴¹ Râzî, **a.g.e.**, XV, 27.

¹⁴² Şenol, Yahya, **Tevrat, İncil ve Kur’ân’da Eti Haram Kılınan Hayvanlar**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s. 66, 70.

¹⁴³ Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁴⁴ Râzî, **a.g.e.**, XV, 27.

¹⁴⁵ Râzî, **a.g.e.**, XV, 27; Bursevî, **a.g.e.**, III, 252; Âlûsî, **a.g.e.**, IX, 81.

“*Hubs (habâset)*”, naslarda haram kılınan bazı yiyeceklerin haramlık sebeplerini anlamada önemli bir ölçüttür. Ancak hakkında nass bulunmayan bir yiyeceğin “*tayyib*” veya “*habîs*” kabul edilmesinden hareketle hükmünü belirlemede hangi ölçünün esas alınması gerektiği âlimler arasında tartışmalı olan bir konudur. Yani, hakkında nass bulunmayan gıdalardan, kimlerin hoş ve güzel bulduğu şeyler temiz, iyi, helâl kabul edilecek; kimlerin hoşlanmayıp kötü ve iğrenç bulduğu şeyler pis, çirkin, haram kabul edilecektir? Bu sorunun cevaplanması konu bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Konuyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Fukahâdan bazıları “*habâis*”i sadece naslarda haram kılınan yiyeceklerle sınırlandırmışlardır. Bu yaklaşım Malikî ve Zâhiri mezheplerine aittir. Onlar, “*tayyib*” ve “*habîs*” olmada herhangi bir ölçü aramayı naslarda helâl kılınanların “*tayyib*”, haram kılınanların ise “*habîs*” olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onların bu yaklaşımına göre haram olduğuna yönelik hakkında nass bulunmayan yeryüzündeki her yiyecek helâldir. Çünkü Yüce Allah yeryüzündeki her şeyi insanlar için yaratmıştır.¹⁴⁶ Bu sebeple haram kılındığına dair hakkında açıklama bulunmayan hiçbir yiyecek, kişilerin değerlendirmesine bağlı olarak haram kılınamaz.¹⁴⁷

2. Şâfîî ve Hanbelîler, helâl veya haram olduğuna yönelik hakkında nass bulunmayan yiyeceklerin hükmünü belirlemede Arapların beğeni veya tiksinti duymasını dikkate almanın gerekliliğine inanmaktadırlar. Buna göre Arapların hoşlandığı her hayvan “*tayyib*” olması dolayısıyla helâl kabul edilirken, onların tiksindiği hayvanlar da “*habîs*” olduğundan haram görülmektedir. Bu görüş, “*tayyibât*” olarak nitelenen yiyeceklerin helâl olduğunu¹⁴⁸ ve “*tayyib*” olan şeylerin helâl, “*habîs*” olan şeylerin haram olduğunu¹⁴⁹ bildiren âyetlere dayandırılmaktadır. Ayrıca Kur’ân’ın, üzerlerine indiği, Kur’ân’a ve Sünnet’e muhatap olan kimseler Araplardır. Dolayısıyla Kitap ve Sünnet’in mutlak lafızlarında başkalarının değil, sadece onların örfüne başvurulur. Zaten bir şeyin hükmünü belirlemede bütün insanların görüşüne başvurulmaz. Nitekim insanların tabiat ve fitratları farklı farklı olduğundan onların tamamının bir şeyin “*tayyib*” veya “*habîs*” oluşunda ittifak etmeleri mümkün değildir. O halde bir yiyeceğin helâl veya haram kabul edilmesinde bazı insanların “*tayyib*” ve “*habîs*” görmesi yeterlidir ki hiç şüphesiz bu

¹⁴⁶ el-Bakara 2/29.

¹⁴⁷ Çayıroğlu, a.g.e., s. 80.

¹⁴⁸ el-Mâide 5/4.

¹⁴⁹ el-A’râf 7/157.

konuda görüşleri dikkate alınması gereken kimseler Asr-ı Saadet'te yaşayan Araplardır (Daha sonraki asırlarda yaşayan Arapların örfü ölçü değildir). Çünkü müstakim bir kavim olan Araplar pis şeylere meyletmezler. Buna göre bu konuda kaide şudur: Yenilmesi haram kılınan hayvanlar, Kur'ân'da bildirdikleridir. Arapların hoş ve temiz (*tayyib*) diye adlandırdıkları ise helâldir. Yine Arapların pis ve murdar (*habîs*) diye nitelendirdikleri ise haramdır. Bir hayvan hakkında Araplar da kendi aralarında ihtilafa düşerlerse çoğunluğun görüşü dikkate alınır. Hakkında nass bulunmayan gıdaların hükmünü belirlemede çölde yaşayan katı tabiatlı, fakirlik ve zaruret içerisinde yaşayan kimselerin sözlerine itibar edilmez. Çünkü bu gibi kimseler zaruret ve açlık çeken kimseler olduklarından buldukları her şeyi yiyebilirler. Onun için Araplar arasında da ekonomik durumu iyi olan, şehir ve köylerde yaşayan kimselerin beğenisi dikkate alınmalıdır. Hanbelîler ise özellikle Hicaz bölgesi halkının beğenisini bağlayıcı görmektedirler. Hakkında nass bulunmayan yiyeceklerin hükmü, ancak ilgili şartları taşıyan Arapların beğenisi ya da tiksinti duyması ile tespit edilir.¹⁵⁰

Hanbelîlere göre Hicaz halkının yanında bulunmayan hayvanlar, Hicaz bölgesinde ona en çok benzeyen hayvanın durumuna göre değerlendirilir. Eğer bu hayvana benzeyen herhangi bir hayvan yoksa o mübahtır. Şâfiîlere göre ise eğer hayvanın adı bilinmemekte ise Araplara onun hakkında sorulur ve onların verdiği isme göre helâl veya haram ise ona göre amel edilir. Çünkü bu konuda başvurulacak kaynak, hayvanın ismidir ve bu dili bilen kimseler de onlardır. Eğer onların bu hayvana verdiği bir isim yoksa tanıdıkları hayvanlar arasında şekil, tabiat veya etinin tadı itibarıyla ona en çok benzeyen hayvanın hükmüne tabi kabul edilir. Eğer iki benzeme yönü birbirine eşit olursa veya benzer bir tarafı yoksa esah olan görüşe göre helâl olur.¹⁵¹

3. Hanefî Mezhebi ise hakkında nass bulunmayan yiyeceklerin "*tayyib*" veya "*habîs*" olmasına bağlı olarak helâl veya haram hükmünü almalarında, selim insan tabiatının esas alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Nitekim Şâfiî ve Hanbelîlerin, hakkında nass bulunmayan gıdaların hükmünü tespit etmede Arapların beğenisinin ölçü alınması gerektiği yönündeki yaklaşımları Hanefî fakih Cessâs (v. 370/981)'in ağır eleştirileriyle karşı karşıya gelmiştir. Cessâs'a göre "*habîs*" olan şeylerin haramlığını

¹⁵⁰ Zuhaylî, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, IV, 325-326; Okur, **a.g.m.**, s. 38-39; Yalçın, İsmail, **Helâl-Haram: İslâm Dininde Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar**, 1. baskı, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009, s. 60-62; Çayiroğlu, **a.g.e.**, s. 80-81.

¹⁵¹ Zuhaylî, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, IV, 326.

bildiren ilahi hitabı sadece Araplara has kılıp diğer insanları bu hitabın dışında tutmak, âyetin maksadından uzak, tutarsız bir iddiadır. Çünkü “*habâis*”in haram kılındığını bildiren âyetin muhatabı ehl-i teklif olan bütün insanlardır. Hz. Peygamber yırtıcı hayvanların yenmesinin haram olduğuna hükmederken Arapların beğenisini esas almamıştır. Nitekim Araplardan öyle kimseler vardı ki Hz. Peygamber’in yasakladığı hayvanları iştahla yiyorlardı ve bunların sayısı hiç de az değildi. Ayrıca Arapların içerisinde belli bir sınıfın beğenisini dikkate almak da keyfi ve çelişkili bir yaklaşımdır. Arapların tamamının beğenisinin dikkate alınacağı var sayılsa bile onlar, Şâfîîlerin haram gördüğü yılan, akrep, aslan, kurt, fare vb. birçok hayvanı pis görmemektedirler. Bilakis birçoğu bu hayvanları temiz kabul etmektedirler. Şâfîîler, Araplar yediği için sırtlan ve tilkiyi helâl kabul ederler. Hâlbuki Araplar onların haram gördüğü karga, çaylak ve aslanı da yememektedirler.¹⁵²

Şâfîî bir âlim olan Râzî de Arapların beğenisinin bir ölçü olarak kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir. Râzî’ye göre, Arapların en seçkini olan Hz. Peygamber, keler yemekten tiksindiğini ifade etmiş ancak bu durumu haram kılma sebebi olarak görmemiştir. Kaldı ki beğeni son derece göreceli bir olgu olduğu için kişilere ve şartlara göre değişir. Dolayısıyla haram olan hayvansal gıdaları dört ana başlık altında toplayan âyetlerin sınırlandırıcı üslubu karşısında Arapların beğenisini haram kılma ölçüsü olarak kabul etmek, âyetlerdeki hasr hükmünün göreceli bir olguya bağlı olarak neshedilmesi anlamına gelir ki bu da kabul edilemez.¹⁵³

4. Bazı âlimler ise bu konuda her insanın zevk ve beğenisinin ayrı ayrı itibara alınması gerektiğinden bahsetmektedirler. Bu görüşü savunanların gerekçesi, her insanın ahlâk ve tabiatının yaşadığı yerin gelenek ve âdetlerine göre şekillendiğidir. Buna bağlı olarak da bu görüşü benimseyenler, kişilerin “*habîs*” veya “*tayyib*” algılarının birbirinden oldukça farklı olacağını var saymaktadırlar. Bu yaklaşıma göre kişinin hoşlandığı yiyecek kendisi için helâl, tiksindiği yiyecek ise ona haram olmaktadır.¹⁵⁴

Yukarıda zikredilen yaklaşımlar içerisinde Hanefî Mezhebi’nin tutumunun daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim diğer görüşler farklı açılardan eleştirilebilir. Mesela “*habâis*” ile naslarda haram kılınan yiyeceklerin kastedildiğini ileri

¹⁵² el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî, **Ahkâmu’l-Kur’ân**, I-V, tahkik: Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut, 1412/1992, IV, 191.

¹⁵³ Râzî, **a.g.e.**, XIII, 233-234.

¹⁵⁴ Çayıroğlu, **a.g.e.**, s. 82.

süren Mâlikî Mezhebi'nin görüşünü kabul edecek olursak, "...O Peygamber ki kendilerine meşrû şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar, kendilerine güzel ve hoş şeyleri (tayyibât) mübah, murdar şeyleri (habâis) ise haram kılar..."¹⁵⁵ âyetini açıklamak mümkün olmaz. Çünkü bu âyetten açıkça anlaşılan mana, "tayyib" in helâlden, "habîs" in de haramdan farklı olduğudur. Yukarıda da ifade edildiği üzere "tayyib" ve "habîs" nesnelere birer vasfî, helâl ve haram ise nesnelere zikredilen vasıflarına bağlı olarak aldıkları hükmü ifade etmektedir. "Tayyib" ve "habîs" kavramları ifade ettiği anlamlara göre ele alındığı takdirde de naslarda zikredilen gıdaların dışında bu özelliğe sahip daha birçok gıdanın bulunacağı açıktır.

Bu konuda tek tek fertlerin veya toplumların beğenisinin ölçü alınması da bir çözüm olarak değerlendirilemez. Çünkü her bir kimsenin veya toplumun beğenisine göre gıda maddelerine bir hüküm verilmesi, dinî hükümlerde ihtilafın çıkmasına sebebiyet verecek ve kişi ve toplumlara göre helâl ve haramların zuhur etmesine ortam hazırlayacaktır. Böylece bir toplumda haram görülen bir gıda maddesi başka bir toplumda helâl olabilecektir. Bu ise dinî istikrara aykırı bir durumdur.¹⁵⁶

"Habâis" in tespitinde Arapların örfünün esas alınması da konuyla ilgili evrensel ve objektif bir ölçü olarak kabul edilemez.¹⁵⁷ Çünkü bu konuda belli bir kavmin beğenisinin ölçü alınmasında tercih ettirici bir sebep yoktur. Arapların Kur'ân ve Sünnet'in ilk muhatabı olmaları, dini iyi anlama imkân ve ortamına sahip olmaları ve Arapça'ya vakıf olmaları vb. hususların bu konuda bir etkisi yoktur. Çünkü burada esas olan insan tabiatıdır. Zaten bir yiyeceği "habîs" veya "tayyib" kabul etme bakımından Araplar arasında oluşmuş bir ittifakın varlığından söz etmek de pek mümkün gözükmemektedir.¹⁵⁸

Netice olarak denilebilir ki "tayyib" ve "habîs" olma nesnelere ait bir özellik olup, yaratılışı, yaratılıştan gelen aslî yapısı bozulmamış kimseler, nesnelere bu özelliğini temyiz etme gücüne sahiptir. Ne var ki iğrenme veya beğenmede ölçü; tek tek şahıslar, dar bölge toplulukları değil, millet ve ümmet gibi geniş bir bölgede yaşayan toplumdur. Toplumun iğrenç bulduğu canlıyı bazı kimselerin yemesi durumu değiştirmez.¹⁵⁹

¹⁵⁵ el-A'râf 7/157.

¹⁵⁶ Çayıroğlu, a.g.e., s. 82.

¹⁵⁷ Arap örfünün esas alınamayacağıyla ilgili olarak bkz: Erdoğan, Mehmet, **Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet**, 2. baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 100-101.

¹⁵⁸ Çayıroğlu, a.g.e., s. 82-83.

¹⁵⁹ Karaman, a.g.e., s. 16.

III. KELÂM'DA TAYYİB VE HABÎS KAVRAMLARI

Daha önce de ifade edildiği gibi “*tayyib*” ve “*habîs*” kavramları Kur’ân’da öncelikle gıda maddeleri hakkında kullanılmaktadır. “*Tayyib*” olan rızıklar şüphesiz “helâl” olan, “*habîs*” rızıklar da “haram” olanlardır. Bu noktada, âlimler arasında görüş ayrılığı çıkmış ve bazıları, “Rızıklar Allah helâl kıldığı için “*tayyib*” ve haram kıldığı için “*habîs*”tir.” görüşünü savunmuşlardır. Konuyla ilgili olarak, bazı âlimler ise (özellikle Mu’tezile ve Şîiler), “Rızıklardan “*tayyib*” olanları Allah “helâl” kılmış, “*habîs*” olanları da “haram” kılmıştır.” görüşünü kabul etmişlerdir.¹⁶⁰

Zikredilenlerden de anlaşıldığı gibi tartışmanın merkezinde şu soru yatmaktadır: Allah’ın emrettiği veya yasakladığı, helâl veya haram kıldığı davranışlara ve bunlara konu olan eşyaya ilişkin iyi, kötü, temiz ve pis gibi nitelikler; bunlarla ilgili dini bildirimden önce de bunların sabit nitelikleri, öz vasıfları mıydı yoksa bunlar, din tarafından insanlara emredilme veya yasaklanma neticesinde mi iyilik veya kötülük vasfını kazanmışlardır? Bilginler bu vb. sorulara cevap bulmak amacıyla tartışmış ve bu konuda oldukça farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Herşeyden önce belirtelim ki bütün bu tartışmalar Kelâm ilmi kapsamına giren “hüsün (hüsn)” ve “kubuh (kubh)” kavramları etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla bu kavramlara ve bu çerçevede sunulan temel görüşlere işaret etmek önem arz etmektedir. Nitekim İbn Kesîr’in verdiği bilgiye göre kimi âlimler: “Allah’ın her helâl kıldığı temizdir, bedene ve dine faydalıdır. Her haram kıldığı da pistir, bedene ve dine zararlıdır.” demişler ve iyiyle kötünün akılla bilineceği (tahsîn ve takbîh) görüşünde olanlar ise şu âyeti delil olarak göstermişlerdir.¹⁶¹

*“Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil’de vasıfları yazılı o ümmî Peygamber’e tâbi olurlar. O Peygamber (s.a.) ki kendilerine meşrû şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar, kendilerine güzel ve hoş şeyleri (tayyibât) mübah, murdar şeyleri (habâis) ise haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar...”*¹⁶²

“Hüsün (hüsn)” ve “kubuh (kubh)”, sırasıyla, mastar olarak “güzel ve iyi olmak”, “çirkin ve kötü olmak”; isim olarak da “güzellik, rağbet gören ve sevilen şey”, “çirkinlik, nefret edilen şey” anlamlarını ifade etmektedir.¹⁶³ Râğıb el-İsfahânî, “hüsün (hüsn)”

¹⁶⁰ Ünal, a.g.e., s. 217.

¹⁶¹ İbn Kesîr, a.g.e., III, 488.

¹⁶² el-A’râf 7/157.

¹⁶³ İbn Manzûr, a.g.e., III, 177-181; XI, 8-9.

kelimesini “hoşa giden, arzu edilen ve rağbet gören her şey” diye açıklamakta ve bunun da “akıl, arzu ve duygu tarafından güzel görülen şeyler” şeklinde üç çeşidinin varlığından söz etmektedir. Yine Râğıb’a göre “hasen”in zıddı olan “kabîh” de “gözün bakmaktan tiksindiği eşya ve nefsin tiksindiği iş ve hâller” anlamına gelmektedir.¹⁶⁴

Kelâm literatüründe tartışmalara konu olan “hüsün” ve “kubuh”, ilâhî övgü veya yergiyi yahut sevap veya azabı gerektiren fiillerin niteliğini bildiren kavramlardır.¹⁶⁵

Kelâm ilminde “hüsün” ve “kubuh” şu beş farklı şekilde tanımlanmıştır:

1. Maksada uygun olana hüsün/iyi, olmayana kubuh/kötü denir. Adâletin iyi zulmün kötü olması gibi.

2. İnsan tabiatına uygun olana hüsün/güzel, olmayana kubuh/çirkin denir. Tatlı şeylerin güzel, acı şeylerin çirkin oluşu gibi.

3. Kemâl sıfatı olana hüsün/güzel, kusurlu ve eksik olana kubuh/çirkin denir. İlmin güzel, cehâletin çirkin oluşu gibi.

4. Medh ve senâya değer olana hüsün/iyi, kötülenme ve yerilmeyi gerektirene kubuh/kötü denir. Cömertliğin iyi, cimriliğin kötü oluşu gibi.

5. Allah’ın rıza ve sevabına konu olan şey hüsün/iyi, yerme ve cezasına konu olan şey kubuh/kötüdür. Allah’a iman, adâlet, ibadet iyi; bunların zıddı kötüdür.¹⁶⁶

İlk dört manada güzelliğin ve çirkinliğin (hüsün ve kubhun) aklî olduğu konusunda İslâm âlimleri arasında ihtilaf yoktur. Fakat beşinci manadaki hüsün (hüsn) ve kubuh (kubh)’da ihtilaf ortaya çıkmış, “İnsanın fiillerinde haddizatında (aslında) iyilik ve kötülük özelliği ve niteliği var mıdır? Bunları din gönderilmeden önce insan akli bulup kavrayabilir mi?” konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür.¹⁶⁷

İslâm literatüründe hüsün ve kubuh meselesi, hem mahiyeti hem de aklın iyilik ve kötülüğü kavramadaki yetki ve potansiyeli, dolayısıyla iyilik ve kötülük hakkındaki bilgilerin kaynağı açısından inceleme konusu olmuştur. Âlimlerin bu konudaki görüşlerini şu üç maddede ifade etmek mümkündür:

¹⁶⁴ Râğıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 235, 651.

¹⁶⁵ Çelebi, “Hüsün ve Kubuh”, **DİA**, XIX, 59; Karaman, Fikret, “Hüsün ve Kubuh”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, 5. baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2010, s. 271.

¹⁶⁶ Kılavuz, **a.g.e.**, s. 205.

¹⁶⁷ Kılavuz, **a.g.e.**, s. 205-206.

1. Eş'ariyye ve Selefiyye ile Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî usulcülerini çoğunluğunun yanı sıra bazı Hanefî usulcülerine göre hüsün ve kubuh şer'îdir. Yani bir şeyin iyi veya kötü olduğu ancak tespit ve tayininden sonra bilinebilir. Nitekim iyilik veya kötülük bir fiilin özüne ve zatına ait bir vasıf değildir. İyilik ve kötülük din (vahiy) geldikten ve ilâhî hükümler insan fiillerine bağlandıktan sonra söz konusu olur. Davranışlar iyi ve güzel olduğu için emredilmiş değil, emredildikleri için iyi ve güzel vasfını kazanmışlardır. Emredilen davranışlar, Allah emrettiği için iyi, yasaklanan davranışlar da Allah yasakladığı için kötüdür. O halde hüsün emrin, kubuh da nehyin gereğidir.

2. Başta Cehmiyye ve Mu'tezile olmak üzere Şîa, Kerramiyye, bazı Mâtüridiyye-Hanefiyye âlimleriyle İslâm filozoflarına göre hüsün ve kubuh aklîdir. Bu değerler akıl yürütmekle bilinebilir ve böylece iyilikle kötülüğün bir şeyin özüne dâhil olup zatî bir vasfını oluşturduğu anlaşılır.

3. Mâtürîdîlerin çoğunluğu ile Selefiyye'ye bağlı bazı âlimlere göre hüsün ve kubuh kısmen aklî kısmen de şer'îdir. Esasında hüsün ve kubuh fiillerin zatî bir vasfı olup aklen kavranmakla beraber bu husus hem insanlar hem de fiiller açısından bazı özel şartlarla sınırlıdır. Buna göre akıl bütün fiillerin iyiliğini veya kötülüğünü idrak edemez. Ayrıca iyilik ve kötülüğün bazı şartlarda kişilere göre değiştiği de bilinmektedir.¹⁶⁸

Bazı âyetlerden hareketle son görüşün diğerlerine üstün olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah'ın ancak iyiyi emredip kötüyü yasakladığına, emir ve nehyden önce fiillerde hüsün ve kubuhun mevcudiyetine işaret eden birçok âyet bulunmaktadır. Mesela şöyle buyurulmuştur:

*“Allah adâleti, hatta adâletten de fazla olarak ihsanı, en güzel davranışı ve muhtaç oldukları şeyleri yakınlarına vermeyi emreder. Hayâsızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.”*¹⁶⁹

Bu çerçevede zikredilen bir diğer âyet ise yukarıda da meali verilen; *“tayyibât”*ın Hz. Peygamber tarafından helâl, *“habâis”*in de haram kılındığını bildiren şu âyettir: *“...O Peygamber (s.a.) ki kendilerine meşrû şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar, kendilerine güzel ve hoş şeyleri (tayyibât) mübah, murdar şeyleri (habâis) ise haram kılar...”*¹⁷⁰

¹⁶⁸ Çelebi, “Hüsün ve Kubuh”, **DİA**, XIX, 60-62. Geniş bilgi için ayrıca bkz: Kılavuz, **a.g.e.**, s. 206-210; Şa'bân, Zekiyyüddîn, **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)**, 11. baskı, trc: İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yayınları, Ankara, 2009, s. 275-277.

¹⁶⁹ en-Nahl 16/90.

¹⁷⁰ el-A'râf 7/157.

Buradaki âyetler ve benzerleri göstermektedir ki Yüce Allah'ın emrettiği veya yasakladığı, helâl veya haram kıldığı davranışlara ve bunlara konu olan eşyaya ilişkin iyi, kötü, temiz ve pis gibi vasıflar, bunlarla ilgili dini bildirimden önce de bunların değişmez nitelikleridir. Yine bunlar vb. âyetler açıkça ortaya koymaktadır ki fiillerde dini bildirimle bağlı olmaksızın aklın idrak edebileceği “hüsün” ve “kubuh” mevcuttur.¹⁷¹

Allah'ın, yenilmesini serbest bıraktığı şeylerle ilgili olarak vahyettiği şu âyetler de aynı çerçevede değerlendirilebilir:

*“Ey insanlar! Yeryüzünde olan bütün nimetlerimden helâl hoş (tayyib) olmak şartı ile yiyiniz...”*¹⁷²

*“Ey iman edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların temiz (tayyib) ve helâlden yiyiniz!”*¹⁷³

*“Kendilerine nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: Bütün temiz ve lezzetli rızıklar (tayyibât) size helâl kılınmıştır.”*¹⁷⁴

Bu âyetlere göre Allah, kullarına bazı şeyleri yemeyi serbest bırakırken keyfi bir değerlendirme ile yargıda bulunmamıştır. Allah'ın kimi şeyleri insanlara helâl kılmasının nedeni; o şeylerin öz vasıfları gereği (bizatihi) temiz olması, akla ve bedene zarar verici olmamasıdır.¹⁷⁵

Bu vb. âyetlerden ve yukarıda zikri geçen A'râf Sûresi 157. âyetten hareketle konuyla ilgili olarak şu yorum da yapılmıştır:

“Âyetlerin zahirinden anlaşılana göre, Allah'ın ve Rasûlü'nün öz vasıfları gereği “*tayyib*” olanları helâl, “*habîs*” olanları haram kıldığıdır. Fakat Allah ve Rasûlü neyin helâl, neyin haram olduğunu bildiklerinden, helâl ve haramın bu çerçevede “*tayyib*” veya “*habîs*” olarak ilân edildiği de âyetin muhümü dışında değildir. Şu halde bu ihtilafı şöylece telif etmek kolaydır: Allah, ezeli ilmiyle bazı şeylerin helâl, bazı şeylerin ise haram olmasına hükmetmiş, sonra helâl olacıklara “*tayyib*”, haram olacıklara “*habîs*” vasfı vermiş ve “*tayyib*” olanları insanlara helâl, “*habîs*” olanları da haram kılmıştır. Kaldı ki haram-helâl mevzuu da bir imtihan mevzuudur ve insanlar, Allah'ın ahkâmı rağmen kendiliklerinden

¹⁷¹ Şa'bân, a.g.e., s. 277.

¹⁷² el-Bakara 2/168.

¹⁷³ el-Bakara 2/172.

¹⁷⁴ el-Mâide 5/4.

¹⁷⁵ Sâbûnî, a.g.e., I, 101.

haram ve helâl uyduramazlar. Dolayısıyla bir şeyin “*tayyib*” veya “*habîs*” oluşu, onun helâl ve haram oluşuna bağlıdır.”¹⁷⁶

IV. İSLÂM AHLÂKI’NDA TAYYİB VE HABİS KAVRAMLARI

Öncelikle belirtmek gerekir ki konuyla ilgili âyetler Tefsîr kaynakları çerçevesinde işlenirken “*tayyib*” ve “*habîs*” kavramlarının ahlâkî boyutu üzerinde de büyük ölçüde duruldu. Bu sebeple burada âlimlerin sadece ilgili kavramlar hakkındaki belli tanımlamalarından hareketle konu üzerinde durulacaktır. Bu cümleden olmak üzere, Râğîb el-İsfahânî “*tayyib*” kavramını mecâzen şöyle tanımlamaktadır: “İnsanlardan olan *tayyib*; cehâlet ve fiskın pisliğinden ve çirkin amellerden arınıp ilim, iman ve güzel amellerle süslenenlerdir.”¹⁷⁷

Yine kaynaklarda belirtildiğine göre “*tayyib*” kelimesi insana sıfat olursa “kötü ahlâk ve çirkin davranışlardan arınmış, iyi davranışlarda bulunan kişi” anlamına gelir.¹⁷⁸

Daha önce de belirtildiği gibi “*habîs*” kelimesi de genellikle “değersiz ve bayağı oluşu sebebiyle hoşla gitmeyen somut veya soyut varlık, durum” şeklinde açıklanmaktadır.¹⁷⁹ Bu genel anlamdan hareketle kelime -başka anlamlarının yanında- kötü insan; kötü evlat; kâfir; şeytan ve bozuk iş, amel için de kullanılmıştır.¹⁸⁰ Bu kelime, inançtaki asılsız şeyi, sözdeki yalanın ve fiillerdeki kötülük ve çirkinliğin tamamını kapsamaktadır.¹⁸¹

“*Tayyib*” ve “*habîs*” kavramlarına ilişkin yukarıdaki bilgilerde insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan kimi manevî niteliklere ve huylara dikkat çekilmektedir ki bunlar üzerinde belli ölçüde durmak konumuz bakımından önemlidir. İlgili nitelikleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: Cehâletten arınmak ve ilim ile donanmak; her bâtıl inancı, küfrü ve fıska terk edip iman ile süslenmek; sâlih âmeller işleyip kötü ahlâktan ve çirkin davranışlardan sakınmak.

¹⁷⁶ Ünal, a.g.e., s. 218-219.

¹⁷⁷ Râğîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 527.

¹⁷⁸ Tehânevî, a.g.e., II, 1143.

¹⁷⁹ Râğîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 272.

¹⁸⁰ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 9-12.

¹⁸¹ Râğîb el-İsfahânî, a.g.e., s. 272.

A. CEHÂLETTEN ARINMAK VE İLİM İLE DONANMAK

Bir kimsenin, “*tayyib*” vasfını taşıyan kimseler içinde yer alması ilim sahibi olmasına, yine “*habîs*” diye tavsîf edilen kimseler kapsamına dâhil edilmemesi de cehâletten arınmış olmasına bağlıdır. Nitekim ilim; büyük bir ciddiyet ve çalışma sayesinde, isteyen kimseler tarafından elde edilen şeyler içinde en şerefli ve faziletli olanıdır.¹⁸² İlmin bu derece faziletli oluşu, sahibinin mertebesine de işaret eder.

Kur’ân-ı Kerîm’de, “ilim” kökünden türeyen kelimelerin yaklaşık yedi yüz elli yerde geçtiği görülmektedir.¹⁸³ Tek başına bu sayı bile, bilginin ve bilme faaliyetinin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Âlimlerin câhillere karşısındaki üstün konumuna işaret eden bir âyette şöyle buyurulmaktadır:

“...De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?...”¹⁸⁴

Mâverdî (v. 450/1058) bu âyetle ilgili olarak diyor ki: “Yüce Allah böyle buyurarak âlim ile câhil arasında vehmedilen eşitliği kaldırmıştır. Nasıl eşit olsun ki, âlimin insanlar arasında imtiyaz kazanmasına vesîle olan ilmi câhilde yoktur.”¹⁸⁵

Mâverdî’ye göre yine şu âyette de âlimin câhile üstünlüğü ifade edilmiştir:¹⁸⁶

“İşte insanlara bazı gerçekleri anlatmak için, Biz bu kabil temsilci getiriyoruz, ama bunları ancak ibret almasını bilenler anlar.”¹⁸⁷

Gazzâlî (505/1111)’nin bildirdiğine göre ise Yüce Allah Nisâ Sûresi 83. âyette,¹⁸⁸ olaylardaki hükmü âlimlerin istihrac ve istinbadına, yani çözmeye bağlamıştır. Böylece onların rütbelerinin ne kadar yüksek olduğunu ve bu rütbenin peygamberler rütbesine nasıl ilhak olduğunu bildirmektedir.¹⁸⁹

Şu âyetlerde de âlimlerin Allah katındaki konumu bildirilmektedir:

¹⁸² el-Mâverdî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, **Kitâbu’l-Buğyetü’l-Ulyâ fî Edebi’d-Dünya ve’l-Dîn (Yüce Hedefler Kitabı)**, 1. baskı, yayıma haz: Yaşar Çalışkan, trc: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012, s. 55.

¹⁸³ Abdülbâkî, “a-l-m” md., **a.g.e.**, s. 576-591.

¹⁸⁴ ez-Zümer 39/9.

¹⁸⁵ Mâverdî, **Yüce Hedefler Kitabı**, s. 55.

¹⁸⁶ Mâverdî, **Yüce Hedefler Kitabı**, s. 55.

¹⁸⁷ el-Ankebût 29/43.

¹⁸⁸ “Onlara güvenlik veya korkuya dair bir haber geldiğinde doğru olup olmadığını araştırmadan ve yaymakta mahzur bulunup bulunmadığını danışmadan hemen onu yayarlar. Hâlbuki onlar bu haberi peygambere ve aralarındaki yetkili zatlara (ulu’l-emr) arz etselerdi elbette işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkarırlar, onun mahiyetini, haberin neye delâlet ettiğini bilirlerdi...”

¹⁸⁹ el-Gazzâlî, Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **İhyâu Ulûmi’d-Dîn**, I-IV, trc: Mehmed A. Müftüoğlu, Pırlanta Yayınevi, İstanbul, 1988, I, 18.

“...Kulları içinde ancak âlimler, Allah’ı gerektiği tarzda tazim ederler...”¹⁹⁰

“Allah’tan başka tanrı bulunmadığına şahid bizzat Allah’tır. Bütün melekler, hak ve adâletten ayrılmayan ilim adamları da bu gerçeğe, aziz ve hakîm (mutlak galip, tam hüküm ve hikmet sahibi) Allah’tan başka tanrı olmadığına şahittirler.”¹⁹¹

İlimin ehemmiyeti ve âlimin değeri hakkında hadîsler de mevcuttur. Mesela Ebû Ümâme’nin anlattığına göre Hz. Peygamber’in huzurunda biri âbid diğeri âlim iki kişiden bahsedilmiş, o (s.a.) da şöyle buyurmuştur: “Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizden en basitinize olan üstünlüğüm gibidir.”¹⁹²

Aliyyu’l-Kârî’nin açıklamasına göre bu hadîste Hz. Peygamber, “âbid” ile farz ibadetlerini yapabilecek kadar ilmi olup, kâmil şekilde ibadetini yapan kimseyi; “âlim” ile de ibadetlerini eksiksiz yapmakla birlikte şer’î ilimleri iyi bilen kimseyi kastetmiştir.¹⁹³

Gazzâlî ise hadîs hakkında şu yorumda bulunmaktadır: “Ey mü’minler! Bakınız ve görünüz ki Allah’ın Rasûlü (s.a.), ilim derecesini nübüvvet derecesine nasıl müsâvî tutuyor. Ve ilimsiz amelin derecesi ne kadar düşük oluyor Allah Rasûlü’nün dilinde. Şâyet âbid, eda ettiği ibadetin ilminden büsbütün mahrumsa onun ibadetinin hiç bir manası kalmıyor. Böyle bir amelin kişiye hiçbir faydası dokunmaz.”¹⁹⁴

Konu hakkındaki başka bazı hadîslerde ise şöyle buyurulmaktadır:

“İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır.”¹⁹⁵

“Kim ilim talep ederse, bu işi, geçmişteki günahlarına kefarete olur.”¹⁹⁶

“Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar.”¹⁹⁷

“Kim bir ilim öğrenmek için bir yola sülûk ederse Allah onu cennete giden yollardan birine dâhil etmiş demektir. Melekler, ilim talibinden memnun olarak kanatlarını (üzerlerine) koyarlar. Semâvât ve yerde olanlar ve hatta denizdeki balıklar âlim için istiğfar ederler. Âlimin âbid üzerindeki üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara

¹⁹⁰ el-Fâtır 35/28.

¹⁹¹ Âl-i İmrân 3/18.

¹⁹² Tirmizî, İlim, 19 (2686).

¹⁹³ Canan, a.g.e., XI, 229.

¹⁹⁴ Gazzâlî, a.g.e., I, 24.

¹⁹⁵ Tirmizî, İlim, 2 (2649); İbn Mâce, Mukaddime, 17 (227).

¹⁹⁶ Tirmizî, İlim, 2 (2650).

¹⁹⁷ Buhârî, Farzu’l-Humus, 7; İlim, 13; İ’tisâm, 10; Müslim, İmâret, 98 (1038); Zekât, 98, 100; Tirmizî, İlim, 1 (2647).

üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, ne dinar ne dirhem miras bırakırlar; ama ilim miras bırakırlar. Kim de ilim elde ederse bol bir nasip elde etmiştir.”¹⁹⁸

İlmin ve âlimin değeri hakkında İslâm büyükleri de söz söylemişlerdir. Bunların bir kısmı şöyledir:

“İlim tahsil et; et ki çocukluk ve gençliğinde söz ve hareketlerine yön verir; yaşlandığın zaman ise seni insanlar üzerine takdim ile mesut ve bahtiyar eder. Allah nazarında bozuk amellerini düzeltir, düşmanını ve kıskananları rezil ederek hayırla, emellerine ulaşmayı sağlar.”¹⁹⁹

İbn Abbas diyor ki: “Gecenin bir anında ilim üzerinde sohbet etmek, o gecenin bütününü namaz kılmakla geçirmekten daha üstün ve faziletli geliyor bana.”²⁰⁰

Güzel söz sahipleri de şöyle demişlerdir: “İlim, takdire sığmayan bir şeref, edeb; kaybetme korkusu olmayan bir maldır.”²⁰¹

İbn Mübârek ise bu konuda şöyle demiştir: “Hayretimi mûcib olan husus şudur: İlim aramayan bir kimsenin nefsi kendisinde nasıl olur da bir küçücük şeref payı arar ve kendini şereflilerden sayar.”²⁰²

Fazilet, şeref ve meziyeti; âyet ve hadislerle ve de İslâm büyüklerinin sözleri ile sabit olan ilmin gerçek değerini ancak âlimler takdir edebilir. Nitekim ilmin değerini bilmek ancak ilimle olur. O da câhil kimselerde bulunmadığından yine o faziletin takdiri kendisiyle muttasıf bulunan âlimlere münhasır kalacaktır. Câhiller, ilmin ne denli bir şeref ve fazilet olduğunu anlayacak kadar ilimden bile mahrum oldukları için ilim sahiplerini hakir görüp, ilmin değerini inkâr etmişlerdir. Yine onlar; ilim tahsilinde olanları, kendileri gibi kazanç peşinde olup mal-mülk sahibi olamadıkları için akıllı saymamış, onlarda kemâl olsaydı bizim gibi mal toplama ve para biriktirme yoluna giderlerdi demişlerdir.²⁰³

İlimden nasipsiz câhiller bilmiyorlar ki peygamberlerin ve meleklerin şerefi ilimden gelmektedir. Aynı zamanda âhiret yurdunun nimetlerine götürücü en büyük vesîlenin de

¹⁹⁸ Ebû Dâvud, İlim, 1 (3641); Tirmizî, İlim, 19 (2683); İbn Mâce, Mukaddime, 17 (223).

¹⁹⁹ Mâverdî, **Yüce Hedefler Kitabı**, s. 56.

²⁰⁰ Gazzâlî, **a.g.e.**, I, 31.

²⁰¹ Mâverdî, **Yüce Hedefler Kitabı**, s. 56.

²⁰² Gazzâlî, **a.g.e.**, I, 36.

²⁰³ Mâverdî, **Yüce Hedefler Kitabı**, s. 57.

ilim olduğu açıktır. Nitekim Yüce Allah'ın huzuruna ilimle varılır. İnsanoğlu hakkında en büyük rütbe, ebedî mutluluk olduğu için o mutluluğa ulaştıran vesîle de en üstün ve en büyük olur. İlim ve o ilme bağlı amel olmadığı takdirde bu nimetlerin hiçbirine ulaşmak mümkün değildir. Amele ancak amelin keyfiyetini bildiren ilimle varılır. Öyleyse dünya ve âhîret mutluluğunun anahtarı ilmin ta kendisidir. Buna göre ilim, amellerin en faziletlisidir. Bir şeyin fazileti, onun semeresinin güzel olduğunu bilmekle olur. Nitekim ilim Allah'a yaklaşmaya, meleklerin ufkuna varmaya ve en yüce cemaat ile aynı seviyeye gelmeye vesîle olur. İzzet, saadet, hâkimlik, sultanlar üzerinde hüküm yürütmek vb. hususlar ise ilmin dünyada bilinen ve görülen meyveleridir.²⁰⁴

Râzî'nin de ifade ettiğine göre manevî pisliklerin en "*habîs*" olanı cahillik ve günah; manevî temizlerin en "*tayyib*" olanı ise Allah'ı bilmek ve O'na itaat etmektir. Allah'ı bilmeme ve Allah'a itaatten yüz çevirme sıfatından alan ruhlar kâmil ruhlara göre pistir. Ama Allah'ı bilen ve O'nun hizmetine, ibadetine devam eden ruhlar, ilâhî marifet nurları ile aydınlanır ve temiz mukaddes ruhlara yakınlık ile neşelenirler.²⁰⁵

İlimlerin hepsi şerefli olmasına rağmen, kimisinin diğerlerine üstünlüğünü inkâr etmek mümkün değildir. Yine bir kimsenin, ilimlerin tamamını kuşatıp bilmesi de imkânsızdır. Durum bu olduğuna göre hiç değilse bunlardan çok önemli olanları öğrenmek ve öğrenmeye gayret etmek elzemdir. Şüphesiz ki bahsi geçen ilimlerin en faziletlisi, insanların olgunluğu, doğruluğu ve hatasızlığı, bilinmesine bağlı olan; sapıklık, fitne ve fesadı bilinmemesinden kaynaklanan din ilmidir. Din ilmi her mükellefe vaciptir.²⁰⁶

Özetle denilebilir ki; bir kimsenin "*tayyib*" kimselerden olup olmadığı noktasında dikkate alınacak en önemli kıstas, hiç şüphesiz ilim ve cehâlettir. Bu noktada, ilimle mücehhez şahısların "*tayyib*" kimseler kapsamına alınacağı açıktır. Nitekim kişinin maddî ve manevî yükselişinin, dünya ve âhîret mutluluğunu hak edişinin en önemli vesîlelerinden biri ilimdir. Cehâlet de kişi için, zikredilenlerin aksine netice vermektedir.

---

²⁰⁴ Gazzâlî, **a.g.e.**, I, 47-48.

²⁰⁵ Râzî, **a.g.e.**, XII, 109-110.

²⁰⁶ Mâverdî, **Yüce Hedefler Kitabı**, s. 59-61.

B. HER BÂTIL İNANCI, KÜFRÜ VE FISKI TERK EDİP İMAN İLE SÜSLENMEK

Daha önce de belirtildiği üzere Râğıb el-İsfahânî, bir insanın “*tayyib*” kimseler kapsamına alınmasını, “her bâtil inancı, küfrü ve fiski terk edip iman ile bezenme” şeklinde ifade edebileceğimiz oldukça önemli bir şarta bağlamıştır. Bu sebeple burada, bâtil inanç, küfür, fiske ve iman kavramları üzerinde durup, bu kavramlardan hareketle “*tayyib*” ve “*habîs*” kavramları, dolayısıyla kimlerin “*tayyib*” ve “*habîs*” kimseler olacağı hususunda değerlendirmelerde bulunmak ehemmiyet arz etmektedir.

“Boşa gitmek, temelsiz ve devamsız olmak” anlamındaki “butlân” kökünden türeyen “bâtil”, “boş, gerçekliği olmayan, yok olan” demektir. Başka tanımlarla birlikte, İslâmî kaynaklarda “bâtil” için “gerçekliği bulunmayan her şey” diye bir tanım da yapılmıştır.²⁰⁷ Bu noktada, hakikati bulunmayan, boş, temelsiz ve asılsız her inanç hakkında “bâtil” hükmünü vermek mümkündür. Çünkü tevhîd inancına uymayan her türlü inanç, Allah’tan başka tapılan ve yalvarılan her şey “bâtil”dir. Nitekim Kur’ân’da şöyle buyurulmaktadır: “*Bu böyle... Çünkü Allah hakkın, gerçeğin ta kendisidir. Müşriklerin O’ndan başka yalvardıkları tanrılar ise bâtilin ta kendisidir ve tam anlamıyla yüce ve büyük olan da ancak Allah’tır.*”²⁰⁸

Gerçekliği, aslı esası ve sağlam bir temeli bulunmayan, tevhîd inancına aykırı olan her inanç “bâtil” olduğu için bu türden inançların takipçisi olan her insan da “*habîs*”tir. Bu kimselerin “*tayyib*”lerden kabul edilmesi asla söz konusu olamaz.

Sözlükte “örtmek, gizlemek” anlamına gelen “küfür (küfr)”, terim olarak; Hz. Peygamber’i Yüce Allah’tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeylerde yalanlayıp, tevatür yoluyla bize ulaşmış bulunan esaslardan birini veya birkaçını inkâr etmek demektir. Doğru ve gerçek inancı örten ve iman etmeyen kimseye “kâfir” denilmektedir.²⁰⁹ Kâzib (âyetleri yalanlayan), mülhid, münâfık ve müşrik kimseler de “kâfir” kavramının kapsamına girmektedir.²¹⁰ Bir kimse “kâfir” olarak ölürse cehennemde ebedî azaba müstehak olacaktır. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmaktadır: “*İnkâr edenler ve inkârcı olarak da ölenler var ya, işte Allah’ın, meleklerinin ve bütün insanların lâneti hep onların üstünedir.*”

²⁰⁷ Olguner, Fahrettin, “Bâtil”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. V, İstanbul, 1992, s. 147-148.

²⁰⁸ el-Hac 22/62. Ayrıca bkz: Lokman 31/30.

²⁰⁹ Kılavuz, **a.g.e.**, s. 58-59.

²¹⁰ Karaman, Fikret, “Kâfir”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, 5. baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2010, s. 357.

Onlar bu lânet içinde ebedî olarak kalırlar. Onların azapları hafifletilmeyeceği gibi kendilerine yeni bir mühlet de verilmez.”²¹¹

“Küfür (küfr)” kavramı kapsamında zikredilenlerden hareketle denilebilir ki zarûrât-ı dîniyyeden olduğu kesinlikle bilinen şeylerin tamamını veya bir kısmını kalben tasdik etmeyen (kâfir) kimselerin “*habîs*” sayılacağı ve bu kimselerin “*tayyib*”lerden olamayacağı açıktır. Nitekim Mukâtil b. Süleymân’ın bildirdiğine göre kimi âyetlerde “*habîs*”, kâfirler; “*tayyib*” de mü’minler hakkında kullanılmaktadır.²¹² Mukâtil’in de işaret ettiği bir âyette şöyle buyurulmaktadır: “*Allah mü’minleri içinde bulunduğunuz şu halde bırakacak değildir. Sonunda temiz (tayyib) ile murdarı (habîs) ayıracaktır...*”²¹³

Arapça’daki asıl anlamı “bir şeyden çıkmak” demek olan “fisk” kelimesi, terim olarak da, “doğru yoldan sapmak, isyân etmek, Allah’ın emir ve yasaklarına uymamak, günah ve suç işlemek” anlamlarına gelir.²¹⁴ “Fisk” kelimesi gerçekte, Arapça’da insan için kullanılmadığı halde, Kur’ân ona temel bir kavram niteliği kazandırmıştır.²¹⁵

Şirk, küfür ve nifâk, “fisk” kapsamına girdiği gibi günah ve haram olan fiilleri işlemek de bu kelimenin kapsamına girmektedir. Bu nedenle “fisk” şu iki kısma ayrılmaktadır: a) İnsanı dinden çıkarıp küfre götüren fisk. b) Dinden çıkarmayan fisk. Bu, mü’minlerin, Allah ve Rasûlü’nün emir ve yasaklarına itaat etmemeleridir.²¹⁶

Elmalılı da “fâsık” kimseleri işlediği “fisk”a göre ya mü’min ya da kâfir saymakta ve “fisk”ı şu üç temel başlıkta değerlendirmektedir: a) Günahı çirkin kabul etmekle beraber açıkça işlemek. b) Günaha düşkünlük göstermek. c) Çirkin olduğunu inkâr ederek yapmak. Elmalılı, bu üçüncü başlıktakini küfürle aynı kategoride değerlendirmektedir.²¹⁷

Kur’ân’da; küfür,²¹⁸ şirk,²¹⁹ nifâk²²⁰ ve âyetleri tekzîp etmenin²²¹ “fisk” olduğu bildirilmektedir. Yine Kur’ân’da Allah’ın adı anılmadan boğazlanan ve ölmüş hayvan etini

²¹¹ el-Bakara 2/161-162. Kâfirlerin, kâfir olarak ölmeleri durumunda, cehennemde ebedî azaba uğrayacağına dair başka âyetler de mevcuttur. Mesela bkz: en-Nisâ 4/56; et-Tevbe 9/49; ez-Zuhuruf 43/74-75; el-Müddessir 74/48.

²¹² Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 128.

²¹³ Âl-i İmrân 3/179.

²¹⁴ Karagöz, İsmail, “Fisk”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, 5. baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2010, s. 186.

²¹⁵ Ünal, **a.g.e.**, s. 281.

²¹⁶ Karagöz, “Fisk”, **a.g.e.**, s. 186.

²¹⁷ Elmalılı, **Hak Dini Kur’ân Dili**, I, 208, 282.

²¹⁸ el-Bakara 2/99.

²¹⁹ et-Tevbe 9/7-8.

²²⁰ et-Tevbe 9/67.

²²¹ el-En’âm 6/49.

yemek,²²² yalan söylemek,²²³ kötü söz söylemek,²²⁴ çirkin işler yapmak,²²⁵ kumar oynamak,²²⁶ Allah'ı unutmak,²²⁷ isyân ve serkeşlik,²²⁸ zulüm,²²⁹ suç işlemek ve azgınlık etmek²³⁰ de “fisk” olarak ifade edilmektedir.

Bir insanın “*tayyib*” kimselerden olması için “fisk” kapsamına giren her günahtan kesinlikle uzak kalması gerekir. “Fisk” kapsamına giren günahları irtikab eden kimselerin üstün ahlâklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu kimseler, işlediği iğrenç fiiller nedeniyle “*habîs*” diye tavsîf edilebilir. Hatta “fisk” kapsamındaki şirk, küfür ve nifâk gibi günahları işleyenler “*kâfir*” olur. Dahası, Hâricîler ve Mu'tezile “fisk” kapsamındaki herhangi bir günahı (kebîre, fisk) işleyeni “mü'min” olarak görmemektedir.²³¹ Şirk, küfür, nifâk, Allah'ın âyetlerini yalanlamak, Allah adı anılmadan kesilen ve ölmüş hayvan etini yemek, insanlara kötü lakap takmak, yalan ve kötü söz söylemek, çirkin işler yapmak, suç işlemek ve azgınlık etmek, kumar oynamak, Allah'ı unutmak, günah, isyân, zulüm ve itaatsizlik; “fisk” kapsamına giren büyük günahların başlıcalarıdır. Yukarıda da bildirildiği gibi bizzat Kur'ân, bu günahları “fisk” diye nitelendirmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi bir kimsenin “*tayyib*” kimselerden olmasının bir şartı, hatta en önemli şartı da iman etmiş olmak, yani mü'min olmaktır. Bu sebeple, “iman” ve “mü'min” kavramlarına kısaca değinmek gerekir.

Sözlükte, “bir kimseyi söylediği sözde tasdik etmek, söylediğini kabullenmek, gönül huzuruyla benimsemek, karşısındakine güven vermek, şüpheye yer vermeyecek şekilde kesin bir biçimde içten ve yürekten inanmak” anlamlarına gelen “iman”, terim olarak da, “Yüce Allah'tan getirdiği kesin olarak bilinen hükümler (zarûrât-ı dîniyye) hususunda Hz. Peygamber'i tasdik etmek, o (s.a.)'nun haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul edip, bunların gerçek ve doğru olduğuna gönülden inanmak” demektir. İman eden kişiye “mü'min” denir.²³²

²²² el-Mâide 5/3; el-En'âm 6/121.

²²³ en-Nûr 24/4.

²²⁴ el-Bakara 2/97.

²²⁵ el-Enbiyâ 21/74.

²²⁶ el-Mâide 5/3.

²²⁷ el-Haşr 59/9.

²²⁸ el-En'âm 6/21.

²²⁹ el-A'râf 7/165.

²³⁰ el-İsrâ 17/16.

²³¹ Büyük günah (kebîre, fisk) işleyen kimsenin durumu hakkında geniş bilgi için bkz: Kılavuz, **a.g.e.**, s. 69.

²³² Kılavuz, **a.g.e.**, s. 35.

Zarûrât-ı dîniyyeden olduğu kesinlikle bilinen şeylerin tamamını kalben tasdîk eden kimse “mü’min”, yani “*tayyib*” kimsedir. Yüce Allah Kur’ân’da mü’minleri “*tayyib*” diye nitelendirmektedir. Mesela bir âyette şöyle buyurulmaktadır: “*Allah mü’minleri içinde bulunduğunuz şu halde bırakacak değildir. Sonunda temiz (tayyib) ile murdarı (habîs) ayıracaktır...*”²³³

Müfessirlere göre âyetteki “*tayyib*” kelimesiyle “mü’min” kastedilmektedir.²³⁴

C. SÂLİH AMELLER İŞLEYİP KÖTÜ AHLÂKTAN VE ÇİRKİN DAVRANIŞLARDAN SAKINMAK

Ahlâk ile fiil ve davranışlar arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kişinin kötü ahlâktan kurtulup güzel ahlâkla donanması, çirkin davranışları terk edip sâlih amel ve davranışları nefsinin ve rûhunun ayrılmaz bir parçası haline getirmesiyle mümkün olabilmektedir. Nitekim Gazzâlî’ye göre güzel ahlâkın temini şu iki yolla mümkündür:

1. Güzel ahlâk, ilâhî bir cömertlik, fitrî bir kemâl neticesinde elde edilir. Öyle ki yaratılmış olan insan, kâmil akıllı ve güzel ahlâklı olarak dünyaya gelir. Bu kimseler, şehvet ve gazap sultanından korunmuş, bu kimselerin şehvet ve öfkesi, akla ve ilâhî nizama itaat edecek ve normal bir şekilde yaratılmıştır. Dolayısıyla bu kimseler öğrenmeksizin âlim olmakta ve edep verici olmaksızın edeplenmektedirler. Hz. Îsâ, Hz. Yahyâ ve bütün peygamberler bunun örneğidir. Tabiat ve yaratılıştaki, kesb etmek suretiyle elde edilen bir şeyin bulunması ihtimal dışı değildir. Nitekim öyle çocuklar vardır ki doğru lehçeli, cömert ve cesaretli olduğu halde yaratılmıştır. Kimileri de bunun aksine var edilmiştir.²³⁵

Gazzâlî’nin, burada zikrettiği vasıfta yaratılmış olan kimseler “*tayyib*” kimselerdir. Bu kimselerin “*tayyib*”lerden olmadığını söylemek asla mümkün değildir. Bu kimselerin “*tayyib*” olduğunu Kur’ân-ı Kerîm bizzat bildirmektedir. Nitekim Hz. Zekeriyâ, Yüce Allah’a yalvarma ve O’nun katından tertemiz (*tayyibe*), hayırlı bir çocuk dileme neticesinde Hz. Yahyâ ile rızıklandırılmıştır. İlgili âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

²³³ Âl-i İmrân 3/179.

²³⁴ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve’n-Nezâir**, s. 127-128; Taberî, **a.g.e.**, VI, 262; Râzî, **a.g.e.**, IX, 114; Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 289.

²³⁵ Gazzâlî, **a.g.e.**, III, 143.

“İşte o sırada Zekeriyâ Rabb’ine niyaz edip “Ya Rabbî, dedi, bana Sen’in tarafından tertemiz (tayyibe), hayırlı zürriyet ihsan eyle! Şüphesiz ki Sen duaları işitiş icabet edersin.” Zekeriyâ mihrapta namaz kılmakta iken melekler kendisine seslenip: “Allah sana, Allah’tan bir kelimeyi tasdîk edecek, hem efendi, hem gâyet zahid, hem peygamber olacak olan Yahyâ’yı müjdelers.” dediler.”²³⁶

2. Güzel ahlâklı olmanın bir yolu da güzel ahlâka götüren fiil ve davranışları mücâhede ve riyâzet yoluyla elde etmektir. Bundan maksat, nefsi, istenilen ahlâkın istediği hareket ve fiillere zorlamaktır. Mesela nefsine cömertlik ahlâkını kazandırmak isteyen kimse, cömertlik fiilinin âdet haline gelmesini nefsine zoraki bir şekilde kabul ettirmelidir. Bu da malın verilmesiyle olur. Kişi sürekli bir şekilde nefsinden, malın verilmesini talep edip bunu nefsine zorla kabul ettirmeli ve bu hususta nefsiyle mücâhede etmelidir. Bu haslet, nefis için tabîleşip müyesser hale gelene dek bu durum sürmelidir. Bunun sonucunda nefis, cömert olacaktır. Yine nefsine kibir ve gurur galebe çaldığı zaman, kişi, tevazu ahlâkını nefsine kazandırmak için uzun bir süre mütevazı kimselerin fiillerine devam etmeli ve bu süre zarfında nefsiyle mücâhede edip zorla onu bu yöne sevk etmelidir. Öyle ki bu ahlâk nefsin ahlâkı olup, onda tabî bir şekil alıp yerleşinceye dek bu durum sürmelidir. Şer’î ve dinî bakımdan güzel olan ahlâkların tamamı bu şekilde elde edilir. Kişinin amacı, kendisinden sâdır olan fiilin lezzetli olmasını sağlamaktır. Bir malı vermesi sebebiyle lezzet duyan kimse cömert kimsedir. İstemeyerek veren kimse cömert sayılmaz. Mütevazı kimse de tevazudan lezzet duyardır. Dinî ahlâklar, nefiste ancak nefis, güzel âdetlerin tamamını alışkanlık haline getirince ve kötü fiillerin tamamını terk edince yerleşir. Güzel fiillere âşık olan ve onlardan zevk duyan bir kimsenin devam ettiği gibi istikrarlı olmadıkça ve çirkin fiilleri kerih görüp onlardan elem duymadıkça, dinî ahlâk kişinin kalbinde kök salıp yerleşmez.²³⁷

Anlaşılağı üzere Gazzâlî’nin burada değinilen yöntemiyle kişiler üstün fazilet ve erdemlerle bezenip güzel ahlâk sahibi olabilirler. İnsanlar; Kur’ân ve Sünnet’teki emir ve yasaklar çerçevesinde davranışlarına yön verir, bu konuda istikrarlı olur ve bu davranışları fitratlarının ayrılmaz bir parçası haline getirirlerse, Allah’ın razı olduğu kullar arasına ilhak olunurlar. Durumu bundan ibaret olanların “*tayyib*” kimselerden olacağı aşikârdır. Nitekim Râğîb gibi âlimlerin “*tayyib*” kimseler hakkında zikrettiği açıklamalarda, “sâlih

²³⁶ Âl-i İmrân 3/38-39.

²³⁷ Gazzâlî, a.g.e., III, 143-144.

âmeller işleyip kötü ahlâk, çirkin fiil ve davranışlardan sakınmak” şeklinde ifade edeceğimiz anlamdaki vurgulamalarıyla Gazzâlî'nin yukarıda değinilen görüşleri bütünlük arz etmektedir. Ayrıca Kur'ân'da güzel sözleri, iyi davranış, iş ve fiilleri dolayısıyla erdemli insanlar, “*tîb (tâb)*” kökünün türevleriyle ifade edilirken, kötü sözleri ve bayağı davranışları sebebiyle kendisinden nefret edilen insanlar için de “*hubs (habâset)*” kökünün türevleri kullanılmaktadır. İlgili âyet şöyledir:

“*Kötü kadınlar ve kötü sözler (el-habîsât), kötü erkeklere (el-habîsîn); kötü erkekler (el-habîsûn), kötü kadınlara ve kötü sözlere (el-habîsât); temiz kadınlar ve temiz kelimeler (et-tayyibât) ise temiz erkeklere (et-tayyibîn); temiz erkekler (et-tayyibûn) de temiz kadınlara ve temiz sözlere (et-tayyibât) yakışır...*”²³⁸

Âyetteki “*el-habîsât*”, “zinâkâr kadınlar”,²³⁹ “kötü ve çirkin sözler, kelimeler; kötü ve çirkin fiiller, ameller; kötü, pis, şerli ve zararlı kadınlar”²⁴⁰ diye; “*el-habîsîn/el-habîsûn*” da “kötü erkekler, kötü kimseler”²⁴¹ şeklinde açıklanmıştır. Aynı şekilde, âyette geçen “*et-tayyibîn/et-tayyibûn*”, “temiz erkek ve kadınlar”,²⁴² “temiz ve iffetli erkekler”²⁴³ diye; “*et-tayyibât*” da “güzel sözler”,²⁴⁴ “temiz ve güzel ameller”,²⁴⁵ “temiz ve iffetli kadınlar”²⁴⁶ şeklinde yorumlanmıştır.

²³⁸ en-Nûr 24/26.

²³⁹ Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 211.

²⁴⁰ Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-238; Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, V, 3493-3495.

²⁴¹ Ferrâ, **a.g.e.**, II, 248; Zeccâc, **a.g.e.**, IV, 37.

²⁴² Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 127; Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-237; Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 282-283.

²⁴³ Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 496; İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 35.

²⁴⁴ Mukâtil b. Süleymân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 127; Taberî, **a.g.e.**, XVII, 232-237.

²⁴⁵ Râğib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 527.

²⁴⁶ Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 211; Semîn el-Halebî, **a.g.e.**, II, 496; İbn Kesîr, **a.g.e.**, VI, 35.

SONUÇ

Çalışmanın konusunu oluşturan *tayyib* ve *habîs*, Kur'ân'ın iki temel kavramıdır. Bu kavramların anlam alanını Kur'ân bütünlüğü içerisinde belirlemek, araştırmanın amacına ulaşmasında büyük önem taşımaktadır. Bunun içindir ki araştırmada, konulu tefsir yönteminin ilkelerinden faydalanılmış, etimolojik ve semantik analizlere yer verilmiştir. Nitekim *tayyib* kavramının lügatte, verimli temiz toprak, meşrû istek, iffetli kadın, güzel söz, güvenli şehir, güzel koku, lezzetli yemek, temiz ve tatlı su, asil aile, meşrû ve helâl kazanç gibi anlamlar taşıdığı, söz konusu analizlerle ortaya çıkarılmıştır. İlgili analizlerin, *habîs* kavramına yönelik olmasıyla da *tayyib*in zıddı olan bu kavramın lügatte, şu anlamlara geldiği görülmüştür: Kötü, çirkin, kirli, pis, iğrenç, bozuk, bayağı; zararlı, şerli; kötü niyetli, sahtekâr; kötü evlat; tadı kötü ve kokusu pis olan yiyecek; şeytan; kâfir; şer; kötü ahlâk; çirkin fiil ve bozuk iş; haram.

Araştırmada, *tayyib* ve *habîs* kavramlarının terim olarak ne anlam ifade ettiği üzerinde de durulmuş, *tayyib* için şu vb. açıklamalarda bulunduğu tesbit edilmiştir: Câiz olan şeyden ve câiz olan yerden alınan; her türlü şâibeden âri olan helâl; haz verdiği için insan tabiatının hoş ve güzel bulduğu şey veya kişinin hoşlandığı ve yaratılışı icabı haz duyduğu şey; şeriatın hükmüne göre iyi olan şey; insan zevkinin hoş bulduğu yiyecekler, vücuda yararlı beslenmeyi sağlayan şeyler, hukûkî işlemler sonucu haklı olarak ve karşılıklı gönül hoşluğu ile elde edilen mallar; câiz olan nesnelere; nefse hoş gelen, akıl ve bedene zararı olmayan temiz yiyecekler; *habîs* olmayan ve başkasının hakkı bulunmayan şeyler.

*Habîs*in terim anlamı hakkında yapılan açıklamalar ise şöyledir: Kötü, şerli, zararlı, değersiz, âdi ve bayağı oluşu sebebiyle kerîh (kötü, çirkin, iğrenç, sevimsiz) görülen ve hoş gitmeyen somut veya soyut varlık, durum; insan fitratının hoşlanmadığı, nefsin pis, kötü ve iğrenç bulduğu şey; şeriatın hükmü gereğince haram kılınan ile tiksinti duyulan şey; dînen ve fitraten pis ve kötü kabul edilen şey; sağlam tabiatın reddettiği ve insan mizacının iğrenç bulduğu şey ya da bedenlere verdiği zarardan veya dine verdiği zarardan

dolayı sağlam akılların yüz çevirdiği ve kabul etmediği şey; fâiz parası, rüşvet olarak alınan mal, hırsızlık ve gasp neticesi ele geçirilen mal gibi haksız yere alınan mal; Allah'ın yasakladığı, insanların yemesi ve içmesi halinde günaha gireceği gıda, gıdalar.

Tayyib ve *habîs* kavramlarıyla bunlarla aynı kökten gelen diğer kelimelerin sözlük anlamlarına ve söz konusu kavramların terim manalarına yer vermenin sonrasında, ilgili kavramların ve türevlerinin Kur'ân'da taşıdığı anlamlar belirlenmeye çalışılmış; nihâyetinde, Kur'ân'da elli yerde geçen *tayyib* ve türevlerinin şu manaları yüklendiği tespit edilmiştir: Helâl, hoş ve temiz yiyecekler; kazanılan malın iyi ve kaliteli olan kısmı; temiz, mübârek ve sâlih bir nesil; mü'min; mü'minlerin cihâd amaçlı harcamaları; helâl olup hoş giden kadınlar; gönül hoşluğu ile bağışlanan mehir; temiz toprak; toprağı verimli, havası ve suyu temiz, güzel bir memleket; oldukça kıymetli, temiz, hoş ve ferah evler; maksada uygun rüzgâr; Tûbâ Ağacı veya en güzel zevk ve lezzetler; tertemiz olmak; kelime-i tevhîd, Allah'ı anma ve yüceltme manası içeren her güzel söz; ruhları tatlılıkla teslim alınan müttakîler; hoş ve güzel bir hayat; iyi ve temiz insanlar; güzel ve hoş ameller; hoş giden ve hayır getiren selâm; maddî ve manevî imkânlar, zevk ve eğlenceler.

Kur'ân'da on altı yerde geçen *habîs* ve türevlerinin taşıdığı anlamları ise şu şekilde sıralamak mümkündür: Pis, kötü, zararlı ve haram her yiyecek, bâtil her kazanç; haram kazanç; bayağı, kalitesiz ve haram ürün, mal; müşrik; kâfir; fâcir; haram ve zararlı mal; fâsid amel; münâfik, kâfir, müşrik veya bunların Allah'a isyân amaçlı harcamaları; küfür ve inkâr manası taşıyan her söz; hiçbir hayrı olmayan her ağaç; şerli, zinâkâr kimse; kötü amel; çirkin ve iftira nitelikli söz; verimsiz toprak; kötü ruhlu insan; yetim malı; erkekler arasındaki eşcinsel ilişki, livâta.

Çalışmada, *tayyib* ve *habîs* kavramlarının yakın veya eş anlamlıları da tespit edilmeye çalışılmış; bu kapsamda *helâl*, *tâhir* (*tuhr*, *tahâret*), *hasen* (*hüsün*), *zekî*, *ceyyid* (*cûdet*, *cevdet*), *lezîz* (*lezâz*, *lezâzet*) ve *sâlih* (*salâh*, *sulûh*) kavramlarının -hem lügatte hem de Kur'ân'da- *tayyib* ile kimi ortak anlamlar taşıdığı saptanmış; *haram*, *necis* (*necs*, *neces*, *necâset*), *seyyie*, *rics* (*recâset*, *reces*), *kabîh* (*kubh*, *kubûh*, *kabâhet*), *kerih* (*kerh*, *kürh*, *kerâhet*), *fâsık* (*fisk*, *fusûk*) ve *fâsid* (*fesâd*, *füsûd*) kavramlarının da *habîs* ile bazı ortak manalara işaret ettiği görülmüştür.

Tayyib ve *habîs* kavramlarının diğer İslâmî ilimlerdeki yerini belirlemek de çalışmanın amaçları arasındadır. Nitekim bu hedef doğrultusunda yapılan incelemelerde,

söz konusu kavramların hadislerde de yaygın bir şekilde kullanıldığı, hatta bu kullanımların Kur'ân'a göre çok daha yoğun olduğu görülmüş; *tayyib* ve türevlerinin tespit edilen bazı anlamları şu şekilde kaydedilmiştir: Her türlü kusurdan münezzeh ve müberrâ olmak; güzel söz; güzel koku; Medîne; helâl kazanç, rızık, yiyecek ve içecek; tatlı su; tahâretlenmek; Hz. Peygamber'in kokusu; en lezzetli içecek; canlı ve hoş bir ruh haline sahip olmak; yumuşak ve tatlı konuşmak.

Habîs ve türevlerinin bu kapsamda tespit edilen bazı anlamları ise şöylece sıralanmıştır: Mekrûh; haram; kötü huy; kusur; şüphe; büyük ve küçük abdest; sarımsak; kötü koku; nefse kötülük, murdarlık ve şer izafe etmek; haram kılınmış, tadı ve kokusu kötü her ilaç; fâiz; haram ve murdar içecek; demirdeki pas veya kalbinde hıyânet, fesâd vb. düşünce olan herkes; kirpi; şeytan.

Tayyib ve *habîs* kavramları, İslâmî ilimler içerisinde özellikle Fıkıh'ta önemli bir işleve ve konuma sahiptir. Nitekim gıdaların helâl ya da haram hükmünü almasında söz konusu kavramlar kilit rol üstlenmektedir. Kur'ân'da da çok defa ifade edildiği gibi, İslâm'da helâllik sebebi olarak gıdaların *tayyib* olması, haramlık sebebi olarak da onların *habîs* olması gösterilmektedir. Başka bir deyişle, *habâis* kelimesi haram kılınan, *tayyibât* kelimesi de helâl kılınan bütün yiyecekleri kapsamaktadır.

Tayyib ve *habîs* kavramları, dolaylı olarak, Kelâm'a da konu olmuş ve bazı tartışmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Mesela kelâmcılar, Yüce Allah'ın, helâl veya haram kıldığı nesnelere ait iyi-kötü, temiz-pis gibi niteliklerin, bu nesnelere ilgili dini bildirimden önce de bunların sabit nitelikleri, öz vasıfları olup olmadığını tartışmışlardır. Bu tartışmalar neticesinde şu görüş ağırlık kazanmış ve öne çıkarılmıştır: İyilik ile kötülük bir şeyin sabit niteliği, öz vasfı olmakla beraber bunların akılla idrâk edilmesi her zaman mümkün olmayabilir. Bir şeyin özüne ve zatına ait vasıflar olan iyilik ile kötülüğün kavranabilmesi için vahye ihtiyaç vardır.

Tayyib ve *habîs* kavramları insan hakkında kullanıldığında İslâm Ahlâkı'nın da konusu olmaktadır ki bir kimsenin *tayyib* (iyi, sâlih, ahlâklı) kişilerden sayılabilmesi, cehâletten arınıp ilim ile donanmak; her türlü bâtil inancı, küfrü ve fıska terk edip iman ile süslenmek; sâlih ameller işleyip kötü ahlâk, çirkin fiil ve davranışlardan sakınmak gibi şartlara bağlanmıştır.

Tayyib ve *habîs* kavramlarının kullanımı genel manada gözden geçirildiğinde; bu kavramların anlamca iki zıt kutbu ifade ettiği, *tayyib* kavramının nitelediği şeylerde temizlik, arınmışlık ve hoşluğun, *habîs* kavramının nitelediklerinde ise kirlilik, katışıklık, bozmuşluk ve iğrençliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu kavramlardan *tayyib*, hoş giden; *habîs* ise nefret duyulan her şey hakkında kullanılabilir. *Tayyib* şeklinde nitelendirilen şeylerin İslâm'a uygun, *habîs* diye nitelendirilenlerin ise aykırı olduğunu söylemek mümkündür. Yüce Allah insanı, *tayyib* olan şeylere meyleden, *habîs* olan şeylerden ise nefret edip uzak duran bir fitratta yaratmış ve emrettiği şeylerin yapısına insanı cezbeden bir hoşluk, yasakladıklarının yapısına ise onu uzak tutan bir iğrençlik koymuştur.

KAYNAKLAR

- ABDUH, Muhammed (v. 1323/1905) - RIZA, Muhammed Reşîd (v. 1354/1935), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)**, I-XII, 2. b., Dâru'l-Menâr, Kâhire, 1366/1947.
- ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuâd (v. 1968), **el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 1422/2001.
- el-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed (v. 1162/1749), **Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs ammâ İštehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs**, I-II, Mektebetü'l-Kutsî, Kâhire, 1351/1932.
- AHMED B. HANBEL (v. 241/855), **el-Müsned**, I-XX, 1. b., şerh: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 1416/1995.
- ALPER, Hülya, "Münâfik", **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXXI, İstanbul, 2006, ss. 565-568.
- el-ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd (v. 1270/1854), **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, I-XXX, 2. b., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, ty.
- ÂSİM EFENDÎ, Mütercim (v. 1235/1819), **el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît (Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi)**, I-VI, 1. b., editör: Mustafa Koç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2013.
- ATEŞ, Süleyman, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989.
- ATEŞ, Süleyman, **Kur'ân Ansiklopedisi (KA)**, I-XXX, Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı (KUBA), İstanbul, ty.
- AYDIN, M. Âkif, "Mehir", **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXVIII, Ankara, 2003, ss. 389-391.
- el-BEYDÂVÎ, Kâdî Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî (v. 685/1286), **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, I-V, terc: Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2011.
- BİLMEN, Ömer Nasûhî (v. 1391/1971), **Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâlî Âlisi ve Tefsiri**, I-VIII, Nesa Yayın Grubu, İstanbul, ty.

- el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (v. 256/870), **el-Câmiu's-Sahîh**, I-IV, 1. b., tahkîk: Muhibbuddîn el-Hatîb, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kâhire, 1400/1980.
- el-BURSEVÎ, İsmail Hakkı (v. 1137/1724), **Rûhu'l-Beyân**, I-X, Matbaa-i Osmâniyye, Dersaâdet, 1330/1912.
- CANAN, İbrahim (v. 2009), **Hadîs Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte**, XVIII, Akçağ Yayınevi, Ankara, ty.
- el-CESSÂS, Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî (v. 370/981), **Ahkâmu'l-Kur'ân**, I-V, tahkîk: Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1412/1992.
- el-CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd (v. 400/1009), **es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabiyye**, I-II, 1. b., tahkîk: Şihâbuddîn Ebû Amr, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1418/1998.
- el-CÛRCÂNÎ, Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf (v. 816/1413), **Mu'cemu't-Ta'rifât**, tahkîk: Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Dâru'l-Fazîle, Kâhire, ty.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "İnfâk", **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXII, İstanbul, 2000, ss. 289-290.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Seyyie", **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXXVII, İstanbul, 2009, ss. 78-79.
- ÇAYIROĞLU, Yüksel, **İslâm Hukuku'na Göre Helâl Gıda**, Işık Yayınları, İzmir, 2014.
- ÇELEBÎ, İlyas, "Hüsün ve Kubuh", **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XIX, İstanbul, 1999, ss. 59-63.
- DAVUDOĞLU, Ahmed, **Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi**, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1983.
- DEMİR, Nurettin - YILMAZ, Emine, **Türk Dili El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.
- DEMİRCİ, Kürşat, "Haram (Dinler Tarihi)", **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XVI, İstanbul, 1997, ss. 97-100.
- DEMİRCİ, Muhsin, **Tefsir Tarihi**, 4. b., İFAV Yayınları, İstanbul, 2008.
- DEMİRCİ, Muhsin, **Tefsir Terimleri Sözlüğü**, 1. b., İFAV Yayınları, İstanbul, 2009.
- DERVEZE, Muhammed İzzet (v. 1404/1984), **et-Tefsîru'l-Hadîs: Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsîri**, I-VII, terc: Şaban Karataş ve diğerleri, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997.
- DÖNDÜREN, Hamdi, "Kur'ân ve Sünnete Göre Helâl-Haram Gıdalar ve Kimyasal Değişim (İstihâle ve Tegayyür)", **VI. İslâm Hukuku Anabilim Dalı**

Koordinasyon Toplantısı ve İslâm Fıkhi Açısından Helâl Gıda (Gıdalardaki Katkı Maddeleri) Sempozyumu, editör: Ali Kaya ve diğerleri, Emin Yayınları, Bursa, 2009, ss. 59-73.

- DUMAN, M. Zeki, “Habîs”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XIV, İstanbul, 1996.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî (v. 275/888), **es-Sünen**, tahkîk: Nâsiruddîn el-Elbânî, Mektebetü’l-Meârif, Riyad, ty.
- EBÛ’L-BEKÂ, Eyyüb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî (v. 1095/1684), **el-Külliyât**, 2. b., tahkîk: Adnân Dervîş - Muhammed el-Mısırî, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût, 1419/1998.
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır (v. 1361/1942), **Hak Dini Kur’ân Dili**, I-IX, 3. b., Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır (v. 1361/1942), **Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkhi İstîlâhları Kâmûsû**, I-V, haz: Sıtkı Güllü, Eser Neşriyat, İstanbul, 1997.
- ERDOĞAN, Mehmet, **Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet**, 2. b., Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.
- el-EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (v. 370/980), **Tehzîbü’l-Luğa**, I-XV, tahkîk: Abdüsselâm Serhân, ed-Dâru’l-Mısriyye li’t-Te’lif ve’t-Terceme, Kâhire, ty.
- el-FERRÂ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullah ed-Deylemi (v. 207/822), **Meâni’l-Kur’ân**, I-III, 3. b., Âlemü’l-Kütüb, Beyrût, 1403/1983.
- el-FETTENÎ, Cemaleddin Muhammed Tâhir b. Alî el-Hindî (v. 986/1578), **Mecma’u Bihâri’l-Envâr fî Ğarâibi’t-Tenzîl ve Letâifi’l-Ahbâr**, 3. b., Mektebetü Dâri’l-Eymân, Medîne, 1415/1994.
- el-FEYYÛMÎ, Ebû’l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Alî (v. 770/1368), **el-Misbâhü’l-Münîr: Mu’cemu Arabî-Arabî**, Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1987.
- el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Ya’kûb (v. 817/1415), **el-Kâmûsu’l-Muhît**, 8. b., tahkîk: Muhammed Na’îm, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût, 1426/2005.
- el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb (v. 817/1415), **Basâiru zevi’t-Temyîz fî Letâifi’l-Kitâbi’l-Azîz**, I-VI, tahkîk: Muhammed Ali en-Neccâr, el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrût, ty.
- el-GAZZÂLÎ, Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), **İhyâu Ulûmi’d-Dîn**, I-IV, terc: Mehmed A. Müftüoğlu, Pırlanta Yayınevi, İstanbul, 1988.
- HAVVÂ, Saîd (v. 1978), **el-Esâs fî’t-Tefsîr**, I-XVI, çev: M. Beşîr Eryarsoy, Şâmil Yayınevi, İstanbul, 1989.

- HEYET, **İlmihal**, I-II, TDV Yayınları, İstanbul, 1999.
- İŞİCİK, Yusuf, **Kur'ân'ı Anlamada Temel İlkeler**, Esra Yayınları, Ankara, 1997.
- İZUTSU, Toshihiko (v. 1993), **Kur'ân'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar**, 3. b., terc: Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, y.y., 2003.
- İBN HACER el-ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed (v. 852/1449), **Muhtasar Fethü'l-Bârî: İthâfü'l-Kârî bi İhtisâri Fethi'l-Bârî**, I-XV, ihtisar: Ebû Suheyb Safa ed-Davvî Ahmed el-Adevî, terc: M. Beşir Eryarsoy ve diğerleri, Polen Yayınları, İstanbul, 2008.
- İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer (v. 774/1373), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, I-VIII, 1. b., tahkîk: Sâmî b. Muhammed es-Selâme, Dâru Taybe, Riyâd, 1418/1997.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (v. 276/889), **Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân**, tahkîk: Seyyid Ahmed Sakar, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1398/1978.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (v. 273/886), **es-Sünen**, tahkîk: Nâsıruddîn el-Elbânî, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd, ty.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî (v. 597/1200), **Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir fî İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir**, 1. b., tahkîk: Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râzî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1404/1984.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî (v. 597/1200), **Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr**, I-VI, terc: Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2009.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (v. 711/1311), **Lisânu'l-Arab**, I-XVIII, 2. b., tashîh: Emîn Muhammed Abdülvehhâb - Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, 1418/1997.
- el-İSFAHÂNÎ, Râğıb (v. 502/1108), **Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân (el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân)**, 1. b., tahkîk: Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1412/1992.
- KARAGÖZ, İsmail, "Habîs", **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, 5. b., DİB Yayınları, Ankara, 2006.
- KARAGÖZ, İsmail, "Fısk", **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, 5. b., DİB Yayınları, Ankara, 2010.
- KARAGÖZ, İsmail, "Rics", **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, 5. b., DİB Yayınları, Ankara, 2010, ss. 557-558.

- KARAMAN, Fikret, “Hüsün ve Kubuh”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, 5. b., DİB Yayınları, Ankara, 2010, ss. 271-272.
- KARAMAN, Fikret, “Kâfir”, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, 5. b., DİB Yayınları, Ankara, 2010.
- KARAMAN, Hayreddin, **Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar**, 31. b., İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- KARAMAN, Hayreddin - ÇAĞRICI, Mustafa - DÖNMEZ, İbrahim Kâfi - GÜMÜŞ, Sadrettin, **Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, I-V, 2. b., DİB Yayınları, Ankara, 2006.
- el-KARADÂVÎ, Yusuf, **İslâm’da Helâl ve Haram**, 2. b., terc: Mustafa Varlı, Hilâl Yayınları, Ankara, ty.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, “Kur’ân’ın Konulu Tefsiri: Konulu Tefsire Duyulan İhtiyaç ve Konulu Tefsirde Yöntemler”, **Hikmet Yurdu: Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, S. 3, yay.y., y.y., 2009, ss. 111-146.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, “Kur’ân’ı Anlamada Semantik Yöntem”, **Hikmet Yurdu: Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. VI, S. 11, yay.y., y.y., 2013, ss. 105-178.
- KAYA, Remzi, **Kur’ân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes’te Helal ve Haram Gıdalar**, Kaya Matbaası, İstanbul, 2000.
- KAYA, Remzi, “Kur’ân, Tevrat ve İnciller Bağlamında Helâl ve Haram Gıdalar”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (S.Ü.İ.F.D.)**, editör: Mehmet Bayyığıt, S. 24, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2007, ss. 9-29.
- KILAVUZ, A. Saim, **Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş**, 15. b., Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- KIZIKLI, S. Zafer, “Rics”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXXV, İstanbul, 2008.
- KOCA, Ferhat, “Helâl”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XVII, İstanbul, 1998, ss. 175-178.
- KOCA, Ferhat, “Mekruh”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXVIII, Ankara, 2003, ss. 581-583.
- KOMİSYON, “Habîs”, **Dinî Terimler Sözlüğü**, editör: Ahmet Nedim Serinsu, MEB Yayınları, Ankara, 2009.
- KÖKSAL, Mustafa Âsım, **Peygamberler Tarihi**, I-II, 16. b., TDV Yayınları, Ankara, 2012.

- el-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Farh el-Ensârî el-Hazrecî el-Endelûsî (v. 671/1273), **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, I-XXII, tashîh: Hişâm Semîr el-Buhârî, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyâd, 1423/2003.
- KUTLUER, İlhan, "Fesad", **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XII, İstanbul, 1995, ss. 421-422.
- KUTLUER, İlhan, "Lezzet", **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXVII, Ankara, 2003, ss. 170-172.
- el-MAHALLÎ, Celâleddîn Muhammed b. Ahmed (v. 864/1459) - es-SÜYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v. 911/1505), **Tefsîru'l-Celâleyn**, 3. b., tahkîk: Sabrî Muhammed Mûsa - Muhammed Fâyzkâmil, Dâru'l-Hayr, Beyrût, 1423/2003.
- MÂLİK B. ENES, Ebû Abdillâh el-Asbahi el-Himyeri (v. 179/795), **el-Muvatta (Muvatta Tercemesi)**, haz: Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, İstanbul, 2008.
- el-MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî el-Hanefî (v. 333/944), **Te'vîlâtü Ehli's-Sünne**, I-X, 1. b., tahkîk: Mecdî Bâsellûm, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1426/2005.
- el-MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb (v. 450/1058), **en-Nüket ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Mâverdî)**, I-VI, ta'lîk: es-Seyyid b. Abdi'l-Maksûd b. Abdi'r-Rahîm, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, ty.
- el-MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb (v. 450/1058), **Kitâbu'l-Buğyetü'l-Ulyâ fi Edebi'd-Dünya ve'd-Dîn (Yüce Hedefler Kitabı)**, 1. b., yayıma haz: Yaşar Çalışkan, terc: Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012.
- el-MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ (v. 1979), **Tefhîmu'l-Kur'ân**, I-VII, terc: Ahmed Asrar, Bengisu Yayınları, İstanbul, 1997.
- MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, Ebü'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr (v. 150/767), **el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, tahkîk: Abdullah Mahmûd Şehhâte, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kâhire, 1414/1994.
- MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, Ebü'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr (v. 150/767), **Ahkâm Âyetleri Tefsiri (Tefsîru Hamsi Mieti Âyetin mine'l-Kur'âni'l-Kerîm)**, 1. b., terc: M. Beşîr Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul, 2005.
- MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, Ebü'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr (v. 150/767), **el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Azîm**, 1. b., tahkîk: Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Merkezu Cum'ati'l-Mâcid, Bağdat, 1427/2006.
- MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, Ebü'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr (v. 150/767), **Tefsîr-i Kebîr**, I-IV, 1. b., tahkîk: Abdullah Mahmûd Şehhâte, terc: M. Beşîr Eryarsoy, İşaret yayınları, İstanbul, 2006.

- MUTÇALI, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.
- MÜSLİM B. HACCÂC, Ebu'l-Hüseyn (v. 261/875), **el-Câmiu's-Sahîh bi Şerhi'ne-Nevevî**, I-XVIII, 1. b., el-Matbaatü'l-Mısriyye, Kâhire, 1347/1929.
- en-NESÂÎ, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb (v. 303/915), **es-Sünenü'l-Kübrâ**, I-XIII, 1. b., tahkîk: Merkezü'l-Buhûs ve Takniyetü'l-Ma'lûmât, Dâru't-Te'sîl, Kâhire, 1433/2012.
- en-NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (v. 710/1310), **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, I-X, 1. b., terc: Harun Ünal, Ravza Yayınları, İstanbul, 2003.
- OKUR, Kâşif Hamdi, "İslâm Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", **VI. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslâm Fıkhı Açısından Helâl Gıda Sempozyumu**, editör: Ali Kaya ve diğerleri, Emin Yayınları, Bursa, 2009, ss. 23-57.
- OKUYAN, Mehmet, **Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir: Çok Anlamlı Kavramlar, Kelimeler ve Edatlar**, Etüt Yayınları, Samsun, 2001.
- OLGUNER, Fahrettin, "Bâtıl", **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. V, İstanbul, 1992, ss. 147- 148.
- ÖĞÜT, Salim, "İstibrâ ve İstincâ", **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXIII, İstanbul, 2001, ss. 320-321.
- ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit, **Kur'ân ve Hadîs'in Arap Gramerindeki Rolü**, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Kur'ân'ın Temel Kavramları**, I-II, 26. b., editör: Mustafa Tahir Öztürk, Yeni Boyut, İstanbul, 2014.
- PAÇACI, İbrahim, "Yetim", **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, 5. b., DİB Yayınları, Ankara, 2010.
- er-RÂZÎ, Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Alî el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî (v. 606/1210), **Mefâtihu'l-Ğayb**, I-XXXII, 1. b., Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1401/1981.
- es-SÂBÛNÎ, Muhammed Alî, **Safvetü't-Tefâsîr**, I-III, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1421/2001.
- es-SEMERKANDÎ, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm (v. 375/985), **Tefsîru'l-Kur'ân**, I-VI, sad: Mehmet Karadeniz, Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1993.
- es-SEMÎN el-HALEBÎ, Ebu'l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddaim (v. 756/1355), **Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrafî'l-Elfâz**, I-IV, 1. b., tahkîk: Muhammed et-Tuncî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrût, 1414/1993.

- ŞİNANOĞLU, Mustafa, “Küfür”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXVI, Ankara, 2002, ss. 533-536.
- SOYSALDI, H. Mehmet, “Kur’ân’ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur’ân ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu**, düzenleme kurulu bşk: Necati Kara, Bakanlar Matbaası, Erzurum, 2001, ss. 31-50.
- ŞA’BÂN, Zekiyyüddîn, **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkh)**, 11. b., terc: İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yayınları, Ankara, 2009.
- ŞENER, Mehmet, “Hayvan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XVII, İstanbul, 1998, ss. 92-98.
- ŞENOL, Yahya, **Tevrat, İncil ve Kur’ân’da Eti Haram Kılınan Hayvanlar**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.
- et-TABERÎ, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr (v. 310/923), **Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**, I-XXIV, 1. b., tahkîk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kâhire, 1422/2001.
- et-TEHÂNEVÎ, Muhammed b. Alî (v. 1158/1745), **Mevsûatü Keşşâfi Istilâhâti’l-Fünûn ve’l-Ulûm**, I-II, 1. b., tahkîk: Alî Dahrûc, Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1996.
- et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra (v. 279/892), **el-Câmiu’s-Sahîh (es-Sünen)**, I-V, 2. b., tahkîk: Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetü Mustafa el-Babi el-Halebî ve Evlâdihî, y.y., 1397/1977.
- ÜNAL, Ali, **Kur’ân’da Temel Kavramlar**, Işık Yayınları, İstanbul, 2014.
- YAKIT, İsmail, “Doğru Bir Kur’ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”, **I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993)**, I-II, C. II, tashîh: Ahmet Günay ve diğerleri, DİB Yayınları, Ankara, 1995, ss. 412-417.
- YALÇIN, Cevdet, **Türk Dili ve Kompozisyon**, ART Yayınları, Ankara, 2001.
- YALÇIN, İsmail, **Helâl-Haram: İslâm Dininde Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar**, 1. b., Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Fâsık”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XII, İstanbul, 1995, ss. 202-205.
- YERİNDE, Âdem, “Tayyib”, **TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XL, İstanbul, 2011, ss. 196-197.
- YILDIRIM, Suat, **Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali**, Define Yayınları, İstanbul, 2013.

- YOLCU, Mehmet, “Kur’ân-ı Kerîm’in ‘Kelime-i Tayyibe’ ve ‘Kelime-i Habîse’ Temsilinin Çözümlemesi”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (İ.Ü.İ.F.D.)**, C. III, S. 1, Malatya, 2012, ss. 49-85.
- ez-ZECCÂC, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl (v. 311/923), **Meâni’l-Kur’ân ve İrâbuhû**, I-V, 1. b., tahkîk: Abdülcelîl Abduh Şelebî, Âlemü’l-Kütüb, Beyrût, 1408/1988.
- ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (v. 538/1144), **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizî’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl**, I-VI, 1. b., tahkîk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Alî Muhammed Muavviz, Mektebetü’l-Ubeykân, Riyâd, 1418/1998.
- ez-ZEMAHŞERÎ, Ebû’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed (v. 538/1144), **Esâsü’l-Belâĝa**, I-II, 1. b., tahkîk: Muhammed Bâsil Uyûnü’s-Sûd, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1998.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, I-X, terc: Ahmet Efe ve diĝerleri, Risale Yayınevi, y.y, 1994.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, **et-Tefsîru’l-Vecîz alâ Hâmişi’l-Kur’âni’l-Azîm ve Me’ahu Esbâbü’n-Nüzûl (Tefsîru’l-Vecîz Esbâb-ı Nüzûlü İle Beraber)**, I-IV, terc: Hacı İnan, Dua Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- WENSİNCK, Arent Jean, **el-Mu’cemu’l-Müfehres li Elfâzi’l-Hadîsi’n-Nebevî (Concordance et indices de la tradition musulmane)**, I-VII, Mektebetü Birîl, Leiden, 1936.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Yusuf		DAŞTAN
Doğum Yeri ve Yılı	Tortum		1989
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		
ve Düzeyi			
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2003	2007	Erzurum İmam-Hatip Lisesi
Lisans	2008	2012	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2012		
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2011	2012	Diyanet İşleri Başkanlığı
2.	2012		Milli Eğitim Bakanlığı
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	ysfdastan@hotmail.com		
	Tarih		
	İmza		
	Adı Soyadı		